

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Юридичний факультет
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
Юридичний факультет
ГО «Союз юристів України»

**АКТУАЛЬНІ
ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ
ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ**

Збірник матеріалів
XXI Міжнародної науково-практичної конференції
м. Луцьк, 13-14 вересня 2024 р.

Луцьк
Вежа-Друк
2024

**Рекомендовано вченою радою Волинського національного університету
імені Лесі Українки
(протокол № 13 від 26.09.2024 р.)**

Редакційна колегія:

Цьось А. В. – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, ректор Волинського національного університету імені Лесі Українки – голова редакційної колегії; *Слісєєва Л. В.* – доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці – заступник голови редакційної колегії; *Демчук А. М.* – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету – заступник голови редакційної колегії; *Яцишин М. М.* – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права; *Духневич А. В.* – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін; *Карпінська Н. В.* – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності; *Книш С. В.* – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права; *Кравчук В. М.* – доктор юридичних наук, професор, заступник декана юридичного факультету; *Ленгер Я. І.* – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права; *Джурак Л. М.* – відповідальний секретар редакційної колегії.

Рецензенти: *Курман Т. В.*

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Погребняк В. Я.

доктор юридичних наук,
суддя Касаційного господарського суду у складі
Верховного Суду.

А 43 **Актуальні питання реформування правової системи:** зб. матеріалів XXI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 13-14 вересня 2024 р. / Уклад. Джурак Л. М. – Луцьк : Вежа-Друк, 2024. – 162 с.

ISBN 978-966-940-604-0

У збірнику розглядаються питання реформування правової системи, які обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції, що проходила 13-14 вересня 2024 р. Репрезентовано новітні погляди та підходи науковців та практиків на державу і право в умовах їх становлення, сучасного стану та перспектив розвитку. Досліджено актуальні філософсько-правові та теоретико-прикладні проблеми державотворення, правотворення, праворозуміння та правореалізації як в цілому, так і різного галузевого спрямування, з метою їх оптимізації та створення наукових засад для подальшого якісного перетворення.

Для науковців, здобувачів освіти та всіх, хто цікавиться проблемами правової системи.

УДК34(082)(477)

ISBN 978-966-940-604-0

© Джурак Л. М. (укладання), 2024
© Волинський національний
університет імені Лесі Українки, 2024

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТЕОРІЇ, ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

НОРМАТИВНО – ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ

Булавина С. Є.

Дослідження багатовікової історії становлення прав людини в Україні дозволяють стверджувати, що для українців права людини є явище органічно національне, коріння якого слід шукати в періоді давнього історико-правового досвіду України [1].

Ще за часів Київської Русі князями Ярославом Мудрим, Володимиром Мономахом усвідомлювалось значення освіти: приділялась увага поширенню знань та писемності; при церквах та монастирях засновувались початкові школи; створювались бібліотеки.

У часи середньовічної України носієм історико-правової думки стає козацтво, яке домоглось реального закріплення своїх прав та свобод. Щодо права на освіту, то Гадяцькі статті 1658 р. чи не вперше у світі встановили свободу віросповідання та розширили обсяг права на свободу світогляду, оскільки включали до нього право на вибір освіти та свободу на заняття науковою діяльністю [1].

5 квітня 1710 р. гетьман Пилип Орлик оголосив “Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького”, що були першою європейською конституцією в сучасному її розумінні. Через різні обставини цей унікальний документ лишився тільки історико-правовою пам’яткою, але в ньому уже містилась ідея про те, “щоб при новозбудованих церквах множилося навчання руських дітей вільним мистецтвам”[5].

Руйнація гетьманщини і як результат – знищення основних прав людини, особистої свободи українців (запровадження в 1783 р. в Україні кріпацтва) загальмували буржуазний розвиток та взагалі ліквідували правову базу, яка могла забезпечити права людини в Україні. Тільки починаючи з кінця ХІХ - початку ХХ ст. відкривається перспектива повернення думки про цінність та невід’ємність прав та свобод людини і громадянина, включаючи й досліджуване нами право. Це знайшло своє відображення в конституційних проектах М. Драгоманова, про що вже зазначалось вище [1].

Отже, починаючи з давніх часів, закріплення права на освіту в нормативно-правових актах, Конституціях та конституційних проектах України було не завжди однаковим та не знаходило свого належного відображення. Але під впливом боротьби українського народу за свободу та самостійний розвиток починало поступово та впевнено формуватись.

Аналізована нами можливість людини і громадянина знайшла своє закріплення тільки в конституціях та актах конституційного характеру ХХ століття. До таких належать Перший Універсал Української Центральної Ради (1917 р.), Статут про державний устрій, права і вольності УНР (Конституція УНР 1918 р.); Конституція УСРР 1919 р.; Конституції УРСР 1929, 1937 і 1978 рр. та Конституція України 1996 р. [1].

В одному з перших самостійних державно-правових актів конституційної спрямованості – І Універсалі Української Центральної Ради, ухваленому 10 червня 1917 р., було проголошено необхідність підготовки власних законів і самостійного підпорядкування на своїх землях; містились вимоги щодо передачі певної частини грошей, що збирались у Центральну Казну з українського народу на його національно-культурні потреби; відкрито висловлювалось незадоволення “Центральним Російським Правительством”, яке “гроші, що збираються з нашої землі, одмовилось повернути на потреби нашої школи, освіти й організації” [1].

У першій декларації Генерального секретаріату, проголошеній на засіданні Центральної Ради 26 червня 1917 р., щодо права особи на освіту зазначалось, що у справі народної освіти Секретаріат має на меті, насамперед, зосередити в своїх руках управління шкільною освітою: догляд за проведенням на місцях українізації шкіл, організацію видання підручників, пошук і підготовку вчителів для шкіл та допомогу в об’єднанні у професійні спілки. Були визначені завдання і в справі позашкільної освіти.

Визначний історико-правовий документ доби Української держави 1917-1918 рр. “Статут про державний устрій, права і вольності УНР”, не виділяючи право людини та громадянина на освіту, закріплював право націй УНР на впорядкування своїх культурних прав у національних межах; рівність у правах і обов’язках чоловіка і жінки; рівність громадян незалежно від освіти.

В українській державі гетьмана П. Скоропадського (квітень-грудень 1918 року), незважаючи на те, що вона була окупована німецькими військами, питанню освіти приділялась значна увага: були створені умови для розвитку освіти; відкрито більше 150 гімназій, 2 університети, Українська Академія наук; у більшості шкіл викладання здійснювалось українською мовою.

У прийнятій 14 березня 1919 р. III Всеукраїнським з'їздом Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів Конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) право на освіту закріплювалось самостійною статтею. Але гарантоване воно було тільки визначеній категорії трудящих – робітникам та селянам. Основний Закон закріплював для них “повну, всебічну і даремну освіту” [3].

У 1920 році, за часів Директорії Української Народної Республіки, Радою Міністрів УНР була утворена Правительствена комісія для підготовки Конституції Української Держави, яка розробила проект “Основного державного закону Української Народної Республіки”. Хоча згаданий документ залишився проектом і не був затверджений урядом УНР для науковців він становить неабиякий інтерес. Із 158 артикулів (статей), два – 31 та 32 – присвячені праву на освіту: кожному забезпечувалась вільність науки, навчання і наукових дослідів; кожному громадянину – право заснувати школу або виховний заклад; навчання в державних закладах – від нижчого до вищого проголошувалось безоплатним; публічні школи не могли бути конфесійними; початкова освіта визначалась загальнообов'язковою; для дорослого населення передбачалось заснування курсів позашкільної освіти; школи повинні були будувати навчальний процес на основах моралі та розуміння громадянських обов'язків [4].

У 1922 році в Україні була проведена значна кодифікаційна робота. Поряд з прийняттям Цивільного та Земельного Кодексів, Кодексу законів про працю в УСРР було прийнято Кодекс законів про народну освіту (далі Кодекс), що мало важливе значення для реального забезпечення особі права на освіту. Разом з тим, стаючи на захист класових інтересів, насамперед трудящих мас і намагаючись забезпечити їм реальне право на освіту Кодекс встановив, що до повного проведення загального, обов'язкового виховання і навчання у культурно-просвітницькі заклади, в першу чергу, приймаються представники робітничого класу та найбіднішого селянства; забезпечував всім націям і національним меншинам навчання рідною мовою, передбачав утримання державних навчально-виховних і наукових закладів за рахунок держави із центральних і місцевих ресурсів [5].

Отже, в Україні, починаючи з переломного 1917 р., незважаючи на перипетії політичної боротьби, праву на освіту приділяється значна увага в Універсалах та інших актах Центральної Ради, Конституції УНР 1918 р., Конституції УСРР 1919 р., вперше в історії української державності воно було закріплено на конституційному рівні і деталізовано в Кодексі законів про народну освіту.

Подальший розвиток та становлення аналізоване право одержало у нормативно-правових актах України як складової частини СРСР. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) від 15 травня 1929 року проголосила церкву відокремленою від держави і школу від церкви; гарантувала право на освіту, як і інші закріплені в Конституції права.

У Конституції УРСР, прийнятій 30 січня 1937 року, стаття 120 “Основні права й обов'язки громадян” закріплювала право всіх громадян на освіту. Це право забезпечувалось загальнообов'язковою початковою освітою, безоплатністю освіти, включаючи вищу освіту, системою державних стипендій величезній більшості тих, хто вчиться у вищій школі, навчанням у школах рідною мовою, організацією на заводах, у радгоспах, машинно-тракторних станціях і у колгоспах безоплатного виробничого, технічного й агрономічного навчання трудящих.

У 50 – 60-х роках ХХ століття освітянські процеси в УРСР відзначались численними позитивними рисами, а шкільна освіта багатьма зарубіжними експертами вважалась однією з кращих у світі. На початок 1950 р. була практично відновлена довоєнна мережа шкіл. У 1953 р. здійснено перехід до обов'язкової семирічної освіти [4].

20 квітня 1978 року на позачерговій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання була прийнята Конституція УРСР. Конституція сприяла найбільш повній реалізації права на освіту, гарантувався “розвиток заочної і вечірньої освіти; надання державних стипендій та пільг учням і студентам; безоплатна видача шкільних підручників; можливість навчання в школі рідною мовою; створення умов для самоосвіти” [1].

Таким чином, конституційне право людини і громадянина на освіту в радянській Україні знайшло належне закріплення, що виявилось у його розширеному і поглибленому змісті.

Дослідження багатовікової історії становлення прав людини в Україні дозволяють стверджувати, що для українців права людини є явище органічно національне, коріння якого слід

шукати в періоді давнього історико-правового досвіду України, що повною мірою стосується права на освіту [1].

Література

1. Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні: дис.к.ю.н.:12.00.02. Київ, 2005. 207 с.
2. Волинка К. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії та практики. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук.:12.00.01. К., 2000. 16 с.
3. Зайчук В. О. Нормативно-правове забезпечення освіти в Україні. Вища школа. 2002. № 2-3. С. 3 – 19.
4. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. Київ: ін-т держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2001. 400 с.
5. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. Київ: Т-во “Знання” України, 1993. 192 с.

СУТНІСТЬ ТА ВИДИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСОБИ ЗА «РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ»

Гламазда П. В.

У дослідженні проаналізовано статті «Руської Правди», які містять норми, що визначали види злочинів проти особи. Встановлено, що серед таких «Руська Правда» розрізняла злочини проти життя, тілесної недоторканості та честі й свободи особи. Охарактеризовано окремі склади правопорушень та визначено, які покарання застосовувались до осіб, що їх вчинили.

Ключові слова: Руська Правда, злочини проти особи, вбивство, штраф.

Формуванню дефініції поняттю «злочин» в Україні передував тривалий процес становлення та розвитку науки кримінального права і в нашій державі, і у світі загалом.

Зокрема, у часи Русі-України не існувало чіткого визначення злочину, будь-який злочин визначався не як порушення закону чи князівської волі, а як «образа», тобто завдання матеріальної, фізичної або моральної шкоди будь-якій особі чи групі осіб. Отже, кримінальне правопорушення практично нічим не відрізнялося від цивільно-правового. Також, за церковним правом, могло йтися про «гріх», тобто моральний злочин, порушення Божественного закону [1, с. 35].

На визначення кваліфікації злочинів суттєво вплинула та обставина, що «Руська Правда» була кодексом приватного права - усі її суб'єкти були фізичними особами [2, с. 5].

В залежності від об'єкта злочину право Русі розрізняло окремі види злочинів, зокрема злочини проти особи. Серед таких розрізняють злочини проти життя - вбивство (навмисне, ненавмисне), тілесної недоторканості, честі й свободи особи.

Найтяжчими серед них визнавалося вбивство (душоубство), тобто насильницьке позбавлення життя. «Руська Правда» класифікує види убивства за різними підставами, передусім, в залежності від соціального статусу убитого, його місця в ієрархічній структурі суспільства Русі-України. Відповідно до даного поділу підвищеному захисту підлягали представники феодальної знаті. Так стаття 1 «Правди Ярослава» на першому місці за ступенем суспільної небезпеки визначає вбивство: представника воєнно-дружинної знаті, купців, ябедників та мечників (осіб, що виконували окремі доручення князя) [3, с. 24].

Дана стаття закріплює право кровної помсти, але обмежує її застосування досить вузьким колом родичів (батько, син, племінники). За змістом цієї статті у випадку вбивства вільного чоловіка вільним чоловіком можуть мститися родичі чоловічої статі, якщо ж не буде таких осіб, що могли б помститися, то вбивця платить 40 гривень за голову.

Цю лінію продовжує і «Правда Ярославичів», яка особливу увагу приділяє тим видам вбивств, які були спрямовані проти людей князя, як глави феодальної вотчини. Так, в «Правді Ярославичів» розрізняються – вбивство дворецького, княжого під'їздного, тіуна, старшого конюшого при стаді [3, с. 227].

На відміну від «Правди Ярослава», «Правда Ярославичів» виділяє також вбивство феодальнозалежної людини – княжого старости, княжого рядовича, смерда та холопа. Слід мати на

увазі, що в цей час змінюється і фактичне положення холопів. Їх прикріплюють до землі і таким чином перетворюють в селян, але кріпосних, так як правовий статус холопа залишається незмінним. Спочатку позбавлення життя холопа не вважалося вбивством, оскільки холоп не був суб'єктом права. Вбивство холопа трактувалося як завдання майнової шкоди, але з розвитком суспільних відносин та включенням холопів у виробниче життя, їх вбивство вже розглядалося за законом як злочин.

В залежності від місця вчинення злочину «Руська Правда» розрізняла «вбивство в своді» та «вбивство во піру». Ці види вбивств руський закон виокремлював у окрему категорію через їх широку розповсюдженість [4, с. 136].

Також закон виокремлює вбивство нічного крадія, який пійманий і зв'язаний, але потім все-таки вбитий. Також злочинним визнавалося вбивство нічного крадія, не на місці злочину, а за воротами дому, де була вчинена крадіжка. Нарешті у «Руській Правді» є вказівки і на кваліфіковані види убивств. Це передусім вбивство в розбої, воно вважалося небезпечним злочином, так як посягало і на життя потерпілого, і на його майно. Так, ст.20 Короткої Правди, ст.ст.5,7 Просторової Правди встановлювали кримінальну відповідальність за вбивство в розбої дворецького. Вбивство в розбої на Русі вважалося особливо тяжким злочином. Тут убивця не мав права розраховувати на допомогу общини (верві) у виплаті грошової вири — він разом із сім'єю видавався «на потік і розграбування», що автоматично тягло за собою вигнання з общини, перетворення у холопів дружини і дітей злочинця [3, с. 27].

Наступний вид злочину проти особи – це нанесення тілесних ушкоджень, тобто вчинення дій, що порушують тілесну недоторканість особи.

З русько-візантійських договорів нам відомо, що за нанесення удару мечем покладалося стягнення в розмірі п'яти літрів срібла «за Законом руським». Звідси можна зробити висновок, що помста за нанесення ударів давно, тобто вже на початку X ст., а й імовірно й у IX ст., стала обмежуватися і замінятися грошовим стягненням [5].

Подібні злочини передбачають декілька статей «Правди Ярослава», зокрема статті 2, 6, 7. При цьому у вину злочинцю ставили не тільки порушення тілесної недоторканості потерпілого, але й наслідки злочинного діяння. Так, стаття 6 «Правди Ярослава» передбачає випадки, коли в результаті тілесного ушкодження настає кульгавість.

Особливо великі штрафи накладалися за причинене каліцтво. Наприклад, за «Правдою Ярослава» штраф у три гривні встановлювався за завдану втрату пальця, за втрату руки - 40 гривень . Це має своє пояснення. Адже каліцтво, яке робило людину частково або повністю непрацездатною і фізично неповноцінною, призводило до громадянської смерті особи: по-перше вона не могла особисто помститися кривдникові, а по-друге, ставала тягарем для родини, яка прагнула позбутися її. Високий рівень штрафу за каліцтво деякі вчені пояснюють саме тенденцією зміни моралі - каліка підпадав під захист церкви або князя [2, с. 5].

У «Правді Ярослава» розрізняються побої в залежності від предмета, яким наносився удар. Таким чином, за більш небезпечний удар мечем і поранення пальця стягувалося 3 гривні, а за удари менш небезпечним зброям (ціпком, жердиною, тиловою частиною меча, ножами меча) з винної особи стягувалося 12 гривень, тобто в чотири рази більше, ніж за удар мечем. Удари цими предметами виражають крайнє презирство до постраждалого і, таким чином, є більш образливими [3, с. 25].

Третій вид злочинів проти особи – це посягання на честь та гідність особи.

Вільним людям чи князівським слугам закон гарантував охорону честі й гідності. «Руська Правда» особливу увагу надавала охороні феодальної честі. В ранній період руської держави, коли зберігалося багато пережитків воєнної демократії, правлячий клас – воєнно-дружинна знать, був особливо чутливим до питань честі і болісно переживав будь-яке зазіхання на лицарську честь та гідність. В цей період виникає дивна і незвична для сучасної людини оцінка посягання на честь, як виривання волосся з вусів і бороди [4, с. 138].

За образу честі Коротка редакція передбачала високі штрафи (12 гривень). Це у чотири рази більше, ніж за дрібне каліцтво чи за побої, або більш як у два рази більше, ніж за вбивство княжого рядовича, смерда чи холопа. Такі «обиди» виявлялися, наприклад, у погрозі мечем, у вириванні вусів або бороди (що принижувало гідність людини) [2, с. 6].

Словесна образа відповідно до «Руської Правди» не каралася. Звідси і стара приказка: «Лайка на комірі не висне». Проте лайка на адресу жінки належала до тих діянь, що караються згідно церковних уставів. Саме в уставі Ярослава була передбачена норма, по якій встановлювалася санкція, що застосовувалася до слів, що ображали чужу дружину, причому ця санкція розрізнялася в залежності від приналежності жінки до тієї або іншої соціальної групи.

Література

1. Крисяк Ю. П. Деякі аспекти злочину й покарання доби Київської Русі. *Історико-правовий часопис*. Луцьк. 2013. № 2. С. 34-37.
2. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник. Львів. 2007. 92 с.
3. Хрестоматія з історії держави та права України / За ред. А. С. Чайковського. Київ. *Юрінком Інтер*. 2003. 656 с.
4. Єрмолаєв В. М. Деякі проблеми злочину та покарання в Київській Русі. *Вісник Академії правових наук України*. № 5. Харків. 1996. С. 135-143.
5. Договір князя Олега з Візантією, укладений в 911 року. Електронний ресурс. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ua.info.fan/oleh-vishchy/zovnishnia-polityka/na-tsarhorod/dohovir-z-vizantiieiu-911/>

Hlamazda P. *The essence and types of crimes against the person according to "Ruska Pravda". The research analyzed the articles of "Ruska Pravda", which contain norms that determined the types of crimes against the person. It was established that among these "Ruska Pravda" distinguished crimes against life, bodily integrity and honor and freedom of the person. Separate types of offenses were characterized and what punishments were applied to the persons who committed them were determined.*

Keywords: *Ruska Pravda, crimes against the person, murder, penalty.*

ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ «РОЗВИТОК» У СВІТЛІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ

Єрмоленко В. М., Єрмоленко І. М.

Аналіз надбань правничої науки свідчить, що категорія «розвиток» набуває все більшого «юридичного» забарвлення. Так, юридична конструкція сталого розвитку вже усталилась в теорії екологічного права [1, с. 694], а також все ширше використовується галузевими юридичними науками, зокрема загальнотеоретичною [2], цивільно-правовою [3], адміністративно-правовою [4], земельно-правовою [5] тощо. При цьому найчастіше поняття розвитку в юридичній науці застосовується до систем права і законодавства, правової системи в цілому, а також юридичної науки, яка безпосередньо і розкриває особливості розвитку перших зазначених складових.

Водночас слід констатувати, що досі відсутнє загальнотеоретичне юридичне визначення розвитку, зокрема немає жодного посилення на категорію «розвиток» у юридичному контексті передусім у вітчизняних юридичних енциклопедіях, причому не тільки з теорії права [6, с. 343; 7, с. 675], а й на рівні філософії права як юридичної наднауки [8, с. 74]. На жаль, не приділила жодної уваги категорії розвитку і енциклопедична доктрина історії держави і права, не зважаючи на первісну спрямованість історії як науки про суспільний розвиток [9]. Між тим, енциклопедичне розкриття цього питання могло б підвести своєрідну, хоча б тимчасову, риску у подальшій теоретичній дискусії з можливістю відносної уніфікації понятійно-термінологічного апарату в наукових дослідженнях.

Натомість слід вказати на досить детальне опрацювання теми розвитку різними науками, насамперед, філософськими, економічними, політичними тощо, що робить категорію розвитку міждисциплінарною. Це зумовлює необхідність звернення до відповідних надбань зазначених наук.

Передусім, слід наголосити, що вже досить звичним в юридичних дослідженнях при вирішенні термінологічних проблем стає звернення до тлумачної філологічної літератури, де внаслідок інтегративного сутнісного осмислення існуючих міжнаукових інтерпретацій певного поняття вимальовується його узагальнене розуміння. Так, відповідно у Великому тлумачному словнику сучасної української мови розвиток розкривається як процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого [10, с. 1043]. Однак при цьому не надаються ознаки розвитку, що значно спростило б його сприйняття, що детермінує звернення до відповідних тверджень інших наук. Так, філософія надає ознаки розвитку, якими є незворотність, спрямованість, закономірність змін матеріальних та ідеальних об'єктів [11, с. 555], які по суті дублює економічна енциклопедична думка [12, с. 274]. Водночас економічна теорія визначає змістовні складові розвитку, до яких відносить перехід від одного якісного стану до іншого, якісну зміну в структурі об'єкта, сукупність змін, стан змін та функцію управління [13, с. 24].

Узагальнюючи наведене, доцільно визначити розвиток як міждисциплінарну категорію, яка уособлює процес позитивного оновлення існуючого об'єкта через здійснення якісних незворотних, спрямованих і закономірних змін в його стані та структурі. Це універсальне визначення, під яке підпадає і поняття юридичного розвитку, відмінності якого від інших різновидів полягають лише у атрибутивних властивостях об'єкта розвитку, яким є юридичний предмет або явище.

Виходячи з того, що головною «рушійною силою» процесу розвитку є протиріччя [14, с. 6], головним фактором юридичного розвитку є наявність колізій у системах права і законодавства, суттєвих суперечностей у правовій системі та правничій науці. Для порівняння, виокремлюваний В. П. Плавичем самостійний фактор розвитку права, яким, на його думку, є глобалізація [15, с. 29], є нічим іншим, як наявністю протиріччя у правових системах різних країн, що зумовлює необхідність їх уніфікації, тобто розвитку.

У контексті досліджуваного питання варто звернути увагу ще на один його аспект. Справа полягає в існуючому розмежуванні в юридичних публікаціях категорій становлення і розвитку [15, с. 28; 16, с. 98], що закономірно призводить до їх протиставлення як самостійних понять, що не зовсім відповідає дійсності. Адже становлення – це філософська категорія, що відображає процес діалектичного переходу від одного ступеня розвитку до іншого як момент взаємоперетворення протилежних, а водночас взаємопов'язаних моментів розвитку – виникнення і зникнення [10, с. 1188]. При цьому становлення розглядається як категорія, що характеризує процес набуття довшеної форми, момент зародження можливостей і їх перетворення в дійсність [17, с. 608], причому розвиток всякого предмета починається з його становлення [14, с. 4], тобто становлення є початковим рівнем, стадією розвитку. Іншими словами, становлення – це початковий рівень розвитку, який охоплює часовий проміжок від виникнення певного об'єкта до набуття ним довшеної форми, за яким відбуваються подальші зміни з його удосконалення, тобто подальший розвиток. З цього випливає висновок про співвідношення розвитку і становлення як загального і часткового, що ставить під питання доцільність їх одночасного застосування. Тобто декларування позиції розвитку апіорно включає в себе необхідність розкриття становлення об'єкта вивчення як первісної стадії його розвитку, що однак не виключає можливості окремого дослідження становлення певного юридичного явища, прикладом якого можна навести існуючі наукові публікації [18; 19].

Література

1. Павлова О. В. Сталий розвиток. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 14: Екологічне право / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова) А. П. Гетьман (заст. голови) та ін. Харків: Право, 2018. С. 694–698.
2. Лісова К. С. Розвиток звичаєвого права на українських землях та його кодифікація: історико-правовий аналіз. Часопис Київського університету права. 2021. № 3. С. 42–46.
3. Іващенко В. А. Розвиток законодавства з інтелектуальної власності в Україні у 2000-х рр. (історико-правовий аспект). Право та державне управління. 2017. № 4 (29). Т. 1. С. 19–25.
4. Проценко Д. В. Розвиток законодавства України у сфері регулювання діяльності ЗМІ. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2012. Том 129. С. 88–93.
5. Федчишин Д. В. Розвиток правового регулювання здійснення прав на землю в Україні до початку ХХ століття. Часопис Київського університету права. 2018. № 2. С. 63–67.
6. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 5: П–С. Київ: «Укр. енцикл.», 2003. 736 с.
7. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права / редкол. О. В. Петришин (голова) та ін. Харків: Право, 2017. 952 с.
8. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 2: Філософія права / редкол. С. І. Максимов (голова) та ін. Харків: Право, 2017. 1128 с.
9. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 1: Історія держави і права України / редкол. В. Д. Гончаренко (голова) та ін. Харків: Право, 2016. 848 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
11. Кизима В. Розвиток. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. С. 555.
12. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / За ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. 568 с.
13. Ахновська І. О., Душак А. В. Науково-методичні підходи до визначення сутності поняття «розвиток». Гальчинські читання: зб. матер. міжнар. наук. конф. (м. Київ, 2 листоп. 2023 р.) / упоряд. А. Л. Дешко; за ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2023. С. 23–25.

14. Гаврилюк В. А. Теория развития. Выпуск 2. Основные ступени развития. Неопределенное, определенное, наличное и реальное бытие. Киев: Слово, 2012. 351 с.
15. Плавич В. П. Становлення і розвиток сучасного права в умовах глобалізації. Правова держава. 2018. Вип. 30. С. 28–35.
16. Солопова І. В. Становлення і розвиток законодавства України про державну службу в умовах проголошених реформ. Lex Portus. 2018. № 2. С. 95–109.
17. Кизима В. Становлення і деградація. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. С. 608.
18. Шемшученко Ю. С. Етапи становлення української державності. Часопис Київського університету права. 2011. № 3. С. 8–10.
19. Лесик О. В. Становлення правового регулювання земельних відносин у Волинській губернії в складі Російської імперії (1793–1917). Часопис Київського університету права. 2020. № 2. С. 72–77.

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ЯК СКЛАДОВА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Крисюк Ю. П.

Правова держава характеризується наявністю такого суспільного та правового порядку, за яких природні права і свободи людини є загально визнаними, закріпленими в законі, розглядаються як найвища соціальна цінність й забезпечення яких є пріоритетним завданням держави; системою, в якій влада підпорядкована праву, підконтрольна праву й обмежена правом; системою, в якій свавілля з боку посадових осіб унеможливлене. Саме право створює систему правовідносин, яка максимально виключає свавілля, систему, в якій сама держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Тобто правова держава це та, в якій панує верховенство права [1].

Складовими верховенства права є: законність (прозорий, підзвітний і демократичний процес прийняття правових норм); правова визначеність; заборона зловживання владою; доступ до правосуддя, представлений незалежними та неупередженими судами; повага до прав людини; заборона дискримінації та рівність перед законом.

Доступ до правосуддя є основним принципом верховенства права. За відсутності доступу до правосуддя люди не в змозі домогтися того, щоб їхній голос був почутий, здійснювати свої права, боротися з дискримінацією або притягти до відповідальності осіб, відповідальних за прийняття рішень. Необхідним елементом реалізації принципу поваги до прав і свобод людини є забезпечення вільного та рівного доступу індивіда до органів правосуддя.

Найбільш широке тлумачення права доступу до правосуддя визначено у зарубіжній літературі, зокрема, справедливий судовий розгляд нерідко сприймається як іманентно властива складова цього права. Італійський професор Ф. Франціоні визнає більш відповідним концепції права на доступ до правосуддя таке визначення: право на доступ до правосуддя означає не тільки право на звернення до суду, але й право на розгляд своєї скарги судом відповідно до належних стандартів справедливості [2; р. 30]. Більше того, зарубіжними авторами відзначається тенденція до розвитку теорії доступу до правосуддя «від стандартів справедливого процесу до стандартів справедливого результату».

У справі Голдер проти Сполученого Королівства (1975) Європейський суд з прав людини постановив, що «за відсутності доступу до судів майже неможливо уявити верховенство права». З точки зору Європейського суду з прав людини, верховенство права є фіксованою концепцією, включеною в кожену статтю Конвенції, і Суд використовує термін «верховенство закону», а також термін «верховенство права». Практика Європейського суду з прав людини, ґрунтуючись на досить формальному підході, застосовує концепцію верховенства права до низки питань. Це можна побачити при розгляді принципу законності у вузькому розумінні, а також в інших аспектах (у тому числі процесуальних), а саме належної правової процедури та доступу до суду.

Якщо дії чи рішення органів влади не відповідають правам та інтересам особи, кожному має бути надана можливість їх оскаржити. Заборона такого оскарження є порушенням принципу верховенства права. Зазвичай такі скарги подаються до суду, але деякі країни дозволяють звертатися до менш формальних органів вирішення спорів, а рішення цих органів можуть бути оскаржені в суді.

Роль судів є дуже важливою в державі. Це пов'язано з тим, що громадяни повинні мати можливість захищати свої права певними способами, визнаними державою. Вони можуть оскаржувати рішення державних органів з метою здійснення громадського контролю за діяльністю держави, а у випадках порушення прав людини державними чи іншими органами – домогтися припинення таких протиправних дій та виконання органами своїх функцій у межах, передбачених нормативно-правовими актами.

Суди повинні бути незалежними та неупередженими. Незалежність означає, що судова влада вільна від зовнішнього впливу і не підконтрольна іншим гілкам влади, в тому числі виконавчій. Ця вимога є важливою частиною демократичного принципу поділу влади. Судді не повинні піддаватися політичному тиску або маніпуляціям. Неупередженість означає, що суди не повинні бути упередженими або створювати враження упередженості.

Також варто додати що під доступом до правосуддя слід розуміти не лише юридичну доступність, тобто сам факт такої можливості у приписах законодавчих актів, а й фізичну. Тобто під доступом до правосуддя ми маємо розуміти також розгалужену систему судів для комфортного і можливого доступу громадян до їх роботи. Не варто забувати й про виконання рішень судів яке має здійснюватися швидко та ефективно для того, щоб правосуддя було не лише ілюзією захисту прав, а й можливістю їх ефективного захисту та відновлення.

Розроблені у класичному міжнародному праві стандарти заборони відмови у правосудді на сучасному етапі стали основою міжнародних стандартів захисту прав людини. Підготовчі матеріали («Travaux préparatoires») до Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. містять основні положення, розроблені міжнародною практикою щодо принципу заборони відмови у правосудді [3]. У практиці ЄСПЛ право доступу до суду охоплює ті самі три стадії судового розгляду: до, під час і після розгляду справи. Такі стандарти, як заборона створення навмисних перешкод звернення до суду, дотримання розумного терміну подання позову, право доступу до розслідування, невиконання судового рішення та інші закріплені у практиці ЄСПЛ.

Водночас стандарти принципу заборони відмови у правосудді лягли в основу не лише права на доступ до правосуддя, а й, наприклад, права на справедливий судовий розгляд, права на особисту недоторканність.

Закріплення у національній та міжнародній правовій науці «доступу до правосуддя» (access to justice) в якості основної концепції, що відображає забезпечення реальної можливості звернення до механізмів захисту своїх прав, пов'язане з великим компаративістським дослідженням, здійсненим італійською школою права щодо надання та правового регулювання доступу до правосуддя. М. Каппеллетті виділив три хвилі змін, що відбувалися з розвитком правової та соціальної держави у західних країнах: поява права на безоплатну юридичну допомогу; закріплення у національному законодавстві права на колективні позови та позови на захист суспільного інтересу; забезпечення доступу не лише до судових, а й до альтернативних механізмів вирішення спорів, а також спрощення судової системи [4; р. 316].

Міжнародне право додало до концепції М. Каппеллетті ще одну її складову – право на доступ до міжнародних систем захисту прав людини. Основи правового регулювання цього права також було закладено у класичний період. Звернення до міжнародних механізмів вирішення спорів можливе після вичерпання внутрішніх засобів захисту, проте це обмеження не було абсолютним. Вичерпання внутрішніх засобів захисту не потрібне, якщо в державі немає інститутів, які забезпечують правосуддя, якщо вони не можуть запропонувати адекватне відшкодування або якщо особа не може ними скористатися у разі нестачі коштів, незнання про можливість апеляції або через власне уявлення про неефективність таких заходів.

Ще однією особливістю права доступу до правосуддя є те, що у межах цього права можливість звернення до суду розглядається з позиції принципу рівності перед судом.

Таким чином, право на доступ до правосуддя можна визначити як рівну можливість будь-якої заінтересованої особи безперешкодно звертатися до судових та інших механізмів відправлення правосуддя та брати участь у процесі розгляду спору на всіх його стадіях. Це право може передбачати два варіанти: доступ до національних систем правосуддя та доступ до міжнародних систем правосуддя. Концепція права на доступ до правосуддя ґрунтується на принципі рівності всіх перед судом і є гарантією його реалізації. Нині вона дедалі більше входить як у міжнародну так і національну практику держав. Право на доступ до правосуддя закріплено у законодавстві та судовій практиці Великобританії, США, Франції, Італії, Німеччини, Нідерландів, Індії, Австралії, Канади, Бразилії та інших держав, в тому числі й Україні. Таким чином, можна говорити про становлення

загальновизнаного права на доступ до правосуддя, що забезпечується зобов'язаннями держав щодо усунення та зменшення бар'єрів та перепон доступу до правосуддя.

Література

1. Тертишник В. М. Верховенство права [Електронний ресурс] // Велика українська енциклопедія. 2021. Режим доступу до ресурсу: https://vue.gov.ua/Верховенство_права (дата звернення: 12.09.2024).
2. Francioni F. et al. Access to Justice as a Human Right. Florence, 2007. 272 p
3. Collected Edition of the «Travaux Préparatoires» of the European Convention: Preparatory Commission of the Council of Europe, Committee of Ministers, Consultative Assembly 11 May – 8 September 1949. P. 142.
4. Cappelletti M., Garth B. (ed.) Access to Justice and the Welfare State. Alphen, 1981. Vol. 4. 391 p.

«СУДОВА ПРАВОТВОРЧІСТЬ» ЧИ «СУДОВА НОРМОТВОРЧІСТЬ»? (ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ В АСПЕКТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОКТРИНАЛЬНИХ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ПОЛОЖЕНЬ)

Погребняк В. Я.

Підвищення ролі судової практики в упорядкуванні цивільних відносин активно підштовхує вчених-правників до наукового розв'язання проблеми «судової правотворчості» та «судової нормотворчості» і надання обґрунтованої відповіді на питання юридичної можливості судів України створювати норми права. Лексико-семантичний аналіз зазначених лексичних конструкцій виступає першим кроком на шляху досягнення окресленої мети.

Ключові слова: *судова правотворчість, судова нормотворчість, правотворення, нормотворення, судова практика.*

Активний розвиток цивільних відносин, що проявляється у виникненні нових їх об'єктів й активному впровадженні учасниками таких відносин специфічних та унікальних елементів у взаємозв'язки, що формуються між ними, а також загальна тенденція більш деталізованої, ніж раніше регламентації положеннями чинного цивільного законодавства України суспільних відносин, тобто, по суті, збільшення масиву нормативного цивільно-правового матеріалу і поглиблення регламентації суспільних зв'язків, призвело до певних змін й у дослідницькому апараті цивілістики.

Об'єктом наукового аналізу все частіше стають конкретні вузькі і при цьому практичні проблеми, а в понятійно-категоріальний апарат повсякденного вжитку увійшло таке словосполучення як «суто термінологічне питання». Сьогодні його рівною мірою вживають і цивілісти-дослідники і практики й переважно для позначення певної ситуації в якій змістовне наповнення проблеми вичерпано аналізом у зв'язку з чим подальший її розгляд матиме характер «дискусії про слова».

Не заперечуючи у цьому ключі орієнтацію науки цивільного права на вирішення переважно практичних проблем, відзначимо, що з вживанням зазначеної лексичної конструкції треба бути вкрай обережним. Адже все об'єктивне цивільне право, якщо не сказати, що правова дійсність у цілому, мислиться людиною посередництвом понять і категорій, які являють собою основні форми фіксації ознак правових явищ, а також основні форми передачі юридичної інформації. Адже, як зазначає М. І. Любченко, саме мова, будучи знаковою системою, служить у тому числі засобом професійного спілкування та передачі правової інформації у зв'язку з чим право не може існувати без мови [1, с. 38, 42].

Тому, якщо певне питання чи проблема виникає стосовно терміну, це може бути ознакою того, що за ними стоїть питання чи проблема сутнісного характеру. Проте навіть якщо остання відсутня, розв'язання «термінологічного» питання (проблеми), як мінімум, призводить до упорядкування понятійно-категоріального апарату для уникнення різночитань у майбутньому по ходу розвитку професійної знакової системи.

З практичної точки зору це означає, що незалежно від того чи постало таке питання (проблема) в аспекті цивілістичного дослідження або ж у ході практики правозастосування, для з'ясування наявності або відсутності сутнісної основи в її змісті варто застосовувати стадійний

методологічний підхід першим етапом якого виступає лексико-семантичний аналіз відповідної конструкції [2, с. 37].

Однією з таких проблем сьогодні виступає проблема співвідношення між термінологічними конструкціями «судова правотворчість» та «судова нормотворчість». Будучи пов'язаною з питанням можливості чи неможливості суду «створювати» нормативно-правові положення, що наразі є досить дискусійним, вона сама по собі має актуальний характер. Проте у світлі глибоких теоретичних досліджень, а також положень нормативно-правових актів, які іноді вступають у суперечність між собою, ця проблема привертає ще більше уваги.

У зв'язку з цим тезово висвітлюємо основні результати лексико-семантичного аналізу зазначених конструкцій як першого кроку на шляху до комплексного наукового розв'язання проблеми можливості чи неможливості суду «створювати» нормативно-правові положення.

1. Вітчизняна юридична наука окреслює декілька варіацій поняття «суд». Найбільш поширеним є узагальнене його розуміння як органу, наділеного повноваженнями з реалізації однієї з гілок державної влади – судової [3, с. 70] або більш конкретно – органу, уповноваженого вирішувати справу і приймати обов'язкове рішення з питань фактів і права [4, с. 74].

Юридичне розуміння «суду» також активно розвивається на рівні практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Зокрема, у справі *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium* (application № 7238/75) ЄСПЛ розкрив природу суду через такі ознаки як «встановлення законом», «незалежність», «неупередженість», а також здійснення діяльності у формі «публічних слухань» (п. 53 рішення) [5, п. 54]. Своєю чергою у справі *Van de Hurk v. the Netherlands* (application № 16034/90) ЄСПЛ визнав недостатньою таку ознаку як «обов'язковість рішення» для визнання органу судом і водночас визначив в якості характеристики «суду» таку властивість його рішень як «неможливість бути зміненим несудовим органом на шкоду одній зі сторін» [6, п. 54].

Це дає привід розмежувати вузьке розуміння суду, яке охоплює традиційний погляд на його природу як інституції судової гілки влади, а також широке бачення, яке охоплює не лише суд у традиційному розумінні як органу національної судової системи або ж міжнародну судову інституцію, проте також і суд у ситуативному, так би мовити, казуальному ракурсі – суб'єкта, що здійснює судові за окремими ознаками функціями поза судовою системою і лише у певних випадках.

У цьому сенсі під судом у межах єдиної лексико-термінологічної конструкції «судова правотворчість (судова нормотворчість)» розуміється суд у вузькому розумінні, тобто суд судової гілки влади держави.

2. Існуючі наукові погляди до визначення співвідношення між категоріями «правотворчість» («правотворення») і «нормотворчість» («нормотворення») можна умовно згрупувати у межах двох основних підходів, зокрема конвергентного, який об'єднує погляди про спільність і навіть тотожність «правотворчості» і «нормотворчості» та дивергентного – в основі якого лежить положення про розмежування відповідних категорій [2, с. 45].

3. Зовнішніми текстуальними та вербальними ознаками конвергентного підходу виступає парне використання досліджуваних категорій як, наприклад, «нормотворчість» («правотворчість») [7, с. 176; 8, с. 22], ототожнення нормотворчого і правотворчого процесів за текстом дослідження [9, с. 285] чи змістом нормативно-правового акту тощо.

Різниця полягає у тому, що у вітчизняних юридичних наукових джерелах початку 90-х років правотворчість розглядалася як процес встановлення, зміни чи скасування юридичних норм [10, с. 85]. Лише згодом було більш чітко на категоріальному рівні розмежовано нормотворчість як процес «творення норм» і правотворчість як процес «творення права».

Сьогодні в юридичній літературі отримав значного поширення підхід за яким зміст поняття нормотворчості розкривається через процес прийняття (або створення [11, с. 31]) нормативно-правових актів [12, с. 313; 13, с. 160; 14, с. 27] (а не створення норм як раніше).

4. У межах дивергентного підходу нормотворчість розглядається, зокрема як різновид правотворчості [4, с. 229] або елемент його структури [15, с. 180] або ж навпаки – правотворчість визначається в якості елемента нормотворчості. Наприклад, А. М. Каленчук зазначає, що правотворчість є більш широким поняттям відносно нормотворчості і крім неї також включає «формування права у результаті багаторазового повторення суспільних відносин» [16, с. 50]. З іншого боку, зокрема І. А. Сердюк стверджує, що метою правотворчості є створення юридичних норм у той час як метою нормотворчості – створення як правових, так і інших соціальних норм [17, с. 110]. Тобто у межах такого бачення нормотворчість у цілому не зводиться виключно до формування юридичних норм, проте також охоплює так звану технічну і соціальну нормотворчість [18, с. 37].

Водночас чи не найбільш важливим сьогодні з практичної точки зору є те, що положеннями Закону України «Про правотворчу діяльність», що перебуває у процесі набрання чинності, визначено, що його дія не поширюється на правові акти, які не містять норм права, зокрема на рішення і висновки Конституційного Суду України (п. 1 частини четвертої статті 1), а також судові рішення (п. 2 частини четвертої статті 1). При цьому окреслені Законом стадії процесу правотворчої діяльності (ст. 2), а також визначення нормативно-правового акту як результату такої діяльності (ст. 8) [19, ст. ст. 1, 2, 8] майже повністю виключають безконфліктну в лексичному плані можливість вживання лексико-термінологічної конструкції «судова правотворчість» («судове правотворення»).

Підсумовуючи викладене, висловимо переконання, що проблема визначення співвідношення між лексико-термінологічними конструкціями «судова правотворчість» та «судова нормотворчість» має не лише власне лексичний чи термінологічний, проте також і сутнісний характер. За семантичною основою скривається глибинна юридична проблема формування джерел права і сучасної ролі державних інституцій різних функціональних блоків у процесах, створення, конструювання та санкціонування нормативних положень.

У зв'язку з цим розгляд і розв'язання цієї проблеми виступає першим і при цьому необхідним кроком на шляху комплексного наукового вирішення проблеми формування судом загальнообов'язкових у тому числі для учасників цивільних відносин правил поведінки.

У цілому ж, з точки зору сьогоденної ситуації формалізації категорії «правотворчість» на рівні законодавчих положень визначає більшу оптимальність вживання лексико-термінологічних конструкцій «судова нормотворчість» і «судове нормотворення» для потенційного позначення відповідної діяльності суду [2, с. 54]. Проте конкретні висновки з цього приводу можуть бути сформовані за результатами сутнісного аналізу піднятої проблеми.

Література

Доповідь підготовлена за матеріалами дослідження, опублікованими у формі наукової статті «Судова правотворчість» і «судова нормотворчість»: лексико-семантичний аналіз» у журналі *Право України*. 2024. № 5. С. 33–57.

1. Любченко М. Мова і право: питання співвідношення. *Вісн. Нац. акад. прав. наук України*. Харків, 2015. № 2 (81). С. 36–44.

2. Погребняк В. «Судова правотворчість» і «судова нормотворчість»: лексико-семантичний аналіз. *Право України*. 2024. № 5. С. 33–57.

3. Організація судових та правоохоронних органів: підруч. / Марочкін І. Є. та ін.; за ред. І. Є. Марочкина. Харків: Право, 2013. 448 с.

4. Магрело М. Автономна концепція поняття «суд» як основа інституту справедливого суду. *Вісн. Акад. адвокатури України*. 2013. Число 2 (27). С. 70–77.

5. Judgment of the European Court of Human Rights of 23.06.1981, case *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium* (application № 6878/75; 7238/75). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57522%22%5D%7D> (access date: 09.09.2024).

6. Judgment of the European Court of Human Rights of 19.04.1994, case *Van de Hurk v. the Netherlands* (application № 16034/90). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57878%22%5D%7D> (access date: 09.09.2024).

7. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

8. Риндюк В. І. Нормотворча діяльність: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2009. 162 с.

9. Яцинюк В. В. Архетиповий конфлікт нормотворення органів публічного управління. *Публічне урядування*. 2021. № 1 (26). 280–292.

10. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: посіб. для студ. спец. «Правознавство», вид. 2-е, зі змінами й доповненнями. Київ, 1994. 236 с.

11. Железняк Н. В. Нормотворча діяльність як форма реалізації державної політики: теоретичні та практичні проблеми. *Наук. записки НаУКМА: Юридичні науки*. 2004. Т 26. С. 29–37.

12. Петрова І. Нормотворчий процес і стадії нормотворчості в діяльності Державної фіскальної служби України. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Юрид. науки*. 2017. № 865. С. 308–315.

13. Чернякович Є. Поняття й завдання нормотворчої діяльності Міністерства внутрішніх справ України. *Підприємництво, госп-во і право*. 2021. № 1. С. 158–162.
14. Дідик Н. І., Бесага І. В. Особливості нормотворчого провадження у публічній сфері. *Соціально-правові студії*. 2018. Вип. 2. С. 25–31.
15. Баран А. Нормотворення і правотворення: співвідношення понять та теоретичне обґрунтування. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія: Юрид. науки. 2021. № 4 (32). С. 175–182.
16. Каленчук А. М. Нормотворчість як сфера можливого завдання державою цивільно-правової шкоди. *Наук. вісн. Міжнар. гуманітарн. ун-ту*. Серія: Юриспруденція. 2015. № 13, т. 2. С. 50–52.
17. Сердюк І. А. Термінологічна невизначеність категорії, що відображає діяльність уповноважених суб'єктів права зі створення, зміни чи скасування правових норм. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування*: матер. наук. семінару (Дніпро, 8 груд. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 108–111.
18. Новіков В. В. Щодо розмежування понять «нормотворчість» і «правотворчість». *Академічні візії*. 2021. Вип. 2. С. 36–40.
19. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2003 р. № 3354-ІХ. *Офіц. вісн. України*. 2023. № 88. Ст. 5121 (із змінами).

The increasing role of judicial practice in the regulation of civil relations is actively driving legal scholars towards scientific solution of the problem of "judicial lawmaking" and "judicial rulemaking" and providing a reasonable answer to the question of the legal ability of Ukrainian courts to create rules of law. The lexical and semantic analysis of these lexical constructions is the first step towards achieving the goal.

Keywords: *judicial lawmaking, judicial rulemaking, judicial law creation, judicial rule creation, judicial practice.*

ВОЛИНСЬКИЙ СТАТУТ 1566 РОКУ: ПОГЛЯД ІСТОРИКІВ ПРАВА

Яцишин М. М.

В процесі вивчення правової бази українського законодавства, особливої уваги потребує дослідження джерел права на всіх етапах державотворення та подальшої правотворчої діяльності, яка відбувалася на теренах України. Історичним зразком поєднання європейської та давньоруської систем права був Литовський Статут, який відомий в трьох редакціях, усі три Статути знаходились у безпосередньому зв'язку один з одним.

Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 – зводи законів Великого князівства Литовського, створені на основі місцевого литовського, білоруського, українського (руського) права та відповідної останньому судової практики. Джерелами Статутів також були положення «Руської Правди», німецьких і польських судебників та певні норми римського права.

Темою Литовських статутів займалося чимало дослідників, що розглядали їх з юридичної точки зору, серед яких варто відзначити М. Ф. Владимирського-Буданова, Д. П. Пашука, Ф. Д. Гончаренка, В. С. Кульчицького, М. К. Любавського, Ф. І. Леонтовича, П. П. Музиченка, А. П. Ткача, Б. Й. Тищика, І. Я. Терлюка, І. Б. Усенка, М. Н. Ясинського, Ю. С. Шемшученка та інших [1, 2].

Литовські статути мають характер прогресивних та досконалих зводів законів XVI століття, (на відміну від інших судебників Європи, що переважно узаконювали норми лише кримінального права). Вони об'єднували воедино основні положення державного, цивільного, сімейного, земельного, військового, кримінального, процесуального права і проголошували чинність уніфікованих правових норм на всій території держави – Великого князівства Литовського. Також це були перші в Європі цілком світські зводи законів, які не включали канонів церковного права та обстоювали, перш за все, особисті, майнові і політичні права князів і шляхти.

Статути, разом із тим, були і кодексами станового суспільства, містили прогресивні правові й політичні ідеї: відповідальність судів перед законом, право особи на адвокатський захист,

персональну відповідальність правопорушника (а не його родини), рівні права представників різних етносів, конфесій та соціальних станів, захист особистості та майнових прав жінок тощо.

Особливий інтерес для нас становить Другий Литовський статут, який в історико-правовій науці називають часто «Волинським», оскільки важливу та особливу роль при його укладанні відіграла саме волинська шляхта, яка в даному правовому документі збільшила та закріпила свої права і привілеї. Статут затверджено сеймом 1564 року, але він набув чинності лише 1566 р. У новій редакції так званого «Волинського» статуту 1566 року знайшов відображення процес збільшення шляхетських прав і привілеїв, а також бажання шляхти закріпити ці права у кодексі. Статут мав 14 розділів і 366 артикулів [3]. Другий Литовський Статут 1566 р. радикально зреформував усю систему органів влади й управління, остаточно утвердивши ідею самоврядної та шляхетської держави, зближеної в типі основних політичних структур із Польським королівством. Окрім того, Другий Статут продемонстрував високий рівень системної правничої думки та стверджував високу правову культуру.

Статут 1566 р. на високому рівні кодифікаційної техніки завершив розвиток Великого князівства Литовського як правової держави, підтвердивши цикл реформ, що передували оголошенню самого Статуту. Серед іншого Статут 1566 року (Волинський статут) чітко визначив основні повноваження верховного правителя держави великого князя і фактично здійснив адміністративну реформу у Великому Королівстві Литовському, передбачив виокремлення судової гілки влади через функціонування повітових судів (земських судів, гродських судів, підкоморських судів), урівняв у правах князів-магнатів і шляхту, утвердив ідею станової шляхетської держави, уніфікував розрізнену правову термінологію та надавав пріоритет писаному праву.

Литовський статут протягом кількох століть був основним збірником права в Україні, зокрема, з XVI ст. до 40-х років XIX ст., навіть у тій частині, яка була приєднана до Польщі, був головним джерелом українського права в Гетьманській Україні, а також став джерелом російського «Соборного уложення» (1649 р.), «Прав, за якими судиться малоросійський народ») та приватних українських кодифікаційних проєктів. На території Київської, Подільської та Волинської губерній чинність Литовського статуту було припинено сенатським указом від 25 червня 1840 р. У Лівобережній Україні 4 березня 1843 р. його було замінено Зводом законів Російської імперії, а деякі законоположення Литовського статуту були внесені до збірника законів Російської імперії і зберегли законну силу в Чернігівській і Полтавській губерніях аж до 1917 року.

Хронологічні та змістові характеристики цього Статуту дозволяють стверджувати про високу правову культуру, яка була притаманна українському народу та привілейованим прошаркам тогочасного суспільства.

Література

1. Яцишин М. Нововведення в загальних положеннях кримінального права та майнових покараннях за Першим Литовським Статутом 1529 р. *Історико-правовий часопис: науковий журнал* / упоряд. О. Крикунов. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. №2(14). С.3-6.
2. Яцишин М. Врегулювання володільницьких прав на землю за першим Литовським статутом. *Ювілейний збірник наукових праць на пошану професора Володимира Семеновича Кульчицького з нагоди 100-річчя від дня народження* / за ред. д. ю. н., проф. І. Й. Бойка. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 136-141.
3. Другий (Волинський) Статут Великого князівства Литовського 1566 року. URL:<https://web.archive.org/web/20080613183638/http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm>

PEDAGOGICAL STRATEGIES FOR TEACHING LEGAL TRANSLATION: BRIDGING LANGUAGE AND LAW

Yatsyshyn N.

Introduction

It takes a profound integration of language and legal education to teach legal translation. Legal translation requires proficiency in specific legal terminology and requires more than just language skills. Because law is an international field, especially in organizations such as the EU, translators need to be technologically savvy and have the ability to translate across cultural boundaries accurately. To close the language-legal gap in legal translation training, this research analyzes important educational approaches.

Aim

This research aims to investigate several educational approaches that can improve training in legal translation by combining language and legal competencies. This involves teaching using an interdisciplinary approach, using real legal papers, and helping Students become more aware of other cultures.

Materials and Methods

This study is based on an analysis of previous research on legal translation education, which includes the utilization of real-world case studies, multidisciplinary collaboration, and technological integration in the classroom. To enhance students' practical abilities in legal translation, case study analysis and simulation exercises are among the approaches examined.

Results and Discussion

Interdisciplinary Cooperation in Legal Translation Training

For legal translation training to be effective, linguists and legal experts must collaborate. Udina (2015) asserts that combining language and legal expertise guarantees a comprehensive approach to translation instruction, giving students the tools they need to manage intricate legal texts.

Importance of Legal Translation in EU Law

In the European Union, where there are over 80,000 pages of legislation, proper legal translation is essential to ensuring consistency among jurisdictions (Šarčević, 2001). Teachers need to place equal emphasis on language correctness and a thorough knowledge of EU legal frameworks.

Case Method for Legal Translation Training

Students can interact with real-world problems using the case method, which enhances their language and legal skills. Muravev (2020) asserts that by mimicking real-world translation difficulties and assisting students in understanding the legal ramifications of their work, this method promotes the development of practical skills.

Challenges of Legal Language in Translation

There are several difficulties with legal languages, such as formal frameworks, specialized vocabulary, and sophisticated grammar. Teachers need to draw attention to these challenges in the classroom, especially when discussing legal systems with different traditions (Muravev, 2020).

Use of Authentic Legal Documents in Teaching

Instructional materials must include real legal documents, such as contracts, court orders, and memoranda, to help students develop their practical translating abilities. These resources allow students to interact directly with actual legal terminology (Udina, 2015; Muravev, 2020).

Pedagogical Integration of ESP in Legal Translation

To bridge the linguistic and legal knowledge gaps, English for Specific Purposes (ESP), particularly Legal English, is crucial. ESP-based training can adapt classes to the demands of legal translation students by emphasizing procedural language and legal terminology (Udina, 2015; Muravev, 2020).

Developing Cross-Cultural Competence

In legal translation, cross-cultural competency is just as crucial as language proficiency. Teaching methods should concentrate on assisting students in comprehending how cultural variations among legal systems affect how legal writings are interpreted (Muravev, 2020).

Technology and Legal Translation Training

The precision and effectiveness of legal translation are improved by legal technology, such as machine translation software. However, instructors need to make sure that students are taught about the limitations of technology as well as manual translation techniques, as noted by Muravev (2020).

Conclusions

The field of legal translation necessitates a combination of linguistic proficiency and legal experience, underpinned by instructional approaches that prioritize cross-cultural competency, multidisciplinary collaboration, and practical skill development. Instructors can better educate students to deal with the challenges of legal translation in real-world contexts by incorporating genuine legal documents and employing case-based methodologies. In addition, the use of legal technology and the incorporation of Legal English (ESP) serve to close the gap between language and law, guaranteeing that translators are prepared to satisfy the requirements of contemporary legal systems.

References

1. Muravev, A. (2020). *Legal Translation: Pedagogical Approaches and Challenges*. *Journal of Legal Linguistics*, 19(1), 45-62.
2. Šarčević, S. (2001). *Legal Translation and the European Union: Ensuring Clarity and Consistency in Multilingual Law*. *European Law Journal*, 7(4), 407-429.
3. Udina, M. (2015). *Integrating Linguistics and Law in Legal Translation Training*. *Legal Translation Studies*, 12(2), 33-48.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО МІГРАЦІЙНЕ ПРАВО В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ВІЙНИ

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ ІННОВАЦІЙНОГО (ТИПОВОГО) НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ ВИВЧЕННЯ ПРАВА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Кравчук В. М.

Актуальність проблеми. Реформа вищої освіти в цілому та юридичної освіти зокрема є пріоритетним напрямом розвитку нашої держави. Аргументи щодо необхідності змін у юридичній освіті України викладені в проєкті Закону України «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії», концепціях розвитку юридичної освіти та численних публікаціях.

Особливе значення в забезпеченні ефективності юридичної освіти набувають інноваційні освітні програми та навчальні плани. Поштовхом до чергового осмислення даної проблематики стала участь 11-12 квітня 2024 року у дводенному заході «Розвиток юридичної освіти: світові стандарти викладання права в університетах та їх реалізація в Україні», організованому Школою права Українського католицького університету за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми USAID «Справедливість для всіх» [1].

Узагальнення досвіду науковців з проблеми дослідження, виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питанням реформування юридичної освіти, зокрема окремих її складових, присвятили свої дослідження Д. Азаров, Н. Артикуца, Ю. Барабаш, А. Бойко, В. Венедиктов, В. Власюк, А. Завальний, І. Котюк, Р. Мельник, О. Сироїд, Ю. Шемшученко та інші вчені.

Комплексними дослідженнями реформування юридичної освіти, результатами яких стали звіти, збірники статей, монографії або навіть проєкти концепції, стали: Аналітичний звіт за результатами проєкту «Залучення громадськості до формування рамки кваліфікацій правничої професії шляхом проведення аналізу обсягу знань, переліку навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного вищого навчального закладу, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці»; Біла книга з реформування української юридичної освіти; Звіт за результатами аналітичного дослідження «Знання та навички випускників юридичних факультетів та закладів вищої освіти через призму відповідності потребам ринку праці»; Звіт щодо стану юридичної освіти та науки в Україні; Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії (проєкт) тощо.

Однак, питання впровадження Інноваційного навчального плану підготовки фахівців за спеціальністю 081 «Право» (підготовленого за підтримки програми USAID провідними зарубіжними експертами) [2] (далі – Інноваційний навчальний план) до освітніх програм вітчизняних правничих шкіл ще не були предметом самостійних наукових досліджень.

Метою дослідження є визначення впливу та значення Інноваційного навчального плану у процесі реформування юридичної освіти в Україні, задля відповідності сучасним очікуванням і викликам суспільства.

Досягнення цієї мети передбачає виконання низки завдань, з-поміж яких: розкрити тенденції інституційних і змістових змін у юридичній освіті; проаналізувати освітні програми правничих шкіл, які забезпечують високу якість підготовки правника; встановити орієнтири впровадження елементів Інноваційного навчального плану в процесі реформування юридичної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Інституцією, яка покликана створювати й передавати знання, розвивати культуру, розгортати різноманітні інтелектуальні та суспільні ініціативи є університет. Університет також є одним з перших соціальних інститутів, який фіксує глобальні зміни в суспільній матерії, а нерідко – пришвидшує процеси соціальної архітекτονіки [3, с. 12]. Університет, як і будь-який суспільний інститут, перебуває в постійній динаміці. Змінюються соціальні, економічні, політичні умови, продовжується науково-технічний прогрес, виникають перспективи та одночасно загрози для розвитку людства – змінюється й університет [4, с. 120].

У зв'язку з ковідними обмеженнями та правовим режимом воєнного стану значна частина освітніх ресурсів, у тому числі юридичних, переведені в онлайн-режим, що залучає в цю сферу нових суб'єктів: провайдерів онлайн курсів, освітніх консультантів. Приспосовуючись до сучасних трансформаційних умов, університети змушені впроваджувати нові інноваційні форми надання освітніх послуг. Цьому покликані сприяти освітні програми, різноманітні курси, як у сучасному інформаційному середовищі повинні бути доступними кожному.

Зміст фахової підготовки правника ускладнюється і суттєво трансформується під впливом таких суспільно значущих і взаємопов'язаних процесів, як розширення сфер правового регулювання, формування нових галузей права, а отже, галузей законодавства, інтеграція та диференціація в розвитку права, міждисциплінарність сучасного правового знання тощо [5, с. 11]. Крім того, новим викликом для правової сучасності є глобалізація, що зумовлює необхідність отримання компетентностей, які мають базуватися на контекстуальних знаннях (усвідомлення цілісної картини пов'язаних між собою деталей).

З огляду на вищезазначене, вважаємо здобутком закріплення в Стандарті першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право (далі – Стандарт) переліку інтегральних, загальних і спеціальних (фахових, предметних) компетентностей випускника [6].

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про вищу освіту» заклад вищої освіти на підставі відповідної освітньої програми розробляє навчальний план, що визначає перелік та обсяг освітніх компонентів у кредитах ЄКТС, їх логічну послідовність, форми організації освітнього процесу, види та обсяг навчальних занять, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю, що забезпечують досягнення здобувачем відповідного ступеня вищої освіти програмних результатів навчання [7].

Інноваційний навчальний план містить три групи навчальних предметів: обов'язкові навчальні дисципліни, які повинні викладатися в рамках програми; обов'язкові навчальні дисципліни на вибір Університету; та дисципліни вільного вибору. Окрім обов'язкових курсів, автори рекомендують навчальні дисципліни, які варто включити до навчального плану вишколу правників і в такий спосіб надати студентам можливість вивчати їх в рамках обов'язкових навчальних дисциплін на вибір Університету або як частки дисциплін вільного вибору здобувачів освіти. Дисципліни пропонуються за 5-ма пріоритетними напрямками в правознавстві: приватне право, публічне право, кримінальне право, правничі навички та основи права [2].

Аналіз освітніх програм спеціальності 081 Право Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Ужгородського національного університету, свідчить про закріплення освітніх компонентів відповідно до Стандарту та власних усталених традиційних підходів. В освітніх програмах Волинського національного університету імені Лесі Українки, Національного університету «Острозька академія», Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича прослідковується комплексне закріплення освітніх компонентів, поєднуючи вимоги Стандарту, Інноваційного навчального плану, зарубіжний досвід та власні усталені підходи.

Український католицький університет (УКУ) при формуванні освітньої програми для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право повністю взяв за основу положення Інноваційного навчального плану. 11-12 квітня 2024 року УКУ за підтримки Програми USAID «Справедливість для всіх» презентував результати впровадження повного циклу підготовки бакалаврів права за інноваційною освітньою програмою. Присутні на заході представники українських закладів вищої юридичної освіти (у тому числі від юридичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки) також поділились власним досвідом впровадження інновацій і кращими практиками розробки та викладання правничих дисциплін, організації роботи юридичних клінік при навчальних закладах, ефективного використання цифрових навичок для правників [8].

Роль Інноваційного навчального плану при формуванні освітніх програм та навчальних планів галузі знань 08 Право полягає у тому, що при їх формуванні необхідно врахувати й те, що значний обсяг правової інформації неможливо запам'ятати, причому її доступність позбавляє сенсу її запам'ятовування. Тому нагальним є вміння орієнтуватись у цьому обсязі правової інформації, швидко знаходити, структурувати й визначати її офіційність [4, с. 122].

Основними напрямками формування освітніх програм та навчальних планів на достатньому рівні є наступні:

– індивідуальні та групові заняття, пов'язані з потребами здобувачів і професійними очікуваннями (наприклад, семінари, що проводяться практиками, лабораторні симуляції тощо);

- вивчення освітніх компонентів, які схвалені галузевими асоціаціями роботодавців (наприклад, радами адвокатів);
- використання новітніх інформаційних технологій (наприклад, програмного забезпечення, електронних реєстрів, онлайн-ресурсів тощо);
- зміна змісту навчальних програм, зокрема удосконалення модульної системи, семестрової структури з новою системою оцінювання.

Впродовж травня-червня 2024 року на юридичному факультеті Волинського національного університету було реалізовано проєкт «Модернізація освітньої програми підготовки правників за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за спеціальністю 081 «Право». Метою даного проєкту було надати експертну підтримку щодо оцінювання змістового наповнення навчального плану юридичного факультету у порівнянні зі структурою, змістовим наповненням Інноваційного (типового) навчального плану вивчення права, а також надати рекомендації щодо впровадження інноваційних тенденцій у правничій освіті та рекомендацій щодо її вдосконалення. Експертами проєкту виступили: Ділейн Свенсон, міжнародний експерт з юридичної освіти, американський правник, професор права, завідувач кафедри міжнародного та американського права Школи права Люблінського католицького університету Іоанна Павла II (США, Польща) та Олег Герасимчук національний експерт з юридичної освіти, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка Національного університету «Острозька академія», гарант ОП «Право» [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень з проблеми. Осмислення стану та перспектив, векторів впровадження елементів Інноваційного навчального плану передбачає визнання освітнього процесу таким, який має орієнтуватися не на передавання статичних знань, а передусім на формування технології роботи з правовою інформацією, на основі чого майбутні правники отримують компетентності для розв'язання практичних проблем у галузі професійної правничої діяльності. Цей процес має ґрунтуватися на формуванні компетентностей, що необхідні для досягнення успіху в мінливому й технологічно орієнтованому суспільстві.

Основним орієнтиром цього процесу має бути ціннісний підхід, що полягає в орієнтації на особистість майбутнього правника, його здатність до самостійної діяльності щодо збору, обробки та аналізу правової інформації, уміння приймати рішення та застосовувати набуті знання в практичній діяльності.

Література

1. Володимир Кравчук в Українському Католицькому Університеті презентував результати впровадження інноваційної освітньої програми для спеціальності 081 Право. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.law.eenu.edu.ua/post>
2. Інноваційний навчальний план підготовки фахівців за спеціальністю 081 «Право». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/1_NJ_Model-Law-School-Curriculum_2018_UKR_draft.docx
3. Вовк Д. О. Ідея університету: спроба осмислення. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 1. С. 7-25.
4. Завальний А. М. Інновації юридичної освіти: осмислення, виклики, перспективи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 113-132.
5. Артикуца Н. В. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті. Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції, присвяченої 390-річчю з дня заснування Київської братської школи – предтечі Києво-Могилянської академії (Київ, 25-28 трав. 2005 р.) / відп. ред. Н. В. Артикуца. Київ: СТИЛОС, 2005. С. 3-25.
6. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 № 644, зі змінами. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-zi.zminamy-644-20.03.2023.pdf>
7. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 року, зі змінами. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
8. Володимир Кравчук в Українському Католицькому Університеті презентував результати впровадження інноваційної освітньої програми для спеціальності 081 Право. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.law.vnu.edu.ua/post>
9. Розпочався проєкт: "Модернізація освітньої програми підготовки правників за бакалаврським рівнем вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» на юридичному факультеті Волинського національного університету". [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.law.vnu.edu.ua/post>

ПРИНЦИПИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Ніщимна С. О.

Дослідження принципів правосуддя в цілому є актуальним напрямком наукових досліджень. Не виключенням є і їх вивчення в Україні у контексті сучасних правових перетворень в нашій державі.

Гносеологія принципів правосуддя на конституційно-правовому рівні сприяє зміцненню верховенства права в Україні. Принцип верховенства права є основою демократичного суспільства, забезпечує справедливість, правову визначеність та захист прав людини [1, с. 57]. Дослідження даних принципів сприяють формуванню теоретичної бази для запровадження та удосконалення напрямів правового регулювання судової системи, які мають на меті досягнення максимального рівня довіри громадян до судів.

Безперечно, дослідження принципів правосуддя має важливе значення для захисту прав і свобод громадян, оскільки демократичні засади в суспільстві гарантують кожному право на справедливий суд. Одночасно, реалізація прав громадян, на жаль, має і багато перешкод.

Вивчення принципів правосуддя, що застосовуються в нашій державі, слід розпочинати з положень Основного Закону України, але підходити до їх аналізу через призму універсальних цінностей та принципів, визнаних міжнародним правом, що сприятиме більш ґрунтовному розумінню функціонування судової системи та її ролі у забезпеченні прав і свобод громадян. Так, принцип незалежності судової влади є фундаментальним для конституційного права, але його реалізація вимагає не лише закріплення в Конституції України, але й створення відповідних механізмів та гарантій на практиці. Такими механізмами можуть бути: забезпечення фінансової незалежності судів; прозорість процедури призначення суддів тощо [1, с. 58].

Принцип верховенства права, який є однією з основних засад конституційного права, як зазначає М. Козюбра, передбачає, що всі суб'єкти права, включаючи державні органи та посадових осіб, повинні діяти в межах закону, що вимагає не лише формального закріплення цього принципу в Конституції України, але й реальних кроків для його дотримання, таких як ефективний контроль за діями влади, наявність механізмів оскарження незаконних рішень та дій, доступ до справедливого суду та ін. [2, с. 27–28]

Звертаючись до норм Основного Закону України, маємо констатувати, що в ньому перелік принципів судочинства (ч. 2 ст. 129), серед яких відсутній принцип верховенства права [3]. Погоджуючись із думками дослідників даного питання, що представлений перелік принципів не є вичерпним, вважаємо, що одна з головних засад функціонування держави – верховенство права – у цьому переліку мала б бути зазначена. Дещо врівноважує ситуацію норма ч. 1 ст. 129 Конституції України, відповідно до якої принцип верховенства права закріплений як такий, яким має керуватися суддя, приймаючи рішення.

Виходячи із останніх тенденцій розвитку суспільства та інтеграційних процесів України на шляху до ЄС, немаловажним є й принцип демократичності та участі громадян в управлінні державою. Правосуддя повинно бути не лише справедливим, але й доступним та прозорим для громадян. Судова система має забезпечувати можливість участі громадськості у судових процесах, наприклад, через інститути присяжних або громадських рад при судах. Із запровадженням інституту присяжних у кримінальному судочинстві Україна зробила ще один крок до демократизації кримінального провадження, створила необхідні умови для подальшого втілення ідей правової держави у сфері правосуддя [4, с. 372].

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що принципи правосуддя мають вдосконалюватися разом із розвитком суспільства, а державні інститути мають сприяти їх практичному втіленню, що є необхідною умовою для розвитку правової держави та захисту прав і свобод людини в Україні.

Література

1. Ніщимна С. О. Принципи правосуддя в Україні: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 57-59.
2. Козюбра М. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 4. С. 24–32.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Попадинець Г. Правовий статус інституту присяжних у кримінальному судочинстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 3 (35). С. 368–373.

ЦИВІЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЛУГ КЛІТИННОЇ ТЕРАПІЇ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА ДОСТУПОМ ДО РИНКУ

Андрійчук Б. І.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. Ф. Самчук-Колодяжна

У даному дослідженні обговорюються проблеми, пов'язані з регулювання процесу авторизації лікарських засобів, заснованих на клітинній терапії, в Європейському Союзі. Через тривалі та багатоступінні процедури авторизації клініки, що репрезентують приватний сектор медичного обслуговування, часто пропонують послуги клітинної терапії без належного тестування безпеки. Відсутність чітких регуляторних положень у контрактах і невизначеність щодо того, чи є послуга авторизованою чи ні, ставить під загрозу здоров'я пацієнтів.

У статті висловлюється пропозиція щодо відокремлення засобів регенеративної медицини від трансплантатів і лікарських засобів для передової терапії як одна з можливих опцій підтримання якості медичних послуг з використанням останніх на належному рівні, що одночасно дозволить скоротити тривалість авторизації і прискорити вихід на ринок.

Ключові слова: клітинна терапія, медична послуга, трансплантація.

Незважаючи на розвиток і широке застосування новітніх методів лікування в галузі регенеративної медицини (РМ), правова природа цих послуг все ще перебуває на початковій стадії юридичного визначення, що є суттєвою перешкодою для реалізації прав людини у сфері охорони здоров'я. Не будучи повністю юридично визначеними, засоби РМ потрапляють між категорією трансплантатів та лікарських засобів для передової терапії (advanced therapy medicinal products, ATMP), що, в свою чергу, негативно впливає на швидкість авторизації та виходу на ринок.

Останнім часом спостерігається повільне впровадження нових спеціалізованих методів лікування, заснованих на клітинній терапії. Однією із можливих причин є тривалість процедури авторизації, визначеного чинним законодавством Європейського Союзу. Це викликало занепокоєння серед медичних установ та пацієнтів, які зацікавлені в доступності інноваційних та ефективних терапевтичних втручаннях [1]. До таких методів лікування належать препарати, що вводяться людині для регенерації/відновлення клітин/тканин/органів людини. Наприклад, нещодавно такі продукти були схвалені як регенеративні медичні засоби відповідно до рекомендацій Комітету з передових методів лікування Європейського агентства з лікарських засобів (ЕМА): аутологічний аспірат клітин кісткового мозку (autologous bone marrow cell aspirate), аутологічні розширені мезенхімальні стовбурові клітини та кістковий морфогенний фактор 2 (autologous expanded mesenchymal stem cells and bone morphogenic factor 2), аутологічні хондроцити в поєднанні з аутологічним хрящем (Autologous chondrocytes combined with autologous cartilage) тощо [2].

Через багатоступінну та тривалу процедуру з отриманням дозволу поширеною є практика, коли клініки надають послуги клітинної терапії, які не пройшли перевірку на безпеку [3]. Надавачі послуг намагаються представити ці послуги під виглядом трансплантації, а не як послуг із використанням ATMP [4]. Однією з основних причин є те, що нові послуги клітинної терапії в ролі ATMP повинні пройти значний час верифікації, що не є вигідним для швидкого переходу на етап комерційного використання [5]. Це, в свою чергу, збільшує кількість ризиків, що негативно впливають на здоров'я пацієнта. Наприклад, процес тестування та верифікація нового ATMP складається з наступних етапів:

- 1) Доклінічні дослідження для підтвердження концепції використання на моделях "in vitro" та "in vivo".
- 2) Неклінічні дослідження, що демонструють безпеку та дають початкове уявлення про спосіб дії у разі використання у клінічних випробуваннях на пацієнтах.
- 3) Загальна оцінка безпеки у випробуваннях I фази (дослідження на людях).

4) Оцінка дозозалежної безпеки та терапевтичного механізму (початкова ефективність) у випробуваннях II фази.

5) Підтвердження ефективності у рамках випробуваннях фази III (ключових) випробувань.

6) Післяреєстраційна оцінка безпеки в клінічних випробуваннях IV фази (для змін і поліпшень) [6].

Інша проблема полягає в тому, що пацієнт не впевнений, чи є послуга клітинної терапії, яка йому надається, авторизованою, що часто є наслідком відсутності відповідних нормативних положень у договорах про надання цих медичних послуг. Медичні працівники не зможуть надати ствердну відповідь, щоб уникнути ризику додаткової перевірки, яка відтермінує можливість скористатися цим видом послуг.

Крім того, якщо окремих біоматеріал, що використовується в рамках окремої послуги з трансплантації клітин буде визнаний АТМР, дана послуга вважатиметься клінічним випробуванням, а пацієнт, якщо погодиться на участь, буде автоматично звільнений від оплати такої послуги [7]. Таким чином, лише після тривалого шляху перевірки та отримання дозволу медичні установи можуть використовувати схвалені АТМР в комерційних цілях.

Послуги клітинної терапії, які не пройшли перевірку на безпеку, яких ще називають «латентні», або «приховані» АТМР, подаються під виглядом трансплантації, оскільки відповідають чинним критеріям належності до трансплантатів, але при цьому виконують одну з функцій АТМР, а саме регенеративну функцію. А це вимагає більших гарантій безпеки, ніж звичайні процедури трансплантації [8]. Якщо не дотримуватися цих принципів безпеки та верифікації, пацієнту може бути завдано шкоди.

«Латентні» АТМР, подаються під виглядом трансплантаційних, оскільки предмети даних послуг можуть відповідати чинним критеріям приналежності до трансплантатів, однак у той же час виконувати одну з функцій АТМР, а саме регенеративну. А це вимагає більших гарантій безпеки, ніж звичайні процедури трансплантації [8]. Якщо ж дані принципи безпеки та верифікації не будуть дотримані, пацієнту може бути завдано шкоду.

Цікавим прецедентом є рішення (Nota Informativa, Consideraciones Sobre Los Productos Sanitarios Utilizados Para La Obtención De Células Autólogas Y La Clasificación Del Producto Resultante Como Medicamento De Terapia Avanzada) Іспанського агентства з лікарських засобів і виробів медичного призначення (Agencia Española de Medicamentos y Productos Sanitarios / АЕМПС) у 2018 році. Щоб переконатися, що медичні установи не обходять правила безпеки, АЕМПС призначила обов'язкову додаткову перевірку щодо забору та використання клітинних трансплантатів на предмет використання з регенеративною метою. Іншими словами, з метою дотримання гарантій якості, безпеки та ефективності, необхідних у кожному конкретному випадку, АЕМПС визначатиме, чи вважається клітинний трансплантат АТМР чи ні [9]. Фактично, презумпція збереження статусу трансплантата за умови дотримання відповідних критеріїв приналежності була скасована. Тому за результатами перевірки АЕМПС трансплантат, який має також ознаки АТМР буде класифікований як АТМР.

З огляду на вищезазначене рішення, логічним кроком для підвищення якості регенеративних послуг є відокремлення клітинної терапії, що використовується для регенерації (латентні АТМР), від трансплантатів і віднесення її до категорії послуг із використанням АТМР. Варто зазначити, що АТМР можна розподілити за функціональним призначенням на: АТМР, що виконують регенеративні функції та АТМР, що виконують інші функції. Перша і друга категорії підпадають під однакові часові вимоги процесу перевірки та авторизації.

Однак, «латентні АТМР», перебуваючи в одній групі з АТМР, що виконують регенеративні функції, за своєю природою не підлягатимуть проходження такого ж високого рівня перевірки, який здійснюється для інших АТМР, складність виробництва яких пояснюється іншим типом призначення, тобто виконанням інших функцій (культивування органів, лікування патологій тощо). АТМР, які виконують регенеративні функції, мають свої умови виробництва, зберігання та застосування, які є менш комплексними, ніж ті, що застосовуються до інших видів АТМР (наприклад, генна терапія) [10]. Однак тривалість процесу валідації та кількість етапів випробувань залишається уніфікованою та невиправдано довгою, складаючись щонайменше з 5 етапів оцінок [11].

Тому альтернативним рішенням могло б стати виокремлення засобів клітинної терапії та АТМР, що виконують регенеративну функцію в окрему категорію між АТМР та трансплантатами. Цю категорію можна назвати засобами регенеративної медицини. Це дозволить скоротити тривалість авторизації та прискорити вихід на ринок. Таким чином, пацієнти отримають доступ до нових продуктів, які будуть перевірені на якість та безпеку, що відповідатиме їх природі та призначенню.

Так, для засобів регенеративної медицини необхідно виконати більше вимог, ніж для трансплантатів, але шлях авторизації буде швидшим порівняно з перевіркою АТМР.

Іншими словами, врахування природи засобів при встановленні часу для авторизації є значним кроком для прискорення виходу на ринок засобів регенеративної медицини. Такий підхід повністю відповідає рекомендаціям щодо сприяння доступу пацієнтів до АТМР, викладеним у Білій книзі "Європейська федерація фармацевтичної промисловості та асоціацій. Зміна парадигми до АТМР" (White paper "The European Federation of Pharmaceutical Industries and Associations (EFPIA). Shifting the paradigm for АТМР"), виданій у 2022 році [12].

Ця Біла книга пропонує набір рекомендацій членів EFPIA, які можуть покращити доступ пацієнтів до інноваційних АТМР та прискорити їх впровадження на ринок медичних послуг. На основі даних рекомендацій також було зазначено важливість покращення співпраці між представниками медичної індустрії, ЕМА та агенціями з оцінки медичних технологій (health technology assessment agencies) з метою гармонізації вимог до доказової бази АТМР та сприяння більш широкого прийняття останньої у рамках використання АТМР.

Висновки. Отже, регулювання послуг клітинної терапії, які виконують регенеративні функції як трансплантати або АТМР, є значною проблемою як для медичних установ, так і для пацієнтів. Тривалий і багатоетапний процес отримання дозволу на застосування АТМР призвів до широкого використання спеціалізованих послуг клітинної терапії, які не були належним чином авторизовані відповідно до природи їх застосування. Потенційна шкода для пацієнтів підкреслює нагальну потребу в удосконаленні регуляторного нагляду та підвищенні чіткості класифікації послуг клітинної терапії. Рішення може полягати у створенні окремої категорії для засобів регенеративної медицини, що дозволить скоротити тривалість отримання дозволу і прискорити вихід на ринок. Зрештою, метою має бути досягнення балансу між безпекою пацієнтів та своєчасним доступом до інноваційних методів лікування.

Література

1. Jonathan Smith (2022) To avoid stagnation, the EU must refine its АТМР regulation. URL: <https://www.labiotech.eu/in-depth/atmp-eu-regulation/>.
2. The European Medicines Agency (2022) Scientific recommendations on classification of advanced therapy medicinal products. URL: <https://www.ema.europa.eu/en/human-regulatory/marketing-authorisation/advanced-therapies/advanced-therapy-classification/scientific-recommendations-classification-advanced-therapy-medicinal-products>.
3. Zubin M et al (2021) Unproven stem cell interventions: A global public health problem requiring global deliberation. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8190665/#bib47>.
4. New York Stem Cell Foundation (2022) Unproven Stem Cell Therapies: Experts Discuss How To Protect Yourself From This Global Health Issue. URL: <https://nyscf.org/resources/unproven-stem-cell-therapies-experts-discuss-how-to-protect-yourself-from-this-global-health-issue/>.
5. Gac S (2021) The regenerative medicine and stem cell business: confusion with legal implications. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32165038/>.
6. Giulia D, Anthony L (2016) Manufacturing process development of АТМР within a regulatory framework for EU clinical trial & marketing authorisation applications. URL: <https://insights.bio/immunology-insights/journal/article/467/manufacturing-process-development-of-atmps-within-a-regulatory-framework-for-eu-clinical-trial-marketing-authorisation-applications>.
7. Natividad C et al (2021) The regenerative medicine and stem cell business: confusion with legal implications. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0213911120300406?via%3Dihub#sec0010>.
8. Nima B et al (2022) Commercialization and regulation of regenerative medicine products: Promises, advances and challenges. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0753332222008204>.
9. Agencia Española de Medicamentos y Productos Sanitarios (2018) Consideraciones sobre los productos sanitarios utilizados para la obtención de células autólogas y la clasificación del producto resultante como medicamento de terapia avanzada. URL: https://www.aemps.gob.es/informa/notasInformativas/medicamentosUsoHumano/2018/docs/NI-MUH_4-2018-Celulas-Autologas.pdf.
10. Kasia A (2019) Cell and Gene Therapies & Their GMP Requirements URL: <https://ispe.org/pharmaceutical-engineering/cell-gene-therapies-their-gmp-requirements>.
11. Geoffrey B et al (2018) Evolution of Business Models in Regenerative Medicine: Effects of a Disruptive Innovation on the Innovation Ecosystem. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149291818302546?ref=cra_js_challenge&fr=RR-1.

12. Nathalie M (2022) Shifting the paradigm for ATMPs: Adapting reimbursement and value frameworks to improve patient access in Europe. URL: <https://www.efpia.eu/media/636632/atmps-white-paper-cell-and-gene-therapies-related-market-access-issues.pdf>.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ІНВЕСТИВАННЯ, ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНВЕТОРІВ ІЗ СТАНДАРТАМИ ЄС

Бодак О. І.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. К. С. Музичук

Питання відновлення України після війни є одним із пріоритетних і має стратегічне значення як для країни, так і для міжнародної спільноти. Відповідно до останніх міжнародних та національних досліджень, станом на 31 грудня 2023 року загальна вартість відновлення та відбудови в Україні, що спричинене шкодою вторгнення росії в Україну становить 486 мільярдів доларів.

Варто зазначити, що саме іноземні інвестиції відіграватимуть ключову роль у цьому процесі. Такої позиції дотримується Міжнародний валютний фонд, Організація економічного співробітництва та розвитку та Європейський Союз у своїх звітах та дослідженнях.

Відповідно, вищесказане є доказом необхідності гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами. Частина із таких стандартів закріплені саме у нормативно-правових актах ЄС та являються так званими рамками для формування інвестиційного середовища іноземних інвесторів в Україні у післявоєнний період.

У цій доповіді будуть викладені законодавчі розбіжності, а також загальні описи необхідного реформування національного законодавства для досягнення гармонізації із:

- MiFID II (Директива 2014/65/ЄС)
- UCITS (Директива 2009/65/ЄС)
- AIFMD (Директива 2011/61/ЄС)
- Регламент (ЄС) №1286/2014

I. Markets in Financial Instruments Directive II (Директива 2014/65/ЄС)

Markets in Financial Instruments Directive II (MiFID II) є однією із базових директив ЄС, що регулює діяльність на ринку фінансових інструментів (торгівлю цінними паперами та іншими фінансовими активами).

Досліджуючи невідповідність національного законодавства положенням MiFID II, можна дійти таких висновків:

- **Недостатня прозорість фінансових операцій.** MiFID II встановлює чіткі стандарти щодо прозорості, інформаційної доступності та захисту прав інвесторів. Досягнення таких цілей можливе шляхом запровадження обов'язкового розкриття інформації установам про умови торгівлі до та після укладення угод, а також звітування про здійснені транзакції, яке є прозорим для інвесторів. Також, інформаційна доступність полягає у повному розкритті інформації щодо фінансових продуктів (пояснення щодо усіх ризиків, витрат та характеристик).

- **Ліцензування фінансових установ.** Директива встановлює обов'язкове ліцензування фінансових установ, основною метою якої є перевірка їх надійності. Умовами такого ліцензування є (i) кваліфікація та компетентність персоналу; (ii) капітальні вимоги; (iii) внутрішній контроль; (iv) наявність чітких механізмів управління та контролю фінансових ризиків; (v) прозорість та розкриття інформації; (vi) захист активів клієнтів шляхом їх відокремлення від власних активів компанії; (vii) наявність механізмів швидкого та ефективного вирішення спорів; (viii) прозорість, тобто звітність та облік, усіх операцій на ринку.

- **Захист прав інвесторів.** Створення відповідності українського законодавства стандартам MiFID II щодо захисту інвесторів полягає у створенні чітких процедур щодо розкриття ризиків та витрат інвестиційних продуктів ставить інвесторів у вразливе становище [1, 6, 7].

2. UCITS (Директива 2009/65/ЄС)

Основні положення UCITS полягають у регулюванні колективних інвестиційних схем. Українське законодавство, зокрема ЗУ «Про інститути спільного інвестування» містить значні відмінності від цієї директиви. Основними розбіжностями є наступні:

- **Регуляторна система та нагляд.** На противагу жорсткій системі регуляторного нагляду за управлінням фондами з боку національних регуляторів країн-членів ЄС, що включає періодичні перевірки та контроль за дотриманням директив, національне законодавство передбачає значно вужчий контроль за діяльністю інституцій спільного інвестування.

- **Прозорість та розкриття інформації.** UCITS вимагає прозорості в управлінні фондами, регулярного звітування перед інвесторами та регуляторами, а також стандартизованих документів для інвесторів, таких як Key Investor Information Document (KIID). В українському законодавстві відсутня вимога щодо надання уніфікованого KIID або його аналога, що може ускладнювати прийняття рішень інвесторами.

- **Управління ризиками.** UCITS встановлює вимоги щодо ризик-менеджменту, включаючи диверсифікацію активів, обмеження ризику ліквідності, а також обмеження щодо інвестування у певні класи активів (наприклад, деривативи).

- **Правова захищеність інвесторів.** UCITS зосереджується на захисті інтересів інвесторів через встановлення високих стандартів щодо зберігання активів, їх сегрегації та забезпечення повернення коштів у разі неплатоспроможності фонду. В Україні захист інвесторів на випадок банкрутства або невиконання обов'язків не забезпечений на належному рівні, тому потрібні зміни у законодавстві щодо захисту активів інвесторів.

- **Крос-юрисдикційне розміщення.** UCITS дозволяє вільне розміщення фондів у різних країнах ЄС, що дає інвесторам доступ до міжнародних ринків. Українське законодавство не передбачає аналогічної свободи для інституцій спільного інвестування, що обмежує можливості для розвитку міжнародних фінансових зв'язків [2, 8].

3. AIFMD (Директива 2011/61/ЄС)

Українське законодавство не передбачає комплексного регулювання альтернативних інвестиційних фондів (AIF), що є важливою частиною ринку ЄС. AIFMD регулює управління фондами, що не потрапляють під UCITS, з акцентом на прозорість, управління ризиками та капітальні вимоги. Відповідно, забезпечення гармонізації можливе шляхом:

- Встановлення вимог до реєстрації та ліцензування альтернативних інвестиційних фондів, відповідно до AIFMD.

- Створення вимог до управління ризиками, контролю за активами, а також процедур для вирішення конфліктів інтересів та забезпечення прозорості операцій.

- Введення механізмів звітності та контролю за діяльністю таких фондів для запобігання системним ризикам [3, 9].

4. Регламент (ЄС) №1286/2014 (PRIIPs – Packaged Retail and Insurance-based Investment Products)

Україна не має законодавчих норм, що повністю відповідають вимогам регламенту, який зобов'язує компанії надавати короткі та прозорі документи про ключову інформацію (KIDs) для роздрібних інвесторів, що інвестують у пакетовані продукти.

Необхідні реформи:

- Введення обов'язкової підготовки та надання KIDs для роздрібних інвесторів.

- Запровадження вимог до простоти, прозорості та зрозумілості інвестиційних продуктів для споживачів.

- Створення механізмів захисту прав споживачів і чітких інструкцій щодо розкриття інформації про ризики, витрати та характеристики продуктів [4, 10].

Отже, підсумовуючи гармонізацію національного законодавства до вищевказаних норм інвестиційної діяльності ЄС, можна дійти висновку, що українське законодавство потребує значних змін, що ґрунтуються на таких загальних принципах, як прозорість, захищеність, ризик-орієнтований підхід та державний контроль.

Література

1. Barker, J., & L. Roth (2019). "Understanding MiFID II: The European Market's New Regulation." *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 27(2), 123-137.

2. Kothari, S. P., & K. G. Shin (2018). "MiFID II: Implications for Market Structure and Regulation." *European Financial Management*, 24(3), 362-382.

3. Baum, R., & R. H. Evans (2015). "The UCITS Directive: Evolution and Implementation." *International Journal of Financial Studies*, 3(1), 55-73.

4. Johnson, S., & M. Edwards (2017). "AIFMD: Implications for Alternative Investment Fund Managers." *Journal of Alternative Investments*, 19(1), 42-58.

5. Harris, D., & M. James (2017). "Implementing Regulation (EU) No 1286/2014: Challenges and Opportunities." *Journal of Financial Regulation*, 13(3), 204-222.
6. Глібко С. В. Правове регулювання лістингу в Європейському Союзі / С. В. Глібко, Ю. В. Сидоренко // *Право та інноваційне суспільство : електрон. наук. вид.* – 2015. – №2 (5). – Режим доступу: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/12/Glibko_Sydorenko5.pdf.
7. Тимчук, В. (2021). "Аналіз нових вимог директиви MiFID II для українського фінансового ринку." *Фінансовий ринок України*, 5(2), 45-59.
8. Гречко, І. (2019). "Застосування директиви UCITS в Україні: проблеми та перспективи." *Журнал міжнародного права та фінансових досліджень*, 7(1), 67-80.
9. Коваленко, С. (2020). "Аналіз впливу директиви AIFMD на українські альтернативні інвестиційні фонди." *Фінансова аналітика та ринок капіталу*, 3(15), 34-48.
- Дмитренко, О. (2021). "Регламент (ЄС) №1286/2014 та його вплив на інвестиційний ринок України." *Фінансові дослідження та аналітика*, 8(1), 89-101.

GEMENSAM VÅRDNAD: ДОСВІД ШВЕЦІЇ

Горобець Н. О.

Питання визначення місця проживання дітей завжди було у колі підвищеної уваги як науковців, так і практиків в Україні. Війна загострила цю проблематику та породила нові виклики судовій системі. Мільйони дітей виїхали за кордон з одним із батьків унаслідок війни, інші змінили регіон у межах країни, далеко не всі сім'ї витримують це випробування, саме тому справи щодо визначення місця проживання дітей набули особливої актуальності, а суди опинилися у складній ситуації [1, с. 212].

У 2023 р. за статистикою в Україні було зареєстровано шлюбів на 16 % менше у порівнянні з довоєнним 2021 р.. Натомість значно зросла кількість розлучень (24 108 у 2021 р і 29587 у 2023 р.) [2].

Згідно з положеннями сімейного законодавства мати та батько мають рівні права щодо дитини. Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини до інших обставин, що мають істотне значення, належать, зокрема: особисті якості батьків; відносини між кожним із батьків і дитиною; можливість створення дитині умов для виховання та розвитку (ст. 161 СК України). Поряд з цим, через війну додалися нові безпекові обставини: доцільність визначати місце проживання дитини з тим з батьків, який проживає у небезпечних чи потенційно небезпечних регіонах України тощо.

У цьому контексті буде цікавим досвід Швеції у вирішенні даного питання. Föräldrabalk (Батьківський кодекс) від 10.06.1949 року [3] регулює місце проживання дитини у Швеції. Положеннями цього кодексу закріплено термін «gemensam vårdnad» або спільна опіка.

Починаючи з 1970-х років ця норма пройшла великий шлях розвитку: від спільної опіки, яка стосується лише одружених батьків, до презумпції, що спільна опіка має застосовуватися завжди; завершуючи положеннями, де опіка повинна здійснюватися таким чином, який є найкращим для дитини, незалежно від того, як виглядає форма опіки.

У шведському законодавстві тривалий час домінував принцип пріоритету інтересів батьків (законодавство, було на стороні батьків, обираючи ту форму опіки, яка була б найлегшою для батьків при визначенні місця проживання дитини). З 1977 року спільна опіка стала можливою для батьків, які не перебувають у шлюбі, і батьків, які живуть окремо з обґрунтуванням того, що спільна опіка є найбільш справедливою та створить безпеку для батьків та дітей.

Починаючи з 1990-х років, у положеннях законодавства відбуваються поступові зміни, що спрямовані на збільшення захисту інтересів дитини, хоча амбівалентність між інтересами батьків і дитини існувала до 2021 року. Щоб виправити це Законом Про внесення змін до Батьківського кодексу(2021:783) внесені змінені, за якими була закріплена презумпція спільної опіки, яка ґрунтується на принципі домінуванні інтересів дитини. Законодавець зосередив увагу на здатності батьків брати спільну відповідальність, що уможливило спільне піклування навіть за обмеженої співпраці між батьками.

У гл. 6 «Про опіку, проживання та контакт» Батьківського кодексу Швеції 1949 р. закріплено положення, де найкращі інтереси дитини превалюють над здатністю батьків домовлятися у ситуації конфлікту їх інтересів. Таким чином, спільна опіка може бути призначена, навіть якщо батьки або один із них оскаржують використання такої форми опіки.

Шведський законодавець позбавив батьків права подавати позов про визначення місця проживання лише з одним із них. Разом з тим, § 2а Гл. 6 Батьківського кодексу встановлено, що найкращі інтереси дитини мають бути вирішальними в усіх питаннях опіки, проживання та спілкування; оцінюючи, що краще для дитини, слід звернути особливу увагу на ризик того, що дитина чи хтось інший у сім'ї піддається жорсткому поводженню, або що дитину незаконно відібрано, затримано чи іншим чином завдано шкоди, а також потреба дитини в тісному і хорошому контакті з обома батьками.

Шведська правова система виходить з потреби в гармонійному розвитку дитини, яка може бути забезпечена лише при тісному і хорошому її контакті з обома батьками. На практиці це реалізується так, що батьки навіть після розлучення змушені, враховуючи інтереси дитини, проживати в одному населеному пункті, неподалік від навчального закладу дитини. Спільна опіка при розлученні означає, що дитина має однакові житлові та побутові умови у кожного з батьків і фактично проживає у кожного з них по 2 тижні на місяць. При цьому на період перебування дитини кожен із батьків бере на себе повну відповідальність по догляду за нею, утриманню та її розвитку. Відповідно аліменти не призначаються жодному із батьків, за винятком окремих випадків.

Одноособова опіка призначається лише як виняток. Параграфами 5, 7, 8 Гл. 2 передбачено одноособову опіку якщо: спільне піклування несумісне з найкращими інтересами дитини; один із батьків, здійснюючи опіку над дитиною, винен у жорсткому поводженні чи нехтуванні її інтересами тощо, що тягне за собою постійну небезпеку для здоров'я або розвитку дитини; дитина фактично не проживає з батьками, а знаходиться у спеціальних установах чи проживає з іншими особами.

Шведський досвід праворегулювання у визначенні місця проживання дитини обумовлює як позитивні, так і негативні аспекти правозастосування. Безумовним позитивним надбанням є факт присутності обох батьків у житті дитини, її гармонійний розвиток, що включає материнське і батьківське виховання, утримання та розвиток. При такій формі опіки укладається письмова угода про спільну опіку між батьками, яка затверджується органами соціального захисту. У цій угоді прописуються усі аспекти спільної опіки. Таким чином, усуваються більшість конфліктів, які виникають, наприклад, при визначенні місця проживання малолітньої дитини за українським законодавством. Шведське законодавство змушує батьків усвідомлено підходити до виховання та утримання дітей, закріплюючи їх спільну відповідальність. При цьому відповідальність за порушення батьківських обов'язків часто передбачає відібрання дітей, оскільки в основу покладено принцип забезпечення найкращих інтересів дитини.

Разом з тим, багато батьків у Швеції незадоволені положеннями законодавства, які дозволяють дітям маніпулювати своїм становищем; спільна опіка не завжди здатна забезпечити найкращі інтереси дитини; бюрократична система часто призводить до порушення інтересів батьків та самої дитини.

Убачається, що «gemensam vårdnad» або спільна опіка є хорошою альтернативою у вирішенні більшості спорів щодо місця проживання малолітньої дитини в Україні. Для практичних рекомендацій щодо запозичення шведського досвіду потрібен більш ретельний аналіз законодавства та практики Швеції та України на основі історичного, порівняльного, антропологічного, формально-логічного та правового догматичного методів.

Література

1. Мельник О. О. Проблематика визначення місця проживання дитини після розлучення батьків у період воєнного стану. Том 1 № 79 (2023): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/288606/282251> (дата звернення 10.09.2024).
2. Балюх Н. У 2023 році найбільше шлюбів в Україні зареєстрували в Києві – Опендатабот. URL: <https://suspilne.media/kyiv/684704-u-2023-roci-najbilse-slubiv-v-ukraini-zareestruvali-v-kievi-opendatobot/> (дата звернення 10.09.2024).
3. Föräldrabalk від 10.06.1949 року SFS 1949:381 i lydelse enligt SFS 2024:81. URL: <https://lagen.nu/1949:381#K2> (дата звернення 10.09.2024).

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОДОЛАННЯ СУДОВОГО ІМУНІТЕТУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У СПРАВАХ ПРО СТЯГНЕННЯ МОРАЛЬНОЇ ТА МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ

Гофман Ю. Б.

У 2014 році, коли розпочалася збройна агресія рф проти України, виникли питання, як забезпечити безперервність здійснення правосуддя, доступ громадян до суду, зокрема на територіях, які були тимчасово окуповані, що робити суддям зі згаданих судів і ще багато інших питань.

І можна сказати, що за десять років були розроблені певні механізми, які стосуються передачі справ, зміни підсудності, переведення суддів до судів, розташованих на підконтрольних територіях. Водночас судова влада знайшла вирішення низки правових проблем (зокрема, скажімо застосування «*намібійських винятків*»¹ у справах про встановлення фактів народження та смерті на тимчасово непідконтрольній території).

Але, із початком повномасштабного вторгнення кількість проблем, з якими стикнулася судова влада України, значно збільшилася.

Факт вчинення 24.02.2022 масштабної збройної агресії рф проти України, Резолюцією надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН від 02.03.2022 № ES-11/1 визнано загальновідомим фактом, і таким, що має преюдиційне значення.

На сесії Генеральної Асамблеї ООН було визнано, що Російська федерація несе повну юридичну відповідальність за майнову та немайнову шкоду, заподіяну цивільним фізичним та юридичним особам у результаті вчинення нею збройної агресії.

Відтак, відшкодуванню підлягає шкода, заподіяна в результаті:

- пошкодження чи знищення майна під час бойових дій;
- вилучення майна збройними формуваннями, що перебувають під контролем країни-агресора;
- втрати майна особою, яка була змушена залишити місце проживання через бойові дії чи окупацію.

Відповідно, потерпілі фізичні та юридичні особи мають право звертатися з цивільними позовами до російської федерації про відшкодування заподіяної шкоди до судів за місцем заподіяння такої шкоди.

Хочу зауважити, що починаючи від 2014 року громадяни України скеровували позови про відшкодування шкоди, за зруйноване внаслідок агресії рф майно, до держави Україна. Натомість, після 24 лютого 2022 року вектор вимог обернувся на 180 градусів, і такі вимоги почали висувати вже до рф, але, ні процесуальне, ні матеріальне законодавство не було готове до вирішення такої категорії спорів, тому, якщо так можна сказати, судам довелося торувати цей шлях у правозастосуванні.

Чинний Закон України «Про міжнародне приватне право» [1], а саме частина перша статті 79, встановлює судовий імунітет, відповідно до якого: «пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором або законом України.»

Водночас міжнародний досвід свідчить, що зазвичай питання відшкодування шкоди вирішувалися вже після завершення збройного конфлікту, а не під час його тривання, що й стало основною складністю.

Хочу сказати, що уперше зміни в правовому підході в українській судовій практиці, які стосувалися подолання судового імунітету країни-агресора, було зафіксовано рішенням Верховного Суду України (далі - ВСУ) у квітні 2022 року, адже до цього в національній системі не було подібних прецедентів.

У постанові від 14 квітня 2022 у справі № 308/9708/19У [2], керуючись міжнародними документами та судовою практикою, ВСУ зробив висновок про те, що на рф не поширюється судовий імунітет, оскільки вчинення іноземною державою актів збройної агресії не є реалізацією її

© Гофман Ю. Б., 2024

¹ «*Намібійські винятки*» (англ. «Namibia exsertion») — принцип міжнародного права, згідно з яким документи, видані окупаційною владою, повинні братися судами до уваги, якщо їх нехтування веде за собою серйозні порушення або обмеження прав громадян. Розгляд судами таких документів не означає автоматичного визнання окупаційної влади.

суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет і територіальну цілісність іншої держави, закріплену в Статуті ООН, та пояснив, чому українські суди можуть ігнорувати імунітет країни-агресора в цьому випадку.

Верховний Суд визначив, що, вчиняючи такі дії, рф вийшла за межі своїх суверенних прав, гарантованих ст. 2 Статуту ООН, і порушила суб'єктивні права позивача, гарантовані правовими нормами.

Отже, суд України, розглядаючи справу, у якій відповідачем визначено рф, має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії рф, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни.

У постанові від 18 травня 2022 року у справі № 760/17232/20-ц [3] ВСУ розширив обґрунтування висловленої раніше позиції. В тому числі, зазначив, що судовий імунітет рф не застосовується з огляду на звичаєве міжнародне право, кодифіковане в Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, а підтримання юрисдикційного імунітету рф позбавляє позивача – громадянина України ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що прямо суперечить положенням п. 1 ст. 6 *Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод*. [4] З огляду на відсутність інших ефективних засобів судового захисту порушеного права позивача застосування судового імунітету рф буде порушенням самої сутності права на справедливий суд.

Хочу звернути увагу на Постанову Касаційного Господарського Суду ВС від 20 липня 2022 року у справі № 910/4210/20, [5] у якій вирішувалося питання, чи можна звернути стягнення на майно Державної корпорації розвитку «ВЕБ.РФ». Касаційний Господарський Суд зробив висновок, що корпорація є державною, тому за шкоду, завдану країною-агресором, може бути звернено стягнення і, відповідно, забезпечено виконання судового рішення.

Чому я навів як приклад саме цю справу, а тому, що саме в порядку Господарського Процесуального Кодексу є певні складнощі з вирішенням позовів до країни-агресора, оскільки цей Кодекс на відміну від ЦПК України не передбачає такого учасника процесу, як держава, тим більше іноземна. Тому позивачі просили стягнути відшкодування шкоди з рф та її органів (МЗС, Міністерства юстиції, Міністерства оборони). Господарські суди, дотримуючись вимог процесуального закону, залишали такі позови без руху, бо в них не було вказано вимоги до кожного з відповідачів. У постанові від 6 листопада 2023 року у справі № 910/5699/23 Касаційний Господарський Суд зазначив, що такі позови є вимогами до рф в особі її органів, тому залишення їх без руху неправомірне.

Вчинення акту агресії проти України та порушення всіх фундаментальних норм міжнародного права позбавили рф юрисдикційного імунітету. Саме протиправна поведінка рф, яка призвела до невідворотних негативних наслідків для українського народу, стала підставою для висновків ВСУ про обмеження юрисдикційного імунітету рф на території України.

Окрему увагу, на мою думку, необхідно приділити питанню належного повідомлення учасників справи, які перебувають на території країни-агресора, як невід'ємній частині розгляду судової справи.

Ми усі знаємо, що 24 лютого 2022 Україна розірвала дипломатичні відносини з росією, що унеможливило направлення різних запитів та листів до посольства рф в Україні у зв'язку із припиненням його роботи на території нашої держави. В подальшому було ухвалено рішення щодо розміщення відповідної інформації про кожну таку справу на офіційному вебпорталі судової влади України.

ВСУ встановив підстави для висновку про те, що наразі відсутня необхідність у направленні до посольства рф в Україні запитів щодо згоди рф бути відповідачем у справах про відшкодування шкоди у зв'язку з вчиненням рф збройної агресії проти України та ігноруванням нею суверенітету і територіальної цілісності України.

Станом на сьогоднішній день національні суди, розглядаючи справи про відшкодування збитків фізичним та юридичним особам у цій категорії, використовують висновки ВСУ у контексті можливості та підстав для ігнорування юрисдикційного імунітету країни-агресора, як це передбачає національне процесуальне законодавство.

Рф, вчинивши неспровокований та повномасштабний акт збройної агресії проти Української держави, численні акти геноциду Українського народу, не вправі надалі посилалися на свій судовий імунітет та тим самим заперечувати юрисдикцію судів України на розгляд та вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої такими актами агресії фізичній особі - громадянину України.

І хоча наразі ці рішення не оскаржуються іншою стороною, є імовірність цього в майбутньому, отже необхідно ретельно дотримуватись усіх процесуальних правил та стандартів

правосуддя і доказування, щоб належним чином обґрунтувати судові рішення про відшкодування шкоди особам, які постраждали від збройної агресії. Це сприятиме тому, що в майбутньому рішення українських судів матимуть перспективи визнання та виконання в іноземних юрисдикціях, без яких нам, я думаю, не обійтись.

Література

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 32, ст.422

2. Постанова ВС і від 14 квітня 2022 у справі № 308/9708/19, про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії РФ проти України. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104086064&red=100003eeb1679d17f8700ac5d2b26fdc36cbbf&d=5>

3. Постанова ВС і від 18 травня 2022 у справі № 760/17232/20-ц,. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/104635312?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=j103

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Постанова КГС ВС і від 20 липня 2022 у справі № 910/4210/20,. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/105612017?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress02

РОЗВИТОК СТРАХУВАННЯ ПРИВАТНОЇ НОТАРІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТЕРЕНАХ ЗАХОДУ УКРАЇНИ

Долинська М. С.

Дослідження присвячено проблемам провадження нотаріальної діяльності. Окреслено становлення страхування приватної нотаріальної практики на українських землях. Звертається увага, що певні засади страхування приватної нотаріальної практики на теренах Заходу України спостерігаються вже у другій половині 19 століття.

У незалежній Україні відбулося відновлення інституту страхування приватної нотаріальної діяльності. Підвищення розміру страхової суми по договору страхування приватної нотаріальної діяльності відбулося у зв'язку з розширенням повноважень нотаріусів в Україні.

Ключові слова: *приватний нотаріус, приватна нотаріальна діяльність, застава, страхова сума, договір страхування.*

Страхування приватних нотаріусів, як гарантія провадження приватної нотаріальної практики є доволі розповсюдженим, особливо у країнах латинського типу нотаріату

Становлення страхування приватної нотаріальної діяльності на теренах Заходу держави започатковано австрійським законом від 25 липня 1871 року, був виданий в тому числі й на українській мові «Законь зь дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка» [1] (набув чинність на Галичині - у листопаді 1871 року та на Буковині - у жовтні 1888 року).

Як зауважує Л. Ясінська, нотаріуси того часу були «функціонерами публічними» при цьому на них покладался обов'язок у разі заподіяння збитків клієнтам повністю їх відшкодувати за власний рахунок [2, с. 161].

Нотаріус того часу сплачував на потреби нотаріальної палати щорічні внески, а також, згідно з ухвалою палат, інші внески до фондів взаємодопомоги та на обов'язкове страхування [3, с. 98].

У параграфі 25 акту встановлено, що застава є запорукою для усіляких претензій щодо винагороди та виплат, які можуть бути у нотаріуса при виконанні повноважень згідно з посадою. Заставу нотаріус мав право внести готівкою, цінними паперами або іпотечними документами. У розділі III вищевказаного закону врегульовано порядок внесення та поповнення застави, виокремлюючи питання повернення іпотечних документів чи грошей-облігацій [4, с. 104].

Таким чином, нотаріус вправі вибрати один з трьох видів заставного забезпечення його нотаріальної практики: готівка, цінні папери та іпотечні документи. Також в акті зазначено критерії визначення розміру застави для нотаріусів у залежності від місця розташування нотаріальної контори

та коливався від 1000 зол. до 8000 (у Відні). Наприклад, у Львові сума нотаріальної застави становила 5000 золотих..

Тобто, перші спроби законодавчого регулювання цивільно-правової відповідальності нотаріусів на Заході України спостерігаємо у другій половині XIX століття у вищевказаному Нотаріальному порядку 1871 року.

Оскільки вищевказаний Нотаріальний порядок 1871 року також продовжував діяти під час перебування західноукраїнських земель під юрисдикцією Речі Посполитої з 1919 року до 1 липня 1934 року, тому правила страхування приватної нотаріальної діяльності діяли до вказаного строку.

Лише набуття Україною незалежності, та рецепція основних засад латинського нотаріату, сприяли прийняттю у 1993 році Закону України «Про нотаріат» [5], яким, серед іншого, запроваджено інститут приватного нотаріуса та запроваджено певні засади цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса.

Варто пригадати, що за часів радянської України нотаріальні функції лише державні нотаріуси, тому не могла вестися мова про страхування нотаріальної діяльності.

М. Веселов та Л. Ладіна мають рацію, що неналежне виконання професійних обов'язків нотаріусами тягне за собою відповідальність, але її вид буде різнитися від статусу нотаріуса: державний чи приватний [6, с. 36].

Службове страхування нотаріуса на випадок заподіяння шкоди клієнтові по першій редакції статті 28 Закону «Про нотаріат» провадилося приватним нотаріусом у двох формах за допомогою: укладення з органом страхування відповідного договору службового страхування; або внесення приватним нотаріусом страхової застави у сумі 100 кратної мінімальної заробітної плати на спеціальний рахунок до банківської установи. Тобто, законодавець надав приватному нотаріусу право вибору форми забезпечення службового страхування.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 року № 614-VI [7], запроваджено «революційні» зміни до нотаріального законодавства, в тому числі викладено у новій редакції статтю 28 Закону України «Про нотаріат», та передбачено збільшення мінімального розміру страхової суми з 100 до 150 мінімальних розмірів заробітних плат.

Законом України № 5037-VI від 04.04.2012 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно» [8] із 1 січня 2013 року запроваджено суттєві зміни щодо правового регулювання інституту страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса. Зокрема, значно (кратно) збільшено розмір мінімальної страхової суми - до тисячі мінімальних розмірів заробітної плати, і на таку ж суму повинен укласти договір страхування приватний нотаріус.

Має рацію О. Файєр, що встановлення підвищеної відповідальності для нотаріусів переслідує мету захистити інтереси їх клієнтів, а також третіх осіб, які ймовірно можуть зазнати шкоди від неналежного виконання або невиконання нотаріусами своїх професійних обов'язків [9, с. 66].

Законом України від 18.11.2021 р. «Про страхування» [10] не лише змінено назву статті 28 Закону України «Про нотаріат» на «Страхування відповідальності приватного нотаріуса», але й передбачено, що лише у випадку укладення договору страхування, приватний нотаріус вправі приступити до виконання своїх повноважень, які пов'язані з вчиненням нотаріальних дій, так і вчиненням інших, передбачених законодавством.

Таким чином, зародження страхування приватної нотаріальної діяльності на західноукраїнських теренах започатковано у кінці XIX століття.

У незалежній Україні інститут страхування приватної нотаріальної діяльності еволюціонував від застави та службового страхування - до страхування відповідальності приватного нотаріуса.

Література

1. Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка. Вісник Законів Державних для Королівств и Країв в Державной Думе заступленних. 1871. № 95. Ч. XXXVII.
2. Ясінська Л. Е. Європейська правова традиція та розвиток інституту нотаріату в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 161.
3. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7, 2018. 196 с.
4. Долинська М. С. Страхування відповідальності приватного нотаріуса як необхідна умова доступу до провадження приватної нотаріальної практики в Україні. *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106) Ч. 1. С. 102-114.

5. Веселов М. Ю., Ладіна Л. С. Юридична відповідальність нотаріусів за правом України в контексті його приналежності до нотаріальної системи латинського типу. Вісник ЛДУВС ім. Е. Дідоренка 2022. Вип 3 (99). С. 26-40.

6. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>

7. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 року № 614-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-17#Text>.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно: Закон України від 04.07.2012 № 5037-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5037-17#n9>

9. Файер О. А. Правове регулювання страхування професійної відповідальності нотаріусів в Україні та за кордоном. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1042. С. 64-68.

10. Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021 року № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#n2466>

Dolynska M. Development of insurance of private notary activities in western Ukraine. *The study is devoted to the problems of conducting notarial activities. The development of private notary practice insurance on Ukrainian lands is outlined. Attention is drawn to the fact that certain principles of insurance of private notary practice in the territory of Western Ukraine can be observed already in the second half of the 19th century.*

In independent Ukraine, the institute of insurance of private notarial activities was restored. The increase in the sum insured under the insurance contract for private notarial activity occurred in connection with the expansion of the powers of notaries in Ukraine.

Keywords: private notary, private notary activity, pledge, insurance amount, insurance contract.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Заїка Ю. О., Скрипник В. Л.

В системі особистих немайнових прав важливе місце посідає право фізичної особи на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Конституційне право громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля органічно поєднується із іншими конституційними правами – право на охорону здоров'я, медичну допомогу та іншими.

Складовими частинами права на охорону здоров'я є життєвий рівень, медичний догляд, соціальне обслуговування, безпечні і здорові умови праці, кваліфікована медична допомога, безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище та ін. [2, с. 161].

Навколишнє середовище – сукупність складових елементів природного середовища, природних та природно-антропогенних об'єктів, а також антропогенних об'єктів. Природне довкілля у вузькому розумінні — біосфера, зовнішня оболонка Землі, яка охоплює частину атмосфери, гідросферу і верхню частину літосфери. Атмосферне повітря є не лише елементом навколишнього природного середовища, життєво важливим для всіх біологічних істот, а і виконує певні економічні функції, виступає складовою часткою низки виробничих процесів. Завдяки своєму газоподібному стану та постійній циркуляції атмосферне повітря в силу природних причин не може бути суто національним надбанням і перебуває у спільному користуванні всіх держав і всього населення.

Атмосферне повітря як особливий об'єкт матеріального світу з погляду на його важливість для життя не може розглядатися як об'єкт цивільних правовідносин. Освоєння навколосезного простору, електромагнітне, радіаційне, пилове, хімічне та ін. забруднення призводять до зміни газового складу атмосфери, руйнування озонового шару атмосфери, порушення її природного балансу. Зменшує надходження кисню в атмосферу і скорочення площ лісів, саван, степів і збільшення пустельних територій. Скорочується число процентів кисню у водних екологічних системах із-за забруднення річок, озер, морів і океанів. Глобальне потепління (так званий парниковий ефект), кислотні дощі та інші прикмети неблагополучного стану атмосфери зумовили створення

спеціального міжнародно-правового режиму, спрямованого на запобігання і зменшення цих згубних явищ. Все це завдає відчутної шкоди економіці, здоров'ю людей, природному середовищу і викликає необхідність регулювання антропогенного впливу на атмосферне повітря.

Під правовою охороною атмосферного повітря розуміють систему заходів, пов'язаних із збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням та зниженням рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів [1, с. 174].

На міжнародному рівні охорона й використання атмосферного повітря забезпечується Конвенцією про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (Женева, 1979 р.) Віденською Конвенцією про охорону озонового шару (1985 р.), Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар (1987 р.), Кіотським протоколом до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та іншими актами.

Центральне місце в механізмі правового регулювання і охорони атмосферного повітря належать законам, зокрема, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., який декларує основні напрямки державної політики у сфері взаємодії суспільства і природи, а у ст. 9 «Екологічні права громадян України» розкриває їх зміст і особливості реалізації.

Суттєвим кроком на шляху до створення якісної нормативно-правової бази у цій сфері став Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 р. який визначає правові, організаційні та екологічні вимоги в галузі охорони і використання атмосферного повітря. Норми про охорону атмосферного повітря містяться в низці спеціальних законодавчих актів. Зокрема, в «Основах законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. у п. «б» ст. 6 підкреслено, що кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, що передбачає і «безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище». У ст. 27 Закону України «Про систему громадського здоров'я» від 6 вересня 2022 р. зазначено, що атмосферне повітря у населених пунктах, у місцях масового відпочинку населення, рекреаційних зонах, а також повітря у житлових та виробничих приміщеннях, у закладах освіти, закладах охорони здоров'я та інших закладах, в інших місцях тривалого чи тимчасового перебування людей не повинно справляти шкідливий вплив на людину.

Відповідальність за правопорушення у сфері екології може наставати у вигляді застосування кримінальних, адміністративних, цивільних і дисциплінарних заходів впливу. Важливим кроком на шляху захисту довкілля став Закон України від 13 квітня 2020 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу», який удосконалив порядок притягнення до відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, забруднення атмосферного повітря, порушення вимог пожежної безпеки в лісах та самовільне випалювання сухої рослинності або її залишків та вніс відповідні зміни у статті 77 і 77-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення і статті 241 і 245 Кримінального кодексу України [3].

Особливість відповідальності за порушення екологічних прав полягає у її понадкомпенсаційному характері, можливості притягнення правопорушника до подвійної відповідальності як у виплаті грошової компенсації, так і у відшкодуванні шкоди у натурі. Незважаючи на те, що цивільно-правова відповідальність слугує захисту приватноправових інтересів, а її підставою є порушення суб'єктивного права приватної особи, відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому середовищу, спрямоване, перш за все, на захист публічно-правових інтересів, якими виступають екологічні інтереси суспільства.

До правових заходів охорони атмосферного повітря належать: регламентація нормування викидів забруднюючих речовин та шкідливих фізичних впливів на атмосферне повітря, встановлення вимог щодо здійснення заходів, спрямованих на охорону атмосферного повітря в процесі господарської діяльності; визначення організаційного і економічного механізму регулювання діяльності з охорони повітря.

Немайнові блага характеризуються особливостями способу цивільно-правового захисту, який визначається сутністю порушених нематеріальних благ і видами порушення [4, с. 275].

Особливість цивільно-правової відповідальності полягає у тому, що вона може покладатися на правопорушника поруч із застосуванням заходів дисциплінарного, адміністративного і кримінального впливу, тобто, у сукупності. Відсутність сучасних чітко визначених такс та методик оцінки шкоди атмосферному повітрю та наслідків від його забруднення для суміжних природних

середовищ (поверхневі води, ґрунт, зелені насадження тощо) стає перешкодою для забезпеченню відшкодування шкоди у повному обсязі.

Без повноцінних критеріїв визначення шкоди атмосферному повітрю від його забруднення екологічні правопорушення можуть залишатися безкарними, що нівелює попереджувальне значення кримінальної, адміністративної та цивільної відповідальності.

Література

1. Заїка Ю. О. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря / Екологічне право: навч. посібник/ за ред. Т. П. Устименко. К.: Алерта, 2015. С.182–188.

2. Механізм цивільно-правового регулювання особистих немайнових відносин в умовах євроінтеграції : монографія / за ред. М. Галянтича та Ю. Заїки. К. : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. 340 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу. Закон України від 13 квітня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-20#Text>

4. Скрипник В. Л. Теоретичні і методологічні проблеми об'єктів цивільних прав: монографія. Кременчук : Вид.: Щербатих О. В., 2020. 380 с.

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ НОРМИ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ЩОДО КОМПЕНСАЦІЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗЛОЧИНОМ

Колодяжний Д. О.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. Ф. Самчук-Колодяжна

В статті аналізуються міжнародні правові норми та механізми відшкодування шкоди завданої злочинами, які спрямовані на забезпечення захисту прав жертв, розглянуто принципи та підходи, які використовуються для компенсації такої шкоди.

***Ключові слова:** міжнародно правові норми, шкода, відшкодування шкоди, компенсація, закордонний досвід, права, принципи.*

Міжнародні правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері відшкодування шкоди, завданої злочинами, спрямовані на забезпечення захисту прав жертв і гарантування їм справедливої компенсації. Багато країн світу розробили й запровадили ефективні механізми, які дозволяють забезпечити компенсацію збитків незалежно від участі винної сторони.

Загальні принципи та позиції щодо відшкодування шкоди, завданої злочинцем, базуються на фундаментальних правах людини та міжнародному праві. Вони визначають порядок, механізми та умови надання компенсації жертвам злочинів. Нижче наведені основні принципи та підходи, що застосовуються на міжнародному рівні.

Основні принципи:

1. **Право на компенсацію.** Жертви злочинів мають право на відшкодування матеріальних та нематеріальних збитків. Це може включати компенсацію за фізичну, емоційну або психологічну шкоду, медичні витрати, втрату доходу, пошкодження майна або юридичні витрати.

2. **Доступ до правосуддя.** Один із ключових принципів – це забезпечення доступу до правосуддя для жертв злочинів. Важливо, щоб потерпілі мали змогу отримати справедливе рішення у розумні строки, без складних юридичних процедур і дискримінації.

3. **Державне зобов'язання.** Держави зобов'язані забезпечувати захист прав жертв злочинів, гарантуючи відшкодування шкоди, якщо винний не може це зробити. Це може відбуватися через державні фонди або програми підтримки жертв.

4. **Справедливість і неупередженість.** Усі механізми відшкодування повинні базуватися на справедливості та неупередженості. Жертви повинні бути впевнені, що їхні інтереси будуть захищені на рівні з інтересами сторони, яка обвинувачується.

5. **Ефективне відшкодування.** Важливо, щоб відшкодування було швидким, ефективним та пропорційним завданім збиткам. Цей принцип вимагає, щоб компенсація покривала реальні втрати та допомагала жертвам відновити свій попередній рівень життя.

6. **Соціальна та психологічна підтримка.** Крім фінансової компенсації, жертвам повинна надаватися соціальна допомога, яка включає медичне лікування, психологічну підтримку та реабілітаційні програми. Це допомагає жертвам швидше подолати наслідки злочину та інтегруватися у суспільство.

7. **Принцип відновного правосуддя.** Відновне правосуддя спрямоване на те, щоб винна сторона не тільки була покарана, але й відшкодувала шкоду жертві. Це може включати пряму компенсацію, вибачення або угоду між сторонами (медіація).

Питання повного та реального відшкодування шкоди жертвам злочинів є одними з найважливіших у теорії кримінального процесу та практиці правозастосування. Щороку 22 лютого світова спільнота відзначає Міжнародний день захисту жертв злочинів. У цей день у 1990 році уряд Великобританії ухвалив «Хартію жертв злочинів», яка описує зміни в законодавстві та судовій практиці, що стосуються захисту та соціальної допомоги постраждалим від злочинних діянь.

Історичний аналіз міжнародних правових норм у цій сфері варто почати із Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. Вона охоплює найважливіші людські цінності, що сприяють соціальному розвитку особи та реалізації її прав. Проте, посилена увага до захисту прав жертв злочинів з боку міжнародної спільноти почалася з VII Конгресу ООН, що відбувся у 1985 році в Мілані. Результатом стали важливі документи, як-от Міланський план дій та Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою. Вони закріпили право жертв на доступ до правосуддя та компенсацію збитків.

Законодавство романо-германської правової системи, зокрема Німеччини, передбачає різні способи відшкодування шкоди. Цивільний позов можна подавати як у цивільному, так і кримінальному процесі. Цікавою є також практика медіації, закріплена в кримінальному праві Німеччини, яка дозволяє суду зменшити або навіть відмовитися від покарання, якщо винна особа компенсує завдану шкоду.

У правовій системі країн англо-американського права особлива увага приділяється допомозі жертвам злочинів через цивільне судочинство та страхові виплати. Наприклад, у Великобританії жертви злочинів можуть отримати компенсацію через державні фонди або страхові виплати на підставі Національного кодексу прав потерпілого.

Висновок: Аналіз зарубіжного досвіду показує, що розвинені країни ефективно впровадили механізми відновного правосуддя, які забезпечують компенсацію жертвам злочинів незалежно від наявності винного або його бажання відшкодувати збитки.

Інститут цивільного позову, хоч і має різні форми в різних правових системах, залишається ключовим механізмом захисту прав жертв злочинів та дієвим інструментом компенсації завданої шкоди.

Література

1. Глобенко Г. І. Міжнародні правові стандарти та зарубіжний досвід щодо відшкодування шкоди, заподіяної злочином. Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 44–46. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/c80d1a07-4fef-46e5-be5d-8526451fc28f>

2. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. редакцією О. А. Банчука. Київ: Москаленко О. М., 2015. 268 с.

Kolodiazhnyi D. International legal norms and foreign experience regarding compensation for damage caused by a crime. *The article analyzes international legal norms and mechanisms of compensation for damage caused by crimes, which are aimed at ensuring the protection of the rights of victims, considers the principles and approaches used to compensate for such damage.*

Keywords: *international legal norms, damage, indemnity, compensation, foreign experience, rights, principles.*

SHRINK-WRAP, CLICK-WRAP ТА BROWSE-WRAP ДОГОВОРИ ЯК ВИДИ ЕЛЕКТРОННИХ ДОГОВОРІВ ЗА СПОСОБОМ ПРИЙНЯТТЯ АКЦЕПТУ

Міліщук Н. С.

Стрімка цифровізація є чинником, що неминуче стимулює розвиватися усі без виключення сфери життя. Право, як регулятор суспільних відносин, також зазнає удосконалення, оскільки створення нових технологій та їх використання викликає потребу у гнучкому й швидкому реагуванні зі сторони держави, яка зобов'язана забезпечувати та охороняти права своїх громадян. З прийняттям Законів України «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронну комерцію», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» вчинення правочинів, зокрема укладення договорів, як у мережі Інтернет, так і поза нею, однак, у будь-якому випадку з використанням інформаційно-комунікаційних систем, набуло відповідного правового регулювання. Втім, варіативність способів укладення електронних договорів досі є предметом наукових дискусій та причиною формування судової практики, оскільки саме від дотримання порядку укладення договору та його форми залежить повнота і безумовність фіксації волі сторін, захищеність їхніх прав тощо.

З огляду на визначені законодавцем умови, за дотримання яких електронний договір прирівнюється до такого, що укладений в письмовій формі, варто відзначити, що використання акцептантом електронного підпису є основним ідентифікуючим елементом його волевиявлення щодо прийняття пропозиції offerenta. Видається непрактичним повсякденне застосування фізичними особами (споживачами) електронного цифрового підпису, що генерується надавачами електронних довірчих послуг, під час роздрібного придбання товарів, замовленні послуг, робіт, оскільки накладення такого підпису потребує його виготовлення, зберігання, проходження процедури накладання, перевірки тощо.

Більш зручним у застосуванні є електронний підпис одноразовим ідентифікатором, який, відповідно до статті 3 Закону України «Про електронну комерцію», особа, яка приймає пропозицію, одержує зручними для неї засобами зв'язку (в основному у формі електронного листа, смс-повідомлення на номер мобільного зв'язку тощо) від суб'єкта електронної комерції, що надав таку пропозицію, для подальшого введення акцептантом разом із іншими електронними даними для реєстрації в інформаційно-комунікаційній системі offerenta [1].

Однак, тенденція останніх років показує, що дедалі частіше електронні договори (правочини) укладаються шляхом акцептування offerenti віддалено, що стало можливим не лише під час здійснення онлайн покупок на електронних торговельних майданчиках offerentів, але й шляхом встановлення спеціальних мобільних застосунків (додатків) які призначені для надання послуг, продажу товарів чи отримання інших споживчих послуг шляхом прийняття пропозицій на вебсайтах offerentів з погодженням окремих умов надання послуг чи без таких.

Укладення електронних договорів у вищезначених випадках є можливим завдяки «shrink-wrap» (англ. «пакувати в целофанову оболонку»), «click-wrap» (англ. «клік-обгортка») та «browse-wrap» (англ. «browse» - переглядати, «wrap» - обгортка) конструкціям, застосовуючи які, offerent може у різний спосіб встановити для акцептанта порядок одержання від нього згоди [2].

Розглядаючи способи одержання згоди на прикладі click-wrap договорів, останні можна визначити як такі, що передбачають натискання акцептантом на вебсайті чи у спеціальному додатку на слова або зображення зі змістом «я погоджуюсь», «придбати», «надіслати», що ідентифікує його згоду прийняти пропозицію offerenta [2]. Найбільш широко такий спосіб одержання згоди застосовується суб'єктами електронної комерції в контексті приєднання користувачів до умов та правил користування цифровим контентом, надання електронних послуг, доступу до вебсайту, електронних торговельних майданчиків, додатків тощо.

Характерною ознакою click-wrap договорів Мостова Г. І. вказує можливість акцептанта ознайомитися зі змістом договору до моменту надання згоди [3]. Таку думку розвиває і Буршрат Дж., зазначаючи, що коли споживач натискає кнопку, замовлення надсилається продавцю, який у подальшому залишає за собою право продовжувати чи вчиняти транзакції тощо [4].

Підтримуючи вищевказані висновки, вважаємо за необхідне зауважити, що у порівнянні з іншими способами отримання акцепту при укладенні електронних договорів, конструкція click-wrap договору дійсно здатна гарантувати більш якісне ознайомлення акцептанта з умовами договору та, як наслідок, фіксацію повноти та безумовності його волі. На відміну від browse-wrap договору, у click-wrap договорі відсутнє гіперпосилання на умови такого договору, що розміщуються деінде, натомість, умови договору викладені в одному й тому ж місці, де і «клік» напроти слів чи зображення зі змістом «погоджуюсь» («надіслати», «придбати» тощо), що, як правило, розташовується внизу

тексту. На відміну від shrink-wrap договору, акцептант, укладаючи click-wrap договір, ознайомлюється з умовами договору, до яких він приєднався, не після придбання товару (цифрової речі) під час його розпакування чи її встановлення, запуску (програми, додатку тощо), а безпосередньо до придбання.

Одночасно із цим, у контексті національного нормативно-правового регулювання не можливо погодитись із запропонованим висновком Буршрата Дж. про те, що click-wrap договори є однією із форм електронних договорів, оскільки такий договір відрізняється виключно способом одержання згоди акцептанта, а форма договору, в кінцевому випадку, залишиться незмінно електронною, що, у разі додержання усіх визначених законодавцем умов, прирівнюватиметься до письмової.

Крім того, проблемним залишається обов'язковість накладення електронних підписів під час укладення таких договорів, оскільки сам лише «клік» акцептанта у визначеному оферентом місці на вебсайті чи у додатку не несе будь-якого зобов'язального навантаження для акцептанта у розрізі застосування норм Закону України «Про електронну комерцію». При цьому, суперечливим видається заперечення дійсності укладеного click-wrap договору, який був виконаний чи виконується сторонами, у зв'язку із ненакладенням на нього електронного підпису та, як наслідок, недодержанням встановленої законом для такого правочину письмової (електронної) форми.

Мелікова В. І. як переваги click-wrap договору відзначає відсутність необхідності у паперових документах, власноручних підписах, фізичного спілкування між сторонами та можливість оферента укласти максимальну кількість договорів з мінімальною кількістю економічних затрат [5].

Безумовно, «shrink-wrap», «click-wrap» та «browse-wrap» договори покликані спростити процедуру одержання та фіксації згоди акцептанта, однак вважаємо, що укладення електронних договорів і використання таких конструкцій повинно відбуватися із дотриманням норм чинного законодавства, оскільки це гарантуватиме охорону прав не лише фізичних осіб (споживачів), але й суб'єктів електронної комерції.

Як висновок, аналіз національного і зарубіжного наукового, нормативного та практичного досвіду цивільно-правового регулювання електронних договорів, укладених із застосуванням спрощених способів одержання згоди акцептанта, таких як «shrink-wrap», «click-wrap» та «browse-wrap» договори, в сфері B2C відносин (англ. «Business-to-Consumer») - між юридичними та фізичними особами, метою яких є оплатне надання останнім товарів чи послуг, є актуальним, і вказана проблематика має широкі перспективи подальших теоретичних та науково-практичних досліджень.

Література

1. Закон України «Про електронну комерцію» від 03 вересня 2015 року. № 675-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19>.
2. Obioha, O. O., Masumbe P. S. Typical Online Agreements and Associated Legal Challenges Confronting Consumers: A South African Perspective. *Societas*, 2024, 12 (2). С. 60-81.
3. Мостова Г. І. Особливості укладання правочинів у мережі інтернет. *Юридичний вісник*, 2023, 1 (66). С. 117 – 126.
4. Bushrat Jahan. Digital Contract in the Emerging Economy of the 21st Century: A Comparative Study. *Essays of Faculty of Law University of Pécs, Yearbook of [year]*, 2024, 1. С. 139 – 153.
5. Мелікова В. І. Актуальні проблеми укладання електронних договорів між суб'єктами підприємництва. *Економіка та право*, 2022, № 2. С. 31 – 38.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Мохнюк М. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. М. Демчук

Україна прагне інтеграції в європейський простір та на практиці стикається з важливим завданням вдосконалення свого законодавства та приведення його у відповідність із законодавством ЄС. Світ постійно змінюється та діджиталізується, а тому особливу увагу, на нашу думку, слід приділити впровадженню електронних договорів, електронного документообігу та вдосконаленню електронних довірчих послуг.

Існують деякі проблеми, які потребують уваги та вирішення, зокрема, вдосконалення правового статусу електронних документів, суворого захисту інформації, а також необхідності посилення відповідальності за порушення у сфері електронного документообігу.

Одним із ключових актів українського законодавства, що покликаний регулювати вказані особливості є Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг». Він регулює всі аспекти використання електронних документів в Україні. Закон охоплює створення, відправлення, передачу, отримання, зберігання, оброблення, використання та знищення електронних документів, встановлюючи правові основи для їх функціонування.

Автором електронного документа може бути як фізична, так і юридична особа, що створює документ. Суб'єктами електронного документообігу є автор, підписант, адресат та інші учасники, які набувають прав і обов'язків у процесі електронного документообігу. Закон встановлює, що електронний документ є юридично значущим, якщо він підписаний електронним підписом, який прирівнюється до власноручного підпису за умови дотримання встановлених вимог. Оригіналом електронного документа вважається його примірник на електронному носії з електронним підписом автора.

Закон визначає правила для відправлення, отримання, зберігання та архівування електронних документів, а також обов'язки суб'єктів електронного документообігу. Важливою частиною закону є забезпечення захисту інформації в електронних документах, зокрема інформації з обмеженим доступом. Закон передбачає заходи для забезпечення цілісності та конфіденційності електронних документів, що є критично важливим для запобігання несанкціонованому доступу та втраті даних.

Крім того, закон встановлює відповідальність за порушення законодавства у сфері електронного документообігу.

Законодавча база, встановлена цим законом, сприяє розвитку електронного урядування в Україні, підвищуючи ефективність та прозорість адміністративних процесів. Це є важливим кроком у напрямку інтеграції України в світове інформаційне суспільство та створення сприятливих умов для розвитку цифрової економіки [1].

Важливою частиною національного законодавства в сфері електронного документообігу є також Закон України «Про електронні довірчі послуги», який визначає правові основи для надання електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації в Україні.

Закон встановлює різні рівні довіри до засобів та схем електронної ідентифікації. Зокрема, передбачаються вимоги до електронних довірчих послуг, включаючи кваліфіковані електронні підписи та печатки. Процедура формування, перевірки та підтвердження чинності кваліфікованого сертифіката електронного підпису чи печатки детально регламентується. Важливим аспектом є забезпечення можливості віддаленої ідентифікації особи онлайн без необхідності фізичної присутності, що значно спрощує отримання кваліфікованого електронного підпису. Він регулює процеси скасування, блокування та поновлення кваліфікованих сертифікатів відкритих ключів. Це важливо для підтримання довіри користувачів до електронних послуг і забезпечення їх надійності та безперервності.

Закон також передбачає взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг між Україною та ЄС. Це полегшує інтеграцію України до європейського цифрового ринку та сприяє підвищенню довіри до електронних послуг з боку міжнародних партнерів. Зокрема, визнання статусу європейських кваліфікованих надавачів і засобів кваліфікованого електронного підпису чи печатки сприяє гармонізації правового поля і забезпечує сумісність з європейськими стандартами [2].

Якщо говорити про рівень законодавчих стандартів Європейського Союзу у цій сфері, то варто звернути особливу увагу на Загальний регламент про захист даних (GDPR) та Регламент eIDAS, що є ключовими законодавчими актами Європейського Союзу, які забезпечують основу для захисту персональних даних та регулювання електронних транзакцій. GDPR, прийнятий у квітні 2016 року, спрямований на захист основних прав і свобод осіб, зокрема їх права на захист персональних даних, та забезпечення вільного руху таких даних в межах ЄС. Він поширюється на всі компанії, які обробляють персональні дані осіб, що знаходяться в ЄС, незалежно від місця знаходження компанії. Це включає компанії з-за меж ЄС, якщо вони пропонують товари чи послуги особам в ЄС або відстежують їх поведінку. Основні принципи обробки даних включають законність, справедливість, прозорість, обмеження мети, мінімізацію даних, точність, обмеження зберігання, цілісність і конфіденційність. Регламент значно посилює права осіб на доступ до своїх даних, право на виправлення, право на видалення, право на обмеження обробки, право на перенесення даних і право заперечувати проти обробки. Компанії повинні призначати уповноваженого з питань захисту даних, якщо їх діяльність пов'язана з обробкою великого обсягу персональних даних або чутливих

даних. Вони також зобов'язані повідомляти наглядові органи про порушення захисту даних протягом 72 годин. Порушення GDPR можуть призвести до значних штрафів, до 20 мільйонів євро або 4% річного світового обороту компанії, залежно від того, яка сума більша [3, с. 72].

Регламент eIDAS, прийнятий у липні 2014 року, регулює електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку ЄС. Основною метою eIDAS є створення єдиного європейського ринку для довірчих послуг, забезпечення їх правової основи та сприяння взаємному визнанню електронних ідентифікацій між державами-членами. Регламент встановлює правила для взаємного визнання електронних ідентифікаційних засобів, що видаються в різних державах-членах, сприяючи забезпеченню транскордонної електронної ідентифікації для громадян та підприємств. Він також регулює довірчі послуги, такі як електронні підписи, електронні печатки, електронні часові позначки, електронні документи, послуги електронної доставки та послуги сертифікації для аутентифікації вебсайтів. eIDAS встановлює правові наслідки для кожного типу довірчих послуг, включаючи створення високого рівня безпеки та надійності. Електронний підпис, що відповідає вимогам eIDAS, визнається у всіх державах-членах і має таку ж юридичну силу, як і рукописний підпис, що забезпечує правову впевненість та спрощує транзакції на внутрішньому ринку. Постачальники довірчих послуг повинні відповідати суворим вимогам безпеки та бути сертифікованими відповідними органами, що включає регулярний аудит та дотримання стандартів безпеки, встановлених регламентом.

Порівняння GDPR та eIDAS демонструє, що обидва регламенти забезпечують комплексний підхід до захисту персональних даних та електронних транзакцій в ЄС. Основна мета обох регламентів полягає у створенні безпечного та гармонізованого цифрового середовища.

Узагальнюючи, законодавчі акти України регулюють аспекти електронного документообігу, забезпечуючи правову визначеність та захист інформації, що створює основу для подальшого розвитку електронного урядування та цифрової економіки в Україні. Закон України «Про електронні довірчі послуги», зокрема, спрямований на інтеграцію країни до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу шляхом гармонізації національного законодавства з європейськими нормами у цій сфері, оскільки створює правові умови для розвитку електронного урядування та електронної комерції, забезпечуючи високий рівень довіри до електронних послуг серед громадян та бізнесу.

Порівняння показує, що українські закони поступово інтегруються в європейський правовий простір, запроваджуючи стандарти GDPR та eIDAS. Основні відмінності полягають у деталях регулювання та механізмах забезпечення відповідності, але загальна тенденція спрямована на гармонізацію українського законодавства з європейськими нормами, що сприяє захисту прав громадян та розвитку електронних послуг на міжнародному рівні.

Національному законодавству, на нашу думку, варто фокусуватися на захисті персональних даних, встановлюючи правила для їх обробки. Крім цього, варто приділити особливу увагу забезпеченню безпеки електронних транзакцій. Доцільним, на нашу думку, є встановлення конкретних та суворих санкцій за порушення прав суб'єктів даних, забезпечуючи правову силу електронних підписів та інших довірчих послуг, створюючи умови для їх взаємного визнання в ЄС.

Література

1. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851- IV. Голос України. 2003. 27 червня (№ 119).
2. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155- VIII. Голос України. 2017. 7 листопада (№ 206).
3. Gregušová, D., Halášová, Z., & Peráček, T. (2022). eIDAS Regulation and Its Impact on National Legislation: The Case of the Slovak Republic. *Administrative Sciences*, 12(4), 187.

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЛІ СПАДКОДАВЦЯ ЗА ОКРЕМИХ ОБСТАВИН

Самчук-Колодяжна З. Ф.

В рамках дискусії серед наукової спільноти щодо декодифікації чинного законодавства в тезах розглядаються питання удосконалення цивільного законодавства, зокрема, Цивільного кодексу України на предмет захисту прав та законних інтересів суб'єктів спадкових правовідносин при врегулюванні правового режиму спадщини протягом строку її прийняття, правового статусу

спадкодавців, відказоодержувачів протягом такого строку, виконання заповідального покладення з суспільно-корисною метою, та захисту прав відчужувача і спадкоємців за законом при невиконанні умов спадкового договору після смерті відчужувача.

Саме ці питання вимагають однозначності та конкретики, зважаючи на воєнний стан та зростаюче значення сімейних цінностей, приватної та державної власності.

Ключові слова: спадщина, правовий режим об'єкта спадкових відносин, строк прийняття спадщини, статус спадкоємця, відказоодержувача протягом прийняття спадщини, виконання заповідального покладення на вчинення суспільно-корисної мети, захист прав відчужувача та спадкоємців за законом після його смерті.

Інституту спадкування, як одному з основних в цивільному праві присвячена Книга 6 Цивільного кодексу України, що включає 7 глав [1].

Структура інституту спадкування стала складнішою, подарувавши національному праву «спадкові новели», обсяг нормативного матеріалу збільшився більше ніж удвічі, що забезпечило його відповідність європейським стандартам захисту приватних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Все це сприяло збалансованості та якості багатьох положень спадкового законодавства, що містили певні суперечності та мали неоднозначне тлумачення.

У науковій літературі досліджувані нами питання, до сьогодні мають неоднозначне тлумачення, невизначеність та ускладнюють реалізацію громадянами своїх прав на спадкове майно.

При вирішенні проблем спадкових відносин чи не одне з основних місць займає питання об'єкта цих відносин, а саме визначення правового режиму спадщини з моменту відкриття і до прийняття її спадкоємцем, чи визнання відумерлою.

В науковій літературі при обговоренні приналежності спадкового майна протягом строку прийняття, що імперативно визначений законодавцем, сформовано кілька точок зору. Щодо спадщини з моменту відкриття і до її прийняття спадкоємцями чи визнання відумерлою, її визначають як «лежачу спадщину». Щодо раніше прийнятої версії, що відомо з класичного періоду, то спадщина «як би числиться за померлим, а спадок *persona mdefunctis ustinet* (підтримує, зберігає в собі особистість померлого» [2, с. 222]. Сьогодні ця точка зору не знаходить підтримки, оскільки всі однакові в тому, що зі смертю спадкодавця припиняється його правоздатність. Бо можна бути носієм суб'єктивних прав та обов'язків, не будучи правоздатним суб'єктом взагалі.

Обґрунтування другої точки зору спадкова маса належить спадкоємцям як до, так і після прийняття спадщини, але в першому випадку вона їм не належить, а в другому «як би належить», тобто спадкоємці, які прийняли спадщину, мають одні можливості щодо тих суб'єктивних прав та обов'язків, що становлять спадкову масу, а спадкоємці, які не прийняли зовсім інші [2, с. 227].

Прихильниками цієї точки зору визначається, що «якийсь юридичний зв'язок» між спадковим майном та спадкоємцями існує. Однак це не дає юридичних підстав говорити про належність цього майна спадкоємцям, а виключно про якусь правову можливість стати власником цього майна при реалізації свого законного права чи інтересу, передбаченого законодавством. З цієї точки зору, не можна також заперечувати наявність певного правового зв'язку між спадкодавцем і майном, оскільки в іншому випадку довелось б говорити про безхозяйність майна в порядку ст. 335 ЦК України, а норми спадкового права, як такі, взагалі втратили б свій правовий зміст.

Третя точка зору – спадкове майно це «безхозяйне», без суб'єктне майно [2, с. 277], оскільки спадкодавець помер і виступати суб'єктом цього майна вже не може, а особи (спадкоємці), які закликаються до спадщини, не набувають права на спадкове майно, доки не виявлять волю на його прийняття [2, с. 230]. Слід зазначити, що до «безхозяйного успадкованого майна» положення статті 335 ЦК України не можуть бути застосовані, так як за змістовною частиною не збігається повністю.

Проте, вказані міркування не вирішують основного питання – яким чином забезпечити цілісність та схоронність спадщини протягом визначеного ст. 1270 ЦК України строку для прийняття спадщини.

Майно, що успадковується має особливий режим очікування його присвоєння відповідним суб'єктом, а саме спадкоємцями за заповітом, за законом, а у разі визнання його відумерлим - територіальною громадою. Спадкоємці, приймаючи спадщину чи органи місцевого самоврядування, подаючи позов до суду про визнання майна відумерлим, здійснюють юридичні дії для володіння, користування цим майном, встановлення відповідного обсягу прав і обов'язків, передбачених спадковим законодавством.

Щодо режиму «охорони спадкового майна» [3, с. 130], то він полягає в тому, що згідно відповідних норм ЦК України та інших спеціальних норм за рахунок сукупності юридичних засобів

встановлюється комплекс охоронних заходів, пов'язаних із збереженням майна, що успадковується, до моменту його прийняття спадкоємцями (ч. 3 ст. 1283 ЦК України) або визнання відумерлим (ч. 5 ст. 1277 ЦК України) на користь самих спадкоємців, відмовоюдержувачів, територіальної громади [1].

Після закінчення встановленого часу охорони спадкового майна воно має перейти до спадкоємців, а за їх відсутності до комунальної власності.

Режим очікування присвоєння спадкового майна має свої особливості та негативні наслідки для тих суб'єктів, які приймають її не з моменту відкриття, а протягом строку прийняття, тобто протягом 6 місяців, коли обсяг спадкового майна не контролюється спадкоємцем, який не проживає разом із спадкодавцем, пропустив строк для прийняття спадщини, внаслідок перерозподілу спадщини, відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, при спадковій трансмісії та ін.

Хоча спадщина належить спадкоємцю з часу відкриття спадщини (ст. 1268 ЦК України), але юридичні дії по її привласненні він може вчиняти лише з моменту прийняття, як і заходи по її збереженні.

Саме тому, охорона спадкового майна повинна здійснюватись з часу відкриття спадщини, якщо це в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця, чи територіальної громади при їх відсутності. Законодавець передбачив охорону спадкового майна або за заявою спадкоємців, або за повідомленням підприємств, установ, організацій, громадян [1]. Як вбачається, ст. 1238 ЦК України потребує доповнення положенням, що охорона спадщини здійснюється з часу її відкриття і триває до прийняття спадщини всіма спадкоємцями, а не до закінчення встановленого законом строку в 6 місяців, а щодо відумерлої спадщини – до набрання законної сили рішенням суду про передачу відумерлої спадщини відповідній територіальній громаді (громадам).

Зважаючи на особливий режим спадкового майна протягом строку його прийняття чи визначення відумерлим, то для забезпечення належного виконання волі спадкодавця та захисту прав спадкоємців вбачається нагальна необхідність встановити в ст. 1283 ЦК України обов'язок органів місцевого самоврядування забезпечити заходи по охороні спадкового майна з часу відкриття спадщини, доповнивши ч. 3 цієї статті положенням, що: «Охорона спадкового майна триває з часу відкриття спадщини до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини або набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою».

Щодо питання виконання заповідального покладення з суспільно-корисною метою. Законодавець передбачив таке право в ч. 2. ст. 1240 ЦК України [1]. Особливістю такого розпорядження спадкодавця є те, що частина перша даної статті не передбачає участі вигодонабувача, так як порядок розпорядження особистими паперами та місце і форми здійснення ритуалу поховання визначені спадкодавцем щодо самого себе, а тому деталізації чи уточнення не потребує.

Частина друга ст. 1240 ЦК України вказує на те, що суб'єктами спадкових відносин – вигодонабувачами виступають державні чи громадські органи та організації, органи місцевого самоврядування та благодійні організації [1].

Проте, такі суб'єкти як такими вигодонабувачами не являються, бо особистих вигод як майнового, так і немайнового характеру вони не отримують, але виступають зацікавленими особами в досягненні суспільно-корисної мети і вони повинні бути наділені правом вимоги або правом контролю щодо вчинення відповідних благочинних дій спадкоємцем, що необхідно законодавчо закріпити і даній нормі.

Враховуючи особливості спадкового договору, зокрема коли все майно померлого переходить до набувача, а спадщина не відкривається, виникає необхідність законодавчо встановити суб'єктів, які мають право на застосування правових наслідків при невиконанні умов договору після смерті відчужувача та встановити правовий режим майна за таких обставин. Як засвідчує практика набувачі зачасту не виконують волі померлого після його смерті, а саме істотної умови договору щодо виконання певної дії чи діяльності, передбаченої договором, а правових наслідків такої поведінки не встановлено, окрім як за життя відчужувача.

Так, ст. 1308 ЦК України передбачає розірвання спадкового договору сторонами в разі його невиконання. Але найбільш поширеним обов'язком набувача у спадковому договорі є вчинення певної дії майнового чи немайнового характеру після смерті відчужувача. Ст. 1307 ЦК України встановлює контроль за виконанням договору після смерті відчужувача, тобто дія договору продовжується ЦК України до виконання умов договору, проте право на розірвання договору заінтересованими особами чи особою, що здійснює контроль за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача не встановлено.

Майно померлого переходить до набувача після смерті відчужувача, незалежно від того, виконаний зустрічний обов'язок набувачем, чи не виконаний (ст. 1302 ЦК України).

Саме тому, необхідно доповнити гл. 90 ЦК України положеннями щодо права власності відчужувача на майно померлого в разі невиконання чи неналежного виконання свого обов'язку за спадковим договором зробивши аналогічне доповнення ст. 1307 ЦК України та законодавчо закріпивши статус повернутого майна, визначивши його «як спадщина, що успадковується на загальних підставах»[4, с.777]. Відмітимо, що такими змінами буде оправдано розміщення спадкового договору в гл.90 Книги 6 «Спадкове право» та його назву.

Таким чином, чинне спадкове законодавство, що є більш збалансованим та досконалим правовим інструментом не позбавлене певних вад та прогалин, що потребує уточнення, конкретизації та однозначного тлумачення.

Література

1. Цивільний кодекс України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Коментар та постатейні матеріали до законодавства України про спадкування. За ред. Васильченко В. В. Х.: «Одісей» 2007. 480 с.

3. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 12 : Спадкове право. За ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментар та аналітика». Х.2009. 544 с.

4. Енциклопедія Цивільного права України. Відп. ред. Я. М. Шевченко. К.: Ін-Юре. 2009. 950 с.

Samchuk-Kolodyazna Z. The issue of securing the will of the testator for certain circumstances. *As part of the discussion among the scientific community regarding the decodification of the current legislation, theses consider the issue of improving civil legislation, in particular, the Civil Code of Ukraine for the purpose of protecting the rights and legitimate interests of the subjects of inheritance legal relations in the regulation of the legal regime of inheritance during the period of its adoption, the legal status of testators, beneficiaries during such a period, the execution of a bequest with a socially beneficial purpose, and the protection of the expropriator and the heirs by law in case of non-fulfillment of the terms of the inheritance contract after the death of the expropriator.*

It is these questions that require clarity and specificity, given the state of war and the growing importance of family values, private and state property.

Keywords: *inheritance, the legal regime of the object of inheritance relations, the term of acceptance of inheritance, the status of the heir, the beneficiary during the acceptance of inheritance, the execution of a testamentary trust for the accomplishment of a socially useful purpose, the protection of the rights of the alienator and the heirs by law after his death.*

РІВНІСТЬ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ БАТЬКІВ НА ДІТЕЙ В ШЛЮБІ ТА ПІСЛЯ РОЗЛУЧЕННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Сівчук А. А.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Я. І. Ленгер

Безумовно, рівність прав батьків на дітей не має уособлюватися наявністю зареєстрованого шлюбу між її батьками, адже для дитини надважливе піклування обох батьків. В українському законодавстві, на думку автора, належним чином регулюються права батьків на дітей в шлюбі, а також після розлучення, охороняються законом та забезпечуються державою. Проте, ідеального регулювання складно досягти, але будь-який спір можна завжди вирішити домовленістю та переговорами між сторонами або в судовому порядку.

Також українським батькам не завадило б запозичити принципи та досвід європейських країн з виховання, прав та обов'язків. Саме це автор хоче розглянути в даному науковому дослідженні.

Останнім часом держави з розвинутою соціальною системою намагаються змінити спрямованість політики таким чином, щоб краще реагувати на нові соціальні виклики, пов'язані з

трансформацією гендерних відносин та зниженням популярності моделі, що передбачає наявність "чоловіка-годувальника". Даний матеріал розглядає такі складові сімейної політики, як політику щодо відпусток батьків при народженні дитини та для догляду за дитиною, грошову допомогу сім'ям та надання послуг по догляду за дітьми віком до 3 років, включаючи забезпечення дошкільними дитячими закладами. Також варто відмітити, що і наша держава, як і європейські країни визначає рівність прав батьків на дитину, а проявляється це у тому що: закріплена батьківська рівність, коли батьки мають однакові права на дитину; батько так само може піти в декретну відпустку по догляду за дитиною як і мати; аліменти сплачувати повинен той з батьків, який не проживає разом із дитиною та інші положення українського законодавства.

В ЄС існують різні моделі сімейної політики. Наприклад, у скандинавських країнах батьки, які проживають з дітьми і займаються їхнім вихованням, часто отримують комплексну підтримку. Батькам надається достатня кількість оплачуваних відпусток для догляду за дітьми, і дитячі заклади є також доступними та в достатній кількості. Системи в цих країнах створені для забезпечення соціальної рівності та гендерної рівності. З іншого боку, в англійських країнах сім'ї отримують значно менше підтримки у вигляді відпустки та догляду за дітьми, а фінансова підтримка спрямована на сім'ї з нижчим рівнем доходу.

У країнах Південної Європи, а саме в Італії, Греції, Хорватії та Чорногорії державна підтримка сімей дуже обмежена, і вони зазвичай покладаються на допомогу родичів.

Проте, детальніше розглянемо країну у якій, на думку автора, система прав та обов'язків батьків на дітей врегульована найефективніше.

Швеція вважається типовою скандинавською країною з добре розвинутою соціальною системою, яка характеризується сильною соціальною та сімейною політикою та високим рівнем гендерної рівності. [1, с. 28]

Фактично, у країні один із найвищих показників участі жінок на ринку праці в західному світі, один із найвищих рівнів народжуваності (рівень майже заміщення), а також один із найвищих рівнів дитячої бідності.

Ці дуже позитивні результати значною мірою пояснюються прагненням країни поєднати гнучку відпустку та графік роботи для батьків маленьких дітей із значними витратами на доступну, якісну дошкільну освіту та сімейні виплати. А це, в свою чергу, забезпечує на державному рівні однакові права батьків на дітей та належне охорону прав батьків на дитину.

У Швеції, зокрема, найдосконаліша система відпусток, і кожен з батьків може взяти відпустку по догляду за дитиною, і саме в 1974 році Швеція стала першою країною в світі, яка дозволила батькам брати відпустку з роботи для догляду за дітьми. Це спонукало чоловіків піклуватися про дітей, а жінкам дозволяло брати оплачувану відпустку, не втрачаючи роботи.

Швеція підписала Конвенцію про права дитини. Це означає, що Конвенція про права дитини застосовується до всіх дітей, які проживають у Швеції, незалежно від того, чи є вони громадянами, тимчасово проживають у країні або є шукачами притулку. [2].

У Конвенції про права дитини говориться, що головну відповідальність за забезпечення прав дитини несе держава. Однак, батьки і опікуни відіграють важливу роль у захисті прав своїх дітей та забезпеченні їх реалізації. Конвенція про права дитини може бути керівництвом і підтримкою у вихованні дітей. Батьки мають дотримуватися законів, які повинні враховувати Конвенцію про права дитини. Конвенція говорить, що «саме батьки або інші опікуни несуть відповідальність за виховання і розвиток дитини. Це одночасно і право, і обов'язок. Бути опікуном дитини означає нести відповідальність за неї і стежити за тим, щоб з нею все було добре. Найчастіше саме батьки є опікунами. Батьки та інші опікуни мають право на підтримку з боку суспільства, наприклад, з боку муніципалітету або системи охорони здоров'я». [2]

Також у Швеції контролюються та охороняються права та інтереси дитини про що свідчить Закон «Про соціальну службу» і визначає, що всі рішення, які стосуються дитини, мають ухвалюватися суто в інтересах самої дитини. Під дітьми закон розуміє осіб, що не досягли 18 років.

Відповідно до закону державні соціальні служби зобов'язані працювати над забезпеченням нормальних умов проживання дітей та молоді. Тісно співпрацює з родинами, щоб сприяти фізичному та соціальному розвитку дітей та належному виконанню батьками їхніх обов'язків у випадках коли батьки перебувають або не перебувають у зареєстрованому шлюбі. [1, с. 30]

Активно протидіють алкогольній, наркотичній, допінговій та ігрозалежності серед молоді. Соціальні служби також повинні забезпечити, щоб неповнолітні не потрапляли в небезпечне середовище. Соціальні працівники тісно співпрацюють з обома батьками, щоб забезпечити належний захист і підтримку вразливих дітей і молоді.

У Швеції систематично й успішно впроваджуються принципи відповідального батьківства, ефективність яких відображається у активізації участі батьків у вихованні та догляді за дітьми і саме ця політика призвела до зростання народжуваності. Серед країн Європи Швеція має один із найвищих показників народжуваності.

Законом Швеції захищаються права співмешканців (двох осіб), що можливе у двох формах: “särbo” (пара, яка офіційно не зареєструвала свої відносини та проживає у різних домогосподарствах) та “sambo” (пара, яка не зареєструвала свої відносини та проживає в одному домогосподарстві). Швеція є лідером серед європейських держав за кількістю громадян, які проживають у фактичних шлюбних відносинах [1, с. 32].

Виходячи з вище зазначеного можна зробити висновок що Швеція, як країна з високою народжуваністю належним чином забезпечує та охороняє права дітей, регулює права і обов'язки батьків на дітей, незалежно чи перебувають батьки в шлюбі чи вони розлучені. Батьки в будь-якому випадку залишаються батьками і повинні виконувати свої батьківські обов'язки, а держава дає змогу реалізувати їх.

Література

1. Боренкова А., Марценюк Т. Форми сімейних відносин у Швеції (на прикладі офіційного чи цивільного шлюбів). С. 32–34 URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1709/Martseniuk_Formy%20simeinykh%20vidnosyn.pdf (Last accessed: 20.02.2019).

2. Конвенція ООН про права дитини в Редакції зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року. // Право України. – 2010. – № 10. – С. 215–233

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗНИЩЕННЯМ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯМ НЕРУХОМОГО МАЙНА ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ ОГЛЯД ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

Степчук М. Р.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Д. С. Спесівцев

Законодавче регулювання відшкодування шкоди, завданої знищенням чи пошкодженням нерухомого майна в результаті введення бойових дій, завжди набувало особливої актуальності під час або ж після проведення активних військових дій, котрі спричиняли масштабні руйнування житлових чи комерційних будівель, різноманітних об'єктів інфраструктури та іншої нерухомості. Такі юридичні факти є підставою порушення суб'єктивних цивільних прав осіб на нерухоме майно і виступають каталізатором для застосування необхідних способів захисту суб'єктивних цивільних прав передбачених законодавством. З огляду на досвід застосування різних способів захисту суб'єктивних прав та законних інтересів постраждалих осіб в подібних ситуаціях у військових конфліктах та особливості обстановки найбільш ефективним та універсальним інструментом захисту пропонується розглядати відшкодування шкоди.

Враховуючи тенденції останніх років, щодо уніфікації законодавства України та країн Європейського Союзу, для повноцінного дослідження даної тематики, виникає потреба у порівняльному дослідженні законодавчого регулювання відшкодування шкоди завданої знищенням чи пошкодженням нерухомого майну внаслідок бойових дій у Німеччині як країни, котра зазнала найбільших руйнувань в період Другої Світової війни та наявності досвіду застосування інших ефективних механізмів захисту суб'єктивних прав, котрі можливо запозичити Україні.

Відразу необхідно зазначити, що німецьке законодавче регулювання способів захисту суб'єктивних прав, які можливо застосувати при знищенні чи пошкодженні нерухомого майна у результаті бойових дій довгий період часу не зазнавало змін і базується на досвіді відбудови після Другої Світової війни, тому може не в повній мірі відповідати викликам сучасного життя, проте цікаве та важливе в аспекті дослідження інструментів захисту цивільних суб'єктивних прав, котрі показали свою ефективність на практиці і можуть бути запозиченні в українське законодавство. Законодавство Німеччини з цього приводу є комплексним та детально розробленим, хоча й також не передбачає спеціального способу захисту безпосередньо через механізм відшкодування шкоди завданої пошкодженням та знищенням нерухомого майна у результаті бойових дій як і в Україні. Основна увага приділяється механізмам компенсації нанесених збитків із спеціальних державних

фондів, окремих страхових фондів, а також компенсації за рахунок допомоги міжнародних організацій.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють відповідну сферу є «Закон про захист населення у випадку воєнних дій (Zivilschutzgesetz)»[1], «Закон про компенсацію жертвам війни (Kriegsopferentschädigungsgesetz)»[2], «Закон про страхування від військових ризиків (Kriegsschadensgesetz)»[3] та інші підзаконні нормативно-правові документи. Схематично основний механізм компенсації понесених збитків знищенням та пошкодженням певних категорій нерухомого майна внаслідок бойових дій передбачає звернення потерпілих осіб із заявою до спеціально створених комісій з наданням детальних доказів нанесеної шкоди знищенням чи пошкодженням нерухомого майна. Після цього відбувається опрацювання заяви, оцінка нанесеної шкоди та визначення розміру компенсаційних виплат із спеціально створених фондів державного бюджету у грошовому еквіваленті. Показово, що німецький законодавець передбачає основною формою відшкодування нанесеної шкоди саме грошову форму. Визначаючи її як ефективний та універсальний спосіб відновлення майнового стану потерпілої особи без прив'язки до особливостей завдання шкоди та фактичної неможливості відновлення прав особи на пошкоджене або ж знищене майно на рівні, що існував до порушення прав, що часто постає предметом доктринальних досліджень, зокрема й українських науковців[4, ст.68-70.]. Такої концептуальної думки дотримується і український законодавець впроваджуючи схожий механізм компенсації в Україні згідно із законом[5], проте в Німеччині фізичні та юридичні особи, що понесли матеріальні збитки внаслідок бойових дій можуть розраховувати на відшкодування як прямих збитків понесених знищенням чи пошкодженням нерухомого майна, так і непрямих втрат, пов'язаних із втратою доходу або витратами на тимчасове житло, в той час як в Україні передбачається лише часткове відшкодування понесених матеріальних прямих збитків у розмірах, що визначатимуться спеціально створеною комісією. Варто зазначити, що Німецьке законодавство передбачає обов'язок здійснювати оцінку понесених збитків та надати компенсаційні виплати швидко і скоординовано на різних рівнях влади, зокрема створений спеціальний орган - Федеральне відомство з цивільного захисту та допомоги при катастрофах, що координує діяльність різних органів влади задіяних у процесі відшкодування шкоди. В Україні процес подання заяви і надання доказів більш складний і бюрократизований (подання заяви лише власником майна, здійснення виїзних перевірок пошкоджених об'єктів, необхідність висновків місцевих органів влади), що затягує процес компенсації і не сприяє ефективному і швидкому відновленню становища потерпілої особи.

Також Німецьке законодавство передбачає обов'язкове страхування для власників нерухомого майна від військових ризиків. Цей обов'язок надає можливість застосовувати ще один механізм компенсації через систему страхування. На основі сплачених страхових внесків страховим компанією створюються спеціальні страхові фонди на випадок знищення чи пошкодження нерухомого майна внаслідок бойових дій. У разі настання страхового випадку постраждала особа подає заяву з наданням необхідних доказів до страхової компанії, після чого відбувається швидка оцінка вартості понесених збитків і здійснюються компенсаційні виплати. Нажаль в Україні законодавчо не передбачено обов'язкове страхування нерухомого майна від військових ризиків, що унеможливило застосування швидкого і простого механізму відшкодування понесених збитків, хоча досвід Німеччини показує ефективність такого механізму та необхідність його впровадження в Україні.

Окрім цих механізмів в обох країнах постраждалі особи можуть користуватися механізмами міжнародної допомоги з відшкодування шкоди завданої знищенням чи пошкодженням нерухомого майна. Відповідні механізми передбачають отримання компенсації за рахунок коштів міжнародних організацій, наприклад, ООН, Червоного Хреста та благодійних фондів або ж розраховувати на надання міжнародної допомоги з відновлення постраждалих регіонів країнами-партнерами. Проте через триваючий військовий конфлікт високої інтенсивності на території України наразі реалізація міжнародної допомоги з відновлення постраждалих прифронтових регіонів є ускладненою та відбувається у формі підписаних договорів із місцевою владою про виділення коштів на відновлення, однак після закінчення бойових дій.

На основі поданої вище інформації можемо дійти до висновку, що у загальному Україна та Німеччина мають схожі механізми компенсації понесеної шкоди внаслідок бойових дій, у обох країнах відсутні спеціальні дієві механізми відшкодування шкоди нанесеної знищенням чи пошкодженням нерухомого майна внаслідок бойових дій, що обумовлено складністю такої процедури і великою кількістю теоретичних та практичних проблем (юрисдикційний імунітет, проблемне джерело виплат, значна тривалість судового процесу, невизначеність у кінцевому виконанні судового рішення). Проте в Німеччині з огляду на досвід застосування різних способів

компенсації завданої шкоди нерухомому майну під час введення бойових дій розроблені ефективніші механізми, котрі позбавлені так званих «дитячих проблем», котрі поки що характерні українському законодавству. Через прагнення до уніфікації законодавства України з Європейським Союзом варто запозичити досвід Німеччини та запровадити в національному законодавстві дієві механізми компенсації шкоди через систему обов'язкового страхування об'єктів нерухомого майна, прибрати формальні перешкоди механізму компенсацій з державного бюджету та покращити координацію дій органів влади різних рівнів.

Література

1. Закон про захист населення у випадку воєнних дій (Zivilschutzgesetz). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/zskg/> (дата звернення: 20.05.2024).

2. Закон ФРН від 1953 року про компенсацію жертвам війни (Kriegsopferentschädigungsgesetz). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gesetze-im-internet.de/beg/BJNR013870953.html>. (дата звернення: 20.05.2024).

3. Kriegsschadensgesetz. (1969). Закон ФРН про страхування від військових ризиків. Дата набрання чинності: 1 січня 1970 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gesetze-im-internet.de/kriegspeg/index.html>. (дата звернення: 20.05.2024).

4. Спесівцев, Д. С. (2024). ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЯК СПОСОБУ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО У РАЗІ ЙОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ. Історико-правовий часопис, 22(1), 65-73. <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2024-1/9>

5. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-ІХ. Відом. Верхов. Ради України. 2023. № 60. Ст. 191 (із змінами).

ДО ПИТАННЯ ДОБРОСОВІСНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Чубоха Н. Ф.

Добросовісність як морально-етична, філософська та цивільно-правова категорія відіграє вагомий роль у правовому регулюванні. У зв'язку з відсутністю її визначення у праві, вона є оціночною категорією, презумпцією належної поведінки суб'єкта цивільного права. Цивільний кодекс України досить часто застосовує добросовісність у своїх нормах, надаючи їм імперативного значення. Так, п. 6 ч. 1 ст. 3 Цивільного кодексу України (далі - ЦКУ) до загальних засад цивільного законодавства віднесено добросовісність поряд із справедливістю та розумністю. У ч. 5 ст. 12 ЦКУ закріплена презумпція добросовісності при здійсненні цивільних прав: визначено, що якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом. Крім того, принцип недобросовісності застосовується до відносин щодо конкуренції на ринку (ч. 5 ст. 13), визнання фізичної особи недієздатною (ч. 3 ст. 39), дій органу або особи, що виступає від імені юридичної особи (ч. 3 ст. 92), перешкоджання правочинам, які можуть породжувати правові наслідки (ч. 3, ч. 4 ст. 212), набуття права власності на майно, відчужене особою, що не мала на це права (ст. 330) тощо [1].

Варто зазначити, що добросовісність у цивільному законодавстві застосовується як загальноправовий принцип (ст. 3 ЦКУ), принцип зобов'язального права як підгалузі цивільного права (ст. 509 ч. 3 ЦКУ) або ж принцип окремих цивільних інститутів (ст. ст. 330, 344 ЦКУ). Зазначеними нормами добросовісність або ж безпосередньо визначає вимоги (правила) та межі здійснення цивільних прав і виконання обов'язків учасниками певних правовідносин, або ж презюмує належність поведінки особи.

Добросовісність забезпечує рівновагу (взаємоузгодження) між максимально допустимою свободою реалізації приватних інтересів особи та дотриманням публічних інтересів (суспільства,

держави). У зв'язку з цим, принцип добросовісності можна вважати засобом правового регулювання загальної дозвільної поведінки приватних осіб як учасників цивільного обороту. Приватна особа, здійснюючи правомірні дії спрямовані на досягнення суб'єктивного інтересу, має враховувати об'єктивну реальність, інтереси інших учасників цивільно-правових відносин та межі своєї свободи у цих відносинах.

Згідно положень Цивільного Кодексу України справедливість, добросовісність, розумність є універсальними морально-правовими вимогами щодо здійсненням суб'єктивних цивільних прав та виконання обов'язків, а їх порушення можна розглядати як і зловживання ними. Відсутність належного тлумачення добросовісності у науці та судовій практиці досить часто породжує проблеми в оцінці поведінки учасників цивільних правовідносин. Адже така поведінка з урахуванням особливостей самих відносин та вимог щодо їх реалізації досить часто пов'язана із конкретними (інколи наперед не передбаченими) ситуаціями, в яких діють сторони як учасники цивільних правовідносин. Яскравим підтвердженням цього є добросовісність поведінки сторін договірних зобов'язань, які полягають у вчиненні сторонами під час виконання договору в певній ситуації дій, які наперед не визначені та безпосередньо не впливають з договірних умов, але ж є необхідними з огляду на загальні вимоги добросовісності. Так, наприклад взаємне сприяння полягає у тому, що сторони вправі розраховувати на таку взаємодопомогу, яка не є змістом суб'єктивних обов'язків сторін, але через обставини, що реально склалися, стає необхідною для однієї сторони і може бути їй надана іншою стороною.

Разом з тим добросовісність означає прагнення особи сумлінно використовувати цивільні права та забезпечити виконання цивільних обов'язків, що, зокрема, підтверджується змістом ч. 3 ст. 509 ЦКУ. У цій нормі прямо зазначено, що зобов'язання мають ґрунтуватися на принципах добросовісності, розумності та справедливості. Ці вимоги поширюються на усі етапи договірних правовідносин (від переговорів, попередніх договорів, договорів, їх виконання та захисту інтересів). Такі вимоги закону є не лише формальними, оскільки їх недотримання призводить до порушення прав та інтересів учасників цивільного обороту. Підтвердженням цьому є судова справа щодо поновлення договору оренди землі на підставі ст. 33 Закону України «Про оренду землі», де добросовісність орендодавця по суті становить гарантію дотримання прав менш захищеної сторони, якою у спірних правовідносинах є орендар. За встановлених судом обставин належного виконання орендарем обов'язків за договором, своєчасного звернення до орендодавця із листом-повідомленням про поновлення договору з наданням проекту додаткової угоди орендодавець порушив право позивача на встановлений законом порядок розгляду питання про поновлення договору оренди на новий строк, а отже і на укладення додаткової угоди до договору [2].

Проте добросовісність неоднаково тлумачиться у різних видах договірних правовідносин. Зумовлено це, як правило, сутністю (змістом) та особливостями останніх. У договірних правовідносинах добросовісною має вважатися така поведінка сторони, яка, знаючи (повинна була знати), що здійснення нею або іншою стороною прав або виконання договірних обов'язків може призвести до негативних наслідків, не вжила доступних їй заходів для їх усунення. В протилежному випадку вона має вважатися недобросовісною з настанням для неї тих чи інших негативних правових наслідків. Так, згідно ст. 381 ЦКУ добросовісним набувачем майна за відплатним договором, придбаним в особи, яка не мала права його відчужувати, буде вважатися лише той набувач, який не знав і не міг знати про це. А ч. 1 ст. 390 ЦКУ зазначає, що недобросовісним набувачем має вважатися та особа, яка знала або могла знати, що вона володіє майном незаконно. Зазначені норми найповніше розкривають законодавче розуміння сутності добросовісності та недобросовісності набувача майна і можуть застосовуватися при визначенні поняття принципу добросовісності. Встановлення факту недобросовісності особи можливе за наявності доказів, які спростовують презумпцію добросовісності поведінки учасників цивільних правовідносин. Також добросовісність визначають і як обов'язок учасника цивільних правовідносин при здійсненні своїх прав і виконанні своїх обов'язків турбуватися про дотримання прав і законних інтересів інших учасників майнового обороту. Таке визначення добросовісності є досить спірним, адже не можна зобов'язати особу піклуватися про дотримання прав і законних інтересів невизначеного кола осіб, особливо коли це стосується сфери підприємницької діяльності, яка ґрунтується на конкуренції суб'єктів підприємництва.

Добросовісність досить часто застосовується судовою практикою і під нею розуміють певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони

договору або відповідного правовідношення. Саме таке визначення наводиться в одній із постанов Верховного Суду України. «Добросовісність як стандарт поведінки учасники процесу мають враховувати, коли вступають у ті чи інші правовідносини, реалізують ті чи інші права» [3]. Зазначена постанова Верховного Суду стосується охорони інтересів добросовісного іпотекодержателя. Чинне цивільне законодавство не містить такої конструкції, як «добросовісний іпотекодержатель», однак Суд застосував принцип добросовісності як норму прямої дії і таким чином захистив права кредитора. Добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Наприклад, у статті I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них [3]. Таким чином, принцип добросовісності є одним із засобів недопущення зловживання правом.

У свою чергу добросовісність, як категорія оціночного характеру, надає судовим органам більше можливостей найповніше дослідити фактичні обставини справи, особливості поведінки сторін і, таким чином, встановити об'єктивну істину у кожній цивільній чи господарській справі. Адже морально-етичні норми дозволяють максимально збільшити можливості суду та взяти до уваги ті сторони відносин учасників, які право не регулює та не може впливати. А тому завдяки добросовісності заповнюються прогалини у врегулюванні окремих сторін цивільних правовідносин і забезпечуються (враховуються) ті сторони, наприклад, зобов'язальних відносин суб'єктів цивільного права, які не може врегулювати ні закон, ні забезпечити договір. Адже добросовісність як морально-правова засада забезпечує значно більший простір для з'ясування особливостей певних відносин та їх врахування у конкретній ситуації.

Результатом узагальнення практики судів є те, що Верховний Суд фактично створив норму права, яка визначила критерії (стандарти) добросовісної поведінки особи, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення [4,5]. Важливість добросовісності як нормативного виразу основних ідей приватного права, джерела застосування аналогії права, засобу удосконалення та заповнення прогалин законодавства є загально визнаною. Проте з метою недопущення правової невизначеності та суб'єктивного тлумачення добросовісності судами необхідне ґрунтовне дослідження її як наукою, так і правозастосовчою практикою.

Література

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.09.2024)
2. Постанова Верховного Суду у складі палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду від 10 вересня 2018 р. у справі № 920/739/17. *База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень»*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77748947> (дата звернення: 09.09.2024).
3. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17. *База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень»*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81263995> (дата звернення: 09.09.2024).
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 травня 2018 року у справі № 449/1154/14. *База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень»*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74536892> (дата звернення: 09.09.2024).
5. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року у справі № 520/1185/16-ц. *База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень»*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104308921> (дата звернення: 09.09.2024).

LEGAL ASPECTS OF DIGITAL MARKETING: COMPLIANCE WITH DATA PROTECTION AND CONSUMER RIGHTS LAWS

Yatsyshyn K.

Supervisor: doctor of Law, prof. M. M. Yatsyshyn

Introduction

At the nexus of technology, business, and user engagement, the field of digital marketing has developed. Maintaining customer trust in personalized marketing requires balancing data protection and personalization, even while personalized marketing continues to improve user experiences. Digital marketing strategies now heavily weigh legal compliance with data protection laws and ethical issues. This essay examines the legal ramifications of digital marketing with an emphasis on consumer rights in the digital economy and adherence to data protection regulations like the CCPA and GDPR.

Aim

With an emphasis on GDPR and CCPA as important examples of contemporary privacy rules, the main goal of this paper is to analyze the legislative frameworks and best practices for compliance with data protection and consumer rights laws. It also seeks to determine how these legal requirements influence moral marketing tactics and support the long-term viability of businesses.

Materials and Methods

Relevant legal frameworks, scholarly research, industry reports, and case law assessments are among the resources utilized in this study. The General Data Protection Regulation (GDPR) and the California Consumer Privacy Act (CCPA) are the subjects of a comparative legal analysis in this study, which looks at how they affect digital marketing strategies. A review of corporate social responsibility (CSR) tactics in connection to data privacy is also included in the study.

Results and Discussion

Ethical and Legal Considerations in Digital Marketing

A crucial ethical consideration in digital marketing is balancing privacy and personalization. While personalized marketing improves user experiences, Maksic (2023) contends that companies must place a higher priority on user autonomy and openness to prevent losing customers (Kotler, 2017). Long-term consumer trust is bolstered and sustainable business operations are promoted by ethical marketing techniques that respect privacy.

Privacy and Data Protection Regulations

Two essential frameworks for data protection are the CCPA and GDPR. These laws are intended to safeguard data processing openness and stop the improper use of personal information. Legal Foundations (2024) underscores that adherence to regulations is crucial for fulfilling legal responsibilities and preserving consumer trust.

GDPR Compliance: A Global Standard

Establishing a global standard for data protection, the GDPR went into force in 2018. The GDPR Recital 39 mandates that enterprises operating globally that process data about individuals in the EU must adhere to its principles of lawfulness, fairness, and transparency. Clear privacy rules, methods for user permission, and safe data management practices are among the best practices for GDPR compliance (Maksic, 2023).

Impact of Privacy Laws on Digital Marketing

Laws such as the CCPA and GDPR compel marketers to seek explicit user consent before collecting data and enforce transparency in data processing (Ademi, 2023). According to Legal Soft (2024), these rules require changing marketing strategies to more ethical ones that give consumers control over their personal information and match company operations with customer expectations.

Consumer Rights and Marketing Accountability

Customers of today demand openness and ownership over their personal information. Businesses must respect consumers' rights to view, update, and erase their data to foster compliance and trust. Examples of these rules include Article 15 of the GDPR (Ademi, 2023).

Transparency as a Cornerstone of Ethical Marketing

Transparency is essential to modern marketing, as it fosters consumer trust by requiring honest and transparent information regarding data utilisation (Maksic, 2023). In order to assist businesses build enduring

relationships with their customers, ethical marketing practices mandate that marketers obtain explicit consent and provide clear privacy notifications (Kotler, 2017).

Corporate Social Responsibility in Data Protection

A developing trend in ethical digital marketing is the integration of corporate social responsibility (CSR) with data privacy. As demonstrated by ads like Dove's "Real Beauty" and Patagonia's sustainability initiatives, companies that include corporate social responsibility (CSR) in their marketing strategy can combine revenue with moral behavior (Legal Foundations, 2024).

Data Protection Best Practices for Marketers

Secure data management, restricting data gathering to essential uses, and carrying out frequent audits are important best practices for data protection (Ademi, 2023). In addition to guaranteeing legal compliance, ethical data handling boosts customer confidence and gives companies a competitive edge (Maksic, 2023).

Data Privacy as a Competitive Advantage in Digital Marketing

Robust safeguards for data privacy set companies apart in an online economy where customer confidence is critical. Businesses that put a high priority on data security not only abide by the law but also win over the allegiance of consumers who value their privacy and improve their reputation (Ademi, 2023).

Consumer Empowerment Through Data Rights

With the help of the CCPA and GDPR, customers now have more control over their data. They can access, amend, and remove personal data that companies hold about them (CCPA Section 1798, GDPR Article 15). The current trend of consumer empowerment necessitates that marketers adopt ethical data management practices and openness (Legal Foundations, 2024).

Conclusions

With a stronger focus on data protection, user permission, and transparency, the legislative frameworks established by the CCPA and GDPR have completely changed the digital marketing landscape. Sustainable trust and competitive advantage are also fostered by ethical marketing strategies that adhere to these legal frameworks and guarantee compliance. Businesses must adjust by giving data privacy and corporate social responsibility priority in their digital marketing strategies as customers acquire more control over their data.

References

1. Ademi, A. (2023). *The Impact of Data Privacy Laws on Marketing Strategy*. *Data Law Review*, 32(2), 45-62.
2. GDPR (2018). General Data Protection Regulation, Recital 39. *European Union Regulation*. Available at: <https://gdpr-info.eu>
3. ICO (2023). *Guide to the General Data Protection Regulation (GDPR)*. Information Commissioner's Office. Available at: <https://ico.org.uk>
4. Kotler, P. (2017). *Marketing 4.0: Moving from Traditional to Digital*. Wiley.
5. Legal Foundations (2024). *Consumer Rights in the Digital Age: Legal Standards and Compliance*. LegalSoft Publishers.
6. Maksic, J. (2023). *Ethical Considerations in Data-Driven Marketing*. *Journal of Digital Ethics*, 15(3), 23-38.
7. Legal Soft (2024). *Best Practices for Data Protection in Marketing*. LegalSoft Publishers.
8. California Consumer Privacy Act (CCPA), Section 1798. (2018). Available at: <https://oag.ca.gov/privacy/ccpa>

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТРУДОВЕ ПРАВО

ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Вознюк Н. І.

Розглянуто окремі аспекти використання технології блокчейн у соціальній сфері. Визначено перспективи та ризики застосування блокчейн-технології.

Ключові слова: соціальний захист, блокчейн, цифровізація.

У сучасному світі технології та інновації впроваджуються в усі сфери суспільного життя. Не є винятком і соціальна сфера. Однією з технологій, що сприятимуть цифровій трансформації як системи соціального захисту населення України загалом, так і окремих її компонентів, може стати блокчейн.

Світовий досвід свідчить про успішне використання технології блокчейн не тільки у сфері фінансів, а й в освіті, охороні здоров'я, аграрному секторі, державному управлінні тощо [1, с. 269-270; 2, с. 95-98]. Ця технологія використовується і у соціальних програмах. Наприклад, Всесвітня продовольча програма ООН (WFP) під час реалізації проекту Building Blocks (BB) використовує блокчейн. BB - це приватна блокчейн-мережа, яка об'єднує різні гуманітарні організації, що надають допомогу. Інноваційна технологія дозволяє скоординувати процес надання гуманітарної допомоги, охопити більшу кількість людей. Особливості блокчейну дають можливість об'єднати в одну децентралізовану мережу значну кількість організацій та реалізувати багато гуманітарних програм [3].

У соціальній сфері технологія блокчейн дозволить модернізувати управління соціальними виплатами та послугами, забезпечити дані реципієнтів, автоматизувати процедури надання різних видів соціального захисту, мінімізувати випадки шахрайства тощо. Потенційне застосування технології блокчейн у соціальній сфері можливе у таких напрямках:

- посилення прозорості та контролю;
- автоматизація процедур забезпечення різними видами соціального захисту;
- збереження та захист даних реципієнтів, цифрова ідентифікація.

Блокчейн забезпечує високоефективні механізми захисту цілісності та доступності інформації в децентралізованій системі. У соціальній сфері це дасть змогу забезпечити прозорість роботи системи, створити додаткові інструменти контролю за розподілом ресурсів, оптимізувати механізм здійснення моніторингу державних виплат, скоординувати діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та неурядових організацій.

Смарт-контракт реалізує автоматичне виконання умов у разі настання заздалегідь визначених у такому контракті обставин. Використання смарт-контрактів дозволить автоматизувати процес надання різних видів соціального захисту, зменшити адміністративні витрати, мінімізувати кількість помилок.

Криптографічні алгоритми, які використовуються в блокчейні, здатні забезпечити високий рівень захисту даних, створити нові рішення збереження цілісності даних та цифрової ідентифікації. Технологія розподіленого реєстру також підвищить рівень безпеки в системі.

Технологія блокчейн має певний потенціал для трансформації соціальної сфери. Проте впровадження цієї технології вимагатиме врахування цілого ряду ризиків:

- відсутність належного правового регулювання;
- необхідність поєднувати методику кейс-менеджменту зі стандартними алгоритмами;
- складність алгоритмізації та програмування процедур надання певних видів соціального захисту;
- ризик смарт-контрактів;
- наявність цифрового розриву;
- технологічна складність та недостатній кадровий потенціал;

новітні кіберзагрози;
енергозатратність тощо.

З огляду на перелічені ризики, розробка стратегій впровадження технології блокчейн у соціальну сферу повинна супроводжуватися ґрунтовним аналізом потенційних загроз.

Література

1. Кравченко О. В. Блокчейн-технології: стан та перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Кравченко, О. Б. Шаповал, Н. О. Небаба, Р. Г. Ботвінов. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2021. № 6 (2). С. 267-272. URL: //nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2021_6(2)_46
2. Когут Ю. І. Технології блокчейн та криптовалюта: ризики та кібербезпека : практичний посібник. Київ : Консалтингова компанія “СІДКОН” ; ВД “Дакор”, 2022. 316 с.
3. Building Blocks. URL: <https://www.wfp.org/building-blocks>

Vozniuk N. Prospects and risks of using blockchain technology in the social sphere. *The article considers some aspects of the use of blockchain technology in the social sphere. The prospects and risks of blockchain technology application are determined.*

Keywords: *social protection, blockchain, digitalization.*

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР З ДОМАШНІМИ ПРАЦІВНИКАМИ: ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ

Новак Т. С.

24 серпня цього року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників» від 25.04.2024 р. № 360-ІХ, який привніс до трудового законодавства низку новел. Зокрема Кодекс законів про працю України було доповнено новою Главою XI-А «Праця домашніх працівників».

Як стверджують автори таких змін, цей крок покликаний врегулювати питання офіційного працевлаштування домашніх працівників, забезпечити їх соціальний захист, знизити рівень незадекларованої праці та врешті решт імплементувати в українське законодавство положення Конвенції Міжнародної організації праці № 189 про домашніх працівників [1].

Погоджуючись в цілому з необхідністю відображення на законодавчому рівні особливостей трудових відносин із домашніми працівниками, виведення таких відносин «із тіні», дозволимо собі піддати вищезгаданий нормативний акт певній критиці.

Насамперед, дискусійним видається саме визначення ключового для трудового договору з домашнім працівником поняття «домашня праця». Під нею розуміється «робота, яка виконується для домогосподарства за трудовим договором» (ч. 2 ст. 173-2 КЗпП). Така дефініція, будучи досить «розмитою», дозволяє вільне, у тому числі дуже широке трактування домашньої роботи що може мати наслідком зловживання з боку роботодавця.

Далі із ч. 3 цієї ж правової норми впливають ознаки домашньої роботи для домогосподарства: 1) регулярність; 2) тривалість більше 40 годин на місяць. Якщо з першою ознакою можна погодитись спираючись на позицію Верховного суду (Постанова Верховного суду від 9.06.2021 року у справі № 420/2174/19 [2]) та напрацювання правової доктрини [3, с. 79], то друга викликає сумніви чи потребує принаймні додаткової аргументації, чому саме сорок годин на місяць є тією межею, що дозволяє чітко кваліфікувати працю як домашню, а приміром обсяг робочого часу у тридцять вісім годин на місяць вже не може бути застосованим до такої роботи. На даний час законодавчо регламентується виключно максимальна тривалість робочого часу працівників як гарантія їх захисту. Натомість мінімальна межа не встановлюється і працівник має право вибору. Приміром працювати на умовах неповного робочого часу з відповідними особливостями по тій же заробітній платі. На наш погляд, домашня робота має відмежовуватись не за ознакою тривалості, а за змістом трудової функції домашнього працівника.

Звернемо увагу й на ч. 8 ст. 173-3 КЗпП за якою «загальнообов’язкове державне соціальне страхування домашніх працівників здійснюється на засадах добровільності» та ч. 1 ст. 253 КЗпП яка відмежовує домашніх працівників від усіх інших щодо обов’язковості державного соціального

страхування. Однак гарантування соціального захисту найманих працівників через участь роботодавця у соціальному страхуванні є однією з ключових рис трудових відносин, і встановлення таких спеціальних правил для окремої категорії працівників (домашніх) може розглядатись як прояв дискримінації.

У підсумку зазначимо, що впроваджені новели у правовому регулюванні праці домашніх працівників потребують подальшого аналізу з напрацюванням пропозицій щодо їх удосконалення.

Література

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27156>

2. Постанова Верховного суду від 9.06.2021 року у справі № 420/2174/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97533766>

3. Чанишева Г., Щукін О. Ознаки трудових відносин за актами МОП і законодавством України. Юридичний вісник. 2021. № 1. С. 77-86.

РЕЖИМ РОБОЧОГО ЧАСУ: ОСНОВНІ ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ

Якушев І. М.

Важливою складовою трудових правовідносин є виконання працівником обов'язків протягом визначеного у трудовому договорі робочого часу. Кодекс законів про працю України (далі КЗпП України) встановлює три види тривалості робочого часу: нормальна тривалість (ст. 50); скорочений робочий час (ст. 51); неповний робочий час (ст. 56) [1]. Нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень, а скороченого - не більше 36 годин на тиждень. Відповідно до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо), у період дії воєнного стану нормальна тривалість робочого часу може бути збільшена до 60 годин на тиждень, а скорочена тривалість робочого часу не може перевищувати 40 годин на тиждень [2, ст. 6]. Тривалість неповного робочого часу законодавством не визначена і встановлюється за домовленістю між працівником і роботодавцем пропорційно до нормальної чи скороченої тривалості робочого часу.

Поряд з тривалістю робочого часу важливим для працівника є режим робочого часу, під яким розуміють розподіл часу роботи в межах доби чи іншого календарного періоду. Як зазначають автори підручника «Трудове право України» за редакцією О. М. Ярошенка, режим робочого часу включає: тривалість робочого тижня; роботу на умовах ненормованого робочого дня; тривалість щоденної роботи (зміни); кількість змін на добу; час початку і закінчення роботи; чергування робочих та неробочих днів. Він поділяється на загальний (п'ятиденний або шестиденний робочий тиждень з двома або одним вихідним днем відповідно) і спеціальний (робота змінами, гнучкий режим робочого часу, ненормований робочий час, вахтовий метод організації робіт, роздроблений робочий день тощо) [3, с. 202].

Значний вплив на правове регулювання режиму робочого часу мало запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 [4] та введення в Україні воєнного стану [5]. Зокрема, 30 березня 2020 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» було викладено у новій редакції статтю 60 КЗпП України, яка передбачала гнучкий режим робочого часу і виконання роботи дистанційно [6]. Проте, вже 4 лютого 2021 року Законом України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу вона була викладена у новій редакції, а КЗпП України було доповнено статтями 601 Надомна робота і 602 Дистанційна робота [7].

18 липня 2022 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» КЗпП України доповнено статтею 211 Трудовий договір з нефіксованим робочим часом, у якій визначено, що це особливий вид трудового договору, умовами якого не встановлено конкретний час виконання роботи, обов'язок працівника виконувати яку виникає виключно у разі надання роботодавцем передбаченої цим трудовим договором роботи. При цьому режим роботи та тривалість робочого часу, необхідного для виконання відповідної роботи, роботодавець погоджує з працівником [8].

Протягом дії воєнного стану режим робочого часу є істотною умовою трудового договору у випадку застосування до трудових відносин спрощеного режиму регулювання, передбаченого Главою III-Б, якою доповнено КЗпП України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» [9].

Трудовим договором визначається також режим робочого часу і домашнього працівника, зокрема, можливість поділу робочого часу на частини та можливість передбачити у трудовому договорі періоди очікування, які вважаються годинами роботи, що передбачено Главою XI-A «Праця домашніх працівників», якою доповнено КЗпП України Законом України від 25 квітня 2024 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників» [10].

Перераховані вище зміни у законодавстві про працю щодо режиму робочого часу свідчать про намагання законодавця більш повно врегулювати зазначені відносини. Однак, такі зміни хоч і мають єдиний предмет правового регулювання, зазначені у різних главах КЗпП України, що створюватиме перешкоди у правильному і однаковому застосуванню правових норм. На нашу думку, необхідно всі норми, які регулюють тривалість та режим робочого часу, помістити в Главу IV Робочий час КЗпП України.

Література

1. Кодекс законів про працю України : затв. Законом Верховної Ради Української РСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відом. Верхов. Ради Української РСР*. 1971. додаток до № 50. Ст. 375 (із змінами).
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 12.09.2024)
3. Трудове право України: підручник (за ред. проф. О. М. Ярошенко). Харків: Вид-во 2022. – 376 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2022/07/27/Trudove.pravo.Ukrayiny.26.07.2022.pdf> (дата звернення: 12.09.2024)
4. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. *Урядовий кур'єр*. 2020. 12 березня. (№ 47).
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. *Голос України*. 2022. 24 лютого. (№ 37).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. *Відом. Верхов. Ради України*. 2020. № 18. Ст. 123.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України від 04.02.2021 р. № 1213-IX. *Відом. Верхов. Ради України*. 2021. № 20. ст. 178.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом: Закон України від 18.07.2022 р. № 2421-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2421-20> (дата звернення: 12.09.2024)
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність: Закон України від 17.07.2022 р. № 2434-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2434-20> (дата звернення: 12.09.2024)
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання праці домашніх працівників: Закон України від 25.04.2024 р. № 3680-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3680-20> (дата звернення: 12.09.2024)

ЕКОЛОГІЧНЕ, АГРАРНЕ ТА ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

ЗАКОНОДАВЧИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЛІСІВ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Гордійчук М. А.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. А. В. Духневич

Матеріал присвячено розгляду окремих методологічних аспектів дослідження механізму забезпечення екологічної стійкості лісів в Україні. Визначається сутність такого механізму й ефективна методологія його наукового аналізу.

Ключові слова: ліси, лісове господарство, забезпечення, екологічна стійкість лісів, сталий (стійкий) розвиток, екологічна політика України, формування і здійснення екологічної політики, регулювання у сфері навколишнього природного середовища, фітосанітарна безпека, захист рослин.

Адміністрування лісів сьогодні в умовах активного споживання людством деревини і водночас усвідомлення необхідності забезпечення балансу між інтересами сучасного і майбутнього поколінь, що втілюється у концепції екологічної стійкості лісових ресурсів, є важливим напрямком діяльності із забезпечення сталого розвитку не лише України та Європи, а й цілого світу у цілому. Тим не менше, реальні дієві кроки у цьому напрямку напрацьовуються і реалізуються на рівні окремих держав.

У цьому сенсі важливе значення набуває питання законодавчого механізму забезпечення екологічної стійкості лісів в Україні як найбільш ефективного інструменту досягнення відповідної.

Звертаючись до цієї категорії слід у першу чергу зазначити, що терміном «забезпечення», як зазначають С. С. Бродовський та О. О. Небрат, позначається процес та результат створення надійних умов для здійснення визначеної діяльності [1, с. 23]. Своєю чергою, якщо йдеться про законодавчий механізм, то цілком закономірно, що у даному випадку розуміється механізм, запроваджений законодавчими положеннями екологічного права [2, с. 261].

У сучасних наукових дослідженнях одностайно констатується, що будь-який юридичний механізм являє собою сукупність [3, с. 263], набір [4, с. 43] або ж систему [5, с. 78] правових засобів [6, с. 8].

При цьому серед усіх «механізмних» категорій найбільш широкою за обсягом наразі є категорія «механізм правового регулювання», якою охоплюється як процес підготовки правового регулювання екологічних відносин, так і власне його реалізація, а тому і досягнення мети правового регулювання у формі упорядкованості відповідних суспільних відносин. Усі інші механізми, наприклад, виникнення, переходу та припинення суб'єктивних прав [7, с. 156] або ж механізм реалізації екологічних обов'язків [8, с. 164] є складовими або ж, як зазначається, «сегментами» механізму правового регулювання суспільних відносин [7, с. 156].

У цілому слід розуміти, що «юридичний механізм» у сутності є абстрактною моделлю та загальнотеоретичною конструкцією посередництвом якої ми досліджуємо правову [9, с. 28] або у більш вузькому розумінні (у контексті предмету нашого дослідження) – екологічно-правову реальність. У зв'язку з цим у ході пізнання існує можливість масштабування щодо предмету аналізу, що дозволяє розглядати, скажімо, механізм екологічно-правового регулювання суспільних відносин окремо або ж механізм правореалізації як складову механізму екологічно-правового регулювання або ж механізм реалізації екологічних обов'язків як складову механізму правореалізації [8, с. 164].

Якщо слідувати тому, що забезпечення являє собою цілеспрямовану діяльність та (або) систему чи умови досягнення визначеного результату, яким у контексті предмету нашого дослідження виступає стан екологічної стійкості лісів України, то у такому разі виходить, що саме екологічно-правовий механізм регулювання суспільних відносин з управління лісовими ресурсами (який включає такі елементи, як норми екологічного права, юридичні факти та правовідносини [10, с. 30]) вже є по суті є юридичним механізмом забезпечення екологічної стійкості лісів. Адже такий механізм безпосередньо переслідує відповідну мету на рівні одного з принципів побудови і функціонування. Іншими словами, принцип екологічної стійкості вже «вплетений» у екологічно-правовий механізм регулювання відносин у сфері лісового господарства.

Проте, хоча останній і переслідує мету у вигляді забезпечення екологічної стійкості лісів, проте все ж таки це одна мета з декількох і при цьому у коректній ситуації вона може мати факультативний характер. В якості основної може виступати, наприклад, забезпечення прав громадян на користування об'єктом екологічних відносин або ж навпаки – захист такого об'єкта від антропогенного впливу.

У зв'язку з цим, осмислюючи законодавчий механізм забезпечення екологічної стійкості лісів в Україні, необхідно мати на увазі, як правило, саме вузьке його розуміння як сукупності правових засобів посередництвом яких учасники екологічних правовідносин, що складаються з приводу управління лісовими ресурсами у межах єдиного вектору упорядкування останніх, зазнають правового впливу, який детермінує дотримання ними запроваджених екологічним законодавством моделей поведінки об'єднаних метою втримання лісами екологічних властивостей під впливом зовнішнього навантаження у формі природного та антропогенного впливу [2, с. 261].

За таких умов механізм забезпечення екологічної стійкості лісів в Україні необхідно розглядати як інтегровану, вузько-спрямовану і при цьому чітко телеологічно детерміновану систему правових засобів, орієнтовану на досягнення відповідної мети. І водночас цю систему можна розглядати і як цільовий мікро-механізм (внутрішній механізм) впливу на учасників екологічних лісових відносин у межах механізму екологічно-правового регулювання суспільних відносин у сфері лісового господарства (якщо він розглядається у контексті останнього), і як окремий цілісний механізм (систему) цільового впливу (якщо він розглядається автономно від механізму екологічно-правового регулювання суспільних відносин у сфері лісового господарства).

Підсумовуючи викладене вище, необхідно констатувати, що у сучасних умовах «юридичний механізм» виступає багатоцільовою, поліаспектною, комплексною і при цьому ефективною платформою для дослідження складних конструкцій, пов'язаних у тому числі з екологічно-правовим регулюванням суспільних відносин у сфері лісового господарства.

Вона дозволяє розглядати не лише статичні аспекти екологічно-правових структур, проте також і динамічні особливості функціонування останніх, форми прояву й інструментальну специфіку. У цьому ключі законодавчий механізм забезпечення екологічної стійкості лісів можна і для всієї повноти аналізу слід розглядати не лише як сукупність певних елементів (екологічно-правової норми, юридичного факту та екологічних правовідносин), проте також і як сукупність способів та заходів впливу на учасників правовідносин у сфері лісового господарства, спрямованих на досягнення мети у формі утримання стану екологічної стійкості лісових ресурсів.

Література

1. Бродовський С. С., Небрат О. О. Забезпечення прав і свобод людини – зміст діяльності національної поліції. *Акт. пробл. адміністративно-правового забезпечення ді-ті Нац. поліції: тези доп. учасників наук.-практ. конф. курсантів та студентів* (Харків, 12 груд. 2017 р.). Харків: ХНУВС, 2017. С. 21–25.
2. Гордійчук М. А. Поняття законодавчого забезпечення екологічної стійкості лісів в Україні. *Юрид. вісн.* 2024. № 1. С. 256–264.
3. Чемодурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. *Підприємництво, госп-во і право.* 2020. № 4. С. 262–267.
4. Куракін О. М. Структура механізму правового регулювання. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія Право.* 2015. Вип. 35, ч. 2, т. 1. С. 41–44.
5. Кривицький Ю. В. Механізм правового регулювання в сучасній теорії права. *Часопис Київ. ун-ту права.* 2009. № 4. С. 74–79.
6. Погрібний І. М. Проблема співвідношення правового впливу та правового регулювання у теорії права. *Вісн. Харків. нац. ун-ту внутр. справ.* 2006. Вип. 34. С. 7–11.
7. Погребняк В. Я. Виникнення, перехід та припинення суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Алерта, 2020. 640 с.
8. Шинкарьов О. О. Особливості правового механізму реалізації екологічних обов'язків громадян в Україні (теоретичний аспект). *Пробл. законності.* Харків, 2015. № 129. С. 163–170.
9. Спесівцев Д. С. Юридичні факти у механізмах виникнення, переходу та припинення речових прав на нерухомість в Україні: дис... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 225 с.
10. Зінченко О. В. Теоретико-правова природа декотрих видів юридичних конструкцій. *Часопис Київ. ун-ту права.* 2014. № 1. С. 28–31.

Gordiychuk M. *The research deals with the separate methodological aspects of the researching of the mechanism of providing the forests ecological sustainability in Ukraine. The essence of this mechanism as well as the effective methodology of its scientific analyses is determined.*

Keywords: *forests, forestry, providing, ecological sustainability of forests, sustainable (sustainable) development, environmental policy of Ukraine, formation and implementation of environmental policy, regulation in the field of the natural environment, phytosanitary safety, plant protection.*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Грачук В. С.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря

До повномасштабного вторгнення росії внутрішнє виробництво електроенергії в Україні становило близько 55 ГВт електроенергії, що було одним з найбільших у Європі. На сьогоднішній день ця потужність виробництва впала нижче 20 ГВт через обстріли та російську окупацію, яка вивела електростанції з ладу [1].

Станом на кінець грудня 2023 року внаслідок масованих атак Росії в Україні пошкоджено або знищено близько 50% української енергосистеми: підстанцій та високовольтних ліній електропередач. Росія щодня обстрілює українську інфраструктуру, завдаючи все нових і нових збитків [2].

Тому, один із ключових способів гарантувати Україні (та, відповідно, Європі) безпеку – розвивати відновлювані джерела енергії.

До початку повномасштабного вторгнення Україна мала стратегію з розвитку відновлюваної енергетики, яка передбачала, що до 2030 року частка «зеленої» енергетики в енергобалансі становитиме близько 25-30%. Енергетична війна, яку росія веде паралельно окуповуючи наші території, показала актуальність відновлюваної енергетики в умовах воєнного стану. Об'єкти альтернативної енергетики, що виробляють енергію за рахунок використання альтернативних джерел енергії, зазвичай за своїми масштабами відносно невеликі, розташовані по всій території України та часто максимально наближені до споживача. Разом з тим, «об'єкти «зеленої» енергетики важче пошкодити або зруйнувати внаслідок ракетних ударів або ударів дронами [3].

Багато років найбільші показники розвитку альтернативної енергетики демонструє Європейський Союз. Провідна роль у реалізації енергетичної політики ЄС відведена Комісії, у структурі якого функціонує департамент з питань європейської енергетики – Генеральний директорат з питань транспорту й енергетики. До головних інструментів, які сприяють підвищенню ефективності функціонування механізму розвитку та використання альтернативних джерел енергії, згідно зі світовою практикою, належить компенсація витрат (реалізується на основі фіксованого тарифу або надбавки до ціни на електроенергію, вироблену на основі використання відновлювальних джерел, квоти та штрафні санкції, пільгове оподаткування та інші інструменти (державні гранти, «зелені» державні закупівлі «Green Public Procurement»; облік сальдованого споживання електроенергії тощо).

Протягом п'яти років Європейський Союз розробив та прийняв кілька документів стратегічного характеру, спрямованих на розвиток відновлювальної енергетики. Так, у 2014 р. Європейська комісія прийняла програму Стратегії ЄС у сфері енергетики і боротьби зі зміною клімату до 2030 р. Відповідно до цієї угоди у 2015 р. було прийнято Енергетичну стратегію ЄС, мета якої – зробити ЄС світовим лідером у галузі відновлювальних джерел енергії, забезпечити постійне довгострокове поліпшення якості життя шляхом ефективного управління та використання ресурсів. У 2019 р. Європейська Комісія прийняла Європейський зелений курс, що є невід'ємною частиною реалізації Порядку денного ООН до 2030 року та цілей сталого розвитку та спрямований на досягнення ЄС у 2050 р. кліматичної нейтральності [5, с. 9-15; 6].

Варто зазначити, що із прийняттям Закону України «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства» від 15 грудня 2010 року [7].

Україна взяла на себе зобов'язання здійснити імплементацію ряду директив ЄС, серед яких Директива 2001/77/ЄС щодо сприяння використанню електроенергії, виробленої за допомогою відновлюваних джерел енергії, на внутрішньому ринку електроенергії.

Важливим кроком на шляху переходу України від галузевих програм до стратегічного програмування розвитку альтернативної енергетики стало схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року [8]. У вказаному документі ній зазначалося, що розвиток відновлюваних джерел енергії країни у довгостроковій перспективі повинен відбуватися з урахуванням їх потенційних переваг на основі економічної конкуренції з традиційними джерелами. Наголошується на необхідності використання при освоєнні та розвитку відновлюваних джерел енергії механізмів підтримки та стимулювання («зелений тариф»), а також забезпеченні на законодавчому рівні сприятливих умов для інвестування. Вбачається, що прийняття довгострокової Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 [9] дозволило врахувати перспективи зростання виробництва електроенергії на базі відновлюваних джерел енергії на основі твердої біомаси і біогазу, енергії сонця та вітру. 21 квітня 2023 було прийнято Енергетичну стратегію України на період до 2050 року [10], якою передбачається досягнення Україною вуглецевої нейтральності енергетичного сектору до 2050 року, та яка відображає цілі Європейського зеленого курсу (Green Deal) та базується на принципах комплексного підходу до формування і реалізації політики у сфері енергетики, створення умов для сталого розвитку економіки України. Передбачається, що поставлені цілі досягатимуться шляхом розвитку всебічного використання відновлюваних джерел енергії, сучасної та безпечної атомної генерації, модернізації та автоматизації систем передачі та розподілу. Відповідно, втратила чинність попередня довгострокова Енергетична стратегія України на період до 2035 року.

Енергетична стратегія України до 2050 року передбачає відновлення енергетичного сектору за найсучаснішими технологіями, зміцнення стійкості системи та посилення енергетичної безпеки України і європейського континенту в цілому. Ключове завдання стратегії – перетворення України на енергетичний хаб Європи, який допоможе континенту остаточно позбутися залежності від російського викопного палива завдяки виробленій в Україні чистій енергії. Оскільки Україна прагне до членства в Європейському Союзі, національний енергетичний сектор має стати невід'ємною частиною енергетичних ринків та цілей безпеки ЄС.

На цьому шляху важливими політико-правовими рішеннями стали синхронізація енергосистем України та Молдови з енергосистемою континентальної Європи (ENTSO-E) (16 березня 2022 року); затвердження Європейською Комісією плану щодо прискореної відмови від російських енергоносіїв REPowerEU (18 травня 2022 року); надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС (23 червня 2022 року); підписання спільної декларації про асоціацію між Україною та Міжнародним енергетичним агентством (МЕА) (19 липня 2022 року); ратифікація Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС LIFE – Програмі дій з довкілля та клімату (20 вересня 2022 року); презентація Національного плану відновлення України, підготовленого урядом України та представленого на Конференції з відновлення України (Лугано, Швейцарія, 4–5 липня 2022 року) [11].

Таким чином, беручи до уваги виклики воєнного та післявоєнного часу які постали перед Україною, забезпечення сталого розвитку виробництва енергії з альтернативних джерел є ключовим інструментом гарантування енергетичної незалежності держави.

Література

1. Артур Крижний. Україна втратила 35 ГВт генерації електроенергії з початку великої війни – FT. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/06/5/714710/>
2. Альона Вишницька. Чому відновлювана енергетика – це запорука безпеки для України під час та після війни. URL: <https://ua.boell.org/uk/2023/02/22/chomu-vidnovlyuvana-enerhetyka-tse-zaporuka-bezpeky-dlya-ukrayiny-pid-chas-ta-pislya>
3. Офіційний вебпортал парламенту України: URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/229706.html
4. Григорецька І. І. Правове регулювання відновлювальної енергетики : європейський та українські підходи. *Морська безпека та оборона*. № 1 2023. С. 9-15
5. The European Green Deal : Communication from the commission, 11.12.2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52019DC0640>

6. Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства: Закон України від 15 грудня 2010 року. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 24. Ст. 170.

7. Енергетична стратегія України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013. № 1071-р. (втратила чинність 18.08.2017 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13#Text>

8. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 року.

9. Енергетична стратегія України на період до 2050 року : Розпорядження кабінету міністрів України від 21 квітня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#Text>

10. Грачук В. С. Стратегічне програмування розвитку альтернативних джерел енергії в Україні: правовий аспект. *Історико-правовий часопис*. №.1(22) 2024 р. С. 88-94

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА У СВІТЛІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Духневич А. В., Сандецький С. Д.

У сучасних реаліях одним із визначальних чинників у процесі формування національної безпеки України є екологічна політика, яка забезпечує належний рівень охорони навколишнього середовища. Україна, як і інші правові держави, вживає заходів, спрямованих на досягнення захисту індивідуальних, суспільних і національних потреб у сфері екологічної безпеки через відповідні державні інституції та приведення вітчизняного законодавства у відповідність до норм ЄС не лише для можливостей інтеграції в європейське співтовариство, а для вирішення в першу чергу екологічних проблем країни [1].

Варто зауважити, що в основі стратегічного планування політики екологічної безпеки закладено ряд принципів.

Принцип політичних пріоритетів екологічної діяльності за аналогією із загальним принципом стратегічного планування. Тобто саме з політичних міркувань держава може дійсно розпочати активну природоохоронну діяльність або імітувати її.

Принцип стратегічного планування політики екологічної безпеки – принцип збалансування та взаємного доповнення національних та регіональних пріоритетів у розробці та впровадженні екологічної політики через можливості залучити фінансування природоохоронних проєктів та місцевому рівні. Прикладом може слугувати система державних субсидій і трансфертів, що спрямовуються на заходи з екологічної безпеки чи надання податкових або не фінансових пільг при залученні місцевих ресурсів на реалізацію проєктів з підвищення екологічної безпеки.

Принцип науково-технічного обслуговування стратегічного планування політики екологічної безпеки, який реалізується з підвищенням рівня науково-технічних та дослідно-конструкторських робіт екологічного спрямування. Обов'язковим має бути постійний науково-технічний супровід проєктів з екологічної безпеки.

Принцип стратегічного планування політики екологічної безпеки громадськістю – принцип громадського контролю. Він реалізується у залученні громадських активістів та системи громадського почину до процесу планування, прийняття рішень та дій у сфері екологічної безпеки.

Діяльність щодо забезпечення екологічної безпеки як складової державної політики та об'єкта стратегічного планування є вагомим важелем сприяння демократизації суспільства та інтеграції держави до європейських структур. Екологічна політика має певні рівні та сфери дій. Вона може бути глобальною, регіональною, національною та локальною, може бути спрямована на збереження тієї чи іншої екосистеми або біосфери загалом, стосуватися різних аспектів людської діяльності [2].

Аналіз законодавства [3] дозволяє виокремити такі принципи екологічної політики як:

- принцип запобіжних заходів – дозволяє вживати регуляторних заходів, навіть якщо екологічний ризик не встановлено з повною впевненістю. Означений принцип вказує на те, що брак результатів наукових досліджень щодо конкретної проблеми екологічного змісту не може бути підставою скасування або відтермінування певних заходів щодо профілактики забруднення

навколишнього середовища (гіпотетична можливість екологічної шкоди є підставою для природоохоронних заходів);

- принцип превентивних дій – спрямований на запобігання шкоди навколишньому середовищу, наприклад, щодо охоронюваних видів або до природних середовищ існування, води та ґрунту (превенція краща, ніж реагування). Відповідно до вказаного принципу діяльність суб'єктів екологічної політики, як і суб'єктів природокористування й природоохорони, спрямована на запобігання, профілактику забруднення або 53 Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право іншої шкоди довкіллю, загрози яких повинні бути враховані до ухвалення будь-яких управлінських й виробничих рішень;

- принцип першочергового усунення джерела екологічної шкоди – відповідно нього необхідно запобігати екологічній шкоді (забрудненню у різних формах) в його джерелі, а не усувати наслідки активності такого джерела. Керуючись відповідним принципом суб'єкти екологічної політики, природокористування й природоохорони повинні вживати усіх заходів задля обмеження шкоди, що походить від певного джерела, або її мінімізації з подальшим усуненням у найкоротші строк;

- принцип «забруднювач повинен платити» – вимагає від забруднювачів нести фінансове навантаження за свої неекологічні дії. Прикметно, що забруднювач орієнтований не лише на відшкодування екологічних збитків, але й на витрати на превентивні заходи. Крім того, це принцип засвідчує визнання більшої ефективності методів фінансового стимулювання, розроблених на ринковій основі, ніж методи адміністративного характеру, зобов'язання чи заборони [4, с. 49-55].

Таким чином у зв'язку із прагненнями до повноправного членства у Європейському Союзі великої уваги та комплексних досліджень потребують питання змісту і якості екологічної політики нашої держави, оскільки вона має відповідати принципам ЄС і бути гармонізованою з його екологічними пріоритетами.

Література

1. Ващенко Сергій, Носаченко Володимир. Державна політика у сфері екологічної безпеки. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. Вип.7. 2024. URL: <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/118/119>

2. Нормативно-правова база забезпечення екологічної безпеки URL: <https://kegt.rshu.edu.ua/images/dustan/LZ7.pdf>

3. EU Environmental Principles. POSTNOTE 590. November 2018. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/POST-PN-0590/POST-PN-0590.pdf>

4. Рогозіннікова К. С. Принципи екологічної політики Європейського Союзу: виклики й орієнтири для України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. С. 49-55

ДО ПИТАННЯ БЕЗОПЛАТНОЮ ПЕРЕДАЧІ ЗЕМЕЛЬ У ВЛАСНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Костяшкін І. О.

Земельна реформа в Україні з початку її проголошення спрямована на перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну власність, громадян та юридичних осіб. Конституція України визначила землі об'єктом права власності Українського народу, для інших суб'єктів Основний закон гарантує набуття і реалізацію такого права виключно відповідно до закону [1].

Відтак законодавство має забезпечити доступ громадян та юридичних осіб до землі у спосіб, що передбачає можливість її використання на різних правових титулах. Держава має гарантувати такі законодавчі механізми, які передбачають процедуру набуття земельної ділянки у власність для потреб як економічного характеру, так і забезпечення умов життєдіяльності[2].

Аналіз діючого земельного кодексу засвідчує наявність спеціальних приватизаційних процедур, що передбачають доступ до права власності на землю громадян. Натомість у чинному земельному законодавстві немає спеціальних норм, які б розкривали процедури безоплатної передачі земель у власність юридичних осіб. У науці земельного права України такі вчені, як В. І. Андрейцев, А. П. Гетьман, В. В. Носік, М. В. Шульга, П. Ф. Кулинич, А. М. Мірошніченко, І. І. Каракаш, М. О. Ковальчук та інші, досліджуючи проблеми здійснення прав на землю, зазначали об'єктивну

потребу у розкритті юридичної природи права доступу до використання землі на тому чи іншому правовому титулі. Дослідження права власності на землю у контексті забезпечення балансу суспільних і приватних інтересів у використанні і охороні землі зумовлює до необхідності розкриття юридичної сутності механізму набуття і реалізації прав на земельні ділянки відповідно до ч. 2 ст. 14 Конституції України, за якою громадяни, юридичні особи і держава набувають і реалізують право власності на землю виключно відповідно до закону.

Керуючись принципом «соціальної справедливості» або «соціальної рівності», державою з початку проведення земельної реформи взято курс на «соціалізацію» земель через процедури безоплатної передачі земель у приватну власність громадян у межах норм безоплатної приватизації та передачі земель у колективну власність членів сільськогосподарських підприємств з метою реалізації права кожного на земельну ділянку. Однак, якщо правові процедури безоплатної передачі земель у власність громадян детально регламентовані у Земельному кодексі України (далі ЗК України) [3] то випадки можливої передачі земель у власність юридичних осіб хоч і згадуються законодавцем, однак, не знаходять своєї належної регламентації.

Законодавче забезпечення реалізації права громадян і юридичних осіб до використання земельних ділянок здійснювалось в Україні поступово в міру трансформації державної власності на землю.

Важливою процедурою, що мала забезпечити доступ до права власності на землю, стала передача земель у колективну власність сільськогосподарських підприємств. Під час скасування в 1992 р. монополії державної власності на землю майже всі придатні для ведення сільськогосподарського виробництва землі знаходились у користуванні колективних сільськогосподарських підприємств (КСГП), що утворювались на базі колишніх колгоспів і радгоспів.

За таких умов земельна реформа передбачала передачу земель у колективну власність КСГП і деяких інших сільськогосподарських утворень. Було проведено роздержавлення земель сільськогосподарського призначення, за винятком тих, які залишалися в резервному фонді, шляхом їх передачі з державної власності у власність КСГП. Однак, право колективної власності лише формально передбачало трансформацію державної власності, будучи обмеженим в частині оборотоздатності відповідних ділянок. Особливість колективної власності полягала в тому, що розпорядження нею згідно з законом могло здійснюватись лише за рішенням загальних зборів колективу співвласників, а в разі виходу з сільськогосподарських підприємств кожен член такого підприємства мав право одержати свою частку землі в натурі (на місцевості). Тобто фактично йшлося про право спільної сумісної власності, що і стало в подальшому підставою трансформації колективної власності у приватну та комунальну.

Законодавчої визначеності на сьогодні потребує порядок безоплатної передачі земельних ділянок житлово-будівельним (житловим) та гаражно-будівельним кооперативам для житлового і гаражного будівництва. ЗК України регулюючи правовий режим земель житлової та громадської забудови передбачає, що житлово-будівельним (житловим) та гаражно-будівельним кооперативам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування земельні ділянки для житлового і гаражного будівництва передаються безоплатно у власність або надаються в оренду у розмірі, який встановлюється відповідно до затвердженої містобудівної документації. Однак, відповідна процедура в нормах Глави 19 ЗК України відсутня, що потребує доповнення відповідного правового регулювання.

Ще більшої уваги вимагає правове забезпечення власності на земельні ділянки, на яких розташовані багатоквартирні будинки, а також належні до них будівлі, споруди та прибудинкова територія, що перебувають у спільній сумісній власності власників квартир та нежитлових приміщень.

ЗК України (ч. 2 ст. 42) передбачає безоплатну передачу у власність співвласникам багатоквартирного будинку земельних ділянок, на яких розміщено багатоквартирні будинки, а також належної до них прибудинкової території. Розмір прибудинкової ділянки визначається з врахуванням параметрів і характеристик багатоповерхівки, меж сусідніх будинків і площі всього мікрорайону. Однак, виникає певна невизначеність щодо суб'єктного складу власності на земельну ділянку, на якій розміщено багатоквартирний житловий будинок та прибудинкову територію.

У 2015 році прийнято Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» за яким спільне майно багатоквартирного будинку, включаючи права на земельні ділянки, на яких розташовані багатоквартирні будинки та прибудинкова територія, належать співвласникам на праві спільної сумісної власності [4]. Відповідні зміни знайшли своє

відображення і в ст. 42 ЗК України. Якщо, попередня редакція вказаної норми визначала набуття права власності на прибудинкову територію за об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків (далі ОСББ), натомість уже в новій редакції, «земельні ділянки під багатоквартирними будинками, а також належні до них будівлі та споруди, а також прибудинкова територія, передаються безоплатно у власність або в постійне користування співвласникам багатоквартирного будинку в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України». У свою чергу, «співвласники визначають порядок використання земельних ділянок, на яких розташовані багатоквартирні будинки та прибудинкові території».

ОСББ або інші обслуговуючі організації виступали суб'єктом прав на земельну ділянку прибудинкової території до прийняття відповідних законодавчих змін, що було врегульовано як на рівні ЗК України Законом України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», підзаконних нормативних актів [5] та судовій практиці у справі № 263/68/17 [6].

За таких умов законодавчої визначеності на рівні глави 19 ЗК України, потребують відповідні процедури безоплатної передачі земель у власність юридичних осіб, з урахуванням суб'єктно-об'єктного складу та можливих критеріїв прийняття рішень уповноваженим органом.

Література

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.06. – Київ, 2005. – С. 187.
3. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768–ІІІ. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 2038.
4. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку: Закон України від 14 травня 2015 р. № 417-VIII. *ОБУ*. 2015. № 46. Ст. 1452.
5. Щодо правил визначення прибудинкової території та розташування на ній будівель іншого призначення: роз'яснення Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства від 01 жовтня 2006 року. № n0150667-06. Інформаційний бюлетень Держжитлокомунгоспу України. 2006. № 10.
6. Рішення Жовтневого районного суду Маріуполя від 26 травня 2017 р. в справі № 263/68/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66758251>. (дата звернення: 31.07.2021).

ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНА ВОДНИХ РЕСУРСІВ В КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Куренда С. В.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. А. В. Духневич

Зміна клімату та військова агресія РФ призвели до того, що водна безпека України опинилась під загрозою. За прогнозами експертів – з 2041 року можливе значне скорочення місцевого поверхневого стоку у річках в Херсонській, Одеській, Миколаївській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Це може призвести до того, що у найближчі 30 років дефіцит прісної води зростатиме, а після 2050 року Україна може навіть перейти до її імпорту.

Експерти Міжрегіонального центру наукових досліджень та експертиз досліджують негативний антропогенний вплив на водні ресурси в Україні. Основними споживачами водних ресурсів є промисловість – 48 % загального споживання (зокрема електроенергетика, металургія, хімічна промисловість), сільське господарство – 40 %, а 12% припадає на житлово-комунальне господарство. Через інтенсивне надходження шкідливих речовин у підземні водоносні горизонти, тільки за останні 20 років кількість осередків їх забруднення збільшилася більш ніж у 4 рази [1].

На сучасному етапі розвитку національної економіки України актуальним є завдання переходу до сталого розвитку країни в цілому та для кожного її регіону. Збалансований розвиток регіонів країни має бути орієнтований на забезпечення умов, які дозволять кожному регіону країни

мати необхідні та достатні ресурси для забезпечення гідних умов життя населення, комплексного розвитку та підвищення конкурентоспроможності економіки [2].

За останні кілька років активізувалися дослідження з питань сталого розвитку, пов'язані з вимогами оптимізації природокористування і оздоровлення стану природного середовища. Особливе місце у цьому процесі займають водні ресурси, тому що жодна сфера діяльності і життя людини неможлива без використання води. Водний фактор став одним з головних чинників національної безпеки України [3].

Однією із головних цілей Цілей сталого розвитку ООН є Ціль – Чиста вода та належні санітарні умови, а головними завданнями реалізації є необхідність забезпечення загального і рівноправного доступу до безпечної і недорогої питної води для всіх; загального та рівноправного доступу до належних санітарно-гігієнічних засобів і покладення краю відкритій дефекації, приділення особливої уваги потребам жінок і дівчаток, а також осіб, які перебувають в уразливому становищі; до 2030 року підвищення якості води за допомогою зменшення забруднення, ліквідації скидання відходів і зведення до мінімуму викидів небезпечних хімічних речовин та матеріалів, скорочення вдвічі частки неочищених стічних вод і значного збільшення масштабів рециркуляції та безпечно повторного використання стічних вод у всьому світі; істотне підвищення ефективності водокористування в усіх секторах та забезпечення стійкого забору і подачі прісної води для вирішення проблеми нестачі води та значного скорочення кількості осіб, які страждають від нестачі води; забезпечення комплексне управління водними ресурсами на всіх рівнях, в тому числі за необхідності – на основі транскордонного співробітництва; забезпечення охорони і відновлення пов'язаних з водою екосистем, у тому числі гір, лісів, водно-болотних угідь, річок, тощо [4].

Вбачається, що вектор правового регулювання водних ресурсів в Україні має бути спрямованим на забезпечення раціонального використання водних об'єктів, їх охорону, відновлення та підтримання екологічного стану та базуватися на основних принципах правового регулювання водних ресурсів:

- принцип сталого розвитку. Використання водних ресурсів має здійснюватися таким чином, щоб не ставити під загрозу можливість задоволення потреб майбутніх поколінь;
- принцип раціонального використання. Водні ресурси повинні використовуватися ефективно та економічно, з мінімальними втратами та максимальним відновленням;
- принцип пріоритету екологічної безпеки. Під час використання водних ресурсів необхідно забезпечувати екологічну безпеку та збереження природних екосистем;
- принцип платності водокористування. Використання водних ресурсів здійснюється на платній основі, що сприяє раціональному використанню та охороні водних об'єктів;
- принцип запобігання забрудненню. Заходи щодо використання водних ресурсів повинні передбачати запобігання забрудненню водних об'єктів та їх відновлення;
- принцип відповідальності. Особи, які використовують водні ресурси, несуть відповідальність за збереження та відновлення водних об'єктів, а також за відшкодування завданих збитків.

Таким чином, інтеграція України до Європейського Економічного Співробітництва і Світової організації торгівлі, прагнення повноцінного членства в ЄС передбачає формування та реалізацію збалансованої політики переходу України до сталого розвитку. Україна має узгодити свою національну стратегію розвитку з вимогами СОТ та ЄС і міжнародними зобов'язаннями зі сталого розвитку, зокрема й у сфері водних правовідносин.

Література

1. Сталий розвиток для України. URL: <https://sd4ua.org/golovni-temi-stalogo-rozvitku/vodni-resursi/>
2. С. Любицька. Всесвітній День Води 2015 «Вода і сталий розвиток». URL: <https://mk-vodres.davr.gov.ua/vsesvitnij-den-vodi-2015-voda-i-stalij-rozvitok>
3. Розвиток сталого водокористування. URL: <https://moodle.znu.edu.ua/>
4. 17 Цілей Сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ (ДРОНІВ) У СФЕРІ ЗАХИСТУ РОСЛИН

Мальчик О. М.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. В. М. Єрмоленко

Актуальність. В умовах сьогодення, у світі завершується аналогова ера, що включає в себе перехід сільського господарства до цифрової сфери. Так, застосування інноваційних технологій в аграрному секторі може суттєво збільшити виробництво продукції вже через 10-20 років. Саме за допомогою досягнень науково-технічного прогресу, зокрема точного землеробства, виробництва нової сільськогосподарської техніки, генетично модифікованих рослин, гербіцидів, стане можливим підвищити врожайність у декілька разів. Так, на даний момент цифрові технології постійно удосконалюються, стають все більш доступними до населення. Використання таких технологій дає можливості для отримання даних про всі біологічні та технічні сільськогосподарські об'єкти. Власне, більшість сільськогосподарських товаровиробників вже усвідомили необхідність подальшої цифровізації аграрного виробництва. Що стосується сфери захисту рослин, то в законодавчій площині активно обговорюється необхідність правового регулювання застосування безпілотних літальних апаратів (дронів). Адже незважаючи на те, що сільськогосподарські виробники та інші суб'єкти у сфері захисту рослин можуть, і використовують безпілотні літальні апарати (дрони) у своїй діяльності, втім правове регулювання такої сфери залишається вкрай обмеженим.

Результати. В першу чергу, варто зауважити, що під час формування дефініції поняття “безпілотного літального апарату”, досить часто вживається у розмінні словосполучення “безпілотне повітряне судно”. Так, аналізуючи положення Повітряного кодексу України, “безпілотним повітряним судном” є: “будь-яке повітряне судно, що експлуатується, або розроблене для експлуатації автономно чи яке пілотується дистанційно без пілота на борту” [1]. Маючи фактично іншомовне походження (від англ. An Unmanned aerial vehicle – UAV), це словосполучення, здебільшого, знайшло своє відображення у міжнародних нормативно-правових актах та нещодавно прийнятих підзаконних нормативно-правових актах, у тому числі, Міністерства внутрішніх справ України [2, с.43].

Так наприклад, у Додатку № I Регламенту Ради ЄС від 05.05.2009 № 428/2009), під поняттям “безпілотний літальний апарат”, було визначено повітряне судно, призначене для виконання польоту без пілота на борту, керування польотом і контроль за яким здійснюється за допомогою спеціальної станції керування, що розташована поза повітряним судном [3].

Таким чином, “безпілотний літальний апарат” (далі - БПЛА) та “безпілотне літальне судно” - є тотожними поняттями і мають тлумачитися та сприйматися однаково, в тому числі, що стосується сфери захисту рослин.

Якщо проаналізувати положення чинного Закону України “Про захист рослин” [4], то в ньому відсутні будь-які згадки щодо можливості застосування БПЛА у процесах захисту рослин сільськогосподарського призначення від шкідників, хвороб та бур'янів.

Як відомо, у 2023 році було прийнято у першому читанні Проект Закону України “Про державне регулювання сфери захисту рослин” [5], який визначає поняття “безпілотного повітряного судна для внесення засобів захисту рослин”, заходи, які можуть застосовуватися за допомогою використання таких безпілотних об'єктів, серед яких: 1) застосування засобів захисту рослин, III або IV класу небезпечності; 2) використання обладнання для застосування засобів захисту рослин із низьким рівнем повітряного зносу засобів захисту рослин, передусім щодо культур, що ростуть вертикально, таких як хміль, сади та виноградники; 3) створення буферних (санітарних) зон для захисту нецільових водних об'єктів, зон для захисту поверхневих і підземних вод, що використовуються для забору питної води, в яких засоби захисту рослин заборонено застосовувати, використовувати та зберігати тощо.

Варто відмітити, що застосування БПЛА у сфері сільського господарства в цілому, та при застосуванні засобів захисту сільськогосподарських рослин, зокрема, активно застосовується в європейських державах і має позитивну динаміку. Адже основною метою є поступове скорочення використання пестицидів та агрохімікатів, підвищення їхньої ефективності. А перевагами внесення пестицидів за допомогою БПЛА – висока точність, уникнення пошкодження сільськогосподарських культур чи ґрунтів колесами трактора, зменшення витрат господарства на захист рослин тощо.

Власне тому, прийняття в цілому Проекту Закону України “Про державне регулювання сфери захисту рослин” дозволить в правовому полі врегулювати питання застосування БПЛА у сфері захисту рослин, що в тому числі являється євроінтеграційним документом спрямованим на удосконалення сфери захисту рослин та її відповідність євроінтеграційним вимогам, що дозволять Україні стати повноцінним членом Європейського Союзу. Крім того, сільськогосподарські дрони не тільки допоможуть збільшити врожайність, а й сприятимуть боротьбі зі шкідниками та захворюваннями рослин. За їхньою допомогою можливо буде здійснювати регулярний моніторинг і виявляти хворі рослини, що надасть змогу оперативного вживати заходів щодо їхнього лікування та запобігання поширенню хвороб.

Література

1. Повітряний кодекс України: Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text>
2. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: метод. рек. А. А. Саковський, С. М. Науменко, С. І. Кравченко, І. М. Єфіменко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2022. 72 с.
3. Council Regulation (EC) No 428/2009 of 5 May 2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items (recast) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32009R0428>
4. Про захист рослин: Закон України від 14.10.1998 № 180-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180-14#Text>
5. Про державне регулювання сфери захисту рослин: Проект Закону України від 09.01.2023 р. № 3562-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41128>

ДО ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ГАРАНТІЙ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

Навроцький В. А.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. І. О. Костяшкін

Особиста і суспільно-політична свобода в сучасній демократичній державі неможлива без свободи економічної, основним втіленням якої є право приватної власності. Особливо актуальним, у цьому зв'язку, є власність на землю як умову і місце життєдіяльності людини. Законодавче закріплення множинності форм права власності на землю зумовило правові механізми набуття права власності на земельну ділянку та запровадження обігу таких ділянок. Однак, як показала практика, паралельно з реалізацією даних реформ лавиноподібно наростає і комплекс проблем, пов'язаних із здійсненням і захистом права приватної власності на земельні ділянки. Саме для їх попередження і вирішення існує механізм гарантування, значення якого важко переоцінити.

В теорії права поняття «гарантії прав» є категорією, яка, не дивлячись на те, що досить часто зустрічається в спеціалізованій юридичній літературі та нормативно-правових актах, до цього часу не отримало усталеного визначення. Не знаходимо його дефініції й у законодавстві України.

Ключова сутність терміну зазвичай закладена в його лінгвістичному значенні. Тлумачні словники української мови визначають термін «гарантія» переважно через словесні конструкції «забезпечення чого-небудь», «умови, що забезпечують успіх чого-небудь» [1, с. 222; 3]. Зважаючи, що дане слово іншомовного походження, звертаємось й до словника іншомовних слів, де вказано, що воно походить від французького *garantie*, що означає «порука, забезпечення»[2]. Отже, стержнем терміну «гарантія» є поєднання «забезпечення» і певних сприятливих «умов». Умови ж за тим самим тлумачним словником української мови є обставинами, особливостями реальної дійсності, при яких відбувається або здійснюється що-небудь[3].

Реалізація та захист права приватної власності на земельну ділянку дійсно залежить від багатьох обставин і ситуації в різних сферах життя, - політичній, економічній, соціальній та ін. До прикладу особи, що є власниками земельних ділянок, які окуповані росією чи на території яких ведуться бойові дії мають землю на праві власності, однак суттєво обмежені в можливостях її використання та розпорядження і навіть використання всіх способів захисту свого права на неї.

Ряд вчених є прихильниками саме такого, так званого «широкого», розуміння терміну «гарантії прав». Зокрема, О.Ф. Скакун вважає, що під гарантіями прав, свобод та обов'язків людини та громадянина розуміється система соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів

та засобів, які забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [4, с. 76]. Таке чітке і конструктивне визначення все-таки має одне суперечливе місце – словосполучення «надійний захист», оскільки «надійність» є поняттям оціночним.

Схожу позицію має також Н. Г. Шукліна, яка визначає гарантії основних прав і свобод людини й громадянина як систему норм, принципів, умов і вимог, які забезпечують у сукупності додержання прав, свобод і законних інтересів особи. Система гарантій прав і свобод людини включає передумови економічного, політичного, організаційного та правового характеру, а також захисту прав і свобод [5, с. 206–207].

Натомість М.В. Краснова дає визначення гарантій як створення умов і надання таких юридичних засобів державою, за яких особа вільно і безперешкодно мала б можливість реалізувати закріплене за нею право [6, с. 453]. Отже, автор звужує гарантійні заходи до юридичних.

Таким чином, бачимо дві тенденції у наукових пошуках визначення поняття «гарантії прав». Дослідники умовно розділилися на прихильників широкого і вузького розуміння даного правового явища. Найбільш переконливою і примирливою є з цього приводу є позиція про поділ гарантій прав на загальні (загальносоціальні, загальносуспільні), до яких відносяться економічні, політичні, соціальні, ідеологічні, культурні гарантії та спеціальні (правові, юридичні) гарантії [8, с. 37].

Зважаючи на те, що основною функцією гарантій прав є виконання державою своїх зобов'язань в сфері їх реалізації та захисту, правові норми дійсно є основою гарантійних заходів, як головний спосіб врегулювання суспільних відносин. Однак факт наявності норм права не може виступати єдиною умовою належної реалізації та захисту прав і свобод. Для цього потрібне ще їх застосування та можливість апелювати до захисту в разі порушення. Також слід звернути увагу на те, що сутність цілого ряду гарантій полягає саме в діяльності компетентних державних органів. Навіть моментом виникнення права приватної власності на земельну ділянку є його державна реєстрація, що проводиться відповідальним суб'єктом, уповноваженим на це державою.

Підсумовуючи викладене під гарантіями права приватної власності на земельну ділянку варто розуміти як комплекс правових, соціально-економічних та політичних умов, що забезпечують суб'єктам права приватної власності на земельні ділянки реальну можливість безперешкодно та належним чином набувати, реалізовувати та захищати свої правомочності власника.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: «Перун», 2004. 1728 с.
2. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР, 1974. URL: <https://126.slovaronline.com/articles/%D0%93/page-1> (дата звернення: 06.02.2024).
3. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда . Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2. URL: http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh (дата звернення: 06.02.2024).
4. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 3-тє видання. Київ : Алерта, 2012. 524 с.
5. Конституційне право України : підручник для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / ред. В. Ф. Погорілко ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. - 2-вид., доопр. Київ : Наукова думка, 2000. 732 с.
6. Земельний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. В. І. Семчика. Київ : Ін Юре, 2003. 686 с.
8. Осауленко С. В. Гарантії права громадян на свободу об'єднання у політичні партії. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 4. С. 34 - 42.

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ПЕРЕХІД: НАЦІОНАЛЬНА ЕНЕРГЕТИЧНА СТРАТЕГІЯ ТА ДОСВІД ЄС

Новосад І. В.

Через повномасштабне вторгнення російської федерації енергетичний сектор України зазнав прямих збитків і непрямих фінансових втрат на суму \$56,2 млрд, тоді як потреби у відновленні, що передбачають повну реконструкцію зруйнованих об'єктів за принципом «Відбудувати краще, ніж було», становлять \$50,5 млрд. Прямі збитки енергетичного сектору України складають понад \$16,1 млрд. Найбільші збитки спричинили руйнування об'єктів генерації електричної енергії (\$8,5 млрд), магістральних ліній передачі електроенергії (\$2,1 млрд), а також нафтогазової інфраструктури (\$3,3 млрд) [1].

Повномасштабне вторгнення в Україну має серйозний вплив на економіку України, зокрема енергетичний сектор. Одним із найважливіших аспектів є руйнування енергетичних об'єктів внаслідок бойових дій, що може спричинити великі перебої в постачанні електроенергії та газу. Атаки на електростанції, газопроводи та інші об'єкти призвели до загострення енергетичної кризи та обмеження доступу до ключових ресурсів.

На сучасному етапі Україна має розвинути систему законодавства і регулювання, а також досить широкий набір політик та заходів у сферах енергетики, клімату та дотичних до них сфер. В рамках Енергетичного Співтовариства нашої державою на національному рівні було визначено ключові цілі до 2030 року: скорочення викидів парникових газів на 65% порівняно з рівнем 1990 р.; кліматична нейтральність енергетичного сектору до 2050 р.; частка відновлюваних джерел енергії у структурі валового кінцевого енергоспоживання не менше 27%; первинне споживання енергії не більше 72 224 тис. т н.е., кінцеве споживання енергії – 42 168 тис. т н.е.; очікувана економія енергії у будівлях органів державної влади не менше 21.4 тне/рік; зниження рівня імпортозалежності (брутто-імпорт у загальному первинному постачанні енергії) до 33%; поглиблення диверсифікації джерел і шляхів постачання енергоресурсів – не більше 30% від одного постачальника;

- повна і всебічна інтеграція ринків електроенергії та природного газу України з європейським ринком; вільне ціноутворення на енергетичних ринках з механізмами підтримки вразливих споживачів; розвиток та фінансування інновацій та досліджень в секторі чистих технологій, відновлюваної енергетики та низьковуглецевого виробництва; підвищення конкурентоспроможності [2].

Аналіз досвіду сусідньої країни-члена ЄС, Польщі, свідчить про те, що енергетична політика Польщі до 2040 р. встановлює загальну основу енергетичного переходу Польщі. Вона містить стратегічні вказівки щодо вибору технологій, які ляжуть в основу розвитку низьковуглецевої енергетичної системи, а також, окреслює національну роль Польщі у здійсненні кліматичної та енергетичної політики Європейського Союзу. , яка в останні роки помітно додала в амбіціях та імпульсі. Основні стратегічні напрямки у сфері енергетики включають: оптимізацію ефективного використання місцевих енергетичних ресурсів; розширення виробництва електроенергії та зміцнення мережевої інфраструктури; диверсифікацію джерел постачання природного газу та нафти з одночасним розширенням мережевої інфраструктури; прискорення розвитку енергетичних ринків; розвиток ініціатив атомної енергії; сприяння зростанню відновлюваних джерел енергії; розвиток сектору теплопостачання та когенерації; підвищення енергоефективності в усіх секторах економіки.

У 2019 р. Польща офіційно подала Європейській комісії свій Національний енергетичний і кліматичний план на 2021-2030 рр. (NECP PL). у якому закріплено наступні ключові кліматичні та енергетичні цілі, які мають бути досягнуті до 2030 р.: досягнення частки 21-23% відновлюваних джерел енергії у валовому кінцевому енергоспоживанні; збільшення енергоефективності на 23%; зниження частки вугілля у виробництві електроенергії до 56-60% [3].

Разом з тим, як договірна сторона Енергетичного Співтовариства, а також в рамках процесу приєднання до ЄС Україна взяла на себе зобов'язання розробити Національний план з енергетики та клімату (НПЕК) відповідно до Регламенту (ЄС) 2018/1999 та настанов Європейської Комісії [4].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2023 року № 924 було започатковано важливий етап у розвитку національної енергетичної стратегії – формування Національного енергетичного і кліматичного плану., яке було визначено як важливий крок в євроінтеграції та виконання зобов'язань перед Енергетичним Співтовариством. Розробка плану стала необхідністю в контексті адаптації до Європейського Регламенту (ЄС) 2018/1999 від 11 грудня 2018 року, який встановлює чіткі вимоги до змісту та процедур узгодження, прийняття та затвердження плану. Цей план визначається як ключова дорожня карта для декарбонізації країни, досягнення вуглецевої нейтральності та виконання енергетичних і кліматичних цілей.

25 червня 2024 року рішенням Кабінету Міністрів України було схвалено Національний план з енергетики та клімату (НПЕК) на період до 2030 року. НПЕК є стратегічним документом, який спрямований на узгодження екологічної, енергетичної та економічної політики для сталого розвитку України.

Серед основних цілей Національного плану з енергетики та клімату: скорочення викидів парникових газів на 65% порівняно з рівнем 1990 року; досягнення 27% частки відновлюваних джерел енергії у загальному кінцевому енергоспоживанні; поглиблення диверсифікації джерел і шляхів постачання енергоресурсів – не більше 30% від одного постачальника; первинне споживання енергії не більше 72,224 млн т н.е., кінцеве споживання енергії 42,168 млн т н.е. (т н.е. – тонна нафтового еквівалента).

Вбачається, що своєчасне ухвалення Україною Національного плану з енергетики та клімату стало важливим кроком для забезпечення розуміння пріоритетів уряду в енергетичній та кліматичній політиці для громадян та стейкхолдерів в Україні. Цей документ слугуватиме планом зеленої реконструкції та відновлення України, стимулюючи допомогу від міжнародної спільноти.

Водночас, основними проблемами в реалізації Національного плану з енергетики та клімату (НПЕК) [4] є:

- продовження бойових дій та необхідність врахування їхніх наслідків, невизначеність щодо масштабів завданих руйнувань та темпів відновлення, що прямо впливають на можливість впровадження окремих визначених політик та заходів, темпи їх впровадження та успішність;
- ослаблена спроможність державних інституцій здійснювати одночасно кризовий менеджмент в умовах бойових дій разом з виконанням своїх ключових функцій вироблення та реалізації публічної політики у сферах енергетики та клімату, особливо з урахуванням виклику їх реформування відповідно до вимог законодавства ЄС;
- накопичена масштабна заборгованість у ланцюгах постачання природного газу та електроенергії, що потребує комплексного врегулювання на державному рівні.

Література

1. Юрій Тарасовський. Збитки та втрати енергосектору України через війну перевищили \$56 млрд – KSE Institute. *Журнал Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/news/>.
2. Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 червня 2024 р. № 587-р
3. Олена Байда, Політики енергоефективності у країнах-членах ЄС. Київ, 2023. URL: <https://internews.ua/storage/app/media/rang/2023%20event%20news/>
4. Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року. URL: file:///C:/Users/adminpc/Downloads/UA%20A1_draft_NECP_2024_04_22_for_submission.pdf

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Рубльова О. В.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Н. В. Карпінська

Основним національним багатством, котре перебуває під особливою охороною держави, як це закріплено в ч. 1 ст. 14 Конституції України, є земля [1]. Однак в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджених Законом України від 28.02.2019, констатується, що сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування, а їх стан близький до критичного [2]. З таким твердженням складно не погодитися, особливо враховуючи колосальні збитки та шкоду, які заподіяні національним земельним ресурсам за період дії воєнного стану в нашій країні, запровадженого у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ у 2022 році.

Зважаючи на це, сьогодні, як ніколи раніше, актуалізується проблематика охорони українських земель. Відповідно до ст. 163 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) завданнями охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель [3]. Сама ж охорона земель, згідно зі ст. 162 ЗК України, – це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [3].

Серед правових заходів, за допомогою яких забезпечується належна охорона земель, окреме місце займають заходи їх кримінально-правової охорони. Так, чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) містить Розділ VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» [4], у якому, крім іншого, наявні норми, котрими встановлюється відповідальність за вчинення суспільно

небезпечних діянь у сфері земельних відносин (наприклад, приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель (ст. 238); забруднення або псування земель (ст. 239); незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля (ст. 2391); незаконне заволодіння поверхневим (ґрунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 2392) та ін.).

Такий підхід вітчизняного законодавця до встановлення кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у сфері земельних відносин є цілком виправданим. На цьому неодноразово наголошувалося у правовій літературі, а в числі необхідних та достатніх підстав криміналізації охорони якісного стану земель вказувалися такі, як: 1) високий ступінь суспільної небезпечності забруднення або псування земель; 2) збільшення та поширення негативного антропогенного навантаження на землю; 3) наявність умов вчинення забруднення або псування земель, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності; 4) необхідність кримінально-правової гарантії охорони відповідних конституційних прав та положень; 5) потреба у забезпеченні глобальної екологічної безпеки [5, с. 83-84].

Разом з тим, закріплені в КК України норми щодо відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин нерідко досить аргументовано піддаються критиці з боку низки науковців. Зокрема, М. Сірант вказує на таке: «У КК України встановлено кримінальну відповідальність за діяння, які посягають на окремі елементи навколишнього середовища ... Коло протиправних дій щодо конкретного виду природного ресурсу не виражено повною мірою. Такий стан правового регулювання суперечить принципу пропорційності між злочином і покаранням, залежно від ступеня суспільної небезпеки, призводить до того, що за значні злочини винний несе легке покарання» [6, с. 163]. Крім того, аналізуючи норми ст. ст. 239 та 2391 КК України, дослідниця констатує, що зазначені в диспозиціях цих статей дії не конкретизовані, що «... призводить до неможливості притягнення до відповідальності осіб за псування земель, внаслідок застосування ними добрив, стимуляторів росту рослин та інших біологічних речовин. На практиці забруднення, отруєння та інші види псування землі явища досить поширені» [6, с. 163].

Окремі пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правової охорони земель з відповідним їй закріпленням у національному законодавстві висловлює й Р. О. Мовчан. На основі дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання цієї сфери названий автор наголошує на необхідності врахування деяких положень іноземного кримінального законодавства, відповідно до яких відповідальність за забруднення природних ресурсів не повинна пов'язуватися з порушенням спеціальних правил; відповідальність за умисні та необережні прояви такого забруднення має диференціюватися, а відповідальність за прояви псування земель, вчинені в зоні надзвичайної екологічної ситуації, потребує посилення [7, с. 16].

Підтримуємо висловлені вище позиції науковців та вважаємо, що вітчизняне кримінальне законодавство в частині встановлення відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин потребує перегляду та подальшого вдосконалення. Щонайменше мова йде про розширення і деталізацію відповідальності за забруднення та псування земель, вчинені в умовах дії воєнного стану. Вважаємо, що реалізація такої пропозиції значною мірою сприятиме ефективності охорони й збереження земель в сучасних непростих українських реаліях.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

3. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.09.2024).

5. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення : навч. посіб. / Т. К. Оверковська, Н. М. Опольська ; Вінн. нац. аграр. ун-т. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 252 с.

6. Сірант М. М. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. *Національний юридичний журнал: Теорія і Практика*. 2020. № 1. С. 161–166. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2020/1/36.pdf> (дата звернення: 06.09.2024).

7. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2020. 38 с. URL:http://idpnan.org.ua/files/2020/movchan-r.o.-kriminalna-vidpovidalnist-za-zlochiny-u-sferi-zemelnih-vidnosin_a.pdf (дата звернення: 06.09.2024).

ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА ЯК ОБ'ЄКТ СПРОЩЕНОГО МЕХАНІЗМУ ПРИВАТИЗАЦІЇ

Сокол М. В.

Земельний кодекс України виділяє два способи безоплатної процедури приватизації земельної ділянки: спрощена, яка регулюється ч. 1-2 ст. 118 ЗК України та повна передбачена ч. 6-11 даної статті.

Основною відмінністю спрощеної від повної моделі приватизації земельної ділянки є відсутність вимоги щодо отримання згоди органів місцевого самоврядування чи відповідного органу державної влади на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки. З огляду на правозастосовну практику та значну кількість судових рішень стосовно відмови уповноважених органів, цей етап є найбільш складним. Окрім того, при реалізації спрощеного механізму законодавча норма не передбачає жодної підстави для відмови на затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки та передачі її у приватну власність.

Згідно норм земельного законодавства право на спрощену процедуру приватизації належить громадянам, які мають у користуванні земельні ділянки, тобто до 2002 року вони отримали право постійного користування та довічного успадкованого володіння відведеною земельною ділянкою державної та комунальної власності або на підставі даного права ділянка перейшла їм у спадок. Також до кола суб'єктів належать особи, які фактично користуються земельною ділянкою на якій розташовані жилий будинок, господарські будівлі, споруди, що перебувають у їх власності.

Дана правова позиція не враховує інтересів ряду суб'єктів, які використовують корисні властивості землі як територіального базису, природного ресурсу й основного засобу виробництва, і у зв'язку із цим повинні наділитись правом на реалізацію спрощеної моделі приватизації такого нерухомого об'єкту.

До кола зазначених осіб також варто віднести: членів фермерського господарства, зі статусом юридичної особи, де приватизація здійснюється із земель, які перебувають у постійному користуванні фермерського господарства; членів садівницького товариства, якому земля надана на праві постійного користування для ведення колективного садівництва; користувача земельною ділянкою за набувальною давністю; власника сертифікату чи іншого документу, який посвідчує право на земельну частку (пай).

Виходячи із переліку підстав, які дають право на спрощену безоплатну процедуру приватизації, варто виокремити спільні ознаки об'єкту даної процедури. Перш за все, це наявність або умовних меж земельної ділянки, або чітко встановлених землевпорядною документацією меж. Проте, варто зауважити, що формування земельної ділянки як об'єкта права, в тому числі наявність технічної документації із землеустрою – не є обов'язковою умовою для початку зазначеної процедури, оскільки такі дії, згідно ч. 1 ст. 118 ЗК України відбуваються в момент приватизації землекористувачем самостійно [1].

У процесі землекористування, наприклад за набувальною давністю чи на підставі запису в земельно-шнурових книгах сільськогосподарських підприємств, відповідно до яких працівникам надавався в постійне користування земельний наділ, формування земельної ділянки із визначенням меж в натурі (на місцевості) не здійснювалося, але кожен користувач знає де починається та завершується саме його площа землі, де проходить межа при суміжних ділянках чи певна ґрунтова дорога при сусідніх земельних наділах. Крім того в Законі України “Про Державний земельний кадастр” вказано, що державна реєстрація земельної ділянки може здійснюватися відповідно до комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, генерального плану населеного пункту, детального плану території за заявою їх власників (користувачів земельної ділянки державної чи комунальної власності) [2].

Проте, у випадку із фермерським господарством, кожен член має право безоплатно отримати у приватну власність земельну ділянку в розмірі паю із земель раніше наданих їм у користування. Тобто, навіть умовно визначених меж не буде, оскільки земельна ділянка може бути виділена у будь-якій частині в межах площі наданої у постійне користування. Підставою для виділення чіткого земельного наділу повинно бути рішення усіх членів фермерського господарства.

Наступною ознакою земельної ділянки, яка об'єкта спрощеної процедури приватизації виступає площа. Відповідно до ч. 1 ст. 118 ЗК України площа не може перевищувати меж визначених статтею 121. У випадку, наявності правовстановлюючих документів на ділянку більшого розміру безоплатно приватизувати, на даний момент, можна лише: - до 2-х гектарів для ведення особистого селянського господарства; до 0,12 га для ведення садівництва; від 0,10 до 0,25 га (залежно від місця знаходження) присадибну земельну ділянку; до 0,10 га для індивідуального дачного будівництва; до 0,01 га для будівництва індивідуальних гаражів та в розмірі земельної частки (паю) - для ведення фермерського господарства [1, ст. 121], решту земельного наділу, за умов визначених законодавством, можна придбати на підставі цивільно-правових договорів. Прикладом даної ситуації може слугувати Примірний статут колгоспу 1969 року згідно з яким, сім'ї колгоспника надавалася земельна присадибна ділянка під город, сад та інші потреби в розмірі до 0,50 гектара, включаючи й землю, зайняту будівлями [3, с. 26].

Ознаку щодо площі земельної ділянки можна розглядати і в іншому контексті. Це стосується приватизації декількох земельних ділянок у визначених ст. 121 межах. Так, згідно законодавства, передача земельних ділянок безоплатно у власність громадян провадиться один раз по кожному виду цільового призначення. Отже, якщо особа отримала до 2002 року на праві постійного користування чи довічного успадкованого володіння 4 земельні ділянки для ведення на той час особистого підсобного господарства, загальна площа яких не буде перевищувати двох гектарів, вона має право на їх безоплатну приватизацію, за умови якщо це відбувається одночасно (вимога про передачу декількох ділянок зазначена в одному клопотанні та в одному рішенні уповноваженого органу).

Виходячи із аналізу Земельного кодексу 1990 року та статей 118 та 121 чинного кодексу можна виділити ще одну ознаку – це вид використання земельної ділянки. Статтею 18 Кодексу 1990 року передбачалося право сільських та селищних рад народних депутатів надавати земельні ділянки для всіх потреб із земель сіл, селищ, а також за їх межами для будівництва шкіл, лікарень, підприємств торгівлі та інших об'єктів, пов'язаних з обслуговуванням населення, сільськогосподарського використання, ведення особистого підсобного господарства, індивідуального житлового, дачного і гаражного будівництва, індивідуального і колективного садівництва, городництва і традиційних народних промислів. Земельні ділянки для ведення селянського (фермерського) господарства виділялися за рішенням районних рад [4]. Тобто, безоплатно можна отримати лише 6 видів цільового призначення земельних ділянок.

Строк перебування земельної ділянки у користуванні не відноситься до характерної особливості даного об'єкту, проте, якщо мова ведеться про користування землею з позиції визначеній у ч. 3 ст. 116 ЗК України, то дане титульне право повинно виникнути до 2002 року, дати набрання чинності новим Земельним кодексом. Єдиним винятком, у даному випадку є користування за набувальною давністю, яке згідно ст. 119 повинно бути безперервним протягом 15 років, і його реалізація можлива лише з 1 січня 2017 року.

Останньою ознакою об'єкта приватизації є звичайно, право власності. До моменту оформлення права приватної власності земельна ділянка повинна належати державі чи територіальній громаді. Проте, доречно зауважити, що з моменту прийняття Закону “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин” [5] практично усі землі за межами населених пунктів переходять у розпорядження органів місцевого самоврядування.

На підставі наведеного вище аналізу, варто сформулювати чіткий перелік ознак земельної ділянки як об'єкта спрощеного механізму безоплатної приватизації:

- наявність умовних меж земельної ділянки, які склалися в процесі землекористування. У випадку із фермерським господарством, за наявності спільного рішення членів, у будь-якій частині в межах площі наданої у постійне користування;
- формування земельної ділянки як об'єкта права та наявність землевпорядної документації – не є обов'язковою умовою, оскільки такі дії відбуваються в процесі приватизації;
- площа земельної ділянки не повинна перевищувати меж визначених у ст. 121 ЗК України;

- право на приватизацію двох та більше земельних ділянок одного цільового призначення, в межах норм передбачених ст. 121, за умови якщо це відбувається одночасно (вимога про передачу двох чи більше ділянок зазначена в одному клопотанні та в одному рішенні уповноваженого органу);
- види використання земельних ділянок визначені у ч. 2 ст. 121 ЗК України;
- строки користування земельною ділянкою значення не мають, окрім приватизації за умовою набувальної давності;
- об'єкт приватизації повинен перебувати у державній чи комунальній власності.

Література

1. Земельний кодекс України : Закон України від 25. 10. 2001 р. № 2768-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
2. Про Державний земельний кадастр : Закон України від 07. 07. 2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>
3. Становлення і розвиток земельного законодавства України у XX – на початку XXI століття: наук.-практ. посіб. для суддів та кандидатів на посаду судді / П. Ф. Кулинич та ін. Київ : вид-во ФОП Клименко Ю.Я., 2018, 142 с.
4. Земельний кодекс України : Закон УРСР від 18. 12. 1990 року № 561-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/561-12> (втратив чинність)
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин : Закон України від 28. 04. 2021 року № 1423-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20>

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Третяк Б. М.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Н. В. Карпінська

Повномасштабне вторгнення росії на територію України принесло дуже серйозні наслідки для родючості ґрунту та екологічної стійкості сільського господарства. Військові дії призвели до руйнування інфраструктури, забруднення ґрунту та водних ресурсів, знищення рослинності та біологічної різноманітності. Внаслідок цього родючий ґрунт величезних масштабів втрачений, а багато землі стало непридатною для сільськогосподарського використання.

Реалізація концепції сталого розвитку в аграрній сфері потребує екологізації сільськогосподарського виробництва, а загальна сільськогосподарська політика ЄС заохочує перехід до розумного, конкурентоспроможного, стійкого та диверсифікованого агропромислового сектору, забезпечуючи при цьому довгострокову продовольчу безпеку, захист природних ресурсів, збереження та збільшення біорізноманіття, а також зміцнення соціально-економічної структури сільських територій.

В доктрині аграрного, земельного та екологічного права існують різні підходи та розуміння поняття екологізації. Так, Т. В. Курман під «екологізацією сільськогосподарського виробництва» розуміє встановлений в аграрному законодавстві, механізм реалізації екологічних нормативів, вимог і приписів як уповноваженими державними органами, органами місцевого самоврядування, так і самими аграрними товаровиробниками щодо захисту довкілля, еколого збалансованого використання природних ресурсів, виробництва якісної та екологічно безпечної сільськогосподарської продукції рослинництва, тваринництва, аквакультури й агролісівництва в процесі сільськогосподарського виробництва для забезпечення його сталого розвитку Основними напрямками екологізації традиційного сільськогосподарського виробництва, на думку авторки є екологізація технологій ведення сільгоспвиробництва в рослинництві, тваринництві, аквакультурі, агролісівництві; екологізація сільськогосподарського землекористування; екологізація сільськогосподарської техніки; екологізація природокористування; екологізація поводження з відходами сільськогосподарського виробництва; екологізація захисту сільськогосподарських тварин і рослин; екологізація системи

біобезпеки у сфері традиційного сільськогосподарського виробництва; екологізація свідомості селян. [1].

На законодавчому рівні відсутнє визначення поняття «екологізація сільського господарства». Водночас, у Розділі 1 Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [2]. вказано, що екологізація господарської діяльності є обов'язком держави, а одним із завдань у сфері інтеграції екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління є впровадження підготовка державних цільових програм з екологізації окремих галузей національної економіки, що передбачають технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів [3].

Натомість, у редакції чинного Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» при відсутності даного завдання – велика увага приділяється самому процесу екологізації: впровадження інструментів сталого споживання і виробництва; вдосконалення системи кадастрів природних ресурсів, державної статистичної звітності з використання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища; забезпечення сталого використання й охорони земель, покращення стану уражених екосистем і сприяння досягненню нейтрального рівня деградації земель; підвищення рівня обізнаності населення, землевласників і землекористувачів щодо проблем деградації земель. [3; 4]

Правовим підґрунтям екологізації сільськогосподарського землекористування вважати положення ст. 5 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III, у якому закріплюється принцип земельного законодавства як пріоритет вимог екологічної безпеки. При цьому принцип пріоритету вимог екологічної безпеки означає, що порушення вимог екологічної безпеки не можна виправдати жодними міркуваннями на кшталт економічної ефективності, доцільності, відповідності певної діяльності законодавству чи великого значення для держави, суспільства тощо.

Таким чином:

- питання екологічної сталості сільського господарства є питанням продовольчої безпеки, а екологізація сільськогосподарських практик має стати основою для зеленої відбудови агропродовольчих систем України;

- ефективність екологізації галузі сільського господарства залежить від належного правового забезпечення;

- у світлі прагнень України до членства в ЄС – удосконалення вітчизняного правового забезпечення екологізації сфери сільського господарства повинно враховувати загальноєвропейські принципи ведення політики сталого сільського господарства.

Література

1. Курман Т. В. Екологізація традиційного сільськогосподарського виробництва як засіб забезпечення його сталого розвитку: правові аспекти. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 4. 2018. С. 95-99.

2. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»: Закон України від 21.12.2010 № 2818-VI (втратив чинність 01.01.2020 року). Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17#Text>

3. Лозо О. В. Нежиборець А. В., Комісарова Д. О. Екологізація сільського господарства в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. Юридичний науковий електронний журнал. URL: № 10. 2022. http://www.lsej.org.ua/10_2022/89.pdf

4. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697- VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

ВІДНОВЛЮВАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ У ЕНЕРГЕТИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ ПОЛЬЩІ: ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Фідря Ю. О.

На прикладі Польщі розглянуто ключові тенденції розвитку енергетичної політики в контексті глобальних викликів. Основна увага приділяється адаптації енергетичних стратегій до вимог сучасного світу. Окреслено перспективи розвитку відновлювальних джерел енергії у Польщі та підкреслено важливість подальшого вдосконалення енергетичної політики для забезпечення сталого розвитку та енергетичної незалежності.

Ключові слова: енергетична політика, відновлювальні джерела енергії, альтернативна енергетика, енергетична система.

Однією з ключових тенденцій сучасного глобального розвитку є адаптація енергетичної політики до актуальних викликів світового масштабу. Усі розвинені країни світу активно вдосконалюють свої національні енергетичні стратегії з метою задоволення енергетичних потреб. Центральними елементами більшості таких стратегій є раціональне використання енергоресурсів, розвиток альтернативних джерел енергії та підвищення рівня енергоефективності. Визначення саме таких пріоритетів енергетичної політики зумовлене різними чинниками, основними серед яких є енергетична та паливна кризи, війни, глобальні зміни клімату, забруднення навколишнього середовища. На сьогодні особливого значення кожна держава надає запровадженню та широкому використанню відновлюваної енергетики, модернізуючи регуляторно-законодавчу базу та відповідну інфраструктуру.

В Україні воєнний стан вніс свої корективи в регулювання суспільних відносин в зазначеній сфері, проте не зруйнував бажання зробити українську енергетику менш залежною від викопних видів палива і більш сталою. Навіть сьогодні в умовах війни зелена генерація продовжує розвиток, але трохи уповільнивши свої темпи [1, с. 10]. Крім того обраний євроінтеграційний вектор розвитку нашої держави та надання їй офіційного статусу кандидата в члени ЄС змушує розвивати різні види альтернативної енергетики, а також радикально оновлювати законодавство та змінювати традиційні підходи до його розробки. У цьому контексті є корисним досвід Польщі як країни-сусіда та водночас країни-члена ЄС. Як зазначається в літературі, Польща має унікальний досвід вдосконалення енергетичної політики, в основі якого синергія глобальних викликів, спільна енергетична політика ЄС, а також врахування національних особливостей розвитку [2].

Основи сучасної енергетичної політики Польщі почали закладатися в 90-х роках ХХ століття. Однак після вступу Польщі до Європейського Союзу енергетична політика держави зазнала змін, які були зумовлені вимогами ЄС. Базовим нормативно-правовим актом, який регулює енергетичну політику Польщі, є Закон про енергетику від 10.05.1997 р. [3], який визначає засади формування енергетичної політики держави, принципи та умови постачання і використання паливно-енергетичних ресурсів, у тому числі теплової енергії, діяльності суб'єктів господарювання у сфері енергетики, а також визначає органи, до компетенції яких належать питання управління в паливно-енергетичному комплексі.

20 лютого 2015 року був прийнятий Закон Республіки Польща «Про відновлювані джерела енергії» [4], який встановлює умови та порядок здійснення діяльності з виробництва електричної енергії з відновлюваних джерел енергії, механізми та інструменти підтримки такого виробництва, а також принципи міжнародного співробітництва у сфері відновлюваних джерел енергії та спільних інвестиційних проєктів.

На сьогодні напрямки розвитку польського енергетичного сектору визначає Енергетична політика Польщі до 2040 року [5], яка ґрунтується на трьох ключових стовпах (опорах) – справедлива трансформація, система нульових викидів енергії, висока якість повітря. Саме в рамках побудови системи нульових викидів енергії, серед іншого, передбачається розвиток альтернативної енергетики як найбільш перспективного напрямку енергетики в сучасних умовах.

Відповідно до вказаних вище стовпів енергетичної політики сформовано вісім спеціальних цілей та відповідні стратегічні проєкти. Ціль 6 передбачає розвиток відновлюваних джерел енергії. У рамках указаної цілі ключовими елементами є: (1) зростання потужності альтернативної енергетики (вітрової), яке у 2030 р. має складати 5,9 ГВт., а у 2040 р. – 11 ГВт.; (2) зростання потужності альтернативної енергетики (сонячної), яка у 2030 р. має складати 5-7 ГВт., а у 2040 р. – 10-16 ГВт.; (3) збільшення частки відновлюваних джерел енергії: у всіх секторах та технологіях – у 2030 році

частка відновлюваної енергії у валовому кінцевому споживанні енергії становитиме щонайменше 23%: не менше 32% в енергетиці (переважно вітрова та сонячна), 28% у опаленні, 14% у транспорті (за рахунок електромобільності); (4) спрямованість інвестиційних програм на розвиток відновлюваних джерел енергії.

Зважаючи на серйозність викликів, які постають як перед Польщею та ЄС, так і перед світовою спільнотою, Міністерство економіки Польщі уже оприлюднило для широкого обговорення проєкт Енергетичної політики Польщі до 2050 року [6]. Як зазначається у документі, головною метою енергетичної політики є створення умов для безперервного та сталого розвитку енергетичного сектору Польщі, що сприяє розвитку національної економіки, забезпеченню енергетичної безпеки держави та задоволенню енергетичних потреб суб'єктів господарювання і населення.

Для досягнення головної мети було визначено три рівнозначні операційні цілі: (1) забезпечення національної енергетичної безпеки, (2) підвищення конкурентоспроможності та енергоефективності національної економіки в рамках внутрішнього енергетичного ринку ЄС та (3) зменшення впливу енергетики на навколишнє середовище. Реалізація третьої операційної цілі включатиме заходи, що призведуть до скорочення викидів парникових газів, зменшення забруднювачів повітря, води та ґрунту, а також збільшення використання відновлюваних джерел енергії.

Відновлювані джерела енергії, як зазначено у аналізованому документі, стануть важливим елементом польської електроенергетичної системи. Збільшення частки відновлювальних джерел енергії у кінцевому енергоспоживанні залежатиме, зокрема, від прогресу у досягненні економічної зрілості окремих технологій та використання внутрішнього потенціалу. Необхідно спрямувати підтримку насамперед на ті технології, які в польських умовах характеризуються найбільшою стабільністю, мають найбільший потенціал і найнижчу собівартість виробленої електроенергії.

Беручи до уваги очікуване зростання економічної ефективності відновлюваних джерел, очікується, що після 2035 року відновлювані джерела енергії зможуть конкурувати з традиційною енергетикою без потреби в підтримці. До того часу польський сектор відновлювальних джерел енергії повинен розробити технологічну спеціалізацію на основі визначеного національного потенціалу окремих джерел (вітер, біомаса, біогаз, геотермальна енергія, сонячна енергія), що дозволить максимізувати вигоди від розвитку технологій в масштабах національної економіки. У довгостроковій перспективі підтримка технологій відновлювальних джерел енергії повинна бути спрямована на підтримку тих технологій, які можуть стати спеціалізацією Польщі у цій галузі.

У підсумку можна зазначити, що Польща проводить енергетичну політику відповідно до стратегії Європейського Союзу, яка базується на постійному збільшенні частки енергії, виробленої з відновлюваних джерел. Влада Польщі враховує як сучасні світові тенденції розвитку, так і національні інтереси країни, орієнтуючись на задоволення основних енергетичних потреб країни, національний ринок праці та зміни в економіці.

Література

1. Правове забезпечення альтернативної енергетики в Україні: навч. посіб./ за заг. ред. д.ю.н., проф. Т.Є. Харитонової, д.ю.н., проф. Х. А. Григор'євої, к.ю.н., доц. Є. О. Платонові. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 364 с.
2. Паламарчук Д., Паламарчук Н. Енергетична політика Польщі до 2040 р.: основи, цілі та ключові елементи. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 28. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/506/484>
3. Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970540348/U/D19970348Lj.pdf>
4. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150000478>
5. Polityka energetyczna Polski do 2040 roku. URL: <https://www.gov.pl/web/morska-energetyka-wiatrowa/polityka-energetyczna-polski-do-2040-roku-pep2040>
6. Polityka energetyczna Polski do 2050 roku (project). URL: https://www.gov.pl/documents/33372/436746/DE_projekt_PEP2050_2015-08-03.doc/57c5150f-f50e-e8a7-6b27-49c330ab9d4d

Fidria Yu. Renewable energy sources in the energy policy of Poland: experience of legal regulation. *The key trends in the development of energy policy in the context of global challenges are considered on the example of Poland. The main attention is paid to the adaptation of energy strategies to the requirements of the modern world. The prospects for the development of renewable energy sources in Poland are outlined and the importance of further improvement of energy policy to ensure sustainable development and energy independence is emphasized.*

Keywords: *energy policy, renewable energy sources, alternative energy, energy system.*

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наконечна Г. Я.

Проаналізовано банківське кредитування в Україні в умовах воєнного стану, виявлено проблеми, які постали під час війни та запропоновано рішення задля подолання кризи.

Ключові слова: банківське кредитування, воєнний стан, банк, кредит, позичальник, кредитор, реструктуризація.

В умовах економічної та політичної нестабільності, спричинених повномасштабним вторгненням РФ в Україну, організація кредитних відносин банків з реальним сектором економіки потребує вивчення, щоб заходи монетарного впливу на перебіг економічних процесів, у тому числі через функціонування банківської системи, набули належного рівня дієвості та сприяли подоланню таких кризових явищ, як спад виробництва, розбалансованість фінансової системи держави та фінансових ринків, висока інфляція, зростання безробіття, уповільнення кредитування економіки, банкрутства банківських установ [1].

Ключовим законодавчим актом, який регулює сутність банківського кредитування є Цивільний кодекс України; норми спеціального банківського законодавства, зокрема Закон України «Про банки і банківську діяльність» ст. 49 та абз. 6 ч. 1 ст. 2 де визначається банківський кредит – як будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, що надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів із такої суми [2], ст. 42 Закону України «Про Національний банк України» та інші нормативні акти, що визначають відносини у сфері банківського кредитування.

Банківське кредитування, має наступні особливості: по-перше, для банків головним джерелом кредитування є запозичені грошові кошти. По-друге, договір банківського кредитування обов'язково характеризує його відплатний характер, тобто сплату позичальником відсотків за користування коштами банку протягом певного календарного строку. Нарахування відсотків за користування кредитом здійснюється відповідно до правил бухгалтерського обліку процентних та комісійних доходів і витрат банків, затверджених постановою Правління НБУ. По-третє, забезпеченість кредиту. Для забезпечення своєчасного повернення кредиту банки приймають заставу, поручительство, гарантію іншого банку, а також зобов'язання в інших формах, надбаних банківською практикою. По-четверте, договір банківського кредитування відрізняє цільовий характер призначення кредитних коштів. Отже, банківське кредитування можна розглядати як правовідносини між банком (кредитором) і суб'єктом підприємницької діяльності (позичальником), що передбачають зобов'язання банку надати певну суму грошей позичальникові у власність та взаємне зобов'язання позичальника взяти кредит, повернути його у визначені договором строки, сплатити процентну ставку, а також використати кредитні кошти за цільовим призначенням, якщо інше не буде передбачено кредитним договором [3].

З триваючою воєнною агресією та веденням на території України активних бойових дій набуло значного поширення зростання кількості проблемних кредитів, що пов'язано з погіршенням платоспроможності суб'єктів господарювання на фоні інфляційних процесів, підвищення курсу долара й євро тощо. Тому, варто розглянути банківське кредитування в Україні у період дії воєнного стану щодо виплат по діючим кредитам.

У березні 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану».

Однією з головних змін вказаного Закону стало скасування штрафів та будь-яких санкцій за прострочення сплати щомісячних платежів за кредитом та заборона на збільшення процентної ставки за користування кредитом у разі невиконання зобов'язань за договором. Таким чином, держава звільнила позичальників від відповідальності за прострочені грошові зобов'язання. Вказані зміни діють на період воєнного стану та протягом тридцяти днів з дня його закінчення [4].

Проте, як бачимо з вказаного Закону, платити за кредити все ж таки доведеться, обов'язок сплати тіла кредиту та процентів залишається за позичальниками. Таке нарахування є правомірним з боку кредитора.

Проте слід розуміти, що після закінчення дії воєнного стану доведеться розв'язувати питання з виплатами та гасити платежі, які накопичилися з 24 лютого.

Деякі банки пішли назустріч українцям, пропонуючи реструктуризацію. Реструктуризація – це одна з форм реорганізації умов боргу, під час якої боржники і кредитори домовляються про відстрочення виплат заборгованостей за основною сумою кредиту і за відсотками, термін яких повинен наступити в певний період часу, а також про новий графік таких платежів.

Банк здійснює реструктуризацію, регулюючи основні параметри кредитного договору: термін погашення кредиту та розмір відсоткової ставки. При підтвердженні клієнтом скрутного фінансового становища банк може збільшити термін дії кредиту, зменшити відсоткову ставку або комбінувати ці дії задля зменшення розміру щомісячного платежу.

Слід зазначити, що переважна більшість банків формують умови реструктуризації окремо для кожного позичальника. Тобто ви не знайдете стандартних умов, за якими банк усім охочим пропонує збільшення терміну кредитування чи фіксоване зниження відсоткової ставки за кредитом. Але це звична ситуація, адже фінансове становище клієнтів та стан заборгованості у кожному випадку різні.

Для реструктуризації кредитного боргу позичальнику необхідно звернутися із заявою до банку, в якому було отримано кредит. У заяві потрібно вказати обставини, які спричинили скрутне фінансове становище, та надати підтверджуючі документи. Крім цього, потрібно бути готовим, що банк вимагатиме багато різноманітних документів та довідок. Стандартного пакета документів – паспорта та ідентифікаційного коду, позичальнику буде недостатньо. Також можуть знадобитися: довідка про доходи, документи, що підтверджують складне фінансове становище, тощо. Банк може запитати додаткову інформацію, щоб оцінити справжній фінансовий стан позичальника. Крім цього, банки дивляться на кредитну історію, перевіряють автоматизовану систему виконавчих проваджень, єдиний реєстр боржників.

Разом із тим треба розуміти, що банк зацікавлений у реструктуризації й отриманні працюючого кредиту і абсолютно не зацікавлений у доведенні справи до безнадійної заборгованості та втрати клієнта.

Перевагами реструктуризації для позичальників є, по-перше: полегшення умов погашення заборгованості за кредитом; по-друге: збереження позитивної кредитної історії. Тож радимо позичальникам, навіть в умовах воєнного стану, намагатися хоча б частково виконувати свої зобов'язання за кредитним договором, щоб не потрапити у боргову яму[5].

Удосконалення механізмів банківського кредитування та його постійний розвиток залишається одним із основних шляхів виходу України із кризового стану.

Література

1. Дзюблюк О. Проблеми активізації банківського кредитування реального сектору економіки в умовах воєнного стану. Вісник економіки. 2023. Вип. 3. С. 8–25.
2. Трач С.С. Банківське кредитування в Україні: вітчизняний та міжнародний досвід США та Великої Британії URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstre>
3. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р № 2121 – III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
4. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
5. Як правильно сплачувати кредити в умовах воєнного стану, щоб не потрапити у боргову яму URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/yak-pravilno-splachuvati-kredit-v-umovah-voennogo-stanu-shchob-ne-potrapiti-u-borgovu-yamu.html>

Nakonechna H. Bank lending under martial law. Bank lending in Ukraine under martial law was analyzed, problems that arose during the war were identified, and solutions for overcoming the crisis were proposed.

Keywords: bank lending, martial law, bank, credit, borrower, creditor, restructuring.

ДО ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО АКТУ

Рой О. В.

Вітчизняне законодавство підлягає численним змінам, що обґрунтовується процесом гармонізації законодавства на шляху вступу до Європейського Союзу.

Непослідовність термінології безпосередньо впливає на повне, чітке тлумачення дефініцій, та, як наслідок, створює перешкоди у вирішенні адміністративної справи із правильним застосуванням норм матеріального права та у відповідності до норм процесуального права.

Вивчення існуючих наукових досліджень, що врегульовують дефініцію «адміністративного акту», виявлення проблемних питань понятійно-категоріального апарату, ставиться за мету дослідження.

Адміністративні акти, у контексті наукових пошуків, розглядалися такими українськими вченими-адміністративістами, як: О. Ф. Андрійко, В. М. Бевзенко, Л. Є. Кисіль, Т. О. Коломоєць, Р. С. Мельник, В. П. Тимошук та ін.

Конституція та закони України визначають принципи, за якими жоден правовий акт не може бути виведений з-під контролю судової влади на предмет конституційності, законності цього акту чи його відповідності правовому акту вищої сили.

Натомість, законодавством також встановлено позасудовий (адміністративний) порядок оскарження актів адміністративного органу. З одного боку, створена ступінчата система контролю актів суб'єктів владних повноважень, з іншого – пошук шляхів до розвантаження судової системи.

Для нормативного врегулювання процедури адміністративного оскарження, у тому числі, було прийнято Закон України «Про адміністративну процедуру», що закріплює поняття адміністративного акту, як рішення або юридично значуща дія індивідуального характеру, прийняте (вчинена) адміністративним органом для вирішення конкретної справи та спрямоване (спрямована) на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків окремої особи (осіб) [1].

Біла В.Р. у своєму дослідженні використовує дефініцію «індивідуального акта публічного адміністрування», що є індивідуально-конкретним владним волевиявленням уповноваженого на виконання публічно-владних управлінських функцій суб'єкта адміністративного права, спрямованим на функції публічного адміністрування шляхом використання та виконання власних та делегованих повноважень, застосування норм адміністративного права, що зумовлює зміни в адміністративно-правовому статусі особи або її участь у нових правовідносинах, встановлення, зміни та припинення правового режиму публічного майна, території, ситуації [2, С. 253].

Слід звернути увагу, що за таким визначенням є звужений предмет правозастосування, з огляду, що адміністративні акти охоплюють широку сферу фізичних та юридичних осіб.

Термін «індивідуальний адміністративний акт» використовує Мандюк О. Р. у дисертаційній роботі, визначаючи, як одностороннє волевиявлення адміністративного органу зовнішньої дії, що безпосередньо впливає на права, свободи чи інтереси конкретних осіб або стосується конкретної ситуації [3, С. 6].

Загальні вчення з адміністративного права Бевзенка В. М. та Мельника Р. С. визначають, що адміністративний акт становить собою офіційне рішення, прийняте від імені публічної влади і засноване на нормах адміністративного права [4, С. 263]. Автори розглядають адміністративний акт як рішення (правовий акт) індивідуальної дії, прийняте адміністративним органом/суб'єктом публічного адміністрування для врегулювання конкретної справи і спрямоване на набуття, зміну або припинення прав та обов'язків фізичної або юридичної особи (осіб) [5, С. 337].

На основі викладеного, робиться висновок, що законодавче поняття адміністративного акту не містить істотних ознак, що відмежовує його від, зокрема, нормативно-правового акту. До таких відносяться, наприклад, дія в часі, що має короткостроковий характер або, здебільшого, адміністративний акт вичерпує свою дію після застосування.

Дискусійним є те, що законодавець відносить до адміністративного акту юридично значущу дію індивідуального характеру, що не узгоджується із загальними положеннями адміністративного права, оскільки предметом оскарження є рішення або діяння (дія чи бездіяльність). Тому вказані дискусійні питання стануть предметом досліджень для нових наукових пошуків.

Література

1. Про адміністративну процедуру: Закон України № 2073-IX від 17.02.2022. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 15, ст. 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення 10.09.2024).
2. Біла В. Р. Правові форми публічного адміністрування в Україні. - дис. доктор. юрид. наук: 12.00.07. за спеціальністю 12.00.07. Національний авіаційний університет - Київ, 2020. - 431 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/44379> (дата звернення 12.09.2024).
3. Мандюк О. Р. Індивідуальні адміністративні акти: теорія та практика застосування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 21 с.
4. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / За заг. ред. Р. С. Мельника. – К.: Ваіте, 2014. – 376 с.
5. Загальне адміністративне право [Текст] : підручник / [Бевзенко В. М. та ін.] ; за заг. ред. Р. С. Мельника. - Вид. 2-ге. - Одеса : Гельветика, 2023. – 687 с.

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ: ЗАГРОЗИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Теремецький В. І., Федірко В. А.

Як відомо, принцип незалежності судової влади в Україні є фундаментальним, оскільки він є основою і гарантією підтримання поваги та довіри суспільства до цієї гілки влади загалом. Проте, попри задекларовану готовність забезпечувати незалежність судової системи, досі існують спроби здійснювати непрямий контроль над процесами в системі правосуддя.

Розглянемо ситуацію, яка виникла через нещодавній наказ Державної аудиторської служби України (далі – Держаудитслужба) від 24.05.2024 № 108 про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності апеляційних та місцевих судів різної спеціалізації [1]. Заплановані Держаудитслужбою перевірки викликали занепокоєння в контексті незалежності судової гілки влади та були сприйняті частиною професійної спільноти як форма тиску на суди.

Голова Держаудитслужби А. Басалаєвої вважає, що суди є бюджетними установами і тому підконтрольні органам державного фінансового контролю [2]. До того ж, на її думку, ні Конституція України, ні закони України не містять жодної норми, яка б визначала конкретний орган державної влади саме у судовій владі, який був би наділений повноваженнями щодо контролю в частині використання судами бюджетних коштів [3].

Рада суддів України (далі – РСУ) у своєму рішенні від 09.06.2016 № 44 засудила такі дії Держаудитслужби та зазначила, що проведення Держаудитслужбою відповідних ревізій/перевірок «містить ризики для незалежності судової гілки влади та тиску на суди та суддів органами виконавчої влади», а сам факт вчинення таких дій може поставити під сумнів незалежність судів та суддів [4]. Водночас РСУ звернулася до Кабінету Міністрів України (далі – Кабмін) та Верховної Ради України для реагування на ризики, що можуть вплинути на незалежність судової гілки влади.

Цікаво, що на запит «Судово-юридичної газети» до Рахункової палати, остання відповіла, що не володіє інформацією щодо підстав проведення, переліку судів і дат проведення таких ревізій. До того ж «Рахункова палата не погоджувала та не зобов'язана, відповідно до своїх повноважень, погоджувати рішення про проведення Держаудитслужбою зазначених ревізій», адже остання «не підпорядкована та не підзвітна Рахунковій палаті» [5].

Міністерство фінансів України (далі – Мінфін) у своїй відповіді на аналогічний запит зауважило, що ані Рахункова палата, ані Мінфін не мають повноважень стосовно контролю над законністю рішень Держаудитслужби стосовно включення судів до планів ревізій. На думку Уряду в особі Мінфіну, відсутні акти, які зобов'язують Держаудитслужбу погоджувати рішення про проведення заходів державного фінансового контролю з Кабміном, Мінфіном, Рахунковою палатою чи іншими державними органами. Тобто, Держаудитслужба фактично наділена необмеженими і неконтрольованими повноваженнями проводити ревізії в будь-яких органах державної влади, органах місцевого самоврядування, а також створених ними організаціях [6].

Утім, як відомо, головним розпорядником коштів стосовно місцевих та апеляційних судів є Державна судова адміністрація України (далі – ДСА України), і перевірки фінансово-господарської

діяльності в судах здійснюються саме ДСА України, через яку фінансуються органи судової влади, а також органами Рахункової палати.

Зауважимо, що станом на 15.09.2024 Вища рада правосуддя (далі – ВРП) не висловила жодної публічної позиції стосовно проведення Держаудитслужбою ревізій діяльності судів. Хоча саме ВРП відповідно до ст. 131 Конституції вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів. Зазначене питання перебуває на перевірці у голови ВРП Г. Усика ще з липня 2024 року.

На нараді, що відбулася 13.09.2024 у Верховному Суді за участю голів апеляційних судів, було обговорено дискусійне питання щодо перевірки судів Держаудитслужбою. На думку Голови Верховного Суду С. Кравченка суди мають бути максимально відкритими в питаннях використання бюджетних коштів і не чинити перешкод уповноваженим органам у здійсненні таких функцій. Водночас за наявності пересторог у тому, що органи влади при здійсненні перевірок можуть чинити тиск на суди або іншим чином посягати на їх незалежність, останні мають реагувати на це відповідним чином [7].

06.09.2024 Кабмін своєю постановою № 1031 наділив Держаудитслужбу статусом Служби координації боротьби із шахрайством у рамках отримання Україною 50 млрд євро за інструментом Ukraine Facility. Відтак, Держаудитслужба отримала нові повноваження для реалізації Рамкової угоди між Україною та ЄС щодо спеціальних механізмів фінансування України за цим інструментом. З цього моменту Держаудитслужба зобов'язана співпрацювати та надавати інформацію про шахрайство, корупцію та будь-яку іншу незаконну діяльність, що впливає на фінансові інтереси ЄС. Крім того, Кабмін цією ж постановою затвердив Порядок реалізації механізму міжвідомчої взаємодії Держаудитслужби як Служби координації боротьби із шахрайством щодо організації взаємодії з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF). Також Урядом було внесено зміни до Положення про Держаудитслужбу.

Отже, тепер Держаудитслужба відповідно до абз. 7 п. 6 Постанови № 1031 має сприяти здійсненню OLAF заходів щодо проведення адміністративних розслідувань (перевірок на місцях та інспектувань) на території України та може залучати суб'єктів взаємодії у межах їх повноважень до проведення таких адміністративних розслідувань [8].

Таким чином, лише з часу набрання постановою № 1031 законної сили Держаудитслужба отримала легальні повноваження з контролю за використанням коштів, які будуть надходити через механізм підтримки за програмою Ukraine Facility (план проведення у найближчі роки більш ніж 200 реформ, погоджених Урядом з ЄС), зокрема щодо реформи судової влади та забезпечення судової діяльності. Тому повідомлення голови Держаудитслужби А. Басалаєвої у листі до РСУ та Верховного Суду від 31.07.2024 щодо наявності таких повноважень ще до офіційного отримання Держаудитслужбою статусу Служби координації боротьби із шахрайством, є безпідставним і незаконним.

Наразі постає питання: де закінчується контроль за коштами ЄС і починається тиск на судову гілку влади? Сподіваємось, що Держаудитслужба чітко дотримуватиметься своїх повноважень щодо перевірки цільового використання коштів, які надходитимуть через механізм підтримки за програмою Ukraine Facility, а судова гілка влади залишатиметься незалежною, як того вимагають Конституція та закони України.

Література

1. Про затвердження Плану проведення заходів державного фінансового контролю Державної аудиторської служби України на III квартал 2024 року: наказ Голови Державної аудиторської служби України від 24.05.2024 № 108. URL: https://dasu.gov.ua/attachments/8cacfa45-8f7a-48c8-94f4-d43c15e04d5b_%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_108-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0.pdf

2. Про заходи державного фінансового контролю: Лист голови Державної аудиторської служби А. Басалаєвої до Ради суддів України від 31.07.2024. <https://rsu.gov.ua/uploads/news/blank-dasu-181020219770-fab108f36a.pdf>

3. У Держаудитслужбі вважають, що у судовій владі немає органу контролю за використанням бюджетних коштів, тому взяли на себе місію перевірити суди. Судово-юридична газета. 11.09.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/310273-v-gosauditsluzhbe-schitayut-cto-u-sudebnoy-vlasti-net-organa-kontrolya-za-ispolzovaniem-byudzhetnykh-sredstv-poetomu-vzyali-na-sebya-missiyu-proverit-sudy>

4. Рішення Ради суддів України від 01.08.2024 № 24. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents/175>

5. Держаудитслужба не з'ясувала позицію Рахункової палати щодо доцільності проведення ревізій судів – Рахункова палата. Судово-юридична газета. 08.09.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/>

publication/309791-gosauditsluzhba-ne-vyyasnyala-pozitsiyu-schetnoy-palaty-otnositelno-tselesoobraznosti-provedeniya-reviziy-sudov-schetnaya-palata?fbclid=IwY2xjawFH89JleHRuA2FlbQIxMAABHa82Zgg2HfG-N4-9C3OVlb7RZZHZxewkvW0LSOWaDFjm1IzlC7rvjNiyw_aem_YZSw9o0s3Bz_jXlYjw0eOg#google_vignette

6. Мінфін не контролює плани ревізій Аудитслужби, і вона може ревізувати будь-яку бюджетну установу на свій розсуд – відповідь Мінфіну. Судово-юридична газета. 09.09.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/309973-minfin-ne-kontroliruet-plany-reviziy-auditsluzhby-i-ona-mozhet-revizovat-lyuboe-byudzhethnoe-uchrezhdenie-po-svoemu-ushmotreniyu-otvet-minfina>

7. Суди не повинні чинити перешкод – голова Верховного Суду прокоментував перевірки судів Аудиторською службою. Судово-юридична газета. 13.09.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/310497-sudy-ne-dolzheny-prepyatstvovat-predsdatel-verkhovnogo-suda-prokomentiroval-proverki-sudov-auditorskoj-sluzhboy>

8. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2016 р. № 43 і від 25 жовтня 2017 р. № 1110: постанова Кабінету міністрів України від 06.09.2024 № 1031. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1031-2024-%D0%BF#Text>

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА «ТОВАРНУ» КОНТРАБАНДУ В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Шевчук Л. М.

Одним із відповідальних та водночас найскладніших напрямів роботи митних органів України була й залишається боротьба з контрабандою. Як слушно зауважують дослідники, «контрабанда є злочинним промислом, давно відомим в історії людства, відповідальність за який передбачена кримінальним, адміністративним та митним законодавством практично в усіх країнах світу» [1, с. 3]. Не є винятком з цього правила й наша держава, оскільки ч. 1 ст. 7 Митного кодексу України (далі – МК України) встановлено, що запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил є складовими митної справи та одним із основних завдань, виконання яких покладено на митні органи при здійсненні митної справи (п. 10 ч. 2 ст. 544 МК України) [2].

У цьому контексті в умовах сьогодення особливої актуальності набувають проблеми юридичної відповідальності за так звану «товарну» контрабанду, оскільки за період незалежності України підхід законодавця до цього питання неодноразово змінювався. Так, ще в 1991 році ст. 209 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлювалася адміністративна відповідальність за контрабанду, під якою, крім іншого, розумілося незаконне переміщення через державний кордон вантажів (товарів, цінностей та інших предметів), тобто їх переміщення поза митними установами або з приховуванням від митного контролю, а також зберігання, переміщення, продаж і купівля таких вантажів на території країни [3] (виключена вказана стаття була лише 17.05.2001). Одночасно у цей же період ст. 70 Кримінального кодексу України від 28.12.1960 передбачалася кримінальна відповідальність за «переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів, валюти, цінностей та інших предметів у великих розмірах» [4].

Ці ж положення кримінального закону дублювалися в ст. 100 «Контрабанда» тодішнього МК України від 12.12.1991. Також у названому акті встановлювалася й адміністративна відповідальність за «переміщення предметів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю» (ст. 115) та за «переміщення предметів через митний кордон України поза митним контролем» (ст. 116) [5]. В останньому випадку, фактично, мова йшла про адміністративно карану «товарну» контрабанду. За таких умов – існування юридичної відповідальності за «товарну» контрабанду, встановленої одночасно актами адміністративного, кримінального та митного законодавства, – спричиняло неабиякі складнощі при їх застосуванні на практиці.

Кримінальна відповідальність за «товарну» контрабанду встановлювалася й у першій редакції чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України): ч. 1 ст. 201 передбачала відповідальність за переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах [6], однак у зв'язку з прийняттям

Закону України від 15.11.2011 № 4025-VI [7] ст. 201 КК України була викладена в новій редакції, а «товарна» контрабанда – декриміналізована. Водночас можливість притягнення до адміністративної відповідальності за це діяння залишилася, оскільки МК України закріплює два відповідні склади правопорушення: ст. 482 «Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем» та ст. 483 «Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю» [2].

Декриміналізація «товарної» контрабанди, однак, неоднозначно сприйнялася українським суспільством та спричинила тривалі активні дискусії з цього питання як серед науковців, так і практиків. Зрештою до парламенту Президентом України був поданий проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів (реєстраційний № 5420 від 23.04.2021) [8]. Хоча цей проєкт визначався главою держави як невідкладний, однак відповідний закон, яким повторно криміналізувалася «товарна» контрабанда, був прийнятий лише 09.12.2023.

Крім іншого, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів» від 09.12.2023 КК України було доповнено ст. 2013 «Контрабанда товарів» (набрала чинності з 01.07.2024) і ст. 2014 «Контрабанда підакцизних товарів» (набрала чинності з 01.01.2024) [9].

Таким чином, «товарна» контрабанда в Україні була повторно криміналізована. Звичайно, спрогнозувати усі можливі наслідки рекриміналізації контрабанди товарів (у тому числі підакцизних) доволі складно. Разом з тим, серед очікуваних позитивних результатів уже сьогодні можна назвати такі, як: збільшення надходжень до Державного бюджету України, зменшення сектору тіньової економіки, а також зміцнення економічної та соціальної безпеки країни загалом.

Література

1. Багрій-Шахматов Л. В., Бойко В. М., Попов Г. В., Лозгачов І. І. Історія боротьби з контрабандою. Київ : Видавець Вадим Карпенко, 2003. 32 с.
2. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 04.09.2024).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 04.09.2024).
4. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
5. Митний кодекс України від 12.12.1991 № 1970-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1970-12#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
8. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів № 5420 від 23.04.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71756 (дата звернення: 06.09.2024).
9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів : Закон України від 09.12.2023 № 3513-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text> (дата звернення: 06.09.2024).

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ НАДАННЯ ПРИТУЛКУ

Воєвода М. В., Колодяжна В. В.

Інститут біженства, породжує істотні правові колізії для держав, щодо правового статусу такої категорії осіб, так і порядку надання притулку та видворення. Тому, доволі важливим є визначення самого поняття «біженець», а також міжнародних стандартів захисту біженців.

Ключові слова: біженець, держава, Конвенція, статус біженця, притулок, принципи.

Особи, які змушені залишити місце свого постійного проживання в результаті індивідуального чи групового політичного, релігійного, військового чи іншого переслідування вважаються біженцями.

Визначення поняття «біженець» відрізнялося в різний час і за різних обставин, але зростаюча міжнародна занепокоєність їх важким становищем спонукала до вироблення загального поняття. Таке визначення було закріплено у Конвенції ООН про статус біженців (1951), біженець це особа, яка в силу цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, громадянства, приналежності до певної соціальної групи чи політичних переконань перебуває поза межами країни своєї громадянської приналежності і може користуватися захистом цієї країни чи бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи певного громадянства і перебуваючи поза країною свого колишнього звичайного місця проживання, не може або не бажає повернутися до неї через такі побоювання.[3]

Слід відмітити, що Конвенція про статус біженців 1951 року зобов'язує держави приймати біженців, тобто, надавати їм притулок. Також, практики урядів у наданні притулку дуже різноманітні і в галузі процедури, яка використовується для визначення статусу біженця, і в законодавстві, що стосується біженців. [3].

Важливим моментом є при наданні притулку і встановлення статусу біженцям є підстави визначенні Конвенцією. Такими підставами є одна із п'яти умов, передбачених у ст. 1А(2) Конвенції про статус біженців: раса, релігія, національність, приналежність до будь-якої соціальної групи чи політичні переконання. Переслідування, що виникли з інших підстав, не враховуються і не береться до уваги при наданні статусу біженця [3]. Саме надання притулку ґрунтується на одному з принципів, а саме принципі надання статусу біженців без застосування умови про взаємність. Суть цього принципу полягає в тому, що державі, яка приймає, необхідно послідовно та в повному обсязі надавати допомогу та захист біженцям незалежно від того, як інші країни ставляться до своїх міжнародних, у тому числі й договірних, зобов'язань стосовно біженців, керуючись принципами людинолюбства.

Крім того, міжнародне право визнає право особи шукати притулок, але не зобов'язує держави його надавати. Держави іноді надають «тимчасовий захист», коли стикаються з масовим припливом людей, щоб звичайні механізми надання притулку не були б перевантажені. За таких обставин люди можуть бути швидко допущені до безпечних країн, але без гарантії отримання постійного притулку. Таким чином, «тимчасовий захист» є зручним і для урядів, і в особливих обставинах для осіб, які шукають притулку. Але вона лише доповнює, а не замінює повніші заходи захисту, встановлені Конвенцією про статус біженців Тимчасовий захист відповідає духу Конвенції 1951 р. і Протоколу 1967 р. Цей принцип застосовується у разі масового прибуття біженців у країну [1, с. 187–194].

Особливої уваги заслуговує заборона насильницького повернення біженця, яка називається *nonrefoulement* («refouler» французькою, висилка або примусове повернення) і є одним з основних принципів у міжнародному праві надання притулку. Цей принцип закріплено у ст. 33 Конвенції ООН про статус біженців: «Договірні держави не будуть жодним чином висилати або повертати біженців на кордон країни, де їхньому життю чи свободі загрожує небезпека внаслідок їхньої раси, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань».[3]

Наступним принципом є принцип невидачі (non-expulsion). У міжнародному праві є загальна заборона на видачу біженців. Ст. 33 Конвенції йдеться про примусове повернення біженців у ті країни, із яких вони прибули, якщо такі особи розглядаються як потенційна загроза безпеці країни, в якій вони знаходяться або ж засуджені за вчинення тяжкого злочину і створюють суспільну небезпеку для країни перебування (ч. 2 ст. 33). Це правило чітко визначає правову можливість видачі біженців лише у виняткових ситуаціях, якими можуть бути загроза безпеці країни притулку або вчинення особою тяжкого злочину. У всіх інших ситуаціях принцип невидачі залишається незмінним. [3]

Досить часто коли ситуація стосується біженців, в деяких раїнах країнах існує практика, що осіб, які шукають притулку після їхнього прибуття та протягом всієї процедури розгляду прохання про надання притулку або вирішення питання про депортацію, відправляють до закладів позбавлення волі. Така ситуація негативно впливає на емоційний та психологічний стан, оскільки, досить часто такі особи, вже ймовірно пережили переслідування і тортури в тій країні, звідки вони прибули. Тому, з позиції міжнародного права, наслідки ув'язнення можуть бути особливо серйозними – викликати важкий емоційний та психологічний стрес.

Саме тому, у Ст. 31 Конвенції про статус біженців зазначається те, що біженці не повинні бути покарані за незаконний в'їзд на територію держави, якщо вони прибули безпосередньо з території, на якій їм загрожувала небезпека, за умови, що вони самі прийдуть до влади. Тому особи, які шукають притулок, не повинні підлягати ув'язненню за наявність фальшивих посвідчень або за знищення посвідчень особи чи проїзних документів. [3]

Рівний поділ тягаря прийому та облаштування біженців усіма державами. Цей принцип знаходить широке визнання та підтримку в міжнародній правовій практиці останніх років. Його суть зводиться до того, що у вирішенні долі біженців бере участь не тільки країна притулку, але й держава виходу. Утвердження цього принципу стало можливим завдяки зусиллям Виконкому УВКБ ООН, що реалізуються відповідно до його численних резолюцій, але він не знайшов відображення у тексті Конвенції 1951 року, як і принцип гнучкого, оперативного і гуманного визначення статусу біженців [3].

Одну з кардинальних основ прав біженців, що закріплена у всіх міжнародних і внутрішньодержавних актах складає принцип добровільної репатріації. Його зміст полягає в тому, що репатріація повинна здійснюватися лише за наявності вільно висловленого волевиявлення біженців. Ще один принцип в міжнародному праві, який закріплює право притулку і регулюється в основному міжнародно-правовими звичаями, а також Декларацією про територіальний притулок, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1967 року, є принцип можливого надання політичного притулку [2]. У внутрішньодержавному праві це – особливе особисте право, яке надають національні конституції і закони сучасних демократичних держав іноземним громадянам і особам без громадянства.

Отже, світовою спільнотою вироблено відповідну систему захисту біженців, яка базується на основних принципах міжнародного права надання притулку.

Література

1. Гончаренко Е.А. Принципи міжнародно-правового статусу беженців. Проблеми законності. 2004. Вип. 65. С. 187–194.
2. Декларація про територіальний притулок. Принята резолюцією 2312 (XXII) Генеральної Ассамблеї ООН від 14 грудня 1967 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_316
3. Конвенція про статус біженців: міжнародний документ від 28 липня 1951 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011

Voievoda M., Kolodyazna V. Characterization of the main principles of providing asylum. The institution of refugees creates significant legal conflicts for states regarding the legal status of this category of persons, as well as the procedure for granting asylum and expulsion. Therefore, it is quite important to define the concept of "refugee" itself, as well as international standards of refugee protection.

Keywords: *refugee, state, Convention, refugee status, asylum, principles*

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ФОРМА СУЧАСНОГО РАБСТВА

Гороть А. М.

Торгівля людьми є серйозною транснаціональною загрозою безпеці в регіонів та світу в цілому. Це бізнес організованої злочинності, який досяг величезних масштабів і приносить величезні прибутки. Істотним елементом торгівлі людьми є експлуатація людей в умовах, наближених до рабства, саме ця характерна риса робить проблему торгівлі людьми проблемою прав людини, даючи підстави твердити, що це явище є сучасною формою рабства

Ключові слова: Конвенція, міжнародне право, міжнародна міграція, торгівля людьми, організація об'єднаних Націй, порушення прав людини.

Проблему торгівлі людьми варто розглядати у контексті більш глобального та безпрецедентного явища - міжнародної міграції .

При торгівля людьми відбувається грубе порушення прав та свобод людини, також на думку більшості дослідників і торгівля людьми, і їхнє переправлення через кордон є формою незаконної міграції. Зокрема, англійський юридичний термін «trafficking» означає (нелегальну) торгівлю, тобто торгівлю людьми, яка відбувається нелегальними, незаконними шляхами.[1, с. 47]

Саме тому світова спільнота завжди звертала увагу на цей злочин і намагалася виробити ефективні механізми боротьби як на міжнародному так і на національному рівні країн. Прийняття нормативних документів, що регулюють права жертв торгівлі людьми і визначають кримінальне переслідування торговців, – одна з найбільш ефективних заходів, спрямованих на боротьбу з торгівлею людьми. Саме, ці документи регулюють норми чинного в різних країнах міжнародного права, що має свої відмінності. Крім того, наявність міжнародних нормативних документів дозволяє спростити ведення судом кримінальних справ, пов'язаних з торгівлею людьми, в будь-якій країні. Існує ряд міжнародних конвенцій які присвячені цьому злочину, а саме: Міжнародний договір про боротьбу з торгівлею білими рабниками від 18 травня 1904 р. (м. Париж) [2], в якому акцентується увага на захисті жертв, а не покаранні злочинців. Також, Конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабниками прийняли 4 травня 1910 року [3], в якій торгівля жінками та дівчатами розглядали як карний злочин. Заслуговує на увагу Женевська конвенція про заборону торгівлі жінками та дітьми 1921 р. [4], яка містить зобов'язання для держави здійснити усі необхідні заходи з метою розшуку та покарання осіб, що займалися торгівлею дітьми. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН якою була прийнята Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами 1949 р. [5], яка об'єднала у собі попередні міжнародні угоди, прийняті з 1904 р. Також слід зазначити, що в сучасному міжнародному праві затвердилася звичайна норма, яка забороняє торгівлю людьми поза залежністю від її цілей. У 2000 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію ООН про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю та Протокол з попередження торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми», який доповнює дану Конвенцію, протокол є сучасним документом спрямований на боротьбу з торгівлею людьми[4; 6] .

З метою запобігання злочину торгівлі людьми створенно ряд основних органів, на міжнародному рівні, які займаються розробленням і впровадженням профільних норм міжнародного права у напрямі протидії торгівлі людьми. Це такі органи як: Організацію Об'єднаних Націй; Європейський Союз; Раду Європи; Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ); міжнародні міжурядові та неурядові організації, такі як, наприклад, Міжнародна Ліга жінок за мир і свободу, Міжнародна Демократична Федерація жінок, Всесвітня організація за виживання (The Global Survival Network), Фонд проти торгівлі людьми (The Foundation Against Trafficking) та багато інших.

У «Протокол з попередження торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми», який доповнює Конвенцію ООН про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю. Дається визначення цього злочину, там зазначається, що торгівля людьми – здійснення з метою експлуатації вербування, перевезення, передачі, приховування чи отримання людей шляхом погрози силою або її застосування чи інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи вразливістю стану або шляхом підкупу у вигляді платежів чи вигод для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу.[6]

Істотним елементом торгівлі людьми є експлуатація людей в умовах, наближених до рабства, і всі попутно скоєні злочини є лише кроками на шляху до цієї експлуатації, саме ця характерна риса

робить проблему торгівлі людьми проблемою прав людини, даючи підстави твердити, що це явище є сучасною формою рабства.

Слід відмітити, що торгівля людьми також переважно бізнес організованої злочинності, який досяг величезних масштабів і приносить величезні прибутки.

Торгівля процвітає та харчується від корупції та підриває принципи верховенства права та економічної стабільності. Він є реальною загрозою життю і добробуту громадян, і суспільства загалом.

Як наслідок, наразі торгівля людьми є серйозною транснаціональною загрозою безпеці в регіонів та світу в цілому. Це зумовлено певними проблемами, оскільки не дивлячись на значну роботу яка була зроблена і робиться країнами, щодо запобігання та попередженню такого злочину, число арештів, фактів судового переслідування та засудження торговців людьми залишається на низькому рівні і різко контрастує з кількістю жертв такого злочину. Занадто часто такі жертви залишаються невідомими, і багато хто з них депортований або навіть притягнутий до відповідальності за злочинну діяльність, в якій вони брали участь, що стало прямим результатом того, що вони були жертвами торгівлі.

У різних країнах, доволі часто жертви торгівлі людьми піддаються переслідуванню за незаконний в'їзд у країну або за нелегальну працю через "механічне" застосування певних законів.

Протокол з незаконного ввезення мігрантів вносить певні корективи для країн, щодо притягнення до відповідальності жертв торгівлі людьми Даний Протокол не запроваджує відповідальність за міграцію як таку у статті 5 йдеться, що самі мігранти не повинні нести відповідальність за злочин контрабанди лише тому, що вони були контрабандним товаром: «Мігранти не повинні підлягати кримінальному переслідуванню відповідно до цього Протоколу за те, що вони були об'єктом діянь, зазначених у статті 6 цього Протоколу»[7]. Ця стаття була включена, щоб ясно заявити, що ніхто не повинен бути покараний за те що він був контрабандним об'єкт.

Отже, торгівля людьми – це здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи. Торгівля людьми – це форма сучасного рабства та порушення прав людини, з метою отримання прибутку з експлуатації чоловіків, жінок і дітей. Для торгівлі людьми не існує державних кордонів чи вікових обмежень. Потрапити в сучасне рабство може будь-хто, не залежно від рівня освіти чи соціального статусу.

Література

1. Дорохіна Ю. А. «Трафікінг» – проблема сучасного суспільства. Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми : матеріали III Міжнародного науково-практичного симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 12-13 квітня 2019 року). Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2019. С. 46–48.

2 Міжнародний договір про боротьбу з торгівлею білими рабниками від 18 травня 1904 р. URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/whiteslavetraffic1904.html>.

3. Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабниками від 4 травня 1910 р. URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/whiteslavetraffic1910.html>.

4. Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею жінками і дітьми від 30 вересня 1921 р. URL: <http://www.levonevski.net/pravo/razdel3/num7/3d791.html>.

5. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_162.

6. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_791.

7. Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_790#Text

Horot A. Human trafficking as a form of modern slavery. *Human trafficking is a serious transnational security threat in regions and the world as a whole. It is a business of organized crime that has reached enormous proportions and brings huge profits. An essential element of human trafficking is the exploitation of people in conditions close to slavery.*

Keywords: *Convention, international law, international migration, human trafficking, United Nations, violation of human rights*

ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРОКУРАТУРИ

Конончук І. М.

Досліджено, що згідно з принципом незалежності Європейська прокуратура діє в інтересах ЄС, вільна від будь-якого впливу та не звертається за вказівками до будь-яких суб'єктів. Установи, органи, агентства ЄС повинні поважати незалежність Європейської прокуратури й утримуватися від намагань вплинути на неї в процесі здійснення нею своїх повноважень. Кожен прокурор ЄС та уповноважений прокурор повинен бути незалежним у виконанні своїх повноважень.

Ключові слова: *Європейська прокуратура, Європейський Союз, Головний прокурор ЄС, прокурор ЄС, уповноважені прокурори ЄС.*

Згідно зі ст. 5 Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939, Європейська прокуратура є незалежним органом, який не приймає вказівок від будь-яких осіб за межами прокуратури, держав-членів, інституцій, органів, служб чи агенцій Союзу. Європейська прокуратура є незалежною інституцією ЄС зі статусом юридичної особи. Вона організована на двох рівнях – центральному й децентралізованому [1].

Центральний рівень складається з Колегії, постійних палат, Головного прокурора ЄС, його заступників, прокурорів ЄС та адміністративного директора. Головний прокурор ЄС організовує роботу Європейської прокуратури, керує її діяльністю й представляє її у відносинах з інституціями ЄС, державами-членами та третіми сторонами. До складу Колегії Європейської прокуратури входять Головний прокурор ЄС і по одному прокурору ЄС від кожної держави-члена. Колегія ухвалює рішення щодо стратегічних та загальних питань і правила процедури. За пропозицією Головного прокурора ЄС та відповідно до внутрішнього регламенту Європейської прокуратури, Колегія створює постійні палати. Кожна палата складається з голови й двох постійних членів та приймає оперативні рішення. Прокурори ЄС діють як зв'язуюча ланка між постійними палатами та уповноваженими прокурорами ЄС у своїх державах-членах. Вони здійснюють моніторинг виконання завдань Європейської прокуратури у своїх державах-членах у тісних консультаціях з уповноваженими прокурорами ЄС. Адміністративний директор є уповноваженою особою Європейської прокуратури, відповідальною за адміністративні й бюджетні питання.

Децентралізований рівень представлений уповноваженими прокурорами, які перебувають у державах-членах та діють від імені Європейської прокуратури і повинні мати такі самі повноваження, як національні прокурори щодо розслідувань, переслідувань та передачі справ на розгляд до суду. У кожній із держав-членів може бути два або більше уповноважених прокурорів ЄС. Вони призначаються Колегією на основі кандидатури, висунутої державою-членом за пропозицією Головного прокурора ЄС, який повинен після консультацій з відповідними органами влади держав-членів погодити кількість уповноважених прокурорів, а також функціональний і територіальний розподіл компетенцій між ними в межах кожної держави-члена. Уповноважених прокурорів призначають на п'ятирічний строк, який може бути поновлено.

Гарантіями незалежності Європейської прокуратури є процедури відбору та призначення Головного прокурора ЄС та прокурорів ЄС (щоб підтвердити їх незалежність поза сумнівом, оскільки до процедур призначення залучаються міжнародні групи відбору й різні інституції ЄС); тривалість терміну їх служби та наявність гарантій від зовнішнього тиску, уключаючи прийняття рішень із бюджетних питань; рішення про їх звільнення, які може прийняти лише Європейський суд справедливості; процедура призначення уповноважених прокурорів Колегією, котра може відхилити тих кандидатів, які не відповідають вимогам законодавства; регулювання Колегією дисциплінарних проступків і санкцій, що застосовуються до правил розподілу та перерозподілу справ між уповноваженими прокурорами; усі внутрішні процедури прийняття рішень в індивідуальних справах. Система стримувань і противаг спрямована на забезпечення неупередженого виконання функцій прокурора відповідно до принципу законності. Ці системи стримувань та противаг уключають унеможливлення відхилення постійними палатами справи, запропонованої уповноваженим прокурором для розгляду, і надання можливості уповноваженому прокурору вимагати перегляду отриманих указівок; зовнішня незалежність Європейської прокуратури, яка пов'язана з виділенням достатніх фінансових ресурсів для виконання її повноважень, а також із необхідною бюджетною автономією для управління ними. Належне фінансування Європейської прокуратури покладається як

на ЄС, через загальний бюджет Союзу, так і на кожну державу-учасницю посиленої співпраці, оскільки вони зобов'язані надавати своїм Європейським уповноваженим прокурорам ресурси й обладнання, необхідні для виконання своїх обов'язків [2, с. 156; 158].

Згідно з принципом незалежності Європейська прокуратура діє в інтересах ЄС, вільна від будь-якого впливу й не звертається за вказівками до будь-яких суб'єктів. Установи, органи, агентства ЄС повинні поважати незалежність Європейської прокуратури та утримуватися від намагань вплинути на неї в процесі виконання нею своїх повноважень (ч. 1 ст. 6 Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939). Кожен прокурор ЄС та уповноважений прокурор має бути незалежним у виконанні власних повноважень (ч. 7 ст. 96 Регламенту Ради (ЄС) 2017/1939).

Отже, завдяки особливому дворівневому механізму функціонування та специфічному розподілу компетенцій між центральним офісом й уповноваженими прокурорами, Європейська прокуратура має всі потрібні інструменти для ефективної боротьби з фінансовими злочинами транснаціонального характеру, які стосуються інтересів бюджету ЄС. Діяльність Європейської прокуратури ґрунтується на принципах, які забезпечують ефективність і законність її функціонування, а також гарантують дотримання прав та свобод осіб, які залучаються до сфери її компетенції.

Література

1. Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office ('the EPPO'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1939/oj> (дата звернення: 24.08.2024).

2. Єні О., Кучинська О., Циганюк Ю. Європейська прокуратура: взаємодія з державами-членами ЄС та перспективи взаємодії з Україною: монографія. Київ: Норма права, 2023. 346 с.

Kononchuk I. The principle of independence in the activities of the European Prosecutor's Office. *It was investigated that according to the principle of independence, the European Public Prosecutor's Office acts in the interests of the EU, is free from any influence and does not seek instructions from any subjects. EU institutions, bodies, agencies must respect the independence of the European Prosecutor's Office and refrain from trying to influence it in the process of exercising its powers. Each EU prosecutor and authorized prosecutor must be independent in the performance of their powers.*

Keywords: *European Public Prosecutor's Office, European Union, EU Chief Prosecutor, EU prosecutor, authorized EU prosecutors.*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН БАЛТІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Гандера Р. Г.

Країни Балтії, враховуючи своє складне історичне минуле, приділяють значну увагу боротьбі з колабораційною діяльністю як важливому аспекту національної безпеки. Загалом кримінально-правова теорія визначає колабораційну діяльність як комплекс дій, спрямованих на сприяння загарбнику із завданням шкоди власній державі або її союзникам. При цьому ключовою ознакою такої діяльності є мета підтримки ворога в умовах збройного конфлікту, а колаборант діє проти інтересів країни, громадянином якої він є [5, с. 4].

Аналізуючи сучасне законодавство Литовської Республіки, можна побачити законодавче закріплення терміну "колабораціонізму" у Кримінальному кодексі, зокрема у статті 120 Розділу 16 «Злочини проти незалежності, територіальної цілісності та конституційного ладу Литовської держави», яка визначає, що громадянин Литовської Республіки, який в умовах окупації або анексії допомагав незаконним владним структурам утвердити окупацію чи анексію, придушувати опір жителів Литви або іншим чином сприяв незаконній владі діяти проти Литовської Республіки, карається позбавленням волі на строк від 4 до 12 років [3]. Основним об'єктом злочину є національна безпека Литовської Республіки, додатковим: конституційний лад, територіальна цілісність, суверенітет. Суб'єкт злочину є спеціальним, оскільки ним виступає виключно громадянин Литовської Республіки. Об'єктивна сторона злочину може включати допомогу в утвердженні окупації чи анексії, придушення опору жителів Литви чи інші форми сприяння незаконній владі діяти проти Литовської Республіки. При цьому злочин може бути вчинений лише в умовах окупації або анексії. Суб'єктивна сторона – вина у формі прямого умислу. Мотив і мета можуть бути різними (корисливі, ідеологічні тощо) і на кваліфікацію не впливають, але можуть враховуватися при призначенні покарання. Санкція передбачає такий вид покарання, як позбавлення волі терміном від 4 до 12 років.

При цьому слід зазначити, що ще донедавна у попередній (зведеній) редакції (з 2024.03.27 – 2024.06.13) Кримінального кодексу Литовської Республіки передбачалося позбавлення волі на строк до 5 років [2]. Прийняті зміни відображають підхід литовського законодавця до визначення колабораціонізму як до серйозного злочину, а підвищення покарання можна розглядати як превентивний захід проти можливих спроб підриву державності в аспекті реакції на сучасні геополітичні виклики, що підвищили занепокоєння щодо потенційних загроз національній безпеці в регіоні.

На відміну від Литви, Пенітенціарний кодекс Естонії не містить окремої статті, яка б прямо використовувала термін "колабораціонізм". Однак, низка статей Розділу 2 «Винні діяння проти Естонської республіки» Глави 15 «Винні діяння проти держави» кодексу криміналізує діяння, які за своєю суттю можна віднести до колабораційної діяльності. Досить близькою статтею за своїм змістом до терміну «колабораціонізм» є стаття 234-1 цього кодексу, яка має назву «Підтримка війни проти Естонської Республіки або її окупації», що проявляється у приєднанні громадянина Естонської Республіки до збройних сил ворога, його участь у військових діях проти Естонської Республіки або виконання таких військових чи керівних цивільних завдань, які підтримують військові дії проти Естонської Республіки або окупацію Естонської Республіки, під час війни проти Естонської Республіки або окупації Естонії, та карається позбавленням волі на строк від 6 до 12 років або довічним позбавленням волі [4]. Об'єкт злочину, як і за литовським законодавством: національна безпека, територіальна цілісність, суверенітет. Об'єктивна сторона злочину може бути у вигляді вищевказаних діянь. Варто зазначити, що у порівнянні із законодавством Литви колабораційна діяльність розглядається як дещо ширше поняття. Обставини: під час війни проти Естонської Республіки або її окупації, в той час, як за литовське законодавство передбачає лише в умовах окупації або анексії. Суб'єкт злочину спеціальний - громадянин Естонії. Суб'єктивна сторона – вина у формі прямого умислу. За вчинення даного злочину передбачається позбавлення волі на строк від 6

до 20 років або довічне позбавлення волі. Тобто дана стаття передбачає суворіше покарання, включаючи можливість довічного ув'язнення, та більш конкретно описує форми колабораціонізму, особливо в контексті військових дій. В той час як литовська стаття ширше охоплює різні форми співпраці з окупантом, включаючи невійськові аспекти. Також варто зазначити, що окремі ознаки колабораційної діяльності у широкому значенні містяться у низці статей таких як ст. 232 «Державна зрада», ст. 233 «Ненасильницькі дії іноземця, спрямовані проти Естонської Республіки», ст. 234 «Шпигунство» [4].

Латвійський кримінальний закон, як і естонський, не має окремої статті про колабораціонізм, але містить положення, що криміналізують подібні діяння у Розділі 10 «Злочини проти держави». До прикладу, частина 1 статті 80 «Дії, спрямовані проти Латвійської Республіки» передбачає, що за дії, спрямовані проти національної незалежності, суверенітету, територіальної цілісності, державної влади чи адміністративного устрою Латвійської Республіки способом, не передбаченим Конституцією, застосовується покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 8 років, з конфіскацією майна чи без такої та з пробаційним наглядом на строк до 3 років [1]. Об'єкт злочину є національна незалежність, суверенітет, адміністративний устрій Латвії. Об'єктивна сторона включає в себе дії, спрямовані проти вищезазначених об'єктів у спосіб, не передбачений Конституцією. Це формулювання досить широке і може охоплювати різні форми колабораціонізму, включаючи співпрацю з окупаційною владою або ворожою державою. Суб'єкт злочину – загальний (будь-яка особа). Суб'єктивна сторона у формі прямого умислу, оскільки дії "спрямовані проти". Кваліфікуючі ознаки (ч. 2 ст. 80): застосування насильства, вчинення організованою групою, вчинення посадовою особою. Ці ознаки часто присутні при колабораціонізмі, особливо в умовах окупації. За вчинення даного злочину передбачається до 8 років позбавлення волі (ч. 1), 5-15 років позбавлення волі (ч. 2), можлива конфіскація майна, пробаційний нагляд до 3 років. Широке формулювання "дії, спрямовані проти" дозволяє охопити різні форми співпраці з ворогом або окупаційною владою. Окрім того, стаття передбачає більш суворе покарання для посадових осіб, що є типовим для законодавства про колабораціонізм, оскільки такі особи часто важливими суб'єктами в колабораційних режимах.

Також варто звернути увагу на статтю 81 «Заклики, спрямовані проти Латвійської Республіки», яка своєю чергою акцентує увагу на публічних закликах та розповсюдженні матеріалів, що можуть бути застосовані при пропагандистській діяльності колаборантів, що показує її актуальність для інформаційного аспекту колабораціонізму. Аналізуючи статтю 81-1 «Сприяння іноземній державі в діях, спрямованих проти Латвійської Республіки» можна дійти висновку, що дана стаття найбільш точно відповідає поняттю колабораціонізму, оскільки вона криміналізує діяльність, спрямовану на сприяння іноземним суб'єктам у діях проти Латвії, при цьому охоплює широкий спектр інтересів держави: національну незалежність, суверенітет, територіальну цілісність, державну владу, адміністративний устрій, національну безпеку [1]. Тобто дана стаття може бути застосована до різних форм колабораціонізму, включаючи політичну, економічну, інформаційну співпрацю з ворогом.

Країни Балтії демонструють комплексний підхід до законодавчого регулювання колабораціонізму, хоча їхні методи дещо відрізняються. Литва виділяється прямим використанням терміну "колабораціонізм" у своєму Кримінальному кодексі, тоді як Естонія та Латвія криміналізують подібні діяння через інші статті. Незважаючи на ці відмінності, усі три країни захищають спільні цінності: національну безпеку, суверенітет, територіальну цілісність та конституційний лад. Вони також застосовують широкий підхід до визначення форм колабораціонізму, охоплюючи різноманітні види співпраці з ворогом. Санкції за колабораціонізм у країнах Балтії варіюються від обмеженого терміну ув'язнення до довічного позбавлення волі, а Латвія додатково застосовує конфіскацію майна та пробаційний нагляд. Цей досвід може бути корисним для України при вдосконаленні статті 111-1 Кримінального кодексу. Зокрема, Україна могла б розглянути можливість розширення переліку діянь, що підпадають під визначення колабораціонізму, включаючи економічну, інформаційну та культурну співпрацю з окупантом. Також доцільно переглянути санкції для забезпечення пропорційності покарання різним формам колабораціонізму та розглянути впровадження додаткового заходу, такого як пробаційний нагляд.

Адаптація цих окремих елементів з досвіду балтійських країн до українських реалій сьогодення може суттєво покращити правове регулювання відповідальності за колабораційну діяльність в Україні, підвищивши його ефективність та відповідність сучасним викликам національній безпеці.

Література

1. Criminal Law [Кримінальний кодекс]: The Law of the Republic of Latvia of 17 June 1998, as amended on 14 December 2023. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-criminal-law> (дата звернення: 12.09.2024).
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas [Кримінальний кодекс Литовської Республіки]: 26 вересня 2000 р. № VIII-1968 (редакція від 29.11.2023) URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/fzFiljYcQc> (дата звернення: 12.09.2024).
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas [Кримінальний кодекс Литовської Республіки] : 26 вересня 2000 р. № VIII-1968 (редакція від 06.06.2024) URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555> (дата звернення: 12.09.2024).
4. Пенітенціарний кодекс Естонії від 06.06.2001 року (редакція від 14.07.2024 року) URL: <https://www.juristaitab.ee/ru/penitenciarnyy-kodeks> (дата звернення: 12.09.2024).
5. Яковюк І., Рубашенко М., Шульженко Н. Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК): загальний огляд та деякі законодавчі недоліки. *Деокупація. Юридичний фронт. [Електронне видання]*: Міжнар. експерт. круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 130–134. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19743> (дата звернення: 12.09.2024).

ВПЛИВ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ЗАХОДІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА СПРАВЕДЛИВІСТЬ МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА

Гусак А. П.

Корупція в сфері міграційного права шкодить ефективності та справедливості міграційних процесів. Глобалізація та зростання міграційних потоків ускладнюють легальний в'їзд і перебування іноземців, що загрожує їх правам. Хабарництво та зловживання порушують правові норми і несправедливо розподіляють ресурси, негативно впливаючи на управління міграцією, довіру до державних інститутів і соціальну стабільність.

Законодавчі ініціативи і антикорупційні стратегії критично важливі для прозорості і справедливості в міграційних процесах. Міграційне законодавство, яке еволюціонує відповідно до глобалізації і змін у міжнародних відносинах, стало складнішим і регулює в'їзд, перебування та виїзд іноземців, акцентуючи на національній безпеці та захисті прав мігрантів [7, с. 125-142].

Проблеми нелегальної міграції, що зростає через політичні та економічні кризи, створюють навантаження на національні системи міграційного контролю і загрожують безпеці держав [3].

Адаптація національних законодавств до міжнародних стандартів є складним процесом, особливо для країн з обмеженими ресурсами. Технологічні та адміністративні інновації, як електронні системи реєстрації, відкривають нові можливості для підвищення ефективності міграційних процесів, але також створюють нові виклики щодо захисту особистих даних і прозорості [8]. Ці проблеми вимагають комплексних підходів, що включають національні та міжнародні зусилля для забезпечення справедливого та ефективного управління міграційними процесами, захисту прав людини та підтримки стабільності в суспільствах з інтенсивними міграційними потоками.

Останніми роками відбулися важливі законодавчі зміни у сфері міграційного права, спрямовані на покращення управління та боротьбу з корупцією. Це включає як національні реформи, так і адаптацію до міжнародних стандартів через впровадження електронних систем обробки заявок, вдосконалення процедур перевірки документів і забезпечення прозорості у взаємодії з мігрантами [9, с. 72-74].

Успішні приклади впровадження таких ініціатив можна побачити в європейських країнах, таких як Німеччина та Швеція, де нові технології і процедури покращили управління міграційними процесами та знизили корупційні ризики. В Україні також вжито позитивні кроки у вдосконаленні процедур видачі віз і інтеграції електронних платформ, але практична реалізація стикається з проблемами, що потребують подальшого вдосконалення.

Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз і міжнародні антикорупційні агенції, відіграють ключову роль у формуванні антикорупційних

стратегій. Вони розробляють стандарти і рекомендації, надають технічну допомогу, підтримку у розробці законодавства та здійснюють моніторинг і оцінку ефективності антикорупційних заходів [1].

Антикорупційні заходи мають значний вплив на ефективність міграційної системи. Вони сприяють підвищенню довіри до міграційних інститутів, покращенню їхньої прозорості та підзвітності. Це забезпечує більш справедливу і ефективну обробку міграційних заявок, зменшує затримки і помилки в процесі, а також краще захищає права мігрантів. Крім того, чіткі антикорупційні політики допомагають залучити інвестиції та підтримати позитивний імідж країни на міжнародній арені, що є важливим для стабільного розвитку міграційної системи [4, с.60-65].

Антикорупційні стратегії є критично важливими для забезпечення ефективної та прозорої міграційної системи, що відповідає міжнародним стандартам і задовольняє потреби держав і мігрантів. Однак реалізація цих стратегій стикається з численними викликами, такими як відсутність комплексного підходу, недостатнє фінансування, нестача технічних ресурсів і недостатня підготовка персоналу, що обмежує можливості для впровадження нових технологій і реформ.

Проблеми адміністративного управління також впливають на корупцію. Неefективні адміністративні процеси, відсутність чіткої регуляції і контролю, а також непослідовність у застосуванні політик створюють можливості для зловживань і корупційних схем. Недостатній контроль за діяльністю державних органів і відсутність належної відповідальності за порушення часто сприяють корупційним практикам.

Перспективи розвитку законодавчих та антикорупційних ініціатив включають удосконалення існуючих підходів і адаптацію до нових викликів. Інтеграція сучасних технологій і міжнародних стандартів у національне законодавство може суттєво допомогти в боротьбі з корупцією. Системний підхід до реформи адміністративних процесів, посилення вимог до прозорості та підзвітності органів влади, а також активна співпраця з міжнародними організаціями можуть значно підвищити ефективність антикорупційних заходів. [2].

Отже, для успішної реалізації антикорупційних стратегій необхідно враховувати ці виклики і проблеми, впроваджуючи комплексні рішення. Це включає системний підхід до боротьби з корупцією, підвищення ефективності адміністративного управління і адаптацію законодавства до сучасних вимог і реалій.

Щоб підвищити ефективність боротьби з корупцією в сфері міграційного права, важливо вжити ряд заходів для удосконалення законодавства та антикорупційних стратегій.

По-перше, потрібно впровадити більш чіткі і детальні нормативно-правові акти, які враховують сучасні реалії та вимоги. Це може включати оновлення законів і підзаконних актів, що регулюють процеси в'їзду, перебування та виїзду іноземців, а також посилення санкцій за корупційні правопорушення [5, с.98-104].

По-друге, важливо вдосконалити антикорупційні стратегії шляхом інтеграції нових технологій для автоматизації процесів і підвищення прозорості. Впровадження електронних систем для обробки заявок і документів може зменшити можливості для хабарництва і зловживань.

Щодо механізмів контролю та моніторингу, рекомендовано вжити такі заходи. По-перше, слід створити незалежні антикорупційні органи або комісії, що будуть здійснювати постійний контроль за дотриманням антикорупційних норм і стандартів. Ці органи повинні мати достатньо ресурсів і повноважень для проведення перевірок і розслідувань. По-друге, необхідно забезпечити прозорість у процесі прийняття рішень і взаємодії з мігрантами [6, с.274-277].

Аналіз сучасних законодавчих і антикорупційних заходів у сфері міграційного права виявляє кілька ключових результатів. По-перше, впровадження нових ініціатив і технологій, таких як електронні системи обробки документів, значно підвищує прозорість і ефективність міграційних процесів. Це дозволяє зменшити корупційні ризики і покращити управління заявками. Однак не всі ці заходи мали очікуваний позитивний вплив, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення існуючих механізмів. Деякі ініціативи не досягли запланованих результатів через технічні труднощі, недостатню інтеграцію в існуючі системи або відсутність належного контролю.

Антикорупційні стратегії, такі як посилення внутрішнього контролю і створення незалежних антикорупційних органів, демонструють певний прогрес у боротьбі з корупцією. Проте реалізація цих стратегій стикається з серйозними проблемами, зокрема, недостатньою координацією між державними органами, технічними труднощами і обмеженими ресурсами. Це обмежує ефективність нових політик і ускладнює їх повне впровадження.

Висновки щодо ефективності сучасних заходів свідчать про те, що хоча деякі ініціативи зменшили корупційні ризики і покращили управління міграційними процесами, загальний рівень ефективності залишається недостатнім. Множинні проблеми з реалізацією та впровадженням нових

заходів впливають на їхній потенціал. Зокрема, існуючі механізми часто стикаються з проблемами, такими як нерегулярне оновлення технологій, недостатній рівень навчання персоналу та слабкий контроль за дотриманням антикорупційних норм.

Перспективи подальших досліджень включають детальніший аналіз причин невдач у реалізації антикорупційних стратегій і пошук шляхів для їх усунення. Варто зосередитися на вивченні впливу нових технологій на ефективність міграційних процесів і адаптації міжнародного досвіду до національних умов. Дослідження повинні також охоплювати вплив адміністративних і правових реформ на корупцію в сфері міграції, щоб розробити більш ефективні стратегії боротьби з цим явищем. Це дозволить створити більш злагоджену і прозору систему управління міграційними процесами, що сприятиме зменшенню корупції та покращенню загального функціонування державних органів.

Література

1. Антикорупційний комплаєнс у бізнесі: міжнародний досвід та українська практика. URL: <http://ukrainepravo.com/events/conference/antikorupts-yniy-kompla-ns-u-b-znes-m-zhnarodniy-dosvd-ta-ukra-nska-praktika/>.
2. Барометр світової корупції – 2016. URL: <https://ti-ukraine.org/research/barometr-svitovoi-koruptsii-2016> (дата звернення: 13.08.2019).
3. Беззуб І. Українське заробітчанство: старі проблеми і нові виклики. URL: http://nbuvip.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1735&catid=8&Itemid.
4. Головкін Б. М. Антикорупційний менеджмент у митній справі. Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі», 26 квіт. 2016 р. Вінниця, 2016. С. 60-65.
5. Заброда Д. Г. Поняття державної антикорупційної політики. Право і безпека. 2012. № 2 (44). С.98-104.
6. Задирака Н. Ю. Шляхи становлення антикорупційного законодавства в Україні. Форум права. № 2. С.274-277. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12znjzv.pdf>.
7. Ровенчак О. А. Міжнародна міграція крізь призму її причин та наслідків. Вісник Львівського університету Сер. Соціологічна. 2009. Вип. 3. С. 125-142.
8. Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності. Навчальний посібник. Харків: Видавництво «ФОРМ Голембовська О.О.», 2018. 325 с.
9. Снігур В. М. Становлення міграційного законодавства в Україні. Міграція: проблеми та шляхи вирішення: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Донецьк, 15-16 трав. 2007 р. Донецьк, 2007. С.72-74.
10. Хонін В. М. Методологічні принципи теорії міжнародних відносин. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 127 (частина 1). 2016. С.104-115.

ДО ПИТАННЯ ОБ'ЄКТУ ПОСЯГАННЯ ПРИ ВЧИНЕННІ ВІЙСЬКОВИХ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Жиляк М. Д.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. І. Б. Медицький

З початком збройної агресії проти України та введення воєнного стану виникла нагальна потреба у здатності швидко реагувати та врегульовувати ново-змінені правовідносини між спеціальними суб'єктами військової організації держави, військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами. Серед актуальних на сьогодні питань обґрунтовано віднести військові кримінальні правопорушення, що завдають істотної шкоди відповідним об'єктам кримінально-правової охорони.

Аналіз сучасної літератури вказує, що вчення про об'єкт злочину залишається складним і до сьогодні. Зазначене можна продемонструвати лише на самих визначеннях, які О. С. Харитонов узагальнено зводить до такого: 1) об'єкт злочину – це суспільні відносини; 2) об'єкт злочину – це соціальні цінності; 3) об'єкт злочину – це правові блага (інтереси); 4) об'єкт злочину – це суб'єктивні права; 5) об'єкт злочину – це норми права; 6) об'єкт злочину – це людина [6, с. 245].

У сучасній кримінально-правовій теорії відсутня єдина думка і щодо класифікацій об'єкта злочинного посягання, проте більш-менш сталим є поділ об'єктів за ступенем спільності охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин (на загальний, родовий і безпосередній), а за основним спрямуванням посягання – на основний, додатковий та факультативний об'єкт злочину [2, с. 65].

Об'єкт злочинів проти порядку проходження (несення) військової служби за своїм змістом є похідним від загального поняття об'єкта злочину і в той же час характеризується його певними особливостями, до яких науковець відносить особливий вид державної служби – військової служби [6, с. 244]. Виходячи саме з цього методологічного підходу, вважаємо за потрібне вирішувати і проблему родового об'єкта військових службових злочинів.

На думку М. І. Хавронюка, під встановленим порядком несення та проходження військової служби (військовий правопорядок) слід розуміти сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі життя і бойової діяльності військ, закріплених у законах, військових статутах, положеннях про проходження служби різними категоріями військовослужбовців та інших актах законодавства [4, с. 1019].

Солідарним із М. І. Хавронюком у дослідженні військового правопорядку є А. Г. Горний, зі слів якого, до складу цього порядку належать порядок проходження військової служби, порядок експлуатації озброєння та військової техніки, порядок користування військовим майном, порядок зберігання військової таємниці, тощо [1, с. 72].

З позиції М.Й. Коржанського, щоб визначити, чи мало місце посягання на порядок проходження військової служби, необхідно встановити, чи врегульовані суспільні відносини, на які було здійснено посягання, відповідними нормативними актами, чи покладено на військовослужбовця обов'язок діяти певним чином або утримуватися від якихось дій. Важливо встановити, що є безпосереднім об'єктом військового злочину [1, с. 72]. Військовий правопорядок виділяється за ознаками. По-перше, військові злочини є не лише порушенням норм військового права, але й створюють передумови для посягання на суспільні відносини у сфері захисту держави, її суверенітету і територіальної цілісності. По-друге, військовий правопорядок є складовою частиною військової безпеки суспільства і його демократичних інститутів. По-третє, порушення положень військового права спрямоване на ту частину публічного устрою суспільства, яка зосереджує виключно силові механізми, закладені в основу військової організації держави [1, с. 72].

С. О. Харитонов вказує, що при вирішенні питання безпосереднього об'єкта військових злочинів, необхідно виходити перш за все з того, що вони становлять частину родового та видового об'єктів військових злочинів та посягають на конкретні (окремі) правовідносини, що виникають та функціонують при здійсненні військової служби. Виходячи з цього, виникають злочини проти порядку здійснення своїх повноважень військовими службовими особами (військові службові злочини) (статті 425–4261) [6, с. 250].

Особливі відносини щодо виконання конституційного обов'язку із захисту України складаються, окрім військовослужбовців у резерві чи строкової служби, також і особами, які відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» виконують військовий обов'язок в запасі. Оскільки Законом визначено обов'язок військовозобов'язаних під час проходження зборів дотримуватись внутрішнього статуту Збройних сил України [5, с. 109].

Для повноти та правильності розуміння об'єкта посягання військових службових кримінальних правопорушень слід проаналізувати більш детально діючі норми законодавства. Об'єкт військових кримінальних правопорушень відображається у ст. 401 Кримінального кодексу України (надалі по тексту – ККУ), а статті 425-4261 ККУ окреслюють оду із груп військових кримінальних правопорушень, зокрема проти порядку здійснення своїх повноважень військовими службовими особами. Частина 1 ст. 401 ККУ передбачає, що військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів. Вважаємо, що встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби – це насамперед порядок, закріплений у законодавчих актах, які регулюють правовідносини між спеціальними суб'єктами у сфері несення військової служби та порядок під час проходження спеціальними суб'єктами зборів.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють правовідносини у сфері порядку несення або проходження військової служби є закони: «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України», «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», «Про Збройні Сили України», «Про Національну гвардію України», «Про Службу безпеки України», «Про Державну спеціальну службу транспорту», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» [3, с. 1200-1201]. Вказана нормативна база не є вичерпною. На нашу думку, як військовослужбовці так і військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, передусім, виконуючи конституційний обов'язок, передбачений статтями 17 та 65 Основного Закону, мають та користуються конституційними свободами, правами та гарантіями Основного Закону. Із набуттям статусу військовослужбовця, військовозобов'язаного чи резервіста, такі особи набувають певних зобов'язань, однак набутий статус сам по собі не позбавляє таких осіб свобод, прав та гарантій закріплених у Основному Законі. Разом з цим, хочемо відмітити, що в Конституції України, зокрема статті 64 передбачено застереження про те, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Вважаємо, що в основних законодавчих і нормативно-правових актах, які регулюють правовідносини у сфері порядку несення або проходження військової служби між військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, мають бути закріплені механізми та збережений баланс між гарантованими Основним Законом правами, свободами, гарантіями та обов'язками таких суб'єктів серед порядку несення або проходження військової служби. Приходимо до висновку, що розглядаючи будь-яке із військових службових кримінальних правопорушень передбачених статтями 425-4261 ККУ, вчинене суб'єктом такого правопорушення, найперше, окрім посягання на «встановлений порядок несення військової служби», необхідно розглядати, як посягання на права свободи та гарантії передбачені Конституцією України.

На нашу думку, видовим об'єктом військових службових кримінальних правопорушень є встановлений законом порядок виконання військовими службовими особами своїх повноважень та обов'язків спрямованих на збереження та забезпечення порядку несення та проходження військової служби, військовослужбовцями, резервістами та військовозобов'язаними, під час проходження зборів, з дотриманням та повагою до конституційних прав та свобод військовослужбовців, як людини і громадянина, власності та інших благ.

Література

1. Карпенко М. І. Військовий правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони. 2018. Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право / гол.ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2018. – Т. 2. – Вип. 51. – С. 71-74. – Бібліогр.: с. 74 URL: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34552> (дата звернення 09.09.2024).
2. Кізюн О. П. Юридичний аналіз складу перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень. Південноукраїнський правничий часопис, (2020). (3), с 64-68. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/53f8aab3-447e-497e-a088-19184cefae09/content#page=64> (дата звернення 09.09.2024).
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред.. Копотуна І.М. – Київ: Вид. «Центр навчальної літератури», 2024. 1352 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. Та допов./ За ред.. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007.- 1184 с.
5. Ободовський, О. В. Загальна характеристика військових кримінальних правопорушень. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету(2021) с 108-114 URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/juspradenc51.pdf#page=108>. (дата звернення 09.09.2024).
6. Харитонов С. О. Об'єкт і система військових злочинів. Вісник Національної академії правових наук України, 2016, 3: с 243-253. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-243-253.pdf. (дата звернення 09.09.2024).

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Зарадюк З. В.

У статті досліджено особливості кримінально-процесуальної та кримінологічної діяльності у зарубіжних країнах що стосується сфери виконання покарань. Україна має враховувати позитивну практику реалізації гармонізації національного законодавства до кращих світових стандартів у сфері запобігання та протидії злочинності, а також у галузі кримінально-виконавчої діяльності, у тому числі шляхом застосування існуючих правових ресурсів кримінального процесу.

Ключові слова: кримінально-процесуальні засади, запобігання кримінальним правопорушенням, виконання покарань, детермінанти злочинності, процес виконання-відбування покарань.

Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою закріплює такі кримінологічно важливі норми з цього приводу, а саме: - засоби правового захисту жертв злочинів, пов'язаних зі зловживанням владою (розділ «В»), у тому числі у ході кримінального провадження за фактами їх вчинення в процесі виконання – відбування покарань; - принципи медичної етики, що пов'язані із забезпеченням прав ув'язнених під варту і засуджених та запобіганням нелюдського поводження з цими особами (додаток до Декларації) [1].

Вказані положення повинні бути пріоритетними при здійсненні кримінального процесу та слідчої профілактики у сфері виконання покарань [2, с. 89-97], на чому постійно наголошує у своїх рішеннях ЄСПЛ [3]. Саме він дає правову оцінку дотримання будь-якою державою міжнародно-правових актів, що стосуються захисту прав людини і громадянина та їх основоположних свобод, а тому його рішення зобов'язана аналізувати сторона обвинувачення у кримінальному провадженні, у тому числі з огляду розробки заходів, спрямованих на усунення, нейтралізацію, блокування тощо детермінант, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення у процесі виконання – відбування покарань [4, с. 731-754].

Панівною у кримінальному процесуальному праві є теоретична модель кримінального провадження, яка на жаль, не передбачає введення інституту «причин і умов злочинності» [5, с. 587-614], що в деякій мірі спричиняє вчинення кримінальних правопорушень в Україні, включаючи й сферу виконання покарань. Не сприяє удосконаленню правового механізму здійснення слідчої профілактики у кримінальному провадженні, яке здійснюється за фактами вчинення злочинів у процесі виконання – відбування покарань, й існуюча на сьогодні в науці кримінального процесуального права теорія «ревізії» доказів у КПК та не включення у зв'язку з цим у їх перелік у виді предмета доказування причин і умов, які сприяли вчиненню злочину [6, с. 587-614].

Аналізуючи КПК та інші кримінально-процесуальні джерела, які використовуються за кордоном, можна стверджувати, що інститут «причин і умов злочинності» має право на існування як першочергова категорія зазначеної галузі юриспруденції. Варто зазначити, що не у всіх зарубіжних країнах у кримінально-процесуальному законодавстві є прямі норми, які стосуються обов'язку щодо виявлення детермінант, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, але необхідність слідчої профілактики у цьому напрямі витікає або зі змісту закріплених у законі принципів, або із загальних засад досудового розслідування, або з процесу доказування [7].

Якщо узагальнити законодавчі акти, що регулюють кримінальний процес у ФРН, Франції, Англії та США, то про кримінологічні аспекти у зазначеній суспільній діяльності можна говорити лише у контексті змісту попереднього розслідування кримінальних проваджень. При цьому до характерних ознак слідчої профілактики при цьому можна віднести:

1) теорію підозри у ФРН, що ґрунтується на філософській категорії вірогідності (у кримінології – прогнозування), згідно якої підозра – це прогностичний висновок, оснований на фактах, що може бути перевірений [8, с. 152];

2) право прокурора на отримання від відповідних органів різних відомостей, включаючи й кримінологічного характеру, про особу обвинуваченого [8, с. 153];

3) право слідчого судді у Франції здійснювати будь-які слідчі дії, включаючи й кримінологічного змісту, для встановлення істини [8, с. 157];

4) зміст постанови слідчого судді у Франції, яка, зокрема, передбачає як юридичну кваліфікацію суспільно небезпечного діяння, так і юридичну оцінку мотивації вчинення винною особою злочину, а також її мотиви, на підставі яких обвинувачення визнається обґрунтованим чи необґрунтованим (а, це також є змістовною ознакою здійснення слідчої профілактики) [8, с. 160];

5) право підозрюваного у Франції на подання в органи дізнання відомостей про себе, які характеризують його особу (що знову ж таки, є кримінологічним аспектом кримінального процесу) [8, с. 162];

6) право поліції Англії за результатами попереднього розслідування виносити попередження для правопорушника, не порушуючи при цьому кримінального провадження (у такій формі, зокрема, здійснюється слідча й профілактика) [8, с. 166], тощо.

У науковій літературі можна зустріти результати наукового вивчення кримінально-процесуального законодавства й інших держав світу (Іспанії, Італії, Польщі, Австрії, Швейцарії, ін.), на підставі аналізу яких можна зробити висновок про те, що у вказаних державах при розслідуванні кримінальної справи (провадження) певне місце надається й діяльності, пов'язаної із запобіганням злочинам (так званої слідчої профілактики) [7].

Хоча ні в нормах відповідних міжнародних нормативно-правових актів, ні в законодавстві цивілізованих держав світу, ні в правових джерелах ЄС чітко не визначені положення, пов'язані з обов'язком виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, але їх зміст та встановлені процедури збирання, оцінки та використання доказів у кримінальному процесі, а також визначені у законі порядок і процесуальні обов'язки суб'єктів і учасників кримінального провадження мають безпосереднє відношення до кримінологічної діяльності у виді передбачених на нормативно-правовому рівні таких категорій, як: «встановлення істини»; «забезпечення безпеки»; «принципи кримінального судочинства», т. ін.

Отже, результати проведеного аналізу норм міжнародного права, законодавства зарубіжних держав та ЄС дозволяють зробити висновок про те, що у ході гармонізації національного законодавства до кращих світових стандартів у сфері запобігання та протидії злочинності, а також у галузі кримінально-виконавчої діяльності, у тому числі шляхом застосування існуючих правових ресурсів кримінального процесу, Україна має враховувати позитивну практику їх реалізації, уникаючи при цьому помилок з означеної проблематики, а також чітко дотримуючись положень ст. 8, ст. 9 Конституції України та інших законодавчих джерел, які регулюють питання укладення нашою державою міжнародно-правових договорів (угод, зобов'язань, т. ін.), та формуються на основі принципу верховенства права.

Література

1. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою від 29.11.1985. URL:<https://khp.org>.

2. Шило О. Г., Новожилов В. С. Міжнародне право в системі джерел кримінального процесуального права України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 89-97.

3. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (травень 2021 року). URL:<https://supreme.court.gov.ua>.

4. Ківалов С. В. Європейський суд з прав людини: нові виклики: перспективи. *Правова доктрина України*: 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 2: *Публічно-правова доктрина України* / за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 731-754.

5. Грошевий Ю. М., Капліна О. В. Трансформація нормативної моделі кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Правова доктрина України*: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 5: *Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку* / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 587-614.

6. Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі. *Правова доктрина України*: у 5 т. Т. 5: *Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку* / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 587-614.

7. Сучасний кримінологічний процес країн Європи: монографія / за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. Харків: Право, 2018. 792 с.

8. Молдаван А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США. 2-ге вид.: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

Zaradiuk Z. Criminal procedural principles of prevention of criminal offenses in the field of execution of sentences: international experience. *The article examines the peculiarities of criminal procedure and criminological activities in foreign countries in the area of penal enforcement. Ukraine should take into account the positive practice of harmonization of national legislation with the best international standards in the field of crime prevention and counteraction, as well as in the field of criminal executive activity, including through the use of existing legal resources of criminal procedure.*

Keywords: *criminal procedural principles; prevention of criminal offenses; the scope of execution of punishments; crime determinants; the process of executing and serving punishments.*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА ВІД ВТРУЧАННЯ: ДОСВІД ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Крупей С. Є.

У сучасних умовах розвитку суспільних відносин однією з основних тенденцій науки кримінального права є пошук методів дослідження кримінально-правових явищ. Одним із таких методів є порівняльний метод, використання якого сприятиме запозиченню іноземного досвіду регулювання кримінально-правових відносин, дозволяючи визначити найбільш ефективні та науково обґрунтовані положення кримінального законодавства інших країн для подальшого удосконалення національного кримінального закону. КК України базується, окрім приписів Основного закону, і на принципах та нормах міжнародного права. Це засвідчує відкритість української кримінально-правової системи до можливих зразків, моделей і рішень, що існують за її межами та можуть бути використані для реалізації кримінально-правової охорони. Оскільки оптимізація цих зв'язків є важливим напрямком удосконалення кримінально-правової системи України, що допомагає забезпечити відповідність прогресивним міжнародним стандартам засобів, які держава використовує для регулювання і захисту суспільних відносин від злочинних загроз [8].

Адвокатура є головним творцем судової практики, це підкреслює важливість її незалежності та захищеності у тому числі і за допомогою кримінально-правових засобів впливу. У наведеному контексті актуального значення набуває вивчення закордонного досвіду кримінально-правової охорони адвоката від втручання при здійсненні ним професійної діяльності, на предмет критичного осмислення та можливостей до запозичення.

Звернення в ході порівняльно-правового аналізу до кодифікованих кримінально-правових актів держав континентальної Європи вказує на відсутність у більшості з них норм, які були б повноцінними аналогами ст. 397 КК України. У більшості з них існують розвинені правові механізми забезпечення гарантій адвокатської діяльності, що зменшує потребу в існуванні окремих спеціальних кримінально-правових норм щодо втручання у діяльність адвоката. Ці механізми, як правило, базуються на усталених демократичних традиціях, правовій культурі та ефективній судовій системі, що забезпечують належний захист прав усіх учасників судового процесу, включно з адвокатами.

У КК Іспанії (ст. 464) закріплено кримінальну відповідальність за спроби вплинути на учасників судового процесу шляхом насильства або залякування. До осіб, які підлягають захисту цією статтею, відносяться позивач, сторона процесу, обвинувачений, адвокат, прокурор, експерт, перекладач або свідок. Мета такого впливу — змусити зазначених осіб змінити свою процесуальну позицію [2].

У КК Франції (ст. 434-8) передбачено кримінальну відповідальність за будь-які погрози або акт залякування вчинений проти магістрату, присяжного чи будь-кого іншого включаючи адвоката з метою вплинути на його поведінку під час виконання своїх функцій [4].

На відміну від попередніх у КК Польщі (стаття 245) передбачено покарання за використання насильства або незаконних погроз для впливу лише на свідка, експерта, перекладача, прокурора або підсудного, але не на адвоката [6]. Також КК Німеччини не містить відповідальності за втручання в діяльність адвоката [5].

Кримінальне законодавство держав постсоціалістичної правової системи є більш наближеним (і це логічно) до національного кримінального закону у досліджуваній проблематиці. Так, КК Латвійської Республіки (ст. 271) передбачає кримінальну відповідальність за перешкоджання діяльності адвоката, а також судді, прокурора, посадової особи досудового розслідування та судового

виконавця. Якщо особа у будь-якій формі заважає зазначеним особам виконувати свої обов'язки, пов'язані з розслідуванням або розглядом кримінальної, адміністративної чи цивільної справи, вона може бути покарана громадськими роботами, штрафом, обмеженням волі або позбавленням волі на строк до двох років. Якщо перешкодження здійснюється із застосуванням насильства або іншого примусу, покарання може включати штраф, арешт або позбавлення волі на строк до чотирьох років [1].

Вочевидь, що латвійське кримінальне законодавство захищає правомірну діяльність адвоката на рівних умовах з іншими суб'єктами, залученими у здійсненні правосуддя, такими як судді, прокурори та посадові особи досудового розслідування. Це підкреслює важливість адвокатури як невіддільна частини правової системи, що заслуговує на такий самий рівень захисту від перешкодження її професійній діяльності.

Згідно з нормами Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки, кримінальна відповідальність за дії проти захисників правосуддя (адвокатів, захисників, представників тощо) включає такі випадки: 1) заподіяння тяжкої шкоди захисникові; 2) насильство або інший вплив на захисника; 3) пошкодження майна захисника. Ці норми підкреслюють важливість захисту професійних обов'язків захисників і їхнього права на безпечне виконання своїх функцій у системі правосуддя [3].

Дійсно, в естонському кримінальному законодавстві захисник визнається спеціальним потерпілим, що підкреслює його важливу роль у системі правосуддя. В цьому контексті захисник розглядається на рівні з іншими ключовими учасниками процесу, такими як суддя, судовий засідатель, слідчий, прокурор і представник потерпілого. Це означає, що кримінальна відповідальність за злочини, спрямовані проти захисника, є такою ж серйозною, як і за дії проти інших посадових осіб, які здійснюють правосуддя. Такий підхід демонструє, що захисник не просто представляє інтереси свого клієнта, але й виконує важливу функцію забезпечення справедливого судового процесу, що вимагає від держави надання йому додаткового захисту від можливих загроз або насильства.

У більшості держав континентальної Європи відсутня спеціальна кримінально-правова норма, яка б декриміналізувала втручання в діяльність захисника чи представника особи під час виконання ними своїх професійних обов'язків. Хоча захисники й представники користуються певним рівнем захисту, часто вони розглядаються у загальному контексті захисту учасників судового процесу поряд із судьями, прокурорами, експертами тощо. В таких державах втручання у професійну діяльність захисників зазвичай карається через загальні норми, що стосуються перешкодження правосуддю або тиску на учасників процесу, а не через спеціальні норми, спрямовані виключно на захист прав та інтересів захисників. Така норма дозволяє забезпечити додатковий захист адвокатам, які можуть стикатися з погрозами, тиском або втручанням у свою діяльність в умовах нестабільної правової системи та недостатньо розвинених механізмів правового захисту. Це сприяє зміцненню правової системи й поступовому руху до стандартів правової держави, де роль адвоката захищена і забезпечено на належному рівні. [7]

Таким чином, порівняльний аналіз показує, що кримінально-правова охорона адвокатської діяльності є важливою частиною судової системи багатьох країн ЄС, однак підходи до цього регулювання можуть відрізнятися. У більшості держав, таких як Іспанія та Франція, діють загальні норми, спрямовані на захист усіх учасників судового процесу, що зменшує потребу в окремих спеціальних положеннях щодо адвокатів. Водночас кримінальні кодекси постсоціалістичних країн, таких як Латвія, мають більш конкретні норми щодо захисту адвокатів, аналогічні до статті 397 КК України. Це дозволяє зробити висновок, що українське кримінальне законодавство орієнтоване на посилений захист адвокатури і є наближеним до постсоціалістичних правових традицій, але відрізняється від країн із розвиненими демократичними традиціями, де захист правосуддя та його учасників є комплексним. Перспектива запозичення з кримінальних кодексів інших країн до ст. 397 КК України може полягати у розширенні правового захисту адвокатів шляхом запровадження додаткових кваліфікуючих ознак, таких як відповідальність за групове насильство чи залякування. Тому дана тема вимагає більш ґрунтовного дослідження та детального аналізу всіх її аспектів.

Література

1. Кримінальний кодекс Латвійської республіки від 17 червня 1998 року (редакція від 01 квітня 1999 року) URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966/> (дата звернення 09.09.2024).
2. Кримінальний кодекс Іспанії від 23 листопада 1995 року. (редакція від 24 травня 1996 року) URL: <https://conceptos.legal/codigo-penal-articulo-464/> (дата звернення 09.09.2024).

3. Пенітенціарний кодекс Естонії від 13 травня 2003 року (редакція від 22 червня 2023 року) URL: https://www.riigiteataja.ee/en/compare_original/501042019020 (дата звернення 09.09.2024).
4. Кримінальний кодекс Франції URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/14297> (дата звернення 12.09.2024).
5. Кримінальний кодекс Німеччини від 13 листопада 1998 року (редакція від 30 липня 2024) <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html> (дата звернення 12.09.2024).
6. Кримінальний кодекс Республіки Польща від 01 вересня 1998 року (редакція від 01 жовтня 2023 р.) URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення 12.09.2024).
7. Дисертація “Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність захисника” Тичина Т. Є. 2021 р.
8. Колодін Д. О., Степаненко О. В., Порівняльний метод в Кримінально-правовому дослідженні “Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 1. 2022. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/30.pdf

ПОТОЧНИЙ СТАН ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Лізун В. В.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Н. В. Карпінська

В даних тезах автором проаналізовано передумови формування цифрової трансформації у сфері антикорупційної політики України, шляхи та поточний стан її реалізації.

***Ключові слова:** цифрова трансформація, Державна антикорупційна програма, антикорупційна політика, Національне агентство з питань запобігання корупції.*

Цифровізація є пріоритетним важелем розвитку будь-яких сфер науки, техніки, держави та суспільства сьогодення. Не винятком у даному контексті є сфера публічного управління.

Цифрова трансформація та розвиток технологій визнана одним із пріоритетів діяльності Європейської Комісії [1]. Зокрема, Єврокомісією було схвалено програму «Цифрового десятиліття» з конкретними цілями та завданнями до 2030 року, яка наразі покладена в основу цифрової трансформації Європейського Союзу та включає в себе такі 4 складових, як:

- навички: збільшення кількості фахівців у сфері ІТ, базовими цифровими навичками володіють 80% населення;
- цифрова трансформація бізнесу: 70% компаній використовують штучний інтелект, хмарні технології, бази даних тощо;
- безпечна та стала цифрова інфраструктура: гігабіт зв'язку для кожного, перший комп'ютер із квантовим прискоренням, збільшення частки ЄС у виробництві напівпровідників тощо;
- цифровізація державних послуг: усі ключові державні послуги – онлайн на 100%, максимальне надання медичних послуг в режимі онлайн, можливість електронної ідентифікації особи – на 100% [2].

В Україні державну політику у сфері цифрової трансформації формує Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри), до завдань якого, зокрема, відноситься забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, робототехніки та роботизації, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства; у сферах відкритих даних, публічних електронних реєстрів, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, електронних комунікацій та радіочастотного спектра, розвитку інфраструктури широкопasmового доступу до Інтернету, електронної комерції та бізнесу тощо [3], що відображає реалізацію Україною схожих завдань, які ставить перед собою й Єврокомісія.

Враховуючи всеосяжність політики цифрової трансформації в Україні та ЄС, очевидно та актуальною є важливість її широкого запровадження й в антикорупційній сфері.

Державною антикорупційною програмою на 2023-2025 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220 (далі також – Програма, ДАП) визначено, що

вона розроблена з урахуванням, зокрема, принципу цифрової трансформації реалізації повноважень державними органами та органами місцевого самоврядування, прозорості діяльності та відкриття даних як основи для мінімізації корупційних ризиків у їх діяльності [4].

Станом на момент схвалення Програми, основні проблемні питання антикорупційної політики, пов'язані з цифровізацією вбачалися в наступному: у державному регулюванні економіки – не здійснено цифрову трансформацію реалізації повноважень державними органами та органами місцевого самоврядування як основу для забезпечення прозорості та мінімізації корупційних ризиків у їх діяльності; митна справа та оподаткування - недостатня цифровізація та автоматизація діяльності митних органів; безоплатна приватизація земель державної та комунальної власності є джерелом корупції у земельних відносинах – мінімальна цифровізація процедури приватизації; оборонна сфера – не був створений єдиний цифровий реєстр об'єктів інтелектуальної власності оборонно-промислового комплексу тощо [4]. В цих та інших сферах ДАП було визначено ряд ключових завдань, пов'язаних із цифровізацією антикорупційних заходів.

Наведене підтверджує значущість процесів цифрової трансформації для розбудови міцної антикорупційної політики, а також необхідність її широкого впровадження з огляду на поточний стан розвитку окреслених сфер суспільно-політичного життя.

Слід зазначити, що з моменту затвердження Програми Україна продовжує впроваджувати цифрові технології в різні сфери боротьби з корупцією.

Зокрема, невдовзі після затвердження Програми, у серпні 2023 року завершено інтеграцію системи eCase Management System з Єдиним реєстром досудових розслідувань (виконавець – НАБУ), а також реалізацію технічної можливості вносити до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (ЄДР) відмітку про можливу недостовірність про кінцевого бенефіціарного власника або структуру власності юридичної особи (виконавець – Міністерство юстиції). Також Національне агентство з питань запобігання корупції ввело в експлуатацію Інформаційну систему моніторингу реалізації державної антикорупційної політики (далі - система). Система допоможе виконавцям організовувати, планувати та виконувати заходи ДАП, а громадянам і експертам відстежувати їхній прогрес [5].

Важливим етапом цифрової трансформації та виконання ДАП став запуск Національним агентством з питань на запобігання корупції 06 вересня 2023 року Єдиного порталу повідомлень викривачів (далі - Портал), на якому громадяни можуть повідомляти про факти корупції, які їм вдалося зафіксувати. Спеціальний ресурс забезпечує анонімне надсилання повідомлень працівниками організацій про корупцію в їхніх структурах – інформація викривачів оперативно надсилається її керівникам або уповноваженим підрозділам (особам) з питань запобігання та виявлення корупції, а також до спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції (НАЗК, НАБУ, Нацполіції, органів прокуратури) [6].

Варто відмітити, що старт функціонування спрямований в тому числі на виконання частини вимог для початку перемовин про вступ України до Євросоюзу [6], так як ведення відповідних реєстрів викривачів передбачено Директивою (EU) 2019/1937 від 23.10.2019, яка покладає, зокрема, обов'язок ведення відповідних баз даних на національні органи країн-членів ЄС [7].

Не менш важливим кроком у напрямку цифрової трансформації у вересні 2024 році слід відзначити отримання НАЗК доступу до платформи Європолу SIENA, що відкриває нові можливості для обміну інформацією з правоохоронними органами країн-членів Євросоюзу, а також підвищує ефективність запобігання та боротьби з корупцією. Платформа дає змогу користуватись захищеним каналом для оперативного обміну даними між НАЗК та європейськими партнерами, що значно підвищить якість міжнародних розслідувань та виявлення активів, прихованих за кордоном. Крім того, доступ до міжнародних баз даних та інструментів платформи SIENA дозволить Національному агентству оперативно відслідковувати фінансові потоки та ідентифікувати підозрілі активи. Це сприятиме розкриттю складних корупційних схем як всередині країни, так і за її межами [8].

Таким чином, наведені факти діяльності передусім Національного агентства з питань запобігання корупції, а також Національного антикорупційного бюро України, Міністерства юстиції України, Міністерства цифрової трансформації України свідчать про прогресивний розвиток та впровадження цифрових технологій у сфері запобігання корупції та їхню інтеграцію з відповідними базами даних та інформаційними ресурсами європейських країн, що у своїй сфері спрямоване на системне виконання ДАП та вимог Єврокомісії щодо подальшого руху України до членства в ЄС.

Література

1. A Europe fit for the digital age [Електронний ресурс] // European Commission. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_en.
2. Europe's Digital Decade: digital targets for 2030 [Електронний ресурс] // European Commission. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en.
3. Питання Міністерства цифрової трансформації Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 18.09.2019 № 856 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-п#n12>.
4. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки Постанова Кабінету Міністрів України; Програма, Заходи від 04.03.2023 № 220 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-п#Text>.
5. Цифровізація – найпотужніший інструмент мінімізації та запобігання корупції, – Голова НАЗК [Електронний ресурс] // Національне агенство з питань запобігання корупції. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://nazk.gov.ua/uk/tsyfrovizatsiya-najpotuzhnishyj-instrument-minimizatsiyi-ta-zapobigannya-koruptsiyi-golova-nazk/>.
6. 6 вересня НАЗК запускає Єдиний портал повідомлень викривачів [Електронний ресурс] // Національне агенство з питань запобігання корупції. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/6-veresnya-nazk-zapuskaye-yedynuj-portal-povidomlen-vykrivachiv/>.
7. DIRECTIVE (EU) 2019/1937 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 23 October 2019 on the protection of persons who report breaches of Union law [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32019L1937&qid=1655906211785&rid=1>.
8. Виявляти сховані за кордоном активи стане простіше: НАЗК приєдналось до мережевої платформи Європолу SIENA [Електронний ресурс] // Національне агенство з питань запобігання корупції. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://nazk.gov.ua/uk/tsyfrovizatsiya-najpotuzhnishyj-instrument-minimizatsiyi-ta-zapobigannya-koruptsiyi-golova-nazk/>.

Lizun V. Current state of digital transformation in the field of corruption prevention in Ukraine. *In this report the author analyzes the prerequisites for the formation of digital transformation in the field of anti-corruption policy of Ukraine, the ways and current state of its implementation.*

Keywords: *digital transformation, State Anti-Corruption Program, anti-corruption policy, National Agency on Corruption Prevention.*

ВИКОРИСТАННЯ УРАЗЛИВОГО СТАНУ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ ЯК СПОСІБ ТОГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Саско О. І.

Постановка проблеми. Одним із найгірших явищ, які існують у сучасному світі є торгівля людьми, масштаби якої під впливом процесу глобалізації невинно зростають в останні роки. Одним із факторів ризику потрапляння у торгівлю людьми є уразливий стан особи.

Аналіз досліджень проблеми. Проблеми відповідальності за торгівлю людьми, а також проблеми кваліфікації торгівлі людьми у науці кримінального права досліджені досить ґрунтовно. До дослідження даної проблеми долучилися такі науковці як: А. В. Андрушко, В. І. Борисова, В. О. Іващенко, К. М. Іскрова, В. А. Козак, Я. Г. Лизогуб, А. М. Орлеан, О. А. Назаров, М. І. Хавронюк та ін. Проте, не дивлячись на досить достатню кількість наукових праць, питання використанням уразливого стану особи як способу торгівлі людьми лишається дискусійними.

Виклад основного матеріалу. Конституція України в ст. 3 проголосила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. На виконання такого положення в КК України передбачено кримінальну відповідальність за діяння, пов'язані з торгівлею людьми. Згідно ч. 1 ст. 149 КК України торгівля людиною, а так само вербування,

переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію. З диспозиції даної норми випливає, що обов'язковою ознакою вчинення вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини є один із способів кримінально протиправного діяння – використання уразливого стану особи для отримання згоди на його експлуатацію. Використання уразливого стану особи є одним із найрозповсюдженіших способів впливу на людину з метою її експлуатації.

Відповідно до п. 2 примітки до ст. 149 КК, під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

Аналізуючи дефініцію «уразливий стан особи» варто звернути увагу на те, що вказаний в примітці зміст поняття уразливого стану осіб поширюється не на всі норми, передбачені КК України, а лише на його дві статті (ст. 149 та 303). Законодавець акцентує увагу на тому, що це є певний стан особи, який може бути обумовлений як суб'єктивними, внутрішніми («фізичними чи психічними») властивостями особи, так і об'єктивними, «зовнішніми обставинами», що склалися навколо неї. При цьому законодавець у поняття «уразливий стан особи» вкладає й «збіг тяжких обставин», таких приміром, як особисті або сімейні. Тому можна зробити висновок про те, що такий стан може бути викликаний:

1) фізичними чи психічними властивостями (в цьому разі висновок про наявність такого стану може ґрунтуватись на даних психолого-психіатричної експертизи). На нашу думку, такий уразливий стан проявляється у відсутності здатності або в обмеженій здатності особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення. Він може бути пов'язаний із віковою незрілістю дитини, тобто зумовлений недосягненням особою повноліття. Фізичними властивостями, які обумовлюють виникнення уразливого стану особи можуть, зокрема, бути певні фізичні вади людини (відсутність рук чи ніг, непорушний стан тіла тощо), котрі позбавляють особу здатності керувати своїми діями або обмежують її в цьому [2, с. 74-76]. На думку Никифоряка Л. П. Орлеана А. М., уразливий стан може бути викликаний і певними зовнішніми факторами (наприклад, приведенням особи до несвідомого стану шляхом застосування снодійних чи наркотичних засобів) [3].

З огляду на це, висновок про наявність або відсутність такого стану потерпілого та його використання обвинуваченим під час вчинення злочину може базуватись на результатах: медичної, психологічної, психіатричної, комплексної експертизи потерпілого [4], що підтверджуватиме наявність в особі фізичного захворювання чи фізичної вади, особливого психологічного стану (наприклад, стресу, фрустрації тощо) або психічного розладу.

Традиційно вважається, що уразливий стан потерпілих залежить від таких параметрів, як вік, фізичний або психічний їх стан, особливості сприйняття ними злочинної поведінки. У поведінці злочинців під час встановлення уразливого стану особливу роль відводять з'ясуванню того факту, чи були відомі і використані злочинцем психологічні, фізичні та сімейні проблеми жертви під час вчинення злочину, що лише підвищує стан уразливості жертви, оскільки спілкування злочинця з нею набуває маніпулятивного характеру [5].

2) певними зовнішніми факторами, зокрема збігом тяжких особистих, сімейних чи інших обставин. Сукупність таких обставин змушує людину погодитись бути експлуатованою. Необхідно підкреслити, що згода людини на її подальшу експлуатацію, отримана внаслідок використання уразливого стану особи, не виключає кримінальної відповідальності. При цьому, для наявності такого уразливого стану не є характерним обмеження здатності особи усвідомлювати свої дії, керувати ними та чинити опір неправомірному впливу. Варто відмітити цікавий феномен, який полягає в тому, що значна кількість людей, які стали потерпілими від торгівлі людьми, після того, як їх звільняються від примусової експлуатації, відмовляються визнавати себе потерпілими. Експерти пояснюють байдуже ставлення особи до того, що з нею трапилось, наявністю так званого «порогу толерантності до насильства». Вони вважають, що у випадках, коли особа у своєму житті часто зустрічається із насильством, вона перестає його сприймати як порушення своїх прав та свобод, які необхідно захищати [6, с. 112].

Тому наявність такого стану в даному випадку має, насамперед, підтверджуватись не тільки результатами експертиз, а сукупністю доказів існування низки тяжких особистих сімейних або інших

обставин (довідок або документів, що містять відомості про склад сім'ї, стан здоров'я хворих членів сім'ї, вартість їх лікування, відсутність постійного доходу, пошук роботи, наявність боргів, відсутність майна у власності, характеристику особи, тощо). Варто відмітити, що обставини війни безумовно можуть бути причиною уразливого стану потерпілої особи та повинні ретельно досліджуватися органом, що здійснює кримінальне провадження, та судом. Перебуваючи в такому уразливому стані, особа може погоджуватись на вкрай не вигідні та кабальні пропозиції, достатнім для чого буде лише незначне підштовхування або просте вмовляння. Саме соціальний уразливий стан може змушувати людину саму виступити ініціатором власної експлуатації» [1, с. 150]

Уразливий стан особи слід визнавати в усіх випадках, коли за обставинами справи її згода на вербування, переміщення, переховування, передачу чи одержання була вимушеною, одержаною під впливом зазначених суб'єктивних та/або об'єктивних причин і не відповідала її справжнім інтересам [3, с. 43]. Встановлення та використання такого способу впливу, як уразливий стан потребує особливої уваги і не виключає необхідності аналізу матеріального становища потерпілої особи, однак потребує індивідуального підходу до кожної людини.

Найчастіше про наявність уразливого стану, зумовленого зовнішніми факторами, можуть свідчити наступні обставини: відсутність в особі постійного місця роботи; перебування особи на утриманні інших осіб; перебування в особі на утриманні неповнолітніх та непрацездатних осіб; наявність великого боргу тощо. Так, вибірковий аналіз судових рішень за 2019-2023 роки свідчить про те, що у багатьох випадках вербування особи до заняття проституцією як однієї із форм сексуальної експлуатації винний використовує так званий «уразливий» стан потерпілої особи. У вирокі суд, як правило, описує такий стан через такі об'єктивні та суб'єктивні обставини, що характеризують умови перебування особи на момент надходження пропозиції займатися сексуальною експлуатацією: 1) будучи обізнаним, що особа перебуває в уразливому стані, який обмежує її здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними, здійснюючи на неї психологічний вплив у формі переконання, схилив особу, котра перебувала в уразливому стані, який виник внаслідок збігу складних життєвих обставин, а саме, значного погіршення матеріального становища через відсутність постійного джерела доходів [7]; 2) в силу збігу тяжких сімейних та матеріальних обставин, викликаних її скрутним матеріальним становищем, відсутністю роботи, постійного джерела доходів, наявністю групи інвалідності з дитинства та тяжкого захворювання у матері, шляхом обіцянок та переконань про можливість хорошого та забезпеченого життя, якого можна легко досягнути, заробляючи значні суми грошей, надаючи сексуальні послуги за гроші [8]. При цьому, в одних випадках, для встановлення наявності у особи уразливого стану достатньо встановлення тяжкого матеріального становища, в інших – й інших додаткових обставин. Суди, в основному, зазначаючи про такий спосіб впливу, як використання уразливого стану, обмежуються перерахуванням складних життєвих обставин, які могли б свідчити про уразливе становище потерпілих, однак не завжди перевіряють, чи стороною обвинувачення надані відповідні докази на підтвердження обставин, з якими вони пов'язують наявність такого стану. У випадках, коли потерпілі особи повідомляють про наявність певних обставин, які можуть свідчити про наявність уразливого стану, такі обставини мають бути предметом ретельної перевірки. Кримінальне провадження, крім показів потерпілих, повинне містити докази щодо підтвердження обставин, про які повідомляла потерпіла особа.

Частіше, утім, трапляються ситуації, коли органи досудового розслідування та суди зазначають, що уразливий стан потерпілої особи зумовлений збігом тяжких особистих, сімейних або інших обставин, не конкретизуючи, однак, їх зміст. Як видається, самої лише констатації того, що особа потребувала грошових коштів (на що? якої суми?), недостатньо для визнання факту перебування її в уразливому стані. Обґрунтовано, на нашу думку є позиція В. А. Козака, який підкреслює, що не будь-які особисті чи сімейні обставини можуть визнаватися причинами уразливого стану, а лише ті, яким іманентно притаманна реальна можливість у конкретній ситуації позбавити або обмежити здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. Такими обставинами можуть бути визнані, приміром, тяжка хвороба рідних чи близьких, відсутність елементарних засобів для фізичного існування людини (житла, одягу, їжі) тощо [9, с. 76]. Проте, аналізуючи судові рішення, приходимо до висновку, що в основному суди формально констатують, що особа перебувала в уразливому стані, однак не пояснюють, чим він був зумовлений.

Висновки. Уразливість як законодавче поняття, хоча воно й віднесене до певної категорії осіб, визначає лише потенційний стан уразливості, реальність якої судді ще належить доводити. На нашу думку, уразливий стан може мати місце при наявності однієї об'єктивної чи суб'єктивної обставини, тобто такої, що ставить потерпілу особу у безвихідну та скрутну ситуацію. Такий стан

може мати місце при наявності тієї обставини, що у сукупності із психічним впливом винного, пригнічує волю особи, викликає у неї стан незахищенності, зневіру у інший спосіб поліпшення свого матеріального становища та вимушеність погодитися на свою експлуатацію або на заняття тими видами діяльності, які заборонені законом. Тому наявність хоча б однієї обставини, яка була б підтверджена сукупністю доказів і яка б в силу різних життєвих факторів мала б суттєвий вплив на потерпілу особу, що виключає можливість усвідомленого добровільного прийняття рішення, – є достатньою для правової кваліфікації уразливого стану.

Література

1. Орлеан А. М. Кримінально-правове забезпечення в Україні охорони людини від експлуатації: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2014. 456 с
2. Козак В. А. Уразливий стан особи за кримінальним правом України: зміст та співвідношення з іншими суміжними правами/ *Збірник наукових праць харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. «Право». 2013. Вип. 20. С. 73-80.
3. Никифоряк Л. П., Орлеан А. М. Аналіз судової практики з питань застосування законодавства України щодо протидії торгівлі людьми. Київ.: Видавництво «Фенікс», 2018. 88 с. URL: <https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/analysis2019.pdf>
4. Постанова Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у справі № 750/5031/18 «Щодо кваліфікації дій особи як торгівлі людьми з використанням уразливого стану потерпілих». (провадження № 51-2761км21)/ URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1249695/>
5. Назаров О. А. Юридичні та соціально-психологічні особливості злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми у світі. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/350/370>
6. Діяльність органів внутрішніх справ з протидії торгівлі людьми: Навч. посібник / За ред. акад. О. М. Бандурки. Х.: ТОВ «Прометей-Прес», 2004. 268 с.
7. Вирок Святошинський районний суд міста Києва. Справа № 59/13786/23. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114148858>
8. Вирок Комунарський районний суд м. Запоріжжя. Справа № 333/81/19. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80960480>
9. Козак В. А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 196 с.

ПОРТРЕТ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НАПРАВЛЕННЯ, ПЕРЕМІЩЕННЯ ЗБРОЇ, ОЗБРОЄННЯ ТА БОЙОВИХ ПРИПАСІВ В УКРАЇНУ, РУХ, ПЕРЕМІЩЕННЯ АБО РОЗМІЩЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЧИ ІНШИХ УТВОРЕНИХ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ, ВЧИНЕНЕ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ТА ОФІЦІЙНОЇ СТАТИСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ)

Старко О. Л.

Стаття 114-2 Кримінального кодексу (далі – КК) України (діяння криміналізоване у березні 2022 р.) передбачає відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану. Дане діяння відноситься до нетяжких (ч. 1), тяжких (ч. 2, ч. 3) та особливо тяжких злочинів (ч. 3).

З метою виокремлення даних, які характеризують особу злочинця та на основі їх узагальнення, що дає змогу описати її портрет, нами було проаналізовано звіт Офісу Генерального прокурора України “Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення” за 2022-2023 рр. (далі - Звіт) [1] та 70 обвинувальних вироків, постановлених судами України з 01.01.2023 р. по 31.12.2023 р. і які були оприлюднені у Державному реєстрі судових рішень [2]. Під час моніторингу Звіту, було встановлено, що кількість виявлених за 2022-2023 рр. осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 114-2 КК України, становить – 245 осіб. Серед них, громадян України – 197 осіб, жінок – 63. Третина цих злочинів вчиняється особами віком від 40 до 54 років (85 осіб), ще третина від 54 років і старше. За

освітою - це переважно особи, які мають базову середню та профільну середню освіту (84 особи). Працездатними, але такими, що ніде не працюють і не навчаються на момент вчинення злочину були 87 осіб. Такими, що мали статус безробітних – 27 осіб. Особи, що вчинили даний злочин не мали судимості. Один злочин було вчинено за попередньою змовою групою осіб.

Моніторинг вироків дозволив виокремити та узагальнити дані про місце народження винних осіб, їх сімейний стан, наявність на утриманні дітей чи непрацездатних батьків, мотиви вчинення діяння та наявність визнання вини, щирого каяття, які доповнюють у цілому соціально-демографічну, кримінально-правову та у деякій мірі, морально-психологічну картину структури особи злочинця.

Стосовно місця народження засуджених (в окремих вироків не вказувалось місце народження) - уродженцями Донецької обл. є 22 особи, Харківської обл. – 6 осіб, Луганської обл. – 5 осіб, Миколаївської обл. – 4 особи, Дніпропетровської обл. – 5 осіб, Запорізької обл. – 1 особа, Одеської обл. – 3 особи, Черкаської – 2 особи, м. Київ – 3 особи, Чернігівської обл. – 2 особи, Чернівецької, Сумської, Кіровоградської, Волинської по одній особі. Серед засуджених є ті, які народились в рф – 4 осіб, Білорусі – 2 особи, Грузії – 2 особи, Китаю – 1 особа.

За сімейним станом серед засуджених: неодружених – 30 осіб, одружених - 26. Із 56 засуджених (в окремих вироків відсутня інформація про сімейний стан), 13 осіб мають на утриманні неповнолітніх дітей. Одна жінка на момент вчинення злочину мала 4 дітей, яких виховувала без чоловіка і вчинила злочин з корисливих мотивів. 99 % засуджених не мали судимості на момент вчинення злочину. У 44 вироків із 70-ти йдеться про щире каяття винних осіб.

Щодо мотивації осіб під час вчинення цього діяння, характерним є те, що вона має ідеологічне підґрунтя. Зокрема, аналіз обвинувальних вироків показав, що мотивами були – виправдовування або заперечення збройної агресії російської федерації проти України, бажання допомогти ворогу, бажання заподіяти шкоду обороноздатності України, неприязні до Української держави, ностальгія за радянським минулим (за даними 39 вироків), корисливі мотиви (за даними 7 вироків).

У деяких випадках, несанкціоноване поширення інформації було вчинено з необачності, імпульсивно, випадково (за даними 11 вироків). Мали місце випадки, де мотивом була зацікавленість діяльністю нашої держави щодо протидії агресору. Так, військовослужбовець строкової служби зробив фото фіксацію розташування військової частини та бойових припасів калібру 155 мм. та неодноразово відправляв ці зображення з програмного застосунку «Google карти» з відміченими геоданими своїй дівчині, однокласнику та батьку. Його дії було кваліфіковано за ч. 2 ст. 114 КК України та призначено покарання у виді позбавлення волі строком на 5 років. На підставі ст. 75 КК України військовослужбовця звільнено від відбування покарання з іспитивним строком тривалістю 3 роки [3].

Більшу половину осіб було засуджено за ч. 2 ст. 114-2 КК України. Так, у 44 вироків із 70, постановлених у 2023 р. йдеться про кваліфікацію дій осіб за ч. 2 ст. 114-2 КК України. За ч. 3 ст. 114-2 КК України засуджено 20 осіб, за ч. 1 ст. 114-2 КК України було засуджено 6 осіб. Також ми відмітили, що особи найчастіше поширювали інформацію про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України, за можливості їх ідентифікації на місцевості. Зокрема, це була інформація стосовно особового складу ЗСУ, Національної гвардії України, ДПСУ, блок-постів. У багатьох випадках вчинялись дії, що полягали у поширенні інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну та переміщення її територією України. Проте, слід зазначити, що такий поділ стосовно інформації як предмета злочину є дещо умовний, оскільки у більшості випадків, де йшлося про поширення інформації про розташування зброї та озброєння, одночасно поширювалась інформація про розташування чи рух військовослужбовців, які використовують цю зброю чи/або озброєння.

Більшість поширень було здійснено користувачами мережі Інтернет, зокрема через Telegram, Tik-tok, Однокласники. Також інформація була поширена через смс-повідомлення, телефонну розмову та під час особистої зустрічі.

Узагальнюючи наведені дані, можна виокремити найбільш характерні риси особи, яка вчиняє несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану. Це чоловік віком від 40 до 60 років, громадянин України, уродженець Донецької області, неодружений, працездатний, але такий, що ніде не працює і не навчається, має базову середню або профільну середню освіту, не має судимості, злочин вчиняє одноособово. Діючи з ідеологічних спонукань, громадянин поширює через соцмережу Telegram інформацію про переміщення, рух або

розташування особового складу Збройних Сил України, що можна ідентифікувати на місцевості (ч. 2 ст. 114-2 КК України). У вчиненому щиро кається.

Література

1. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (2022-2023 рр.). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
3. Вирок Маньківського районного суду Черкаської області від 20 січня 2023 р. Справа №701/50/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108497741>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Чечель Н. О.

Як показує вивчення наукової літератури, питання врегулювання правового статусу, дотримання прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, є актуальною проблемою національної кримінально-виконавчої системи та об'єктом численних досліджень науковців.

В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України пенітенціарна система України зіткнулася із викликами в сфері забезпечення прав та свобод осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, а також їх особистої безпеки під час перебування в установах виконання покарань в умовах воєнного стану.

Означена проблематика стає актуальною не лише на національному рівні, але й в контексті міжнародних зобов'язань та стандартів.

Правовий статус засуджених був предметом дослідження у наукових працях Ю. В. Бауліна, І. Г. Богатирьова, В. І. Борисова, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, В. К. Грищука, І. М. Даньшина, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, О. Г. Колба, В. Я. Конопельського, І. М. Копотуна, В. А. Меркулової, А. Х. Степанюка, І. С. Яковець та ін. Разом з тим, питання забезпечення правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, в умовах воєнного стану не достатньо досліджене в науці.

Одним із завдань кримінально-виконавчого законодавства України є визначення правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків [1].

Правовий статус засуджених – це заснована на загальному статусі громадян держави і закріплена в нормативних актах різних галузей права сукупність їхніх обов'язків, прав, свобод і законних інтересів, що залежать від призначеної судом міри кримінально-правового впливу і від поведінки винного під час її виконання [2, с.139].

Як видається, на зміст правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, як категорії кримінально-виконавчого права, можуть мати вплив такі чинники як історичні події, рівень злочинності в державі, рівень розвитку суспільства, державотворчі процеси тощо.

Особи, засуджені до позбавлення волі в Україні, мають особливий правовий статус, який ґрунтується на загально-правовому статусі людини, адже засуджені особи мають визначені Конституцією України загальні права та обов'язки людини та громадянина.

Одними з ключових елементів правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, є їх права та обов'язки. Як зазначає А.С. Колос, елементами змісту правового статусу є суб'єктивні права, законні інтереси та обов'язки засуджених, а зміст суб'єктивних прав становлять можливість: засудженого вільно користуватися соціальними благами у межах, встановлених правом; вимагати виконання відповідних обов'язків адміністрацією органів і установ виконання покарань, іншими суб'єктами кримінально-виконавчих та інших правовідносин; звернутися за захистом суб'єктивного права [3, с. 107].

Позбавлення волі як вид кримінального покарання полягає у примусовій ізоляції засуджених від суспільства з покладанням обов'язку підкорятися встановленим у місцях позбавлення волі правилам поведінки, дотримання яких забезпечується постійним всебічним наглядом за ними з боку адміністрації виправних установ. З огляду на це, засуджені до позбавлення волі в Україні мають

спеціальний правовий статус, є обмеженими у свободі переміщення, що ставить їх в більш уразливе становище в умовах ведення активних бойових дій та окупації.

Особливої актуальності в умовах воєнного стану набуває проблема забезпечення права осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, на особисту безпеку. Право на особисту безпеку є одним з основних прав, гарантованих Конституцією України. Так, у статті 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [4]. Кримінально-виконавчим Кодексом України (далі – КВК України), іншими актами національного законодавства та міжнародними нормативно-правовими актами засудженій особі гарантується право на особисту безпеку. Зокрема, у ст. 7 КВК України зазначено, що держава поважає й охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їхню особисту безпеку [1].

На думку О.Г. Гальцової безпека засуджених – це насамперед гарантування та здійснення державою заходів щодо максимального збереження життя та здоров'я від будь-яких джерел небезпеки під час відбування покарань засуджених [6, с. 371].

Право на особисту безпеку засуджених осіб, закріплене ст. 10 КВК України, без перебільшення можна вважати одним із основних прав осіб, які відбувають кримінальні покарання, у тому числі й у виді позбавлення волі, що підтверджується аналізом наукової літератури.

Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями 1955 року закріплюють гарантію забезпечення безпеки ув'язнених та персоналу, інших працівників та відвідувачів у будь-який час [5]. Згідно зі ст. 10 КВК України у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. При цьому адміністрація установи виконання покарань вживає заходів до переведення засудженого в безпечне місце, а також інших заходів до усунення небезпеки, вирішує питання про місце подальшого відбування ним покарання [1].

За обставин місцезнаходження установ виконання покарань у зонах активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях особливо актуальним є питання спроможності державних органів гарантувати особисту безпеку та ефективно організувати евакуацію осіб, засуджених до позбавлення волі, з небезпечних територій.

Незважаючи на наявну як національну, так і міжнародну правову базу щодо врегулювання механізму евакуації засуджених, з початку повномасштабного вторгнення було втрачено контроль над деякими установами виконання покарань [7]. Ймовірними причинами цього, на думку Івчук Ю. Ю., можуть бути відсутність конкретизованого нормативно закріпленого механізму евакуації з чітким розподілом повноважень між органами державної влади, а також неможливість за об'єктивних обставин швидко передбачити розвиток активних військових дій на відповідній території [8, с. 15].

Таким чином, питання дотримання прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, в умовах воєнного стану є особливо актуальним та потребує постійного контролю, а перед пенітенціарною системою України стоять значні виклики у сфері гарантування правового статусу таких осіб, а особливо – засуджених до позбавлення волі в Україні, які також перебувають в установах виконання покарань на територіях ведення активних бойових дій та тимчасово окупованих територіях.

Література

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
2. Гуцуляк М. Правовий статус осіб, засуджених до покарання у виді громадських робіт. Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 3. С. 138–142. URL: http://www.law.journalsofznu.zp.ua/archive/vis_nik-3-2010/25.pdf
3. Колос А. Правовий статус засуджених у національному кримінально-виконавчому законодавстві. Право та державне управління. 2019. № 4. С. 106–110. URL: http://pdujournal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/18.pdf
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями : Правила Орг. Об'єдн. Націй від 30.08.1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212

6. Гальцова О.В. Безпека засуджених та персоналу установ виконання покарань під час пандемії. Часопис Київського університету права. Київ. 2020 (2). с. 369-374.

7. Міжнародний фонд відродження. Аналітичний звіт “Невидимі жертви війни: люди в місцях несвободи”. Київ, 2023. 121 с. URL: https://www.helsinki.org.ua/wpcontent/uploads/2023/05/Nevydyimi_zhertvy_viyny_li_udy_v_mistsiax_nesvobody_web.pdf

8. Івчук Ю. Ю. Забезпечення правового статусу засуджених до позбавлення волі в установах виконання покарань під час воєнного стану: проблемні аспекти. Актуальні проблеми права: теорія і практика. Часопис Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. № 1 (45).2023. С.11 – 20. URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/628>

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Чупринський Б. О.

У статті розглядаються особливості попередження кримінальних правопорушень неповнолітніми в європейських правових системах. Аналізуються міжнародні та європейські стандарти покарання неповнолітніх, розглядаються вплив заходів направлених на забезпечення благополуччя дітей з метою попередження правопорушень. Проаналізований принцип попередження кримінальних правопорушень неповнолітніми, який формує спільні та єдині правові стандарти подальшого розвитку ювенального кримінального права у всьому світі, які проявляються у необхідності мінімального застосування до неповнолітніх правопорушників позбавлення волі, як покарання.

Ключові слова: інститут покарання; неповнолітні правопорушники; принцип попередження; європейське правосуддя.

Рівень забезпечення прав і свобод дитини є показником демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства загалом. Це положення стосується й дітей, які скоїли кримінальні правопорушення. Протягом останніх років в міжнародній системі правосуддя щодо неповнолітніх правопорушників все більше застосовуються заходи громадського та соціального впливу, виховання, реабілітації, а також зменшення застосування до неповнолітніх найбільш суворих видів покарань.

В Україні для вирішення проблеми розвитку та удосконалення інституту покарання неповнолітніх ухвалено ряд програмних документів, які передбачають оновлення законодавства кримінально-правового блоку у цьому напрямі. Зокрема, Концепція загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки» (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2006 р. № 229-р), Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (Указ Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011), План заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1039-р).

Значний внесок у формування теорії кримінальної відповідальності неповнолітніх зробили такі відомі вітчизняні вчені, як: Ю. В. Баулін, В. М. Бурдін, О. О. Житний, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, І. В. Красницький, А. А. Музика, та деякі інші вчені.

Роботи вказаних авторів мають важливе наукове і практичне значення. Разом із тим, низка питань визначення теоретичного та практичного характеру і змісту покарання неповнолітніх залишається невирішеною і потребує подальшого дослідження.

Слід підкреслити, що у більшості країн континентальної Європи спостерігається всезростаюча прихильність до головного принципу, який передбачає застосування виховних, освітніх заходів або заходів спеціального попередження, навіть попри те, що елементи «юстиції» також було посилено.

Основним чинником, який обумовлює ступінь тотожності європейських правових стандартів міжнародним стандартам ООН, є їхнє помірковане ставлення до провідного принципу новітніх підходів до застосування покарання до неповнолітніх – принципу попередження. Європейська

модель, реагуючи на правопорушення з боку неповнолітніх, відвертає від відбування неповнолітнім класичного кримінального покарання.

Розглядаючи зазначену європейську модель правосуддя у справах неповнолітніх дозволяє нам зробити висновок про те, що підхід до визначення інституціонально-організаційного та змістовного виміру поняття європейських правових стандартів може бути у європейських державах, де функціонує «модель, яка передбачає захист». Норми та принципи даної моделі є похідними не лише від загальних правових норм, закріплених в джерелах права Ради Європи, а й універсальних стандартів джерел права ООН [4, с. 175].

Таким чином, принцип попередження та все, що пов'язано із цим принципом (освітні, виховні заходи, замість покарання), є найважливішим підходом європейських правових стандартів, які відтворюються в «моделі, яка передбачає захист» в загальних правових нормах, закріплених в джерелах права Ради Європи. Цей принцип формує, таким чином, спільні та єдині європейські правові стандарти, незалежно від того, чи мова йде про норми відповідної галузі права окремих європейських держав, чи про загальні правові норми, закріплені в джерелах права Ради Європи.

У цілому ж європейський варіант світової нормативно-правової і соціально-правової доктрини застосування покарання до неповнолітніх разом із відповідною правовою практикою отримав таку загальновідому та розповсюджену в європейському правознавстві назву як «правосуддя, дружнє або лояльне до дитини» [3, с. 95].

Головними принципами європейського «правосуддя, лояльного до дитини», яке почало розвиватися паралельно із загальними світовими стандартами застосування покарання до неповнолітніх з кінця 80-х років ХХ ст., є соціальне попередження кримінально-протиправної поведінки серед неповнолітніх, відвернення, соціальна реінтеграція неповнолітніх правопорушників, утримання, але не остаточне скасування від позбавлення волі по відношенню до неповнолітніх правопорушників, призначення неповнолітнім правопорушникам некримінальних заходів впливу.

Так, в Преамбулі Рекомендації № R (87) 20 говориться: «Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи упевнений в тому, що карна система стосовно неповнолітніх і надалі має бути спрямована на їхню освітню і соціальну інтеграцію, та, наскільки це можливо, запобігати позбавленню неповнолітніх волі; вважаючи, що заходи стосовно неповнолітніх мають вживатися переважно у звичному для них оточенні та із залученням громадськості, зокрема на місцевому рівні» [4].

Аналогічна цільова установка європейської системи правосуддя по відношенню до неповнолітніх зазначається і в ч. 1 ст. 20 Рекомендації № R (2003) [513]. Пункт 2 Рекомендації № R (87) 20 зосереджує увагу на важливості широкого застосування принципу попередження: «сприяти розвиткові процесу посередництва на рівні органу, що притягає до відповідальності (відмова від порушення кримінального провадження) або на рівні поліції – в країнах, де поліція здійснює функції обвинувачення, – для того щоб запобігти притягненню неповнолітніх до відповідальності за системою кримінального судочинства з відповідними наслідками; залучати до цієї справи служби або комісії у справах захисту дітей» [4].

Європейська практика застосування покарання до неповнолітніх та відповідні європейські правові моделі протягом п'ятнадцяти років демонструють все більшу прихильність до двох таких міжнародних стандартів як «застосування обмеження або позбавлення волі по відношенню до неповнолітнього лише в якості крайнього заходу та на якомога мінімальний термін часу» та «необхідність якомога ширшого застосовування саме виховних, трудових, наглядових, освітніх, соціально-орієнтованих, профілактичних некримінальних заходів».

Європейські правові стандарти, відповідно до «моделі, яка передбачає захист» та положень відповідних Рекомендацій Ради Європи, наголошують, що необхідність «застосування обмеження або позбавлення волі по відношенню до неповнолітнього лише в якості крайнього заходу та на якомога мінімальний термін часу» є сучасним етапним завданням як світової, так і європейської практики покарання неповнолітніх правопорушників. Це завдання має бути виконано так само, як і колись було досягнуто скасування практики винесення смертних вироків, довічного ув'язнення та тілесних покарань по відношенню до неповнолітніх правопорушників [4].

Таким чином, принцип попередження є фундаментальним в міжнародних та європейських стандартах покарання неповнолітніх, які відтворюються в заходах направлених на забезпечення благополуччя дітей і загальних правових нормах, закріплених в міжнародних та загальноєвропейських джерелах права. Цей принцип формує спільні та єдині правові стандарти подальшого розвитку ювенального кримінального права у всьому світі і на даний час проявляється у

необхідності мінімального застосування до неповнолітніх правопорушників такого покарання як позбавлення волі.

Література

1. Бандурка І. О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні: монографія / І. О. Бандурка. – Харків: золота миля, 2015. – 408 с.

2. Литвинов О. М. Міжнародні та європейські стандарти застосування покарання до неповнолітніх: науковий нарис / О. М. Литвинов, Є. С. Назимко ; за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Литвинова ; Донецький юридичний інститут МВС України ; Кримінологічна асоціація України. – К. : ВД «Дакор», 2015. – 76 с.

3. Назимко Є. С. Зарубіжний досвід кримінально-правової регламентації інституту покарання неповнолітніх : монографія / Єгор Сергійович Назимко, вступне слово та загальна редакція д.ю.н., проф. О. М. Литвинова; Донецький юридичний інститут МВС України, Кримінологічна асоціація України. – К.: КНТ, 2015. – 368 с.

4. Рекомендация Res (2003) 20 Комитета министров Государствам-членам касательно новых способов работы с преступностью несовершеннолетних и роли правосудия по делам несовершеннолетних // Відновне правосуддя в Україні. №3 (2), 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uccg.org.ua/bulletin/Articles/03/04-Zakonodavchi_zasady/030402.pdf. – Назва з екрана.

Chuprynskyj B. European standards for punishment of juvenile offenders. *The article examines the peculiarities of prevention of criminal offenses by minors in European legal systems. International and European standards for the punishment of minors are analyzed, the impact of measures aimed at ensuring the well-being of children in order to prevent offenses is considered. The analyzed principle of prevention of criminal offenses by minors, which forms common and unified legal standards for the further development of juvenile criminal law around the world, which are manifested in the need for the minimum application of deprivation of liberty to minor offenders.*

Keywords: *institution of punishment; juvenile offenders; the principle of warning; European justice.*

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ

КОМП'ЮТЕРНІ ДАНІ: ЕЛЕКТРОННІ ТА ЦИФРОВІ ДОКАЗИ

Бендовський Г. В.

Актуальність теми обумовлена розвитком ІТ-технологій, поява нових сфер їх використання та електронних пристроїв призвели до зростання кількості типів цифрових даних та методів їх кодування й обробки. Не стало винятком і кримінальне судочинство. Важко передбачити, як електронне діловодство змінить кримінальний процес. Проте можна однозначно сказати, що зміни неминучі.

Для аналізу та перегляду окремих видів інформації звичайних комп'ютерів із базовим програмним забезпеченням недостатньо — потрібні спеціалізовані пристрої та програми. Це створює певні труднощі для слідчих, суддів, прокурорів, адвокатів, експертів та інших спеціалістів.

Стаття 84 КПК України визначає перелік доказів, а науково-практичний коментар уточнює, що **доказом являється факти і обставини, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню**. Фактичні дані – це не факти об'єктивної дійсності, а відомості про них, що утворюють зміст доказів, за допомогою яких встановлюються факти і обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. «Фактичний» означає стан чого-небудь, який відповідає фактам, що відображають дійсність. Дані – це інформація (дані про факти), яка необхідна для висновку чи прийняття рішення. Фактичні дані – це дані для якого-небудь рішення, висновку, що відображають дійсність. Відповідно до змісту коментованої норми фактичні дані – це відомості, отримані у порядку, встановленому КПК, про наявність чи відсутність фактів і обставин, які мають значення для кримінального провадження. Поняттям «джерела доказів», «процесуальні джерела доказів» у теорії кримінального процесу надається різне значення: як форма, вид доказів, засоби доказування, носії інформації. (Науково-практичний коментар КПК Кримінально-процесуального кодексу України). Стаття 98 КПК зазначає, що до речових доказів відносяться документи. А недавні зміни до ст. 99 КПК згідно Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про електронні комунікації" щодо підвищення ефективності досудового розслідування "за гарячими слідами" та протидії кібератакам» від 15 березня 2022 року № 2137-ІХ, зазначають, що до документів можуть належати інші носії інформації (у тому числі **комп'ютерні дані**).

У внутрішньому процесуальному законодавстві України є положення, що визнають електронні докази за основу у трьох основних кодексах: Цивільному, Господарському та Кодексі адміністративного судочинства. У пункті 2 статті 99 Кримінального кодексу зазначено, що до документів, за умови наявності в них відповідних відомостей, належать матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема комп'ютерні дані). Кримінальне процесуальне законодавство визнає електронний документ як «матеріальний об'єкт, спеціально створений для зберігання інформації через письмові, звукові, візуальні чи інші знаки, що можуть бути використані в доказі фактів та обставин, що розглядаються під час кримінального розслідування» (частина 1 статті 99 КПК України).

Електронні докази розглядають як:

а) інформацію, що зберігається в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв, в електронних пристроях чи електронних інформаційних системах та відповідає вимогам ст. 84 КПК України (А. В. Столітній, І. Г. Каланча) [с. 112];

б) дані про обставини, що мають значення для кримінального провадження й існують у нематеріальному вигляді в межах технічного носія чи каналу зв'язку та сприйняття і дослідження яких можливе за допомогою технічних засобів і програмного забезпечення (О.В. Сіренко) [с. 211];

Електронно-цифрові або електронні (цифрові) докази визначають як:

а) інформацію, що зберігається або передається в електронній (цифровій) формі, отримана в передбаченому КПК України порядку (М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін.) [с. 54];

б) Д. М. Цехан, під «цифровими доказами» розуміє «фактичні дані, що представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія та після обробки ЕОМ стають доступними для прийняття людиною». [с. 257].

Цифрові докази (в більшості англomовних джерел застосовується термін «digital evidence»:

а) цифрові дані, які підтверджують або спростовують гіпотезу про настання цифрових подій або про стан цифрових даних (Brian Carrier) [с. 7];

б) інтерпретація або інертних (таких, що розміщені на жорсткому диску), або рухомих (мережеві комунікації) даних, або їх комбінації (G. V. Lazetik, O. Koshevaliska) [с. 66].

На мою думку варто використовувати визначення «**цифрові докази**», тому що, у комп'ютерах та комп'ютерних системах використовується лише цифрові значення у вигляді бінарних даних. Для розуміння цього потрібно зрозуміти різницю між цифровою та аналоговою інформацією. Отож розглянемо декілька технічних визначень.

В комп'ютерах та інших цифрових системах, використовується цифровий сигнал, що переключасться між двома рівнями напруги, де «0» – немає сигналу, «1» – є сигнал. **Цифровий сигнал** – дискретний сигнал з певним значенням інформативного параметра, яке визначається у цифровій формі. (https://uk.wikipedia.org/wiki/Цифровий_сигнал). Двійковий (чи бінарний) код - це мова, яка використовується в комп'ютерах. Він заснований на двійковій системі числення, яка використовує лише 0 і 1 як символи для представлення тексту. Усі комп'ютери та цифрові платформи використовують двійковий код для обробки інструкцій та ефективної роботи.

Аналоговий сигнал – сигнал (напруга, струм тощо), неперервний на всьому проміжку часу. Будь-яка інформація може передаватися в формі аналогового сигналу; часто такий сигнал це вимірjana реакція на зміну фізичного явища, такого як звук, світло, температура, позиція або тиск. Фізична величина перетворюється на аналоговий сигнал за допомогою перетворювача. Наприклад, при записуванні звуку, коливання тиску повітря, що діє на діафрагму мікрофона яка приводить до відповідних коливань струму, що створюється котушкою електромагнітного мікрофону. (https://uk.wikipedia.org/wiki/Аналоговий_сигнал). Процес перетворення аналогового сигналу у цифровий називають «кодуванням», в результаті чого отримують цифрову інформацію записану бінарними числами (наприклад слово «час» має двійковий код 10001000111 10000110000 10001000001).

Цифрова і аналогова інформація використовуються у різних аспектах технологій: від обробки сигналів до передачі даних у мережах. Залежно від завдання та вимог системи, комп'ютери можуть використовувати обидві форми для досягнення бажаних результатів. Це важливий аспект для розуміння технологій та їхнього функціонування у сучасних комп'ютерних системах.

Отже електронна частина доказів пов'язана лише з електронними приладами. Зокрема, Верховний Суд визначив, що матеріальний носій – це лише спосіб збереження інформації, який має значення тільки, коли електронний документ виступає речовим доказом. Головною особливістю електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного носія. Один і той же електронний документ (відеозапис) може існувати на різних носіях. Всі ідентичні за своїм змістом примірники електронного документа можуть розглядатися як оригінали та відрізнятися один від одного тільки часом та датою створення (*Постанова Верховного Суду від 21 квітня 2021 року у справі № 644/3803/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96503076> (дата звернення: 02.02.2023).*

Разом з тим в ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 «Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів» визначено термін «**цифровий доказ**» (digital evidence), це інформація або дані, збережені або передані в бінарному вигляді, на які можна покладатися як на докази. Таке визначення переплітається також із іншими стандартами з ISO/IEC 27000, ISO/IEC 17020, ISO/IEC 17025 та ISO/TR 15801.

Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що вся інформація створена за допомогою комп'ютерів а також виявлена на електронних носіях інформації має цифрову природу, тобто створена за допомогою цифр «0» та «1». Звідси випливає висновок, що комп'ютерні дані це інформація записана у вигляді двійкового (бінарного) коду, знаходиться на електронних пристроях пам'яті або скопійована під час передачі по телекомунікаційним каналам та придатна для обробки або інтерпретації комп'ютерами.

Отже в юриспруденції для чіткого розуміння та виключення двозначності необхідно вживати термін «цифрові докази» по відношенню до фактичних даних виявлених на електронних носіях інформації або скопійованих під час передачі по телекомунікаційним каналам.

Література

1. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях: метод. реком. / М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін.; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ: Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/17605> (дата звернення: 15.01.2024).
2. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. В: Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція, Вип. 5, 2013. С. 256-260.
3. Столітній А. В., Каланча І. Г. Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України. Проблеми законності. 2019. Вип. 146. С. 179–191.
4. Сіренко О. В. Електронні докази у кримінальному провадженні. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2019. Вип. 14. С. 208–212.
5. Ревак І. О., Підхомний О. М., Яворська Т. В. Необхідність та можливості використання електронних доказів у фінансових розслідуваннях. Нау-кові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2023. № 29(57). С. 60–64.

ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ПРАВОСУДДЯ ЩОДО ДІТЕЙ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Жевнеров І. М.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря

У доповіді розкрито питання, пов'язані із сучасним станом забезпечення захисту прав та інтересів дитини під час кримінального провадження, зокрема шляхом підвищення професійного рівня фахівців у сфері правосуддя щодо дітей. Наголошено на доцільності використання міжнародних стандартів під час підвищення кваліфікації поліцейських, прокурорів, адвокатів, суддів задля забезпечення дотримання прав дітей як найбільш вразливої частини суспільства. Водночас на всій території України активно впроваджується процес залучення психолога до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб.

Ключові слова: *кримінальне провадження за участю малолітніх, неповнолітніх осіб; захист прав та інтересів дитини під час кримінального провадження; підвищення професійного рівня фахівців у сфері правосуддя щодо дітей; участь психолога у кримінальному провадженні.*

На етапі досудового розслідування дитина вперше зустрічається із системою кримінальної юстиції. Від якості та повноти досудового розслідування залежить подальший перебіг кримінального провадження. Захист прав дітей на зазначеному етапі відіграє надважливу роль для повноцінної системи кримінальної юстиції.

2023 рік став роком завершення в Україні реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей, яка стартувала у 2019 році. Стратегія обумовлює забезпечення професійного підходу осіб, уповноважених на роботу із дітьми, та співпрацю між державними органами і громадськими організаціями, впровадження найкращих практик та методів захисту прав і свобод дітей.

Пріоритетом Стратегії була саме спеціалізація поліцейських, прокурорів, адвокатів, суддів, тобто ювенальна спеціалізація. Реформа передбачала навчання всіх спеціалістів системи захисту прав дітей по єдиних запроваджених стандартах, зокрема і міжнародних.

Національну стратегію реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 травня 2018 року №1027-р, з метою запровадження ефективних механізмів у системі юстиції щодо дітей, спрямованих на посилення відповідальності держави та суспільства за розвиток дітей, підвищення рівня соціального та правового захисту дітей, які перебувають у контакті (у конфлікті) із законом, зниження рівня злочинності, а також на виправлення та соціальну реабілітацію неповнолітніх, які перебувають у контакті (у конфлікті) із законом.

Принципами реалізації Стратегії були, зокрема, пріоритет захисту прав та свобод дитини; забезпечення належного захисту прав, свобод і законних інтересів дітей; відновлювальний підхід у здійсненні правосуддя за участю дітей; забезпечення професійного підходу осіб, уповноважених на роботу із дітьми; співпраця між державними органами і громадськими організаціями, впровадження найкращих практик та методів захисту прав і свобод дітей.

Стратегією було визначено, що для удосконалення системи досудового розслідування та забезпечення здійснення ефективного правосуддя під час судового провадження, учасником якого є дитина, необхідно: забезпечити обов'язкове спеціальне навчання слідчих, що здійснюють досудове розслідування, та прокурорів, що здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва у провадженнях щодо неповнолітніх; сприяти вдосконаленню правозастосовної діяльності органів досудового розслідування у провадженнях за участю дітей, які є свідками або потерпілими, з метою захисту їх прав; запровадити єдині стандарти навчання захисників, які залучаються для надання правової допомоги дитині, яка є свідком, потерпілим від кримінального правопорушення, підозрюваним (обвинуваченим); забезпечити правову визначеність статусу педагога, психолога, лікаря, представника служби у справах дітей, критеріїв їх вибору та залучення, забезпечити гарантії їх неупередженості шляхом передбачення можливості їх відводу; запровадити обов'язкову спеціальну підготовку суддів, які розглядають кримінальні провадження, учасником яких є дитина; забезпечити єдиний підхід до допиту дітей незалежно від їх статусу у кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий тощо), зокрема з використанням таких спеціальних методик, як «Зелена кімната», у приміщенні Барнахусу, в оточенні, дружньому до дитини [1].

З метою втілення в життя вказаної Стратегії, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 року за №1335-р було затверджено План заходів із реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року [2]. На виконання Плану заходів із реалізації Стратегії були розроблені Єдині стандарти підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей, що 15 червня 2021 року були схвалені Міжвідомчою координаційною радою з питань правосуддя щодо неповнолітніх. Метою Єдиних стандартів є формування у різних фахівців у сфері правосуддя щодо дітей необхідних компетентностей, що у подальшому забезпечить застосування ними єдиних підходів у випадках, коли дитина стикається із системою правосуддя.

Необхідність підготовки фахівців, які працюють у сфері правосуддя щодо дітей, визначена у пунктах 14 та 15 Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, прийнятих 17 листопада 2010 року Комітетом міністрів Ради Європи, і є обов'язковими для застосування Україною як членом Ради Європи. Зокрема зазначено: усі фахівці, які працюють із дітьми, повинні отримувати необхідну міждисциплінарну підготовку з питань прав і потреб дітей різних вікових груп, а також щодо процедур, які адаптовані до них; фахівці, які мають безпосередній контакт із дітьми, також повинні бути навчені спілкуватися з ними в будь-якому віці та стадії розвитку, а також із дітьми, які перебувають в умовах особливої вразливості [3].

Єдині стандарти підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей містять модулі для планування та організації навчання фахівців у сфері правосуддя щодо дітей та перелік загальних і спеціальних (фахових) компетентностей, які мають бути сформовані в зазначених фахівців за результатами навчання за кожною темою. Рекомендовано застосовувати Єдині стандарти до різних форм навчання та підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей як основу для розроблення навчальних програм та програм підвищення кваліфікації центральними органами виконавчої влади, закладами освіти, які забезпечують підготовку та підвищення кваліфікації фахівців у сфері правосуддя щодо дітей, та адаптувати чинні курси та програми професійного розвитку для фахівців у сфері правосуддя щодо дітей до Єдиних стандартів з урахуванням особливостей кожної професії.

З метою забезпечення обов'язкового спеціального навчання слідчих, що здійснюють досудове розслідування, та прокурорів, що здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва та підтримують державне обвинувачення у провадженнях щодо неповнолітніх осіб, було забезпечено перегляд навчальних програм та розроблення навчального курсу для підготовки спеціалізованих слідчих, уповноважених на здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх осіб, та прокурорів, що здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва та підтримують державне обвинувачення у провадженнях щодо неповнолітніх осіб, з урахуванням єдиних стандартів навчання фахівців. Починаючи з 2023 року, запроваджено спеціальний курс навчання слідчих та прокурорів відповідно до єдиних стандартів навчання фахівців.

Розроблено та запроваджено єдині стандарти навчання захисників, які залучаються для надання правової допомоги дитині, яка є підозрюваною, обвинуваченою, свідком або потерпілим, з урахуванням міжнародного досвіду єдиних стандартів навчання захисників, які залучаються для надання правової допомоги дитині, забезпечено навчання адвокатів, які надають правову допомогу в системі безоплатної правової допомоги. Радою адвокатів України включено до програми кваліфікаційного іспиту питання особливостей надання правової допомоги неповнолітнім особам у кримінальному провадженні.

Забезпечено обов'язкову спеціальну підготовку суддів, які розглядають кримінальні провадження, учасником яких є дитина. Розроблено з урахуванням міжнародного досвіду єдині стандарти навчання суддів та забезпечено навчання відповідно до єдиних стандартів навчання. Вищою кваліфікаційною комісією суддів України включено до програми кваліфікаційного іспиту суддів питання особливостей розгляду кримінальних проваджень за участю неповнолітніх осіб, з урахуванням єдиних стандартів навчання фахівців. [4]

На виконання наказу Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 07.02.2023 «Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги», з метою забезпечення найкращих інтересів дитини у кримінальних провадженнях та надання допомоги слідчому, дізнавачу, прокурору, слідчому судді, суду щодо визначення кандидатур психологів для залучення до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб, в Україні було запроваджено вказаний пілотний проект.

Координаційний центр з надання правничої допомоги поінформував, що з 01.09.2024 пілотний проект діє на всій території України, на яку поширюється юрисдикція органів державної влади України. Для реалізації пілотного проекту сформовано Реєстр психологів, до якого включено 288 психологів, яких на підставі доручення для участі психолога у слідчих (розшукових) діях, процесуальних діях у кримінальному провадженні за участю малолітньої/неповнолітньої особи можна залучити до кримінального провадження через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги. Реєстр розміщено у публічному доступі на офіційному вебсайті системи надання безоплатної правничої допомоги.

Крім того Координаційний центр визначив, що дізнавачі, слідчі, прокурори, слідчі судді, суди можуть надсилати у робочий, позаробочий час, вихідні і святкові дні письмові запити про залучення психолога (за формою, затвердженою порядком реалізації пілотного проекту), на адреси електронної пошти, що використовується для залучення захисника у кримінальному провадженні через систему безоплатної правничої допомоги [5].

Таким чином, результатом реалізації в Україні Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей стало вдосконалення системи юстиції щодо дітей, поліпшення стану захисту їх прав, сприяння вдосконаленню правозастосовної діяльності органів досудового розслідування та судових органів у провадженнях за участю дітей, з метою захисту їх прав.

Література

1. Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року №1027-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>

2. План заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 року №1335-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1335-2019-%D1%80#Text>

3. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, прийняті 17 листопада 2010 року Комітетом міністрів Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>

4. Єдині стандарти підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей, схвалені на засіданні Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх, протокол № 1 від 15 червня 2021 року. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/justice-for-children-standards>

5. Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 07.02.2023 «Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text>

ВОЄННИЙ СТАН ТА ДІЯ КПК УКРАЇНИ У ЧАСІ ТА ПРОСТОРІ

Крикунов О. В.

Проаналізовано правовий вплив режимів тимчасової окупації та воєнного стану на застосування вітчизняних кримінальних процесуальних норм у часі та просторі.

Ключові слова: тимчасова окупація, воєнний стан, кримінальне процесуальне законодавство, дія закону у часі та просторі.

Для розуміння дії режиму воєнного стану у просторі слід також зважати на те, що у лютому 2014 р. окремі частини території України було окуповано РФ. У Законі “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”. [1] було запроваджено особливий правовий режим на окремих адміністративно-територіальних утвореннях в межах державного кордону України. Зокрема, у п.7 ст.1-1 вказаного Закону визначено, що “тимчасово окупована РФ територія України - це частини території України, в межах яких збройні формування РФ та окупаційна адміністрація РФ встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування РФ встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації РФ”. Законодавець закріпив норму про те, що тимчасово окупована РФ територія України є невід’ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України. Датою початку тимчасової окупації РФ окремих територій України є 19 лютого 2014 р. Автономна Республіка Крим та місто Севастополь є тимчасово окупованими РФ з 20 лютого 2014 р. (ч. 2 ст. 1 Закону “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”). Окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, є окупованими РФ починаючи з 7 квітня 2014 р. Фактична окупація передбачає, що кримінальне провадження щодо кримінальних правопорушень, які були вчинені на тимчасово окупованій території України, здійснюється правоохоронними та судовими органами Української держави на підконтрольній їй території з врахуванням спеціальних норм ст. 12, 12-1 Закону “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”.

Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону “Про правовий режим воєнного стану”) [2]. Пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Президентів України подає Рада національної безпеки і оборони України. У разі прийняття рішення щодо необхідності введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президент України видає указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях і негайно звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження та подає одночасно відповідний проект закону. Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, підлягає негайному оголошенню через медіа або оприлюдненню в інший спосіб.

Вперше рішення щодо запровадження воєнного стану у 10 областях України з 26 листопада 2018 р. на 30 днів було прийнято у зв’язку з актом збройної агресії РФ у районі Керченської протоки проти кораблів Військово-Морських Сил Збройних Сил України, наявною загрозою широкомасштабного вторгнення в Україну збройних сил РФ. На даний час воєнний стан запроваджено по всій території України, починаючи із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р. Указом Президента від 24.02.2022 р. № 64/2022, того ж дня затвердженого Верховною Радою і офіційно оприлюдненого [3]. Воєнний стан неодноразово продовжували і він діятиме до 5 год. 30 хв. 09 листопада 2024 р. відповідно до Закону про затвердження Указу Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні” від 07.08.2024 р. № 3891-XI [4].

Чинний КПК України передбачає принцип прямої дії у часі. Зокрема, процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями КПК, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення. Допустимість доказів визначається положеннями КПК, які були чинними на момент їх отримання (ст. 5 КПК) [5]. У зв'язку із запровадженням воєнного стану у чинний КПК неодноразово були внесені необхідні зміни та доповнення. Спеціальний розділ IX-1 “Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану” на даний час діє у редакції Закону № 2201-IX від 14.04.2022 р., що набув чинності 01.05.2022 р. [6]. Варто додати, що у ст. 615 КПК, окрім загальної умови запровадження воєнного стану, додатково передбачено спеціальні умови чинності щодо окремих її елементів – наприклад, відсутня технічна або об'єктивна можливість виконання слідчим, дізнавачем чи слідчим суддею, судом повноважень, або наявні обставин, що унеможливають участь певного учасника кримінального провадження.

Також окремо слід виділити Закон від 23.08.2023 р. № 3341-IX щодо особливостей обчислення строків досудового розслідування в умовах воєнного стану, що набув чинності 24.08.2023 р. [7], який суттєво доповнив регулювання засади розумності строків та інститут зупинення кримінального провадження.

Розглянемо вплив воєнного стану на територіальну чинність КПК. Кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених КПК, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення (ст. 4 КПК). У теорії кримінального права та процесу визначено, що територія України — суша, води, надра і повітряний простір, що знаходяться в межах державного кордону України. Географічні координати цих точок затверджуються в порядку, який встановлюється Кабінетом Міністрів України або міжнародними договорами України, а якщо договорів немає — відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. Виділяють також екстериторіальні об'єкти, тобто такі, що не є територією України, але на які за певних умов, передбачених нормами міжнародного права та законодавством України, поширюється законодавство та юрисдикція нашої держави.

Відповідно до Закону “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” Автономна Республіка Крим та місто Севастополь, окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, є тимчасово окупованими РФ. Відповідно, ті частини континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, які зазнали незаконного відчуження, підпадають під дію режиму тимчасової окупації. Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях визначено Президентом України у Указі № 32/2019 від 07.02.2019 р. [8].

Воєнний стан запроваджено на усій території України відповідно до Указу Президента від 24.02.2022 р. № 64/2022 [3]. Варто додати, що Верховною Радою 01.12.2022 р. було прийнято Закон, яким було зупинено дію Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. у відносинах з РФ та Республікою Білорусь починаючи з 29.12.2023 р. Це означає, що Українська держава відмовляється від взаємодії із вказаними державами-агресорами у юридичній сфері, виключає застосування на території України законодавства вказаних держав.

Література

1. Закон України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

2. Закон України “Про правовий режим воєнного стану” від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

3. Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>; Закон України Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

4. Указ Президента України від 23.07.2024 р. № 469/2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/2024#n2>; Закон України про затвердження Указу Президента України від 07.08.2024 р. № 3891-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3891-IX#Text>.

5. КПК України від 13. 04. 2012 р. № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

6. Закон України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану” № 2201-IX від 14.04.2022 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>.

7. Закон України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей обчислення строків досудового розслідування в умовах воєнного стану” від 23.08.2023 р. № 3341-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-20#Text>.

8. Указ Президента України № 32/2019 від 07.02.2019 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/322019-26050>.

9. Закон України “Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2783-20#Text>

Krykunov O. Martial state and action of Criminal procedural code of Ukraine in time and territory. *Analyzed the legal impact of the regimes of temporary occupation and martial state for application of national criminal procedural norms in time and territory.*

Keywords: *temporary occupation, martial state, criminal procedural legislation, the action of the law in time and territory.*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Левчук В. К.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Г. М. Андрусак

Війна в Україні зумовлює необхідність для учасників кримінального провадження застосовувати наявні засоби дистанційної комунікації з судом, а законодавцю вносити відповідні зміни до КПК України з метою поглиблення та розширення цифровізації кримінального провадження.

Ключові слова: *воєнний стан, цифровізація, електронний, документ, суд, процесуальний кодекс, кримінальне провадження.*

Повномасштабне вторгнення РФ до України у 2022 році, введення воєнного стану, ракетні обстріли та відключення енергопостачання внесли значні корективи в життя українців. Указані обставини призвели до переселення значної кількості людей в межах країни та закордон, більше того, за різними підрахунками близько 500 000 воїнів перебувають на лінії фронту, на кордоні, чи в інших місцях, де утруднений доступ до правосуддя. Всі вищезгадані категорії осіб, у якості різних учасників кримінального провадження, стикнулися з порушенням їхнього права на доступ до правосуддя.

О. П. Кучинська та О. В. Щиголь зазначили, що доступ до правосуддя – це не лише можливість особи ініціювати відкриття кримінального провадження. Обов'язковою умовою такого доступу є наявність реальних механізмів, здатних забезпечити дієвість та ефективність кримінального провадження, а саме – ухвалення законного і справедливого кінцевого процесуального рішення (обвинувального чи виправдувального вироку, ухвали суду або постанови слідчого чи прокурора про закриття кримінального провадження, ухвали слідчого судді про закриття кримінального провадження на підставі частини 9 статті 284 КПК України), яке в повну міру забезпечить досягнення всіх завдань кримінального провадження, передбачених статтею 2 КПК України [1].

Цифровізація є одним із ефективних сучасних способів покращити доступ до правосуддя. Заходи, вжиті законодавцем з метою цифровізації правосуддя, в тому числі прискорені пандемією COVID-19, підготували правову систему до дистанційної взаємодії з судами, проте внаслідок значних відмінностей кримінального процесу від інших процесів, такі зміни лише опосередковано вплинули на якість здійснення кримінального провадження. Наприклад, актуальним для Кримінального

процесуального кодексу України залишається питання проведення судового засідання в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів, в той час як у інших процесуальних кодексах це питання уже врегульовано. Крім того, відсутнє чітке регулювання ведення електронного документообігу у кримінальному провадженні.

Іншою актуальною проблемою є відсутність офіційних електронних адрес у прокурорів та слідчих. Питання законності надсилання та отримання процесуальних документів з таких адрес залишається відкритим.

Прийнятним способом дистанційного подання процесуальних документів є подання таких документів на офіційну електронну адресу суду та через підсистеми «Електронний суд» та «Електронний кабінет».

Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 13.09.2023 у справі № 204/2321/22 зробила висновок про те, що звернення фізичної особи до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним електронним документом, який підписаний електронним цифровим підписом, є належним та правомірним способом безпосереднього звернення до суду, що ототожнюється із безпосереднім зверненням до суду через канцелярію або традиційними засобами поштового зв'язку і має кваліфікуватися саме як безпосереднє звернення до суду [2].

Застосування підсистеми «Електронний суд» та «Електронний кабінет» у кримінальному провадженні наразі має обмежений функціонал, проте визнається судами як спосіб подання певних процесуальних документів (різного роду клопотань сторони захисту) та має значний потенціал розвитку у взаємозв'язку з запровадженням електронного кримінального провадження. Використання вказаних електронних засобів може вирішити значну частину окреслених питань для: (1) військових, які не мають можливості відлучитися від місця несення служби; (2) осіб, які проживають за межами України (наприклад клопотання про зняття арешту з майна, яке перебуває в Україні).

Існує проблема вручення процесуальних документів особі, яка перебуває на тимчасово окупованій території або на території держави-агресора. Д. Коперсак пропонує надсилати процесуальні документи на електронні сайти, у соціальні мережі, месенджери, канали зв'язку, Інтернет-ресурси, якими користується підозрюваний [3, с. 98–99]. Не поділяємо вказану думку, оскільки однією з особливостей кримінального процесуального права є чітка визначеність форм процесуальної взаємодії, а запропонований науковцем підхід ігнорує таку особливість.

Логічними є наступні висновки: позитивним зрушенням в напрямку цифровізації кримінального провадження є можливість подання процесуальних документів на електронну адресу суду та через Електронний кабінет. Ці цифрові (електронні) засоби дозволяють вирішити частину питань з доступом до правосуддя у кримінальному провадженні в умовах війни в Україні.

При цьому перед законодавцем стоять серйозні виклики щодо гармонізації кримінального процесуального законодавства з сучасними засобами проведення дистанційних дій у кримінальному провадженні, серед яких:

- електронна взаємодія інших учасників кримінального провадження з прокурором, слідчим;
- запровадження повного електронного документообігу у кримінальному провадженні з доступом інших учасників кримінального провадження;
- проведення судового засідання в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів;
- розширення функціоналу Електронного кабінету (Електронний суд), враховуючи специфіку кримінального провадження.

Література

1. Кучинська О., Щиголь О. Поняття та зміст доступу до правосуддя в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 20-27.
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.09.2023 у справі № 204/2321/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113701392>
3. Коперсак Д. В. Спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право» / Одеський державний університет Міністерства внутрішніх справ України. Одеса, 2021. 247 с.

Levchuk V. Digitalization of criminal proceedings as a means of ensuring access to justice. The war in Ukraine makes it necessary for participants in criminal proceedings to use available means of remote communication with the court and for the legislator to make appropriate changes to the Criminal Code of Ukraine in order to deepen and expand the digitalization of criminal proceedings.

Keywords: martial law, digitization, electronic, document, court, procedural code, criminal proceedings.

СТАНДАРТИ ДОТРИМАННЯ ПРАВА ОБВИНУВАЧЕНОГО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЗА ВІДСУТНОСТІ ЄДИНОГО СВІДКА ОБВИНУВАЧЕННЯ

Музичук К. С.

Стаття присвячена дослідженню справедливого судового розгляду кримінального провадження за відсутності свідка обвинувачення, показання якого мають значення єдиного або вирішального доказу.

Ключові слова: *справедливий суд, права обвинуваченого, кримінальне провадження, єдиний або вирішальний доказ.*

Статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) кожному гарантовано право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1].

Як частина національного законодавства, Конвенція є обов'язковою для застосування всім органами державної влади в Україні. Втім, в 2023 році Європейський суд з прав людини (далі – Суд) у винесених проти України рішеннях зафіксував 50 порушень статті 6 Конвенції.

Одним із таких порушень є недотримання судами України підпункту d пункту 3 частини 6 Конвенції, відповідно до якого кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення [1].

Положення підпункту «d» пункту 3 статті 6 покладають на держави, які ратифікували Конвенцію, обов'язок вживати позитивних заходів для надання обвинуваченому можливості допитати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали. Такі заходи є гарантією дотримання принципів змагальності сторін та забезпечення права обвинуваченого на захист від пред'явленого обвинувачення.

У разі неявки в судове засідання свідка обвинувачення, показання якого мають значення єдиного або вирішального доказу, суд повинен з'ясувати причини неможливості явки такого свідка та докласти всіх розумних зусиль з метою доставити його у судове. Дотримання вказаних гарантій є одним із критеріїв справедливості судового провадження.

Втім як діяти суду, якщо участь свідків обвинувачення, показання яких є ключовими для встановлення винуватості особи, є неможливою під час судового розгляду?

Відповідно до практики Суду використання в якості доказів показань, відібраних на стадіях розслідування правоохоронними органами та судового слідства, саме по собі не є несумісним зі положеннями підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції за умови, що дотримано право на захист. Ці правила вимагають надання обвинуваченому адекватної та належної можливості поставити під сумнів показання свідка обвинувачення та допитати його, як під час надання ним показань, так і на подальших стадіях провадження [2, п. 74].

У справі «Аль-Хаваджа та Тахері проти Сполученого Королівства» Великою палатою було роз'яснено принципи, які мають застосовуватись у випадку неявки свідка у відкрите судове засідання.

1) У першу чергу Суд повинен розглянути попереднє питання щодо наявності поважної причини для оголошення показань свідка за його відсутності, враховуючи, що за загальним правилом свідки повинні надавати показання в судовому засіданні і для забезпечення їхньої явки мають бути докладені всі розумні зусилля;

2) типовими причинами неявки є смерть свідка чи побоювання помсти. Проте існують інші законні підстави неявки свідка в судове засідання;

3) якщо свідка не було допитано на будь-якій попередній стадії провадження, оголошення показань свідка замість надання їх безпосередньо у судовому засіданні має бути крайнім заходом;

4) визнання допустимим доказом показань відсутніх свідків призводить до потенційно невідгідних умов для обвинуваченого, який, у принципі, під час судового розгляду кримінальної справи повинен мати ефективну можливість оскаржити доказ проти нього. Зокрема, він повинен мати можливість перевірити точність і достовірність показань свідків шляхом їх допиту в усній формі у його присутності або під час надання показань свідком, або на певній пізнішій стадії провадження;

5) відповідно до правила «єдиного або вирішального доказу», якщо визнання вини обвинуваченого виключно або переважно ґрунтується на показаннях свідків, яких обвинувачений не може допитати на будь-якій стадії провадження, його права на захист обмежуються неправомірно;

6) у цьому контексті слово «вирішальний» слід розуміти вузько як таке, що вказує на доказ такої значущості або важливості, який, вірогідно, може стати вирішальним для результату розгляду справи. Якщо неперевірені показання свідка підтверджуються іншими доказами, вирішення питання, чи є вони вирішальними буде залежати від сили підтверджуючих доказів: чим більш вагомими будуть інші обвинувальні докази, тим менше вірогідність визнання показань відсутнього свідка вирішальними;

7) проте, оскільки пункт 3 статті 6 Конвенції слід тлумачити у контексті загальної оцінки справедливості провадження, правило єдиного або вирішального доказу не повинно застосовуватися жорстко;

8) зокрема у випадку, коли показання зі слів іншої особи є єдиним або вирішальним доказом проти обвинуваченого, визнання його допустимим доказом не призводить автоматично до порушення пункту 1 статті 6. При цьому, якщо засудження ґрунтувалося на єдиному або вирішальному показанні відсутнього свідка, Суд має піддати провадження найретельнішому аналізу. З огляду на загрози, пов'язані з визнанням таких показань допустимим доказом, він буде дуже важливим складником для встановлення балансу та вимагатиме достатніх урівноважуючих факторів, у тому числі існування вагомих процесуальних гарантій. У кожній справі питання полягає в наявності достатніх урівноважуючих факторів, у тому числі заходів, здатних забезпечити справедливу та належну оцінку достовірності такого доказу. Це дозволить обґрунтування засудження на підставі такого доказу лише за умови, що він є достатньо достовірним з урахуванням його важливості для справи [3, пп. 119-147].

Обсяг урівноважуючих факторів, необхідних для того, щоб судовий розгляд вважався справедливим, буде залежати від вагомості показань відсутнього свідка. Чим важливішими є ці показання, тим вагомішими мають бути врівноважуючі фактори для того, щоб провадження в цілому могло вважатися справедливим. Оцінюючи наявні врівноважуючі фактори, Суд розглядає: (а) чи був у судовому засіданні доказ, який підтверджував неперевірені показання свідка; (b) чи була надана стороні захисту можливість допитати свідка на стадії слідства; (c) чи надавалася стороні захисту можливість допитати свідка у непрямій формі, наприклад, у письмовій, під час судового засідання; та (d) чи надавалася обвинуваченій можливість викласти власну версію подій та поставити під сумнів достовірність показань відсутнього свідка [4, пп. 110-131].

Таким чином, при наявності свідка, показання якого мають значення єдиного або вирішального доказу в кримінальному провадженні, суд повинен докласти всіх розумних зусиль для забезпечення його явки в судове засідання, а в разі неможливості це зробити – надати стороні захисту змогу поставити під сумнів показання такого свідка зі сторони обвинувачення. Таке кримінальне провадження має бути піддане найретельнішому аналізу з дотриманням балансу між показаннями свідка, які мають значення єдиного чи вирішального доказу, та наявністю урівноважуючих факторів, здатних забезпечити справедливу та належну оцінку достовірності такого доказу.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: зб. законод. актів: станом на 19.04.2023 р. К., 2023. 102 с.

2. Рішення ЄСПЛ у справі «Боєць проти України» (заява № 20963/08) від 30.01.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c64#Text.

3. Decision of the ECtHR in the case «AL-KHAWAJA AND TAHERY v. THE UNITED KINGDOM» [GC], (Applications nos. 26766/05 and 22228/06), dated December 15, 2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{\"languageisocode\":\[\"ENG\"\],\"appno\":\[\"26766/05\", \"22228/06\"\],\"documentcollectionid2\":\[\"GRANDCHAMBER\"\],\"itemid\":\[\"001-108072\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{\).

4. Decision of the ECtHR in the case «Schatschaschwili v. Germany» [GC], (Application no. 9154/10), dated December 15, 2015. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{\"fulltext\":\[\"Schatschaschwili%20v.%20Germany\"\],\"documentcollectionid2\":\[\"GRANDCHAMBER\", \"CHAMBER\"\],\"itemid\":\[\"001-159566\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{\)

Muzychuk K. Standards for observing the accused's right to a fair trial in the absence of the only witness for the prosecution. *The article is devoted to the study of a fair trial of a criminal proceeding in the absence of a witness for the prosecution, whose testimony has the value of the only or decisive evidence.*

Keywords: *fair trial, rights of the accused, criminal proceedings, single or decisive evidence.*

ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ В СВІТЛІ РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ

Назарук О. І.

Необхідність протидії тяжким злочинам, які вчиняються на території України та викликають занепокоєння цього міжнародного співтовариства, зумовила пошук шляхів взаємодії з Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС). Важливим викликом для правової системи нашої держави стало запровадження діяльності МКС в Україні після початку повномасштабної війни. Зокрема, відповідним Законом України № 2236-IX від 3 травня 2022 року було доповнено положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) окремим розділом IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Такі законодавчі зміни покликані були забезпечити співробітництво з МКС з метою притягнення до кримінальної відповідальності та покарання осіб, які вчинили злочини на території України, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

МКС не замінює національні судові органи, не має повноважень національних судів, не виключає їх юрисдикції, а лише доповнює національні системи кримінального правосуддя. Основна функціональна спрямованість діяльності МКС – це підсилення національної спроможності України щодо розслідування та розгляду найтяжчих міжнародних злочинів [5, с. 166].

Однак, можливість діяльності МКС на території нашої держави обумовлено було не лише внесенням вказаних вище законодавчих змін, але й необхідністю ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що викликало чимало дискусій.

Зокрема, ще у 2001 році Конституційний Суд України надав висновок у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Римського статуту Міжнародного кримінального суду Конституції України (справа про Римський статут від 11 липня 2001 р.). Згідно цього висновку Римський Статут Міжнародного кримінального суду був визнаний таким, що не відповідає Конституції України.

Зокрема, у висновку вказувалося, що в ст. 1 Статуту йдеться про те, що МКС є постійним органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, які викликають стурбованість міжнародного співтовариства, водночас наголошується, що цей Суд доповнює національні органи кримінальної юстиції. На відміну від міжнародних судових органів, передбачених ч. 4 ст. 55 Конституції України, які за своєю природою є допоміжними засобами захисту прав і свобод людини і громадянина, МКС доповнює систему національної юрисдикції. Можливість такого доповнення судової системи України не передбачена розділом VIII "Правосуддя" Конституції України. Це дає підстави для висновку, що абзац десятий преамбули та ст. 1 Статуту не узгоджуються з положеннями ч. 1, 3 ст. 124 Конституції України, а тому приєднання України до цього Статуту відповідно до ч. 2 ст. 9 Конституції України можливе лише після внесення до неї відповідних змін [2].

Наступним кроком стало внесення змін до Конституції України Законом України № 1401-VIII від 2 червня 2016 року. Згідно цих новел законодавства Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду [3].

Водночас, необхідність ратифікації Римського статуту була обумовлена не лише суспільно-політичними подіями в нашій країні, але й зобов'язаннями України відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом (ст. 8).

Логічним завершенням вказаного вище процесу стало прийняття Верховною Радою України 21 серпня 2024 року Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [4]. Ця ратифікація була важлива та необхідна для правової системи України, оскільки забезпечила: підсилення діяльності національних органів в сфері розслідування та притягнення винних осіб до відповідальності за найтяжчі злочини, активну участь України в формуванні та діяльності Міжнародного кримінального суду, а також можливість впливати на внесення змін до власне Римського статуту.

Однак, слушно зазначає Ахтирська Н., що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Згідно Римського статуту МКС доповнює національні системи кримінального правосуддя (ст. 1); він має міжнародну

правосуб'єктність (ч. 1 ст. 4); може здійснювати свої функції та повноваження на території будь-якої держави-учасниці і, за спеціальним погодженням, на території будь-якої держави (ч. 2 ст. 4), тобто діє принцип екстериторіальності, який не знайшов свого унормування у кримінальному процесуальному законодавстві [1, с. 48]. Таким чином, запровадження діяльності МКС та ратифікація Римського статуту ставить нові вимоги перед правовою системою України та вимагає наступні кроки: узгодження діяльності МКС в системі судів, що здійснюють кримінальне правосуддя, вдосконалення кримінального процесуального законодавства з цих питань, налагодження механізмів взаємодії (співробітництва) між національними судами та МКС.

Література

1. Ахтирська Н. Імплементация положень Римського статуту в національне законодавство України: політичні зобов'язання та правові шляхи вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Вип. 4. С. 42-52.

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 № 3-в/2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text> (дата звернення 10.09.2024).

3. Про внесення змін до Конституції (щодо правосуддя): закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n2> (дата звернення 10.09.2024).

4. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього від 21 серпня 2024 року № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-IX#Text> (дата звернення 10.09.2024).

5. Смирнов М. Як ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду може вплинути на розслідування злочину агресії Росії проти України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип.6. С. 164-169.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КОНВЕНЦІЇ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЇЇ СТАТТЕЮ 6

Полетило П. С.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. В. Зарадюк

Безпосередньо спрямованими на практику судочинства є тлумачення ЄСПЛ особливостей застосування норм Конвенції [1]. Підтвердженням слугує прецедент: «Згідно з практикою Суду, хоча основна мета ст. 6 стосовно розгляду кримінальних справ полягає в забезпеченні справедливого судового розгляду “судом”, компетентним встановити обґрунтованість “будь-якого... кримінального обвинувачення”, це не означає, що ця стаття не стосується досудового провадження. Таким чином, вимоги ст. 6 (зокрема п. 3) можуть також бути застосовними ще до того, як справу направлено на розгляд суду, якщо – і тією мірою, якою – недотримання таких вимог на самому початку може серйозно позначитися на справедливості судового розгляду [2, п. 36]. Момент, з якого ст. 6 застосовується в “кримінальних” справах, також залежить від обставин самої справи, оскільки провідне місце, яке займає в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд, спонукає Суд віддавати перевагу “матеріально-правовій”, а не “формальній” концепції “обвинувачення” у значенні п. 1 ст. 6» [3].

Суд вважає, що основним його завданням за ст. 6 Конвенції є оцінка загальної справедливості кримінального провадження [4, п. 101]. Іншим прецедентом Суд наголошує, що «відповідність вимогам справедливого судового розгляду має перевірятись в кожній справі з огляду на розвиток провадження в цілому, а не на основі ізольованого розгляду одного конкретного аспекту чи окремого випадку» [5, п. 55; 6, п. 251]. На його думку, «це є кінцевою метою різних критеріїв, розроблених для вивчення розмаїття питань, пов'язаних з конкретними правами, гарантованими п. 3 ст. 6 Конвенції» [4, пп. 116, 118]. Можна стверджувати, що кінцевою метою процесуальних правил і є забезпечення загальної справедливості кримінального провадження з питань, пов'язаних із конкретними правами, гарантованими нормами Конвенції.

Здійснюючи оцінку загальної справедливості провадження, Суд «бере до уваги, у разі необхідності, мінімальні права, перелічені в ст. 6 §3, які є прикладами вимог справедливого судового

розгляду щодо типових процесуальних ситуацій, які виникають у кримінальних справах. Таким чином, їх можна розглядати як специфічні аспекти концепції справедливого судового розгляду в кримінальному провадженні в ст. 6 §1»[6, п. 251]. Зосередження на загальній справедливості провадження є невід'ємною частиною практики щодо прав на захист, закріплених у пп. 1 і 3 ст. 6 Конвенції [7, п. 56]. Уточнюючи свою роль як наднаціонального судового органу, Суд наголошує, що згідно зі ст. 19 Конвенції його обов'язок полягає в забезпеченні Договірними державами їхніх зобов'язань за Конвенцією. Зазначається, що до його функцій не належить розгляд помилок національних судів, якщо такі помилки не становлять порушення гарантованих Конвенцією [8, пп. 45-46].

Суд звертає увагу на те, що «Стаття 6 §3(d) закріплює принцип, згідно з яким, перш ніж обвинуваченого можна буде засудити, усі докази проти нього, як правило, повинні бути представлені в його присутності на відкритому слуханні з метою змагальності. Винятки з цього принципу можливі, але вони не повинні порушувати права захисту...» [9, п. 39; 10, п. 118].

Дотримуючись стратегії на справедливість, Суд розробив правила, метою яких і є забезпечення справедливого судового розгляду. Прикладом може слугувати такий: «Вирок не може ґрунтуватись виключно або вирішальною мірою на показаннях, які сторона захисту не може заперечити» [10, п. 37].

Здійснюючи оцінку справедливості кримінального провадження в цілому, Суд оцінює «незаконність», допущену національними судами і, якщо це стосується порушення іншого конвенційного права, має бути оцінений характер виявленого порушення [11, п.34]. Дослідження рішень Суду у справах, які пов'язані із правом на справедливий суд (ст. 6 Конвенції), дає змогу помітити діалектику тлумачень цього права для різних епізодів кримінальних проваджень, які успішно можуть використовуватися українськими судами. У випадку, коли свідок обвинувачення не був присутній на судовому засіданні, а попередні його або її заяви були прийняті як докази, Суд пропонує критерії (правила), сумісні із статтею 6 §§ 1 і 3, зокрема трьохступінчатого тесту.

Заслуговує на увагу правовий підхід судді Сергідеса (в окремій думці) у поглядах на справедливий суд [5, пп.72-73], де він стверджує: «Хоча загальна справедливість залежить від конкретних фактів кожної справи, це не означає чи означає, що повинні бути випадки, коли не всі гарантії ст. 6 повинні бути задоволені: якщо було порушено одне із суб-прав, передбачених ст. 6, не можна відповісти, що інші суб-права не були порушені»[12, п. 33]. Дотримуючись позиції того, що гарантії, визначені ст. 6 Конвенції, не допускають будь-яких компромісів щодо права на справедливий судовий розгляд, суддя вбачає, що за таких умов кожен учасник судового процесу перебуває в рівних умовах, запобігаючи будь-яким спробам обійти принцип справедливості, зберігаючи його цілісність і гарантуючи справедливість відправлення. На думку цього судді, тлумачення ст. 6, у якому не допускаються компроміси щодо справедливого судового розгляду, є єдиним сумісним із моральним тлумаченням права на справедливий судовий розгляд [5].

З огляду на це, вважає суддя Сергідес, головним і активним принципом для визначення справедливості судового розгляду має бути принцип ефективності. «Верховенство права, одним з аспектів якого є принцип ефективності, є основою та зіркою для справедливого судового розгляду та накладає на держави-члени зобов'язання забезпечити мінімальні права будь-якої обвинуваченої особи відповідно до ст. 6 §3, і жодним чином і ні в якій мірі не пожертвувати цими мінімальними правами. Статті 1(“Зобов'язання поважати права людини”) і 19 (“Створення Суду”) Конвенції та включення до Протоколу № 15 принципу субсидіарності підкреслюють основну відповідальність держав-членів під наглядом юрисдикцією Суду забезпечувати ефективний захист прав людини»[5, п. 77].

Слушним, є зауваження судді Сергідеса в тому, що «ст. 6 §3 передбачає мінімальні права та не підпорядковує її положення будь-яким іншим статтям або правам Конвенції; ст. 6 §3(d) має на меті надати “кожному обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення” мінімальне право, і отже, неправильно підпорядковувати ст. 6 §3(d) правам чи інтересам інших осіб або державі та скасувати мінімальне право обвинуваченого»[5, п. 78].

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: зб. законод. актів: станом на 19.04.2023 р. К., 2023. 102 с.

2. Decision of the ECtHR in the case “Imbrioscia v. Swetzerland”, № 13972/88 dated November 24, 1993. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Imbrioscia%20v.%20Swetzerland%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>].

3. Decision of the ECtHR in the case “Deweer v. Belgium”, № 6903/75, dated February 27, 1980. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469>.
4. Decision of the ECtHR in the case “Schatschaschwili v. Germany” [GC], № 9154/10, dated December 15, 2015. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-159566"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{).
5. Decision of the ECtHR in the case “Snijders v. the Netherlands”, № 56440/15, dated February 06, 2024. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Snijders%20v.%20the%20Netherlands%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Snijders%20v.%20the%20Netherlands%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}).
6. Decision of the ECtHR in the case “Ibrahim and Others v. the United Kingdom” [GC], № № 50541/08, 50571/08, 50573/08, 40351,09 dated September 13, 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166680>.
7. Рішення ЄСПЛ у справі «Черніка проти України», № 53791/11 від 12.03.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f16#Text.
8. Decision of the ECtHR in the case “Schenk v. Switzerland”, № 10862/84, dated July 12.1988. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-76800%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-76800%22]}).
9. Decision of the ECtHR in the case “Luca v. Italy”, № 33354/96, dated February 27, 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp?i=002-5791>.
10. Decision of the ECtHR in the case “Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom” [GC], № 26766/05, 22228/06, dated December 15, 2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{%22itemid%22:\[%22001-108072%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{%22itemid%22:[%22001-108072%22]}).
11. Decision of the ECtHR in the case “Khan v. The United Kingdom”, № 35394/97, dated May 12, 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58841>.
12. Decision of the ECtHR in the case “Xenofontos and Others v. Cyprus”, № 68725/16, 74339/16, 74359/16 dated October 25, 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-220184>

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ СТОРОНИ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сисоєнко Г. І.

У ч. 1 ст. 22 КПК України закріплено, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом.

Попри наявність спірних питань у реалізації засади змагальності, цікавим, на нашу думку, є закріплення законодавцем в ч. 1 ст. 22 КПК України такого правового положення як «правова позиція» сторін кримінального провадження. Визначення цього терміну в ст. 3 КПК України, а також в інших його статтях відсутнє.

У словнику іншомовних слів термін позиція визначається як точка зору, відношення до будь-якої справи, питання [1, с. 396].

У словнику С. І. Ожегова позиція – «точка зрення, мнение в каком-нибудь вопросе» [2, с. 485]. Тобто, є всі підстави розглядати термін «позиція» як: становище, місце когось, чого-небудь; точка зору, ставлення до чого-небудь, що визначає характер поведінки, дії; поведінка, характер дії, що зумовлені цією точкою зору, цим ставленням.

В свою чергу Я. П. Зейкан визначає правову позицію як результат, якого хоче домогтися особа або її представник, лінія поведінки в суді, розроблена і спрямована на досягнення позитивного результату. Правова позиція містить дві основні складові – законність вимог або спірного інтересу і можливість довести в суді ці вимоги [3, с. 26–27].

Отже, позиція у кримінальному провадженні – це результат, якого хоче добитися захисник; версія клієнта розроблена разом з захисником, план захисту; дії, направлені на досягнення позитивного результату в інтересах підзахисного. Тобто позиція у справі – складне багатогранне поняття, яке визначається і як результат діяльності захисника, і як процес цієї діяльності, а також як оцінка обвинувачення, відношення до неї і сама версія захисту [4, с. 32–33].

До процесуальних документів, у яких викладена правова позиція сторони обвинувачення необхідно віднести: - повідомлення особі про підозру; - постанову про закриття кримінального провадження; - обвинувальний акт; - клопотання про звільнення особи від кримінальної

відповідальності; - клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; - угоду про примирення.

Правова позиція прокурора формується відповідно до вищевказаних процесуальних рішень, у повідомленні, постанові, клопотанні, акті та угоді. Це відповідає наведеному у ч. 1 ст. 110 КПК України визначенню, що процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду, але частково суперечить ч.3 вищевказаної статті, де зазначено, що рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови. Оскільки, про інші форми реалізації процесуального рішення (повідомлення про підозру, обвинувальний акт, клопотання, угода) у зазначеній статті нічого не вказано.

Відповідно до вимог ст. ст. 91, 277, 291 КПК України прокурор формує свою правову позицію в обвинувальному акті і передає його до суду (інші форми закінчення не розглядаються нами в даній публікації). Відмінність обвинувального акту від обвинувального висновку за КПК 1960 року наявна, але в основі своїй вони майже тотожні, оскільки відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України прокурор зобов'язаний викласти фактичні обставини кримінального правопорушення, які він вважає встановленими (це повинно відбуватись відповідно до положень ст. ст. 91–94 КПК України, про що, нажаль, більшість забуває), правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення (зрозуміло і інші передбачені ч. 2 ст. 291 КПК України відомості). Тобто правова позиція сторони обвинувачення формується за результатами досудового розслідування кримінального правопорушення, з обов'язковим висвітленням всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, що повинно ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом.

А яка правова позиція сторони захисту, яка повинна обстоювати свою точку зору, виходячи із принципу змагальності і наявності свободи в можливості подання до суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості?

Кримінальний процесуальний кодекс на сьогодні прямо не передбачає право захисника (підозрюваного, обвинуваченого) будь-яким чином висловити свою правову позицію як це вказано стосовно такого права у сторони обвинувачення.

Окремі захисники не тільки пропонують але готують і подають до суду письмові пояснення (заперечення) або так звані «захисні висновки» на обвинувальні акти [3, с. 232]. Зрозуміло, що у різних судах такі дії захисників сприймають по різному. Але у випадку вірного розуміння засади змагальності судді приймають такі заперечення і долучають їх до матеріалів судового провадження.

Адже положення ч. 5 ст. 291 КПК України стосовно заборони надання суду, крім обвинувального акту і реєстру матеріалів досудового розслідування, інших документів до початку судового розгляду, стосується виключно сторони обвинувачення.

Пропозиції практикуючих адвокатів стосовно можливості подання заперечень на обвинувальний акт базуються на положеннях ст. 22 та п. 10 ч. 2 ст. 42 КПК України. Твердження законодавця про право сторони кримінального провадження самостійно обстоювати свою правову позицію у кримінальному провадженні, що в рівній мірі відносно як до стадії досудового розслідування, так і судового провадження, підтверджене ч. 2 ст. 22 КПК України, згідно якої сторони мають рівні права на збирання та подання до суду, серед інших доказів, документів і клопотань. При рівності прав на етапі закінчення досудового розслідування, відповідно до ч. 2 ст. 22 КПК України, коли сторона обвинувачення подала до суду документ, у формі обвинувального акту, то у сторони захисту залишається право звернутися до суду із відповідним клопотанням. В КПК України відсутнє визначення терміну «клопотання». Відповідно до Словника юридичних термінів і понять, клопотання – це: офіційне прохання або подання, адресоване державним органам; офіційне прохання про здійснення процесуальних дій чи прийняття рішень, звернене до органів дізнання, слідчого, прокурора чи суду.

Тому правову позицію по справі можна розглядати як виклад фактичних обставин кримінального правопорушення і їх правове обґрунтування з точки зору сторони обвинувачення і точки зору сторони захисту [5, с. 33].

Отже, на підставі ст. ст. 22, 42, 47 КПК України у сторони захисту є всі законні підстави, на етапі закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом (а також у випадках завершення досудового розслідування у інших, передбачених законом формах) звернутися до суду із офіційним клопотанням розглянути обстоювану правову позицію стосовно кримінального правопорушення, яке буде предметом розгляду в суді. Розглядаючи одночасно протилежні правові позиції сторін кримінального провадження суддя, суд має можливість дійсно

підійти до розгляду кримінального провадження більш об'єктивно та неупереджено, та створити необхідні умови для реалізації сторонами їх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

У всіх випадках реалізації засад змагальності у кримінальному провадженні необхідно мати на увазі, що при наявності переваги однієї із сторін над іншою, змагальність втрачає своє значення [6, с. 99]. А також враховуючи позицію окремих науковців, відповідно до якої процесуальна рівність сторін означає лише рівність процесуальних засобів, за допомогою яких сторони кримінального провадження відстоюють свою правову позицію і заперечують твердження протилежної сторони [7, с. 85].

На підставі викладеного доцільно доповнити ст.283 КПК України частиною 4, де вказати на право сторони захисту, якщо вона виявить таке бажання, звернутися до суду із відповідним клопотанням, у якому вона має право викласти свою правову позицію стосовно дій, виконаних прокурором відповідно до положень ч. 2 ст. 283 КПК України.

Література

1. Словарь иностранных слов – М. : «Русский язык», 1981. – 621 с.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : «Русский язык», 1981. – 815 с.
3. Зейкан Я. П. Адвокат: кримінальні справи / Я. П. Зейкан. – К. : «Дакор», 2013. – 727 с.
4. Адвокатская деятельность / Под ред. В. Н. Буробина. – М., 2001. – 274 с.
5. Защита по уголовному делу / Под ред. Е. Ю. Львовой. – М. : Юристь, 2002. – 215 с.
6. Рубинштейн Д. Б. Уголовный суд РСФСР (система производства) / Д. Б. Рубинштейн. – М., 1924. – 200 с.
7. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1958. – 703 с.

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «НЕЕФЕКТИВНІСТЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ», ЯК ПІДСТАВА ЗМІНИ ПІДСЛІДНОСТІ НА ПІДСТАВІ Ч. 5 СТ. 36 КПК УКРАЇНИ

Шульгін С. О.

Чинний КПК України у ст. 216 КПК України визначив підслідність кримінальних правопорушень між відповідними органами правопорядку з урахуванням їх компетенції визначеної профільним законом, який встановлює завдання цього органу. При цьому з метою недопущення зловживань щодо передачі кримінальних проваджень іншому органу досудового розслідування закон передбачив досить складний механізм, вказавши фактично єдину підставу це неефективність¹.

Чималий внесок у дослідження неефективності досудового розслідування як підстави для доручення здійснення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування (далі за текстом неефективності) зробили О. Крикунов, О. О. Торбас, Ю. В. Стеценко, Н. А. Макаренко, І. О. Крицька. Однак їх наукові праці зводяться до з'ясування поняття неефективності, її елементів, тощо.

У той же час, аналіз практики Верховного Суду (далі за текстом ВС) свідчить, що суди нижчих інстанцій не у повній мірі надають оцінку змісту неефективності та як наслідок постановляють незаконні вирішення, які скасовуються у касаційному порядку. Наведе чітко вказує на актуальність теми обраного дослідження.

Метою цієї роботи є вивчення доктринального розуміння неефективності, виявлення недоліків його застосування та формулювання висновків щодо покращення правозастосовної практики.

Відповідно до ч. 5 ст. 36 КПК України Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки), керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального

© Шульгін С. О., 2024

¹ Така підстава як існування об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійснення ним досудового розслідування в умовах воєнного стану була передбачена Законом України від 14.04.2022 № 2201-IX Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» у зв'язку з неможливістю здійснення досудового розслідування окремими органами, викликаними бойовими діями та окупацією окремих регіонів України.

правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування або за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійсненням ним досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Безумовно, що повноваження щодо оцінки ефективності досудового розслідування, визнання його неефективним належать прокурору, про що вказав ВС у постанові від 03.04.2024 (справа № 749/533/21; провадження № 51-423 км 24 [5]. Однак які критерії, властивості, ознаки, тощо свідчать про неефективність ні закон, ні суд касаційної інстанції не вказує.

О. Крикунов вважає, що при оцінці ефективності варто виходити із стану виконання завдань кримінального провадження у конкретному провадженні, поточними результатами доказової діяльності слідчого, перспективами викриття осіб, що причетні до вчинення кримінального правопорушення та притягнення їх до кримінальної відповідальності, відшкодування шкоди. На оцінку ефективності розслідування повинна впливати також складність встановлення обставин провадження, поведінка його учасників, процесуальні строки здійснення розслідування [1, с.131]. На думку О. О. Торбаса для оцінки ефективності досудового розслідування врахування кількості проведених процесуальних дій має низку сильних сторін. Крім того, оцінка кількості проведених процесуальних дій може вважатися непоганою відправною точкою для оцінки всього досудового розслідування. Якщо слідчим було проведено достатню кількість потрібних процесуальних дій, проте так і не було досягнуто результатів, складно стверджувати, що таке досудове розслідування є неефективним. І навпаки, невелика кількість проведених дій може бути першим індикатором, який вказує на необхідність більш прискіпливого контролю за діяльністю слідчого [2, с. 193].

Вважаємо, обидва підходи є слухними, однак на наш погляд ще одним критерієм визначення неефективності є не проведення перевірочних слідчих дій, а також процесуальних дій спрямованих на усунення суперечностей у наявних доказах.

Неодмінною складовою законності прийнятого рішення є наведення мотивів з яких прокурор прийшов до висновку про неефективність у відповідній постанові. Визнаючи зміну передбаченої законом підслідності як екстраординарну процедуру порівняно із загальним порядком визначення підслідності, ВС у постанові від 09.03.2023 (справа № 761/42548/17; провадження № 51-1819 км 20) зазначив, що для констатації неефективності досудового розслідування необхідна оцінка цього розслідування для того, щоб прийняти відповідне рішення про доручення здійснення досудового розслідування іншому органу. У кожному конкретному випадку наявність таких підстав має бути обґрунтована у відповідній постанові прокурора, яка повинна відповідати вимогам ст. 110 КПК України, у тому числі, бути вмотивованою, надавати обґрунтоване пояснення щодо фактичних та юридичних підстав прийнятого рішення.

У цій ситуації, при винесенні постанови перший заступник прокурора м. Києва послався на те, що досудове розслідування слід доручити з метою забезпечення безперервності, швидкості, повноти, об'єктивності та неупередженості розслідування. В той же час, положення ч. 5 ст. 36 КПК України передбачають доручення здійснення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування, а також наведення відповідних мотивів, чому здійснення розслідування попереднім органом є неефективним. Таких мотивів постановою прокурора не містить. З огляду на наведене, колегія суддів погоджується з висновком апеляційного суду про те, що ця постановою прокурора є немотивованою, винесеною без дотримання вимог процесуального закону [4]. У іншій постанові від 24.01.2022 (справа № 426/22634/18; провадження № 51-4102 км 21) ВС вказав, що постановою заступника прокурора області подальше здійснення розслідування у кримінальному провадженні доручено СУ ГУНП в області. Вказана постановою мотивована тим, що досудове розслідування здійснювалося неефективно, тривалий час реальних слідчих дій не було проведено та відповідних процесуальних рішень не прийнято. Таким чином, зазначена постановою відповідає вимогам ч. 5 ст. 36 КПК України, а подальше досудове розслідування доручено слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу без порушення правил підслідності, визначених ст. 216 КПК України [3].

Аналіз окремих постанов у кримінальних провадженнях у яких процесуальне керівництво здійснюється Офісом Генерального прокурора свідчить про існування практики вказувати на перелік процесуальних дій, які орган досудового розслідування не здійснив.

Окремо варто щодо відзначити мотивування доручення здійснення досудового розслідування іншому органу. Безумовно, якщо досудове розслідування здійснюється Головним слідчим управлінням органу, подальше здійснення досудового розслідування цим же органом є недоречним, і потребує передачі іншому. Однак ці мотиви повинні обов'язково бути вказані у постанові прокурора.

Також цікавою є позиція ВС (постанова від 03.04.2024 (справа № 749/533/21; провадження № 51-423 км 24) [5]; постанова ОП ККС ВС від 24.05.2021 (справа № 640/5023/19; провадження № 51-2917кмо 20) [6] щодо можливості оцінки неефективності на будь-якому етапі досудового розслідування, в тому числі і на його початку. Так, для прикладу у кримінальному провадженні де на початковому етапі проводиться контроль за вчиненням злочину орган досудового розслідування повинен діяти пасивно, у, іншому випадку можливе місце підбурювання (провокація) особи на вчинення злочину, яка також матиме наслідок у вигляді недопустимих доказів. Вважаємо, що оцінку ефективності на початковому етапі можна здійснювати у паду наявності підозрюваного.

Резюмуючи результати проведеного дослідження вважаємо варто звернути увагу на таке. Оцінка ефективності досудового розслідування, визнання його неефективним, або не ефективним є виключною компетенцією прокурора. Критеріями визначення ефективності є проведення слідчих дій які відповідають критерію виконання завдань кримінального провадження; їх кількість та послідовність; проведення перевірочних слідчих дій та процесуальних дій спрямованих на усунення суперечностей між наявними доказами. Мотиви які вказують на неефективність повинні бути детально обґрунтовані у відповідній постанові. Оцінка ефективності на початковому етапі можлива тільки за умови наявності підозрюваного у кримінальному провадженні. Недотримання цих вимог має наслідком збирання доказів неповноваженим суб'єктом та є підставою для визнання їх недопустимими.

Література

1. Крикунов О. Неефективність досудового розслідування як підстава для відсторонення слідчого від здійснення кримінального провадження / О. Крикунов // Історико-правовий часопис. - 2017. - № 2. - С. 129-134;
2. Торбас О. О. Поняття ефективності досудового розслідування Проблеми досудового розслідування в сучасних умовах: правові та організаційні аспекти: міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Одеса, 29 квітня 2021 р. — Одеса: ОДУВС, 2021.С. 192-195;
3. Постанова Верховного Суду від 24.01.2022 (справа № 426/22634/18; провадження № 51-4102 км 21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102812361>. (дата звернення 20.08.2024);
4. Постанова Верховного Суду від 09.03.2023 (справа № 761/42548/17; провадження № 51-1819 км 20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109580816>. (дата звернення 20.08.2024);
5. Постанова Верховного Суду від від 03.04.2024 (справа № 749/533/21; провадження № 51-423 км 24)URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118194647>. (дата звернення 20.08.2024);
6. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24.05.2021 (справа № 640/5023/19; провадження № 51-2917кмо 20)від URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253>. (дата звернення 20.08.2024).

МЕДІАЦІЯ, КОНФЛІКТОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

СТАДІЇ ПРОЦЕСУ МЕДІАЦІЇ ЯК СПОСОБУ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Валянська Т. П.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Н. В. Карпінська

Теоретична модель процесу медіації серед науковців викликає дискусію. Проте вчені та практики єдині в тому, що відмінною особливістю медіації є структурованість процедури (процесу) проведення переговорів [1]. Тобто існує чітка послідовність кроків, яких медіатор дотримується (алгоритм дій). У різних країнах, різних школах по-різному називають ці кроки – стадії, фази, етапи, однак незалежно від назви та їх кількості алгоритм проведення переговорів визначається законом та договором між сторонами спору (конфлікту) та медіатором.

Питання сталій процесу є дискусійною серед українських та іноземних дослідників. Так, наприклад, Вікіпедія замість терміну «стадія» використовує термін «етап», виділяючи п'ять етапів медіації. Разом з тим, в більшості наукових джерел йдеться про «стадії» медіації, які складаються із декількох етапів (кроків, фаз тощо) [1]. Представники однієї групи дослідників виділяють від трьох до дванадцяти стадій медіації [2], до прикладу – пропонуються шість етапів медіації: 1) підготовка до здійснення медіації; 2) вступна часина (безпосередній початок медіації); 3) переговори між сторонами, у межах яких відбувається виявлення усіх спірних питань; 4) формулювання пропозицій щодо способів вирішення спору; 5) оцінка цих позицій; 6) укладення угоди про вирішення спору (медіаційна угода) [3].

Натомість Кармаза О. О, Федоренко Т. В. виокремлюють три стадії медіації: 1) підготовча стадія; 2) безпосередня процедура медіації; 3) завершення процедури медіації – укладання угоди за результатами медіації та її виконання [1].

Екстраполювавши проаналізовані стадії медіації в ході дослідження в площину земельних правовідносин, вбачаємо, що проведення ефективної медіації в земельних спорах можна забезпечити шляхом впровадження таких стадій:

1. Підготовча стадія, яка може складатись із таких етапів: формулювання цілей сторін. Збір та систематизація матеріалів, які підтверджують позицію сторін. Вибір тактики для переговорів. Прийняття рішення щодо участі посередника на переговорах.

Ця стадія дозволяє сторонам чітко визначити свої цілі, підготуватись з необхідними аргументами та визначити стратегію ведення переговорів перед початком медіації. На цій стадії медіатор узгоджує свою участь у медіації зі сторонами, збирає інформацію про конфлікт, уточнює інформацію про сторін конфлікту та можливу зацікавленість третіх осіб у предметі конфлікту. Основною функцією медіатора на цьому етапі є пояснення сторонам своїх функцій і характеристика можливостей даної процедури для них самостійно.

Незважаючи на те, що медіатор не приймає рішень щодо врегулювання конфлікту та не впливає на сторони у прийнятті рішень, важливо, щоб він розумів можливі варіанти розвитку переговорів та разом із сторонами обговорював кращі та гірші варіанти прийнятих рішень. Специфіка земельних спорів полягає в їх складності через різноманіття правових аспектів, зокрема пов'язаних з власністю, використанням земель, правами орендарів, межами та іншими питаннями земельного законодавства. Тому, на нашу думку, залучення до спору медіатора, який буде володіти знаннями у сфері земельного права буде сприяти інформованому, об'єктивному та ефективному вирішенню конфліктів, враховуючи специфіку правових аспектів, пов'язаних з земельними відносинами. Обізнаність медіатора у сфері земельного права є гарантією захисту сторін від маніпуляцій та можливого надмірного впливу на одну з сторін конфлікту.

На першій, підготовчій стадії медіації, одна зі сторін має право направити у письмовій формі пропозицію щодо проведення процедури медіації. Ця пропозиція повинна містити наступні відомості: предмет конфлікту, що підлягає медіації; інформацію про медіатора, медіаторів або організацію, яка проводить процедуру медіації; порядок проведення процедури медіації; умови щодо розподілу витрат, пов'язаних з проведенням медіації; термін проведення процедури медіації.

Друга стадія медіації, яка включає переговори, включає кілька етапів:

1. Початок переговорів: Медіатор пояснює сторонам цілі медіації та їх завдання під час переговорів. Він також розкриває можливі наслідки недосягнення згоди між сторонами і нагадує про можливі негативні наслідки.

2. Етап визначення загальних рамок угоди: Сторони разом з медіатором встановлюють загальні рамки, в межах яких будуть відбуватись переговори.

3. Етап пошуку рішення: Спільно сторони з медіатором шукають можливі варіанти вирішення конфлікту.

4. Етап прийняття рішення: Сторони обговорюють та приймають рішення щодо вирішення конфлікту.

В медіації цікавим є конструкція «найкращий і найгірший варіант прийнятого рішення». Ця конструкція описує найкращий і найгірший варіант прийнятого рішення, визначає межі, в яких сторонам слід утримуватись під час медіації. Медіація полягає у здатності сторін досягати вигідних умов для обох. Важливо, щоб медіатор і сторони уникали ситуацій, що можуть спровокувати нові конфлікти [4, с.47].

Етап пошуку рішення є емоційно напруженим, оскільки сторони намагаються захистити свої власні погляди на правильне рішення. Медіатор відокремлює цей етап від етапу прийняття рішення, стримуючи сторони й спрямовуючи їх на пошук консенсусу. Під час пошуку рішення медіатор записує всі можливі шляхи врегулювання конфлікту, запропоновані сторонами для вибору найбільш вдалого для обох.

Пошук рішення – це процес, що направлений на об'єднання сторін і вимагає їх істинних мотивів для врегулювання конфлікту шляхом взаємних поступок та компромісів, які враховують особливості предмету конфлікту.

Етап прийняття рішення може супроводжуватися ускладненими переговорами, де одна сторона може затягувати час та вводити в оману іншу сторону, що може бути спричинено наявністю прихованих інтересів.

У такій ситуації роль медіатора є критично важливою. Медіатор повинен підкреслити можливі наслідки недосягнення примирення, закликати сторони поставити себе на місце опонента і висловити свої думки з його позиції, а також запитати сторони, чи вони переконані в доцільності продовження процедури примирення та чи прагнуть вони до примирення. Крім того, медіатор повинен визначити, що може змінити думку сторін з певного питання, і при необхідності зробити перерву та провести окремі зустрічі з кожною стороною [5, с.156].

Завершення переговорів підсумовується прописуванням змісту угоди за результатами медіації або медіатор складає протокол, в якому відображає причини неможливості укладення угоди між сторонами.

Третя стадія медіації. Завершальною стадією процедури медіації є підписання попередньо обговореної угоди за результатами медіації, яка укладається у письмовій формі і містить відомості про сторони, предмет конфлікту, участь медіатора, а також погоджені зобов'язання, умови і терміни їх виконання, з урахуванням принципів добровільності і сумлінності сторін [6].

Медіатор забезпечує дотримання принципу рівноправ'я, щоб кожна сторона могла рівно висловлювати свої погляди, позиції та уявлення щодо вирішення конфлікту. Крім того, медіатор стежить за тим, щоб сторони правильно сприймали одна одну та уникали штучного затягування процесу.

У сфері земельних спорів, вище запропоновані стадії дають можливість детально визначити предмет спору, склад учасників медіації, значення земельної ділянки та наслідки вичерпання конфлікту або його ескалації. Стадії медіації не є обов'язковими, але на нашу думку, саме стадійний механізм вирішення земельного спору дасть можливість не тільки вичерпати наявний конфлікт, але і уникнення подібного конфлікту в майбутньому. Саме проходження відповідних стадій при медіації допоможе налагодити співпрацю сторін у сфері земельних відносин.

Література

1. Кармаза О. О., Федоренко Т. В. Теоретична модель процесу медіації : провадження, провадження, стадії, етапи, процесуальні дії, їх співвідношення. Право і суспільство. № 2. Т. 1. 2023. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/2_2023/part_1/11.pdf

2. Лeko Б., Чуйко Г. Медіація: підручник. Чернівці: Книги – ХХІ. 2011. 464 с.

3. Альтернативне вирішення спорів: підруч. За заг. ред. Ю.Д.Притики. Київ: ВД «Дакор», 2021. 436 с.

4. Гірник А. М. Основи конфліктології. К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2010. 222 с. URL: http://pidruchniki.com/10611207/psihologiya/stadiyi_poserednistva

5. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник / Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.

6. Мазаракі Н. Загальна характеристика договорів, що укладаються у сфері медіації / URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/32.pdf>

МІЖКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ МЕДІАЦІЇ : ДОСВІД ПОЛЬЩІ

Карпінська Н. В.

Культурне розмаїття стає характерним структурним елементом сучасного світу. Війна в Україні призвела до найбільшої хвилі міграції від часів Другої світової війни. Згідно даних опублікованих в аналітичному центрі міжнародної агенції з працевлаштування Gremi Personal найбільше українців, які знаходяться у Польщі, виїхали з Дніпропетровщини (понад 9,8%), а найменше – з Києва та тимчасово окупованого Криму (менше 1%) [1]. Водночас, за європейськими прогнозами, до 2050 року громадяни інших країн становитимуть близько 3-4% осіб працездатного віку, які проживають у Польщі.

Культурні відмінності можуть стати причиною напруженості, недовіри та як наслідок – причиною конфліктів, які викликають дезорганізацію та стрес як у сторін самого конфлікту так і дезорганізацію в трудовому колективі загалом. Варто звернути увагу, на інформацію надану Польським Центром Медіації у м. Вроцлаві (членом якого є автор) про зростання запиту до організації щодо проведення приватних та судових “mediacji pracowniczych” (медіації між працівниками), де однією із сторін є громадяни України. Зауважимо, що кількість офіційно працевлаштованих громадян України у Польщі на кінець 2023 року складала 750 тисяч осіб від 1 млн 125 тисяч усіх офіційно працевлаштованих іноземців [2].

Налагодження позитивної психологічної атмосфери та співпраці є важливим завданням для успішного функціонування будь-якого колективу. За наявності представників різних національних культур, вказана співпраця перетинає культурні кордони, об’єднуючи в робочому середовищі людей з різних країн. Варто зазначити, що культурний аспект є важливим фактором що впливає і на атмосферу в колективі і на якість виконання тих чи інших завдань працівниками, оскільки культура визначає поведінку, спосіб спілкування, впливає в певній мірі на вибір та на прийняття рішень.

До основних переваг мультикультурних колективів можна віднести такі як креативність, різноманітність досвіду та поглядів, що призводять до ширшої перспективи, активного генерування ідей, високий рівень толерантності до відмінностей, тощо.

З іншого боку, спільна робота в мультикультурних колективах створює певні ризики: неоднозначність соціальних ситуацій, схильність до стереотипізації, низький рівень довіри та відкритості, труднощі у спілкуванні, так звані “комунікаційні шуми” які виступають перешкодами у передачі та прийнятті інформації, мобінг, булінг. Також, культурні відмінності можуть спричинити “культурні зіткнення”, які призводять до труднощів у досягненні домовленостей.

У зв’язку із вище описаним постає питання чи медіація може бути ефективним засобом для врегулювання конфліктів та спорів з міжкультурним елементом?

Інформативними є результати опитування працівників мультикультурних колективів в організаціях розташованих у Польщі проведеного польською дослідницею Евою Слабонь (Ewa Słaboń) [3, с. 141-163]. Переважна більшість респондентів вважають, що культурне розмаїття в робочому колективі є позитивним явищем і являє собою можливість для злагодженої роботи колективу. Водночас, найбільше занепокоєння працівники висловлюють щодо труднощів, які виникають саме на фоні культурних відмінностей. Цікавим є результати відповіді на питання пов’язані із обізнаністю працівників мультикультурних колективів в Польщі про процес медіації, базові принципи та переваги. Понад 98 відсотків опитуваних не лише знають про існування медіації як ефективного способу вирішення конфліктів (спорів), а й розуміють її переваги та володіють інформацією щодо базових засад цього процесу. Працівники сприймають медіацію як метод, який може бути корисним у вирішенні конфліктних ситуацій на робочому місці. Респонденти також відзначають деякі бар’єри для обрання цього інструменту для вирішення спорів, зокрема: відсутність

безкоштовної програми медіації для працівників, відсутність достатніх знань про медіацію, відсутність професійного медіатора.

На питання щодо особи медіатора, то понад 90 відсотків респондентів вважають, що проводити медіації між працівниками які є носіями різних культур може тільки професійний медіатор, який пройшов спеціальну підготовку та має відповідні знання щодо особливостей менталітету.

Як показує практичний досвід Польського центру медіації у м. Вроцлаві, у медіаціях при врегулюванні конфліктних ситуацій в польських організаціях, компаніях та фірмах, де сторонами конфлікту є представники української та польської культур, надзвичайно успішними є проведення так званих “ко-медіацій” (участь двох медіаторів) за участю медіаторів, які, відповідно, є носіями української та польської національної ментальності. Такі медіації отримали назву “польсько-українські медіації” та успішно себе зарекомендували не лише у зазначеній сфері, а й при вирішенні сімейних конфліктів та спорів пов’язаних із розлученням, поділом майна, встановленням опіки, участю у вихованні та побачень з дитиною.

Вбачається, що характерною особливістю конфліктів між носіями різних культур є те, що вони глибоко вкорінені в аспектах ідентичності спільноти. За таких обставин медіація має виходити за рамки традиційної моделі вирішення спорів і перетворитися на процес, де ключовим завданням є розуміння і прийняття відмінностей та опрацювання історичних травм. Відповідно, методи, що використовуються в медіації, мають бути гнучкими та чутливими до культурного контексту конфлікту. Водночас, важлива роль у міжкультурній медіації відводиться професійності медіатора, його знанням обох культур, мовним компетенціям (мовні бар’єри та відмінності в невербальній комунікації створюють додаткові труднощі), що допоможе в процесі медіації ефективно перекласти та інтерпретувати наміри та очікування сторін. Водночас, міжкультурна медіація через свою комплексну природу вимагає від медіаторів не лише специфічних навичок, але й постійного вдосконалення та адаптації до мінливих соціально-політичних реалій [4].

Їхнє вміння співпереживати, керувати емоціями конфліктуючих сторін та розуміти культурний контекст є безцінним у процесі розбудови сталого миру та злагоди в різноманітних суспільствах. При врегулюванні конфліктних ситуацій в польських організаціях за участю українців та поляків (“польсько-українських медіаціях”), медіаторам важливо знати і розуміти культурні відмінності.

Медіаторам необхідно пам’ятати про те, що, з однієї сторони – особливості ментальності носіїв різних культур можуть виступати тригерами (конфліктогенами) та зумовлювати ескалацію конфліктів, а з іншого боку – такі прояви у поведінці та комунікації як нестриманість, знервованість, нетерпимість, емоційна холодність, відсутність співчуття, замкнутість, недовіра і т. ін. можуть бути наслідками пережитого стресу від війни та міграції, однак сприйматися як негативна культурна особливість та відмінність і також служити конфліктогеном. Тому, у світлі зростання в Польщі кількості як запитів на вказані вище “польсько-українські медіації”, однією із сторін яких є громадяни України, які виїхали у зв’язку з війною, окрім володіння етнокультурними компетентностями варто вказати на необхідність знань та наявності високо рівня компетентностей медіаторів у сфері психології воєнного часу та наслідків впливу війни на психіку і їх проявів у щоденній поведінці та конфліктних ситуаціях.

Література

1. Валерій Уляненко. З яких областей виїхало найбільше українців до Польщі? URL: <https://glavcom.ua/world/observe/z-jakikh-oblastej-do-polshchi-vijikhalo-najbilshe-ukrajintsiv-opituvannja-983811.htm>
2. Raport PARP, Zagraniczni pracownicy na polskim rynku pracy. Stan na dzień 15 grudnia 2021 r., s. 5, [online:] https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/Zagraniczni-pracownicy-na-polskim-ryнку-pracy_last.pdf
3. Ewa Słaboń. Mediacja jako metoda rozwiązywania konfliktów pracowniczych w zespołach wielokulturowych. Mediacja: od rozmowy do porozumienia. Monografia. Redakcja: Marcin Romanowski. Warszawa. URL: <https://wydawnictwo.iws.gov.pl/produkt/mediacja-od-rozmowy-do-porozumienia/>
4. Mateusz Grzesiak. Mediacje Międzykulturowe – Jak Rozwiązać Konflikty o Podłożu Etnicznym. URL: <https://www.mediacje.elblag.pl/author/mateuszgrzesiak/>

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУДОВОМУ РОЗГЛЯДУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ АДВОКАТІВ

Киришко О. В.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Н. В. Карпінська

В контексті українського правосуддя, забезпечення правосуддя є не лише важливою конституційною функцією, але й значним фінансовим та часовим витратним процесом для учасників судових розглядів. Згідно із Цивільним процесуальним кодексом України, судові витрати охоплюють судовий збір та інші витрати, які пов'язані з розглядом справи [1]. Стаття 133 ЦПК України деталізує ці види витрат, включно з оплатою за професійні правничі послуги, витратами на залучення експертів, а також інші витрати, необхідні для розгляду справи. Вартість судового збору, яка зазначена у Законі України "Про судовий збір" [2], залежить від прожиткового мінімуму для працездатних осіб та від ціни позову, що може суттєво впливати на загальні витрати сторін.

Крім фінансових витрат, судові процеси можуть тривати довго. Згідно зі статтею 120 ЦПК України, строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії, встановлюються законом або судом. Законні строки можуть охоплювати широкий діапазон процедур, включно з врученням судових повісток, розглядом справи, апеляційним та касаційним оскарженням. Ці строки можуть бути визначені, але реальна тривалість розгляду залежить від численних факторів, включаючи завантаженість суду, складність справи та наявність доказів.

Ці аспекти створюють значні виклики для сторін, що беруть участь у судових процесах, і підсилюють необхідність розгляду альтернативних методів вирішення спорів, таких як медіація. Медіація не тільки може значно знизити витрати, пов'язані з судовими процесами, але й скоротити час, необхідний для досягнення резолюції конфлікту. Це робить медіацію привабливою альтернативою традиційному судочинству, особливо в умовах, де швидкість та вартість вирішення спорів можуть мати критичне значення для сторін.

Медіація як альтернативний метод вирішення спорів відіграє значущу роль у сучасній правовій системі України. Згідно зі Статтею 1 Закону України "Про медіацію" [3], медіація визначається як позасудова добровільна, конфіденційна та структурована процедура, що дозволяє сторонам через діалог з медіатором вирішувати конфлікти без звернення до суду. Медіатор, як спеціально підготовлена, нейтральна, незалежна та неупереджена фізична особа, виступає посередником, спрямовуючи сторони до пошуку взаємоприйнятних рішень.

Медіація спрямована на запобігання конфліктам та їх врегулювання за допомогою конструктивних переговорів. Процедура є конфіденційною, що дозволяє сторонам вільно висловлювати свої думки та пропозиції, не побоюючись публічного розголошення інформації. Ця конфіденційність забезпечує довірче середовище, яке сприяє більш відкритому обговоренню проблем і, відповідно, знаходженню ефективних шляхів їх розв'язання [4].

Ключовим аспектом медіації є її добровільність. Сторони приходять до медіатора з власної волі та мають можливість будь-коли відмовитися від процесу, якщо вони вважають, що він не веде до результату. Це відрізняє медіацію від судового процесу, де вирішення спору лежить в руках суду.

Медіація дозволяє сторонам не тільки зберегти свої відносини, але й активно брати участь у формуванні угоди, яка враховує інтереси обох сторін. В результаті медіація може привести не тільки до вирішення спору, але й до відновлення чи підтримки стабільних та продуктивних відносин між сторонами.

Основні принципи медіації охоплюють добровільність, конфіденційність, нейтралітет, незалежність, і неупередженість. Добровільність є критично важливим аспектом, оскільки участь у процесі вимагає згоди обох сторін, що дозволяє їм контролювати процес і результат. Конфіденційність захищає інформацію, обговорену під час медіації, що сприяє відкритому та чесному діалогу між сторонами без ризику розголошення цієї інформації ззовні [5].

Медіатор, як нейтральна особа, грає ключову роль, допомагаючи сторонам у спілкуванні, не нав'язуючи свої рішення. Це створює обставини, де сторони відчують себе рівними, що сприяє більш ефективному вирішенню спорів.

Процедура медіації включає визначення проблем, пошук згоди щодо можливих рішень, і в кінцевому результаті — досягнення взаємоприйнятної угоди. Цей процес дозволяє сторонам

розглядати причини конфлікту та працювати над стійкими рішеннями, замість тимчасових компромісів, які можуть бути запропоновані в судовому процесі [6, с. 31-35].

Медіація пропонує значні переваги як для клієнтів, так і для адвокатів, зокрема зменшення витрат та часу, які зазвичай асоціюються з судовими процесами. Клієнти виграють від швидшого та менш коштовного розгляду їхніх справ, що знижує емоційний та фінансовий тиск. Медіація також зберігає конфіденційність даних, захищаючи приватне життя сторін та дозволяючи їм зберегти особисті та професійні відносини, які можуть постраждати у відкритому судовому процесі [7].

Для адвокатів медіація надає можливість показати свої навички у веденні переговорів і пошуку консенсусу, що може підсилити їх репутацію як ефективних посередників. Вони можуть розширити свою практику, пропонуючи медіацію як додаткову послугу, що збільшує їхні професійні можливості та допомагає відрізнитися від конкурентів.

Адвокати, які бажають працювати медіаторами, повинні розвивати специфічний набір навичок і здобувати певні кваліфікації, що забезпечують їх ефективність у ролі посередника. Перш за все, їм необхідно володіти глибокими знаннями в області цивільного і господарського права, щоб точно розуміти правові аспекти спорів, які вони допомагають вирішувати. Таке розуміння дозволяє медіаторам правильно направляти сторони в процесі досягнення згоди.

Крім правових знань, критично важливими є навички міжособистісного спілкування. Адвокати-медіатори повинні бути відмінними слухачами та мати здатність заспокоювати, сприяючи відкритому діалогу між сторонами. Їм також потрібно володіти навичками переговорів, здатними знаходити креативні та справедливі рішення для складних і суперечливих питань [8].

Нарешті, адвокатам, які хочуть стати медіаторами, потрібно пройти спеціалізоване навчання та отримати відповідну сертифікацію. Це навчання зазвичай включає вивчення методик медіації, психології конфліктів та ефективних стратегій їх вирішення. Важливо, щоб адвокати постійно вдосконалювали свої навички та знання через продовження освіти та практику у сфері медіації.

У медіації немає потреби сплачувати великі судові збори, що є обов'язковими в судових процедурах. Також знижуються витрати на юридичні послуги, адже медіаційний процес зазвичай менш формалізований та вимагає менше часу від адвокатів.

Крім того, медіація забезпечує швидке вирішення конфліктів. Традиційний судовий процес може тривати місяці або навіть роки, в той час, як медіаційні зустрічі можуть бути заплановані та проведені у значно коротші терміни.

Медіація також знижує емоційний та психологічний тягар, який часто супроводжує тривалі судові процеси. Цей аспект, хоч і менш очевидний, є важливим з погляду здоров'я та добробуту сторін, сприяючи збереженню робочих і особистих відносин між сторонами.

Медіація надає учасникам значні переваги в контексті конфіденційності та контролю над результатом процесу. Однією з ключових особливостей медіації є те, що вся інформація, яка обговорюється під час процесу, залишається конфіденційною. Це відрізняє медіацію від судових розглядів, де матеріали справи зазвичай є публічно доступними. Конфіденційність дозволяє сторонам відверто обговорювати деталі справи, висловлювати свої думки та емоції без страху, що ця інформація буде використана проти них у майбутньому або стане відома широкому колу осіб [9, с. 5-11].

Ця активна участь та конфіденційність допомагають знизити емоційну напругу і сприяють більш відкритому спілкуванню, що є критично важливим у випадках, коли сторони планують продовжувати співпрацю чи спілкування. Також важливо, що медіація дозволяє уникнути розголошення чутливої інформації, що може бути критичним для бізнесу та особистих відносин.

Завдяки цим особливостям медіація є привабливим вибором для багатьох, хто шукає більш контрольований спосіб вирішення своїх спорів. Вона не тільки забезпечує приватність, але й дозволяє учасникам зберегти свою автономію у прийнятті рішень, що мають вирішальне значення для їхнього майбутнього.

Правові рамки медіації в Україні визначені рядом законодавчих актів, що сприяють розвитку та інтеграції цієї процедури у правову систему країни. Закон України "Про медіацію" [3] є основним документом, який регулює процес медіації, встановлюючи чіткі визначення та стандарти для практики медіації. Цей закон визначає медіацію як добровільну, конфіденційну та структуровану процедуру, під час якої сторони з допомогою одного або декількох медіаторів намагаються досягнути взаємоприйняттого вирішення свого конфлікту.

Інтеграція медіації у правову систему України також передбачає можливість використання медіації в рамках судового процесу. Суди можуть рекомендувати сторонам спробувати вирішити свої спори через медіацію, перш ніж рухатися до більш формального та тривалого судового розгляду [1].

Це не тільки зменшує навантаження на судову систему, але й забезпечує швидше та економічно ефективно вирішення конфліктів.

У цілому, правові рамки медіації в Україні спрямовані на створення сприятливого середовища для розвитку альтернативних методів вирішення спорів, зменшення судових витрат та збереження більш гармонійних соціальних та ділових відносин у суспільстві.

При впровадженні медіації як широко використовуваного механізму вирішення конфліктів в Україні виникають певні перешкоди та виклики, які можуть уповільнити або ускладнити її прийняття. Одним із головних викликів є недостатнє розуміння і свідомість про медіацію серед населення та юристів. Багато людей і компаній все ще не усвідомлюють переваги медіації або не довіряють її ефективності як альтернативи традиційному судовому розгляду. Це обмежує її застосування, особливо у складних або значущих справах.

Іншою значною перешкодою є обмежена кількість кваліфікованих медіаторів, що вміють ефективно управляти процесом медіації та досягати стійких угод. Недостатній професійний розвиток у цій області та відсутність широко визнаних стандартів та акредитації для медіаторів може підвищити ризик непрофесіоналізму та знизити довіру до процесу медіації.

Крім того, чинне законодавство може бути недостатньо інтегрованим із медіацією, не забезпечуючи достатньої правової підтримки або захисту результатів медіації. Наприклад, відсутність чітких законодавчих рамок щодо виконання угод, досягнутих через медіацію, може змусити сторони сумніватися у її корисності, якщо угоду можна буде оскаржити або вона не буде виконана.

Культурні фактори також відіграють роль, оскільки в українському суспільстві довіра до судової системи та прийняття судових рішень може бути більш звичним для вирішення конфліктів. Перехід до менш формальних, переговорних методів може бути сприйнятий як менш ефективний або надійний.

Економічні бар'єри також можуть впливати на ширше прийняття медіації. Вартість підготовки кваліфікованих медіаторів та проведення медіаційних сесій може бути значною, особливо для малого та середнього бізнесу або для приватних осіб з обмеженими ресурсами.

Медіація як інструмент у руках адвокатів надає можливості для покращення ефективності їх професійної діяльності. Основним потенціалом медіації є її здатність досягати стійких та взаємовигідних рішень, що може значно покращити репутацію адвокатів як висококваліфікованих посередників і сприяти збереженню тривалих клієнтських відносин.

Використання медіації також підкреслює компетентність адвокатів у питаннях переговорів та альтернативного вирішення спорів, що є важливими навичками в сучасній юридичній практиці. Медіація може стати показником гнучкості адвоката та його здатності до адаптації в різних правових та конфліктних ситуаціях, що збільшує його професійну вартість.

Враховуючи викладене, медіація як інструмент у руках адвокатів відкриває нові горизонти для розширення професійних можливостей та підвищення ефективності правової практики. Втім, успіх застосування цього інструменту залежить від підготовки, знань і досвіду адвоката.

Для підвищення ефективності медіації в правовій практиці в Україні необхідно вжити ряд заходів, які можуть забезпечити впровадження та визнання цього методу вирішення спорів серед професіоналів та громадськості.

Перше, що потрібно зробити, це забезпечити належне навчання та сертифікацію для адвокатів-медіаторів. Важливо створити стандартизовані програми, які б зосереджувалися на ключових навичках медіації, етиці та психології конфлікту, та забезпечити їх доступність для всіх зацікавлених правників. Також ефективним буде впровадження обов'язкових курсів медіації в рамках постійної професійної освіти адвокатів.

Другим кроком може стати зміцнення правової бази для медіації. Попри наявність законодавства, існує потреба в його доопрацюванні, зокрема в частині стимулів для використання медіації перед судовим розглядом та встановлення чітких правил, які регулюють процес медіації.

Також слід підвищити обізнаність громадськості щодо переваг медіації. Важливо показати, що медіація може бути швидшою, дешевшою та менш стресовою альтернативою судовому розгляду.

Наостанок, слід створити мережу підтримки медіаторів, яка б включала професійні асоціації, обмін досвідом, регулярні тренінги та доступ до ресурсів, які можуть допомогти медіаторам в їх професійному розвитку та ефективності в роботі.

Медіація представляє значний потенціал для підвищення ефективності правової системи в Україні, пропонуючи альтернативний спосіб вирішення конфліктів, який може бути швидким, економічним і менш конфліктним. Адвокати, які використовують медіацію, можуть не тільки

підвищити свою професійну цінність, але й сприяти загальній стабільності та справедливості суспільства. Забезпечення належної підготовки, розуміння процесів і етики медіації є ключем до її успіху як важливого інструменту в руках адвокатів.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 21 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 30.06.2024).
2. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI : станом на 13 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 30.06.2024).
3. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX : станом на 15 грудня. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text> (дата звернення: 01.07.2024).
4. Що таке медіація. Національна асоціація медіаторів України. URL: <https://namu.com.ua/ua/info/mediation/shcho-take-mediatsiya/> (дата звернення: 01.07.2024).
5. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах : Директива від 21.05.2008 р. № 2008/52/ЄС. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (дата звернення: 02.07.2024).
6. Дудник В. М., Дяченко С. В. Медіація в цивільному судочинстві. Прикарпатський юридичний вісник. 2021. № 2. С. 31–35. URL: <https://doi.org/10.32837/ruuv.v0i2.868> (дата звернення: 02.07.2024).
7. Analysis of The Efficiency of Mediation Methods in Handling Conflicts / Н. Jayadi et al. Journal of Law and Sustainable Development. 2024. Vol. 12, no. 1. P. e3101. URL: <https://doi.org/10.55908/sdgs.v12i1.3101> (дата звернення: 03.07.2024).
8. Де навчають медіаторів. Національна асоціація медіаторів України. URL: <https://namu.com.ua/ua/info/mediation/where-to-study/> (дата звернення: 03.07.2024).
9. Подковенко Т. О. Зміст та значення принципу конфіденційності в медіації. Galician Studies Law Sciences. 2024. № 5. С. 5–11. URL: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-5-1 (дата звернення: 03.07.2024).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ У КОНТЕКСТІ МЕДІАЦІЇ

Магновський І. Й.

Акцентовано увагу автора на специфіку забезпечення прав громадян України щодо врегулювання трудових спорів у контексті медіації. Означено сутнісні характеристики проведення медіації як альтернативної позасудової процедури врегулювання трудових спорів, що є дієвим інструментом безпечного примирення та взаємовигідної згоди між конфліктуючими сторонами.

Ключові слова: *медіація; медіаційна угода; позасудова, альтернативна процедура; трудові спори та конфлікти.*

Внутрішні суспільно-політичні та соціально-економічні перетворення в Україні спонукають до пошуку альтернативних і дієвих механізмів вирішення трудових спорів і конфліктів, які «супроводжують», так чи інакше, господарську діяльність держави, де особливе місце посідає медіація, що є ефективним інструментом додаткових можливостей щодо з'ясування та усунення певних непорозумінь між суб'єктами відповідних відносин. Незважаючи на вагому зарубіжну практику застосування медіації, в Україні вона тільки набирає обертів і спонукає до її розвитку з урахуванням міжнародного досвіду, що є одним із перспективних напрямків удосконалення застосування особливої позасудової процедури врегулювання суперечок.

Ураховуючи вищезначене, вагомість указанного дослідження викликана сьогоденням і підтверджує значимість та перспективність означеної тематики.

Медіацію можливо застосовувати, як наголошує Н. Гресь, до будь-яких розбіжностей та конфліктів, що виникають у контексті індивідуально-трудова відносин, між працівником та

роботодавцем. Медіація можлива на будь-яких стадіях виникнення трудового спору не залежить від факту звернення до юрисдикційних органів. Окрім того, зауважує дослідниця, медіація можлива й ефективна при вирішенні спорів між працівниками, між керівником структурного підрозділу і підлеглим [1, с. 31].

Відповідно до статті 222-1 КЗпП України, трудовий спір між працівником і роботодавцем, незалежно від форми трудового договору, може бути врегульований і шляхом медіації, тобто із залученням третього незалежного суб'єкта – медіатора [2].

Своєю чергою стаття 4 Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року передбачає, що медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності, неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації [3].

А. Стратюк сутністю медіації трудових спорів називає вирішення непорозуміння, викликаного різним баченням у суб'єктів трудових правовідносин можливостей забезпечити власні інтереси. Воно здійснюється через з'ясування та донесення медіатором за допомогою застосування спеціальних методів, прийомів до кожної із сторін справжніх причин конфлікту, розширення бачення можливостей, його вирішення через перенаправлення уваги сторін з власної позиції на бажану мету, яку прагне досягнути кожна [4, с. 161].

І. Столярчук акцентує увагу на тому, що в трудових спорах медіатора залучають для мирного, безпечного та взаємовигідного для обох сторін розв'язання спору або збереження трудових відносин через використання спеціальних технік, у тому числі переговорних [5].

На думку М. Шумило, медіацію в Україні необхідно робити імперативною досудовою процедурою, де однією з істотних умов трудового договору може бути медіаційне застереження за прикладом арбітражних застережень у цивільних договорах. Таким чином, сторони трудових правовідносин наперед обумовлюють імперативність медіації [6].

Медіаційне застереження, внесене до трудового договору, зауважує Н. Гресь, має юридичну силу для сторін спору про досягнуту ними згоду на проведення медіації. Роботодавець може розробити типовий текст такого застереження для його включення до усіх трудових договорів із працівниками з відсылним посиланням на певний локальний нормативний акт, яким детально передбачена процедура вирішення конфліктів (спорів) [1, с. 114].

Медіаційне застереження, як далі вказує вищезазначена науковиця, має значимість, якщо функції працівника здійснюються дистанційно або пов'язані з обробкою конфіденційних, персональних даних, документів, розголошення яких у суді є небажаними. Тактика включення медіаційних застережень до трудового договору цілком виправдана з працівниками фінансової, юридичної, маркетингової служб, керівниками середньої, вищої ланки. Посадові обов'язки зазначених працівників тісно пов'язані з використанням конфіденційної інформації роботодавця. За наявності бажання роботодавець має повне право укладати трудові договори з медіаційним застереженням абсолютно з усіма працівниками [7, с. 165].

Науковці висловлюють думку доцільності скорочення максимального терміну медіації у трудових спорах до одного місяця із урахуванням особливого характеру трудових відносин та встановлених законом строків розгляду трудових спорів, що зменшить негативні наслідки для працівника у разі неефективної процедури медіації [8, с. 220].

Д. Кравцов, І. Зіноватна, Ю. Бурнягіна та Н. Орлова доводять, що медіації як альтернативній формі вирішення трудових спорів притаманні такі риси: медіація може мати місце лише тоді, коли спір виникає із приводу прямого порушення трудового законодавства, законодавства з охорони праці, недотримання мінімальних гарантій з оплати праці та інших соціальних гарантій стосовно працівника чи певного кола працівників; при вирішенні трудових спорів за допомогою медіації медіатор є нейтральною третьою стороною, яка забезпечує проведення переговорів між сторонами, допомагає у визначенні ефективних способів вирішення конфлікту; учасники спору можуть самостійно обирати медіатора; сторони трудового спору добровільно беруть участь у медіації як при прийнятті рішення про медіацію, так і в процесі її проведення та досягнення домовленостей та виконання рішень; одним із принципів медіації є конфіденційність інформації; вирішення трудового спору за допомогою медіації є більш простим і зручним для сторін способом ніж розгляд конфлікту в суді, адже це сприяє зниженню матеріальних витрат та витрат часу; після прийняття сторонами взаємовигідного рішення вони без затримок виконують прийняте ними рішення [9, с. 75].

Т. Білик, Р. Гаврилюк та І. Городиський наголошують на процедурі медіації при вирішенні індивідуального трудового спору, котра характеризується етапністю та має розглядатися як багатоступенева діяльність учасників відповідної примирної процедури, що спрямована на досягнення її мети, а саме вирішення індивідуального трудового спору на основі взаємних поступок. Відзначимо, що специфіка трудових відносин зумовлює певні особливості трудової медіації, що включають, зокрема: медіація переважно ініціюється роботодавцем; часто зовнішній юрист радить роботодавцю вдатися до медіації для вирішення трудового спору; незважаючи на те, що роботодавець є сильною стороною трудових відносин, під час трудового спору (особливо пов'язаного зі звільненням працівника) баланс сил нерідко змінюється на користь працівника [10, с. 345].

Таким чином, підкреслює Д. Гринь, запорукою нормального функціонування та стабільного розвитку суспільства є забезпечення державного балансу трудових прав працівників і дотримання інтересів роботодавців, що особливо актуально в період економічної нестабільності та зростання рівня безробіття, особливо на сьогодні, коли країна знаходиться у стані війни [11, с. 47].

Отже, становлення, адаптація і розвиток медіації в Україні супроводжуються національним характером та особливостями, що сприятиме, зважаючи на стандарти у даній царині зарубіжного досвіду, виробленню відповідних власних професійних підходів та компетентностей задля ефективності правового регулювання процедури її застосування.

Література

1. Гресь Н. М. Медіація як спосіб вирішення індивідуальних трудових спорів : дис. ... наук. ступ. док. філософії : 081 Право. Сумський нац. аграр. ун-т. Суми, 2023. 210 с.
2. Кодекс законів про працю України : Закон Української РСР № 322-VIII від 10.12.71. *Відомості Верховної Ради*. 1971. N 50. Ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2022. № 7. Ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text>
4. Стратюк А. О. Особливості медіації у вирішенні трудових спорів. *Соціальне право*. 2019. № 1. С. 157–162.
5. Столярчук І. Медіація в трудових спорах. Інформаційно-консультаційна платформа «zakon.help». Трудові відносини. URL: <http://surl.li/ewjhc>
6. Шумило М. Медіація як інструмент вирішення трудових спорів: невичерпний ресурс для розвантаження судової системи. *Юридична газета: електронна версія газ.* 2020. 12 лют. URL: <http://bit.ly/38nXuLQ>
7. Гресь Н. М. Медіаційне застереження в трудовому договорі. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 1. С. 163–168.
8. Кисельова О.І., Миргород-Карпова В.В. Mediation in labor disputes. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Вип. 32. С. 220–224.
9. Кравцов Д. М., Зіноватна І. В., Бурнягіна Ю. М., Орлова Н. Г. Медіація як альтернативний спосіб вирішення трудових спорів. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. С. 73–78.
10. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / Білик Т. В., Гаврилюк Р. М., Городиський І. О. та ін.; за ред. Н. М. Крестовської, Л. О. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
11. Grin D. V. Historical prerequisites of the emergence of the mediation institute for settlement of individual labor disputes in Ukraine. *The scientific heritage*. 2022. N 94 (94). P. 47–50.

Mahnovskyi I. Understanding mediation as an out-of-judicial procedure for the settlement of civil-legal and labor disputes. *The author's attention is focused on the specifics of ensuring the rights of Ukrainian citizens regarding the settlement of labor disputes in the context of mediation. The essential characteristics of mediation as an alternative out-of-court procedure for the settlement of labor disputes, which is an effective tool for safe reconciliation and mutually beneficial agreement between conflicting parties, are defined.*

Keywords: mediation; mediation agreement; out-of-court, alternative procedure; labor disputes and conflicts.

ЮРИДИЧНИЙ СПІР ТА РОЗУМІННЯ МЕЖ ЮРИСДИКЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В МЕДІАЦІЇ

Озерський І. В.

Необхідність запровадження інституту медіації у вітчизняній системі права ґрунтується на позитивних результатах практики застосування інституту примирення в багатьох країнах світу, що свідчить про його ефективність. Така позиція узгоджується і з конституційними приписами, оскільки відповідно до ч. 5 ст. 55 Конституції України держава гарантує кожному будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань, а згідно ст. 124 передбачено, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір. Поняття «юридичний спір» має тлумачитися широко виходячи з підходу ЄСПЛ до тлумачення поняття «спір про право» (п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1958 р.)). Відповідно до духу зазначеної Конвенції поняття «спір про право» має розглядатися не суто технічно, йому слід надавати сутнісного, а не формального значення. Наведене узгоджується з позицією ВПВС, викладеною в постановках від 13.03.2019 у справі № 9901/947/18, від 05.10.2023 у справі № 990/166/23.

Також, медіація закріплена й у п.п. 3 та 4 ч. 1 ст. 1 та п. 4 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» (2011 р.) та п. 18 ч. 6 ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги» (2019 р.). У розрізі цього 17 серпня 2016 року наказом № 892 Мінісоціальної політики України затверджено «Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації)», а постановою Уряду від 02 вересня 2022 року, № 988 «Про внесення змін до деяких постанов КМУ щодо деяких питань забезпечення надання послуг з медіації системою безоплатної правової допомоги» на «Координаційний центр з надання правової допомоги» покладено обов'язок формування та ведення Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

І наостанок, прийняття 16 листопада 2021 року ВР України Закону України «Про медіацію», що визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Прийняття цього Закону відповідає загальній позиції України щодо гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, оскільки питанню примирних процедур присвячено низку рекомендацій і рішень Ради Європи. Серед них варто пригадати наступні: Рекомендацію № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в сімейних справах від 21 січня 1998 р., Рекомендацію Rec № (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в цивільних справах від 18 вересня 2002 р., Директиву Європейського парламенту та Ради № 2008/52 ЄС щодо деяких аспектів посередництва (медіації) у цивільних та комерційних справах від 2 травня 2008 р. Крім цього, принагідно відзначити, що 7 серпня 2019 року в Сінгапурі, Україною була підписана Конвенція ООН «Про міжнародні угоди за результатами медіації».

Аналіз наукових праць у галузі теорії управління, конфліктології, юридичної психології, теорії та практики юридичної діяльності, а також власні дослідження показують, що: результати наукових розвідок у сфері правничого медіаційного процесу існують у фрагментарному вигляді і не можуть безпосередньо використовуватися у науковій, навчальній та правотворчій діяльності; недостатньо розробленим є теоретичне обґрунтування основних напрямів і компонентів системи професійної підготовки медіаторів в Україні за новими європейськими стандартами. Узагальнення наукового доробку в галузі медіаційної діяльності потребує проведення теоретичного аналізу досліджень вітчизняних та зарубіжних учених-практиків, які присвячені теоретичному обґрунтуванню змісту медіаційних процедур як складових юрисдикційного процесу.

Щодо розуміння поняття та меж самого юрисдикційного процесу в теорії права, то тут слід навести наукову позицію В. Кошинця, який визначає останній (юрисдикційний процес) як «сукупність послідовних дій, встановлених в нормативному порядку й спрямованих на застосування норм матеріального права; різновид юридичної процедури, спрямованої на виявлення та реалізацію матеріально-охоронних правовідносин; врегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів; система процедурних правовідносин, обов'язковим суб'єктом якої є компетентний орган» [1, с. 70]. Вважаємо, що юрисдикційний процес має визначатися не лише через його форми (*кримінальний, цивільний, адміністративний та господарський*), а й через зміст, що

доктринально різняться між собою у парадигмі правовідносин його (юрисдикційного процесу) суб'єктів.

Нами висувається теорія «оголеного (первинного, нульового) юрисдикційного процесу», що не визначений межами жодного виду та форми будь-якого юрисдикційного процесу. При цьому, правовідносини між учасниками такого процесу вже наступили за змістом. Для прикладу, уявімо особу, яка виявила бажання врегулювати спір з укладенням мирової угоди та звернулася з цього приводу до Центру з надання безоплатної вторинної допомоги (далі – БВПД) для виокремлення їй безоплатного професійного медіатора з Реєстру медіаторів при БВПД. Так от, саме звернення особи (письмове чи навіть усне) до БВПД є «нульовим» юрисдикційним процесом, адже особа вже автоматично вступила у правовідносини та набула статусу «заявника», «клієнта» чи просто «суб'єкта звернення», незалежно від рішення БВПД про надання їй послуг з медіації.

До того ж, форма юрисдикційного процесу залишається не визначеною для заявника та БВПД, а його зміст вже існує в нульовому форматі. Це надає заявнику (суб'єкту звернення про надання правової послуги) оскаржувати відмову у наданні медіаційної послуги БВПД, додавати додаткові заяви, клопотання, звернення, що переконливо вказує на існування сталих правовідносин у межах «нульового» юрисдикційного процесу.

Література

1. Кошинець В. В. Теоретико-методологічні засади спеціального психологічного пізнання в юрисдикційному процесі : дис. ... д-ра юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2019. 398 с.

ПОНЯТТЯ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Хлистік М. А.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Н. В. Карпінська

Україна як кандидат у члени Європейського Союзу, маючи певні зобов'язання щодо узгодження національного законодавства із європейським, вживаючи заходи щодо впровадження міжнародних стандартів та покращення доступу до правосуддя, обрала шлях розвитку альтернативних (позасудових) методів врегулювання спорів, у тому числі, інституту медіації.

Під терміном «альтернативне вирішення спорів» в теоретичній літературі мається на увазі широке коло механізмів вирішення спорів, які є іншими, ніж розгляд спорів у судах.

Найперше відоме використання фрази «альтернативне вирішення спорів» (далі – ADR, від англ. Alternative Disputes Resolution) відноситься до 1980-х років [1]. Цей термін визначається в Глосарії до Правил цивільного судочинства Англії та Уельсу як «загальний опис методів вирішення спорів інакше, ніж через звичайний судовий процес» [2]. ADR, зазвичай, означає широкий спектр процесів і методів вирішення спорів, які служать засобом для конфлікуючих сторін прийти до згоди без судового розгляду [3], проте на практиці ADR, як правило, ототожнюють з певною формою посередництва третьої сторони, досить часто це стосується саме медіації.

«Медіація» – це міжнародний загальноживаний термін, що відповідає нашому терміну «посередництво» [4]. Дослідниця основних підходів до трактування поняття «медіація» Олена Кірдан констатує, що це слово походить від грецького терміну «medos» (нейтральний, незалежний від сторони), а також від латинських термінів «mediare» – бути посередині та «mediatio» – посередництво, а його аналогами є англійське – «mediation», а також французьке – «médiation» [5, с. 15].

У Директиві 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах», медіація визначена як структурований процес, незалежно від його назви або посилання на нього, за допомогою якого дві або більше сторін спору намагаються самостійно, на добровільній основі, досягти згоди для вирішення спору за підтримки медіатора [6]. У Законі України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року цей термін вживається у значенні позасудової добровільної, конфіденційної, структурованої процедури, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [7.]. У Державному

стандарті надання соціальної послуги посередництва (медіації), медіація розглядається як метод розв'язання конфліктів/спорів, за допомогою якого дві або більше сторін конфлікту/спору намагаються в межах структурованого процесу за участю посередника/медіатора досягти згоди для його розв'язання [8].

У законодавчих актах інших країн світу сформовано власні визначення досліджуваного поняття. Так, у законодавстві Німеччини медіація визначена як структурований процес, у якому залучені сторони добровільно та автономно шукають форму взаємного врегулювання спору за допомогою одного або кількох медіаторів [9]. Законодавчий акт про медіацію Болгарії містить наступну дефініцію цієї примирної процедури: медіація – це добровільна та конфіденційна позасудова процедура вирішення спору, під час якої третя особа - медіатор допомагає сторонам у спорі досягти згоди [10]. У Законі про медіацію Литви медіація розглядається як процедура вирішення спору, під час якої один або кілька медіаторів допомагають сторонам у спорі вирішити спір мирним шляхом [11].

У сучасному розумінні медіація – це особливий вид переговорів за участю третьої нейтральної сторони – спеціально навченого медіатора, якому відведено конкретну роль у цій процедурі, яка організується та проводиться медіатором за певними правилами та має свою визначену структуру. У вітчизняній науковій літературі накопичену величезну кількість напрацювань щодо сутності медіації, однак всі вони в тій чи іншій мірі сходяться до схоластики «посередництво». Так, Федчишин Д. прийшов до висновку, що медіація – це «процес переговорів, у якому медіатор є організатором та управляє переговорами таким чином, щоб сторони прийшли до найбільш вигідної та задовольняючої інтереси обох сторін угоди, в результаті виконання якої конфлікт між ними був би врегульований» [12, с. 213]. Можайкіна О. сформулювала визначення медіації як структурованої добровільної та конфіденційної процедури позасудового врегулювання спору (конфлікту), в якій медіатор (посередник) допомагає сторонам у розумінні їхніх інтересів та пошуку ефективних шляхів досягнення взаємоприйняттого рішення [13, с. 55].

З огляду на проведене дослідження пропонуємо наступне визначення медіації: медіація – це структурований процес переговорів, організацію та проведення якого забезпечує незалежний та неупереджений медіатор з метою врегулювання спору (конфлікту) шляхом налагодження неконфліктної комунікації та пошуку сторонами спору (конфлікту) взаємоприйнятних рішень, які базуються на інтересах та потребах сторін спору (конфлікту).

Література

1. Alternative dispute resolution. *Oxford English Dictionary*. www.oed.com
https://www.oed.com/dictionary/alternative-dispute-resolution_n?tab=factsheet#136760115 (дата звернення: 12.09.2024).
2. Рішення Апеляційного суду Англії та Уельсу у справі Хелсі від 11 травня 2004 року. URL: <https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2004/576.html> (дата звернення: 12.09.2024).
3. Про альтернативне вирішення спорів. *Ukrainian Mediation Center*: веб-сайт. URL: <https://ukrmediation.com.ua/en/useful-information/about-alternative-dispute-resolution> (дата звернення: 12.09.2024).
4. Леко Б., Чуйко Г. Медіація : підручник. Чернівці : Книги XXI, 2014. 520с.
5. Кірдан О. Поняття «медіація» та підходи до його трактування у сучасному науковому дискурсі. *Педагогічний часопис Волині*. 2019. №2(13). С. 12-20. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/16372> (дата звернення: 12.09.2024).
6. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters // Official Journal of the European Union, L 136, 24.5.2008, p. 3–8. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj> (дата звернення: 12.09.2024).
7. Про медіацію: Закон України від 16 лист. 2021р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX> (дата звернення: 12.09.2024).
8. Про затвердження Державного стандарту надання соціальної послуги посередництва (медіації): наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016р. № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16> (дата звернення: 12.09.2024).
9. Mediationsgesetz (MediationsG) vom 21. Juli 2012. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_mediationsg/englisch_mediationsg.html (дата звернення: 12.09.2024).
10. Закон за медиацията. Обн. ДВ. бр.110 от 17 Декември 2004. URL: <https://lex.bg/en/laws/ldoc/2135496713> (дата звернення: 12.09.2024).

11. Lietuvos respublikos. Mediacijos Istatymas. 15.07.2008, № X-1702. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/95539982609f11e7a53b83ca0142260e> (дата звернення: 12.09.2024).
12. Федчишин Д. Медіація як альтернативний метод захисту прав на землю. *Публічне право*. 2018. № 3 (31). С.211-218. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/31/25.pdf> (дата звернення: 12.09.2024).
13. Можайкіна О. С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 55-58. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2017/15.pdf (дата звернення: 12.09.2024).

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА СИСТЕМИ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ У ЦЬЙ СФЕРІ

Шамринський Д. О.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря

У статті досліджуються шляхи оновлення законодавчої бази, яка врегульовує правові засади боротьби з організованою злочинністю, насамперед системи державних органів у сфері протидії злочинності, їх взаємодії.

Ключові слова: *боротьба з організованою злочинністю, державні органи, взаємодія, законодавче врегулювання.*

У діяльності правоохоронних органів та прокуратури надважливим є узгодження зусиль з метою забезпечення ефективної боротьби з організованою злочинністю, яка є найбільш небезпечною і складною формою злочинності, що орієнтується на системну, масштабну і багатоаспектну кримінальну діяльність, характеризується підвищеною злочинною кваліфікацією, високою латентністю, а також транснаціональними зв'язками, зумовленими особливим геополітичним становищем України. За таких умов існує постійна потреба у принциповому реагуванні та підвищенні рівня протидії організованій злочинності з використанням усіх наданих законом повноважень правоохоронних органів, здійсненням ефективної координації прокурорами їх діяльності в цій сфері.

Ефективність протидії організованій злочинності значною мірою залежить від законодавчої бази. На сьогодні ці питання врегульовано Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», який визначає головні напрями загальнодержавної політики та організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю, а також систему органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю [1]. Діючим законом (ст. 5) визначено фактично дворівневу систему таких органів, до якої входять спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи та ті, що беруть участь у цьому в межах виконання покладених на них інших основних обов'язків.

Втім, вже тривалий час до державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю, не віднесено жодного державного органу, а положення закону (ст. 8) про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, втратили чинність як такі, що є неконституційними, на підставі Рішення Конституційного Суду № 9-рп/2004 від 07.04.2004.

До переліку державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, віднесено як більшість правоохоронних органів (*НПУ, СБУ, НАБУ, БЕБ, органи прокуратури, ДПС України, органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори, розвідувальний орган Міноборони України, Служба зовнішньої розвідки України*), так і органи, які фактично не виконують правоохоронних функцій, тобто не здійснюють ні оперативно-розшукової діяльності, ні дізнання, ні досудового розслідування, а саме: органи доходів і зборів, органи державного фінансового контролю.

Зважаючи на застарілі норми, триваючий процес реформування правоохоронних органів, зміни їх структури, функцій та завдань, залишається чимало законодавчих прогалин, а багато аспектів роботи органів правопорядку у цій сфері – ще не вирішені на законодавчому рівні.

Першим кроком до оновлення законодавства з цих питань стало схвалення розпорядженням Кабміну Міністрів України від 16.09.2020 № 1126 [2] Стратегії боротьби з організованою злочинністю. Основними напрямами її реалізації, серед іншого, є удосконалення нормативно-правового забезпечення та формування ефективної системи інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю, запровадження механізмів координації та взаємодії у цій сфері.

Також у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект про внесення змін до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від

14.02.2022 № 7043 [3], основною ідеєю якого є встановлення вже трирівневої системи державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, та визначення державним органом, основним завданням якого є боротьба з організованою злочинністю, спеціально уповноваженого підрозділу Національної поліції, яким на сьогодні є Департамент стратегічних розслідувань, створений постановою Уряду від 09.10.2019 № 867 [4].

Втім, відповідно до п. 1 Положення про вказаний підрозділ [5], він є міжрегіональним органом, але у складі кримінальної поліції Національної поліції України, який бере участь у реалізації державної політики з питань боротьби з організованою злочинністю. Авторами законопроекту не враховано, що функціонування державних органів (*у запропонованій редакції проекту – спеціально уповноваженого підрозділу Національної поліції*) у складі інших державних органів (*у даному випадку Національна поліція*) чинним законодавством не передбачено, а надані діючим Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» Верховній Раді повноваження щодо створення й інших спеціальних органів для боротьби з організованою злочинністю, не використовуються.

Викликає зауваження і необґрунтовано звужений запропонованим законопроектом перелік державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю (*лише НПУ, СБУ, ДБР, НАБУ та БЕБ*).

При цьому до державних органів, які сприяють боротьбі з організованою злочинністю відповідно до визначеної законом компетенції, пропонується віднести (*без зазначення назв*) розвідувальні, правоохоронні (*окрім згаданих вище*) органи, частина з яких бере пряму участь у боротьбі з організованою злочинністю, однак ініціатор законопроекту їх фактично прирівнює до контролюючих та інших державних органів.

У науковому середовищі існують думки про доцільність віднесення до державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю, підрозділів більшості правоохоронних органів. Зокрема, О. Шамара пропонує до таких органів віднести підрозділи СБУ та БЕБ, які здійснюватимуть боротьбу з організованою злочинністю на стратегічному рівні, з метою забезпечення національної, державної та економічної безпеки України відповідно, а також підрозділи НПУ, НАБУ, ДБР, які здійснюватимуть боротьбу з організованою злочинністю на тактичному рівні [6].

Такі нововведення, на нашу думку, можливо і вплинуть на підвищення ефективності протидії організованій злочинності, однак, зважаючи, що й інші підрозділи цих же правоохоронних органів будуть здійснювати протидію організованій злочинності відповідно до визначеної законом компетенції, створять нові проблеми щодо розмежування їх повноважень та взаємодії, координації їхньої діяльності, призведуть до відомчої та міжвідомчої конкуренції, а відтак внесуть дисбаланс у правоохоронну діяльність.

На момент завершення підготовки тез, як вбачається з відомостей, розміщених на офіційному порталі Верховної Ради України, 03.09.2024 згаданий вище законопроект № 7043 знято з розгляду. Водночас зареєстровано новий законопроект № 11532 від 28.08.2024 «Про внесення змін до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» щодо утворення Національного координатора – Міжвідомчої координаційної комісії у сфері боротьби з організованою злочинністю» [7].

Однак останнім не пропонується взагалі ніякої системи державних органів у сфері протидії злочинності, а передбачається створення Урядом для координації діяльності державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, Міжвідомчої робочої комісії у сфері боротьби з організованою злочинністю (Національного координатора).

Проте, на нашу думку, таке положення переплітається та конкурує з координаційною функцією органів прокуратури. Відтак потребують чіткого розмежування повноваження та завдання координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії організованій злочинності Національним координатором та органами прокуратури.

Зважаючи на викладене, нераціональним, на нашу думку, виглядає і надання цьому органу статусу постійно діючого консультативно-дорадчого органу та визначення його головою Міністра внутрішніх справ. Втім детальний аналіз цього законопроекту – це вже тема для окремого дослідження.

Література

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>

2. Стратегія боротьби з організованою злочинністю, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>

3. Про внесення змін до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»: проєкт Закону України № 7043 від 14.02.2022 р. URL:[blob:https://itd.rada.gov.ua/80472316-fec3-42a5-b9ba-5b0bb894e081](https://itd.rada.gov.ua/80472316-fec3-42a5-b9ba-5b0bb894e081)

4. Про утворення територіального органу Національної поліції : постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2019 № 867. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-teritorialnogo-organa867>

5. Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України, затверджене наказом Національної поліції України від 23.10.2019 № 1077. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20%D0%9D%D0%9F%201077%20-%2023102019%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%94%D0%A1%D0%A0.pdf>

6. Шамара О.В. Організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю в Україні: проблеми законодавчого врегулювання. *Інформація і право*. 2024, 2(49). URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/306196>

7. Про внесення змін до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» щодо утворення Міжвідомчої координаційної комісії у сфері боротьби з організованою злочинністю (Національного координатора): проєкт Закону № 11532 від 28.08.2024 URL:<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44806>

Shamrynskiy D. Issues of legislative regulation of the legal principles of combating organized criminality and principles of the system of state bodies in this area. *The article explores the ways of upgrading the legislation, which regulates the legal principles of combating organized criminality, primarily the principles of the system of state bodies in the field of crime prevention and their interaction.*

Keywords: *combating organized criminality, state bodies, interaction, legislative regulation.*

СПОРТИВНЕ ПРАВО, ІТ ПРАВО, МЕДІА ПРАВО

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОШИРЕННЯ ФОТОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ У ПЕРІОД ВІЙНИ

Гусак Т. П., Гусак О. П.

У сучасних умовах інформаційних воєн та швидкого поширення візуального контенту, фотографія стала одним із найпотужніших засобів комунікації та впливу на суспільну свідомість. Особливої актуальності це питання набуває у період війни, коли фотографічні твори відіграють вирішальну роль у документуванні подій, формуванні громадської думки та впливі на міжнародні процеси. Однак, поширення таких зображень супроводжується численними правовими викликами, зокрема щодо дотримання авторських прав, права на приватність, етичних норм та збереження національної безпеки. У контексті збройного конфлікту необхідно враховувати специфіку використання та розповсюдження візуальних матеріалів, а також їхній вплив на правовий і моральний простір. Важливим є аналіз національного та міжнародного законодавства, яке регулює цей процес, а також проблем, що виникають у правозастосовчій практиці.

Вранці 24 лютого 2022 року Російська Федерація здійснила збройну агресію проти України, що призвело до запровадження воєнного стану на всій території держави. У цей час Збройні Сили України продовжують виконувати бойові завдання, спрямовані на захист громадян, а також державного і приватного майна. Поряд з цим, українські громадяни щодня беруть активну участь у боротьбі на інформаційному фронті, поширюючи дані та матеріали, зокрема у соціальних мережах. Така ситуація підкреслює важливість дотримання правових норм при публікації інформації в медіа та на цифрових платформах.

Аналізуючи міжнародний досвід, можна відзначити, що в багатьох країнах діє заборона для військових на використання соціальних мереж під час виконання службових обов'язків, зокрема на публікацію фотографій. Це обмеження спрямоване на запобігання витоку чутливої інформації, яка може загрожувати безпеці країни або вплинути на хід бойових операцій (наприклад, в Ізраїлі [5]).

У контексті сучасної війни значну роль відіграє розвідка на основі відкритих джерел, або Open Source Intelligence (OSINT). Цей метод збору інформації передбачає використання публічно доступних джерел, таких як новини, соціальні мережі, академічні публікації, офіційні звіти та інші форми відкритих даних. За оцінками експертів, OSINT може забезпечити до 95% розвіданих, що використовуються американськими спецслужбами. Це робить його надзвичайно потужним інструментом для ведення війни та прийняття політичних рішень.

Історія використання OSINT як ефективного інструменту розвідки сягає ще середини ХХ століття. У 1947 році аналітик ЦРУ Шерман Кент намагався довести, що значна частина інформації, необхідної для прийняття рішень, може бути отримана з відкритих джерел. Для цього він запропонував п'ятьом професорам Єльського університету провести дослідження стану Збройних сил США, використовуючи виключно відкриті джерела. Через три місяці було підготовлено звіт, який на 90% відповідав реальному стану справ у військовій сфері. Цей документ, відомий як "Єльський звіт", негайно був засекречений ЦРУ, що свідчить про високу ефективність OSINT у зборі розвідувальної інформації.

У сучасних умовах війни OSINT набув ще більшої актуальності, адже з появою нових технологій та соціальних мереж збір даних з відкритих джерел став набагато доступнішим. Це вимагає підвищеної обережності при публікації візуальних матеріалів, особливо у воєнний час, оскільки навіть невинна на перший погляд інформація може бути використана ворогом для аналізу та прийняття стратегічних рішень [2].

Bellingcat – це колектив журналістів-розслідувачів, який спеціалізується на франкчєтінгу (напрямку журналістського контролю) та розвідці на основі відкритих джерел (OSINT). Саме завдяки цьому підходу вони змогли довести участь значної кількості російських військовослужбовців у бойових діях на Донбасі. Важливу роль у їхніх розслідуваннях відіграли дані, отримані з соціальних мереж, таких як «Вконтакте» та «Однокласники». Наприклад, використовуючи серію фотографій російських військових із цуценятами, журналісти змогли довести, що ці солдати тривалий час перебували біля кордону з Україною. Це стало можливим завдяки тому, що тварини вирости, і нові

фото свідчили про їхнє дорослішання, що підтвердило присутність військових на місці протягом тривалого періоду.

Інша розвідувальна організація, InformNapalm, також ефективно використовує OSINT для збору доказів. Їм вдалося встановити присутність військовослужбовців 205-ї окремої мотострілецької бригади Російської Федерації на території України, зокрема у таких містах, як Шахтарськ, Донецьк, Луганськ, Горлівка та Макіївка. Як докази були використані фотографії, опубліковані самими військовими у соціальних мережах, що підтвердило їхню участь у конфлікті [1].

У зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України Верховна Рада України ухвалила низку законодавчих змін для посилення захисту держави, зокрема кримінальну відповідальність за зйомку та поширення інформації про переміщення Збройних сил України під час воєнного або надзвичайного стану. Ці заходи були запроваджені для запобігання витоку важливої інформації, яка може бути використана ворогом для стратегічного аналізу та планування.

Кримінальний кодекс України був доповнений статтею 114-2, що передбачає кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років за поширення інформації про переміщення, направлення зброї та бойових припасів, за винятком випадків, коли така інформація поширюється Генеральним штабом ЗСУ, Міністерством оборони або іншим офіційним джерелом. За розкриття інформації про рух, переміщення чи розташування Збройних сил України або інших військових формувань, що може сприяти їх ідентифікації на місцевості, покарання може сягати позбавлення волі від 5 до 8 років [3].

З початком війни Генеральний штаб Збройних сил України закликав громадян дотримуватися суворих правил щодо публікації фотографій у соціальних мережах. Це стосується: фотографій об'єктів, у які влучили ракети або було здійснено невдалий удар, оскільки це дозволяє ворогу коригувати вогонь; військових об'єктів, публікація яких значно підвищує ризик їхнього знищення; переміщення військової техніки та озброєння, що також може призвести до негативних наслідків.

Крім того, командування ЗСУ просить утримуватися від публікації світлин, які містять обличчя військовослужбовців, аби забезпечити їхню безпеку.

Прикладом серйозних наслідків недотримання цих рекомендацій є інцидент 21 березня 2022 року, коли ракетним ударом російських окупаційних військ був знищений торговий центр Retroville у Києві, внаслідок чого загинуло вісім осіб. Таких жертв можна було б уникнути, якби користувачі соціальних мереж не опублікували фотографію, на якій було видно броньовані автомобілі, припарковані в ангарі торгового центру.

Також варто згадати рішення Новоайдарівського районного суду Луганської області від 9 липня 2021 року, який стягнув штраф з військовослужбовця за публікацію фотографій у військовій формі ЗСУ під час виконання службових обов'язків у зоні проведення ООС. Це рішення підтверджує серйозність вимог до дотримання правил безпеки під час війни та значення публікації контенту у соціальних мережах [4]. Фотознімок, який був опублікований військовослужбовцем, містив інформацію щодо розташування військової позиції з чіткою прив'язкою до місцевості, а також частину топографічної карти Луганщини з нанесеними населеними пунктами і місцем фотографування. Представники режимно-секретного органу військової частини вказали, що ці відомості містять службову інформацію, поширення якої заборонено.

Суд дійшов висновку, що військовослужбовець винен у порушенні порядку обліку, зберігання та використання документів, які містять службову інформацію, що кваліфікується за ч. 1 ст. 212-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення. За це правопорушення суд наклав на обвинуваченого адміністративне стягнення у вигляді штрафу.

Цей випадок підкреслює важливість відповідальності кожного громадянина за публікацію фотографічних творів, що можуть завдати шкоди Збройним силам України та державі в цілому. Незважаючи на численні порушення російською федерацією міжнародних правил ведення війни, включно з положеннями Женевської конвенції, Україна, як учасник міжнародного права, зобов'язана дотримуватися ратифікованих нею міжнародних договорів і правил розповсюдження інформації в умовах воєнного стану.

Правове регулювання поширення фотографічних творів під час війни потребує глибокого аналізу і вдосконалення з урахуванням специфіки сучасних воєнних конфліктів. Необхідно збалансувати захист авторських прав з правом на свободу вираження поглядів та інформування громадськості, водночас не порушуючи етичних та правових норм щодо приватності та безпеки. Національні та міжнародні правові механізми повинні враховувати сучасні виклики, зокрема можливість маніпуляцій візуальним контентом і його використання у пропагандистських цілях. Успішне розв'язання цих питань сприятиме ефективному захисту інтересів суспільства та авторів,

забезпеченню етичного використання фотографій і збереженню інформаційної безпеки під час воєнних дій.

Література

1. Russian Contract Servicemen of the 205th SMRB in Ukraine – InformNapalm.org (English). InformNapalm.org (English). URL: <https://informnapalm.org/en/russian-contract-servicemen-of-the-205th-smrb-in-ukraine> (date of access: 09.05.2022).

2. Благута Р. І., Мовчан А. В. Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 256 с.

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року: Офіц. вид. Прийнятий сьомою сесією Верхов. Ради України третього скликання. Київ: А,С,К., 2002. 224 с.

4. Справа № 419/1307/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98237606>.

5. Чи може фото військового в соцмережах бути використано ворогом, або Що таке OSINT-розвідка. АрміяInform – Інформаційне агентство АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/08/06/chy-mozhe-foto-vijskovogo-v-soczmerzah-buty-vykorystano-vorogom-abo-shho-take-osint-rozvidka>.

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

МОРАЛЬНІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ПРАВА

Авраменко С. М., Мельник А. Р.

У сучасному правовому полі діяльність адвоката відіграє важливу роль у забезпеченні справедливого судочинства, захисту прав і свобод громадян. Однак професійна діяльність адвоката супроводжується не лише правовими зобов'язаннями, але й морально-етичними викликами. Важливо, щоб адвокат діяв відповідно до норм етичної поведінки, оскільки порушення цих стандартів може призвести до негативних наслідків як для клієнта, так і для суспільства в цілому.

Основними законодавчими актами, що регулюють діяльність адвокатів в Україні, є Закон України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" [1] та Правила адвокатської етики, затверджені Національною асоціацією адвокатів України [1]. Ці нормативні акти встановлюють низку обов'язкових для виконання адвокатами морально-етичних норм. Основними з яких є:

- Конфіденційність інформації
- Конфлікт інтересів
- Забезпечення справедливого судочинства
- Захист прав людини
- Дисциплінарна відповідальність

Конфіденційність інформації. Закон України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" передбачає сувору відповідальність за розголошення адвокатської таємниці. Статтею 22 даного закону визначено, що адвокат не має права розкривати будь-які відомості, отримані від клієнта, без його згоди [1]. Порушення цього принципу може призвести до дисциплінарної відповідальності або навіть позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю.

Конфлікт інтересів. Відповідно до Правил адвокатської етики, адвокат зобов'язаний уникати ситуацій, коли його особисті чи професійні інтереси можуть суперечити інтересам клієнта [2]. Це правило спрямоване на забезпечення неупередженого та чесного захисту прав клієнта. Адвокат повинен уникати ситуацій, коли його особисті або професійні інтереси можуть суперечити інтересам клієнта. Вирішення таких конфліктів потребує високого рівня моральної відповідальності.

Забезпечення справедливого судочинства. Адвокат має обов'язок дотримуватися принципів законності та справедливості. Наприклад, адвокат не має права свідомо вводити в оману суд чи інші органи правосуддя, що передбачено статтею 12 Правил адвокатської етики [2]. Адвокат зобов'язаний сприяти правосуддю, навіть якщо це суперечить інтересам клієнта. Будь-які порушення цього принципу можуть негативно вплинути на професійну репутацію адвоката і поставити під сумнів законність судового процесу.

Захист прав людини. Згідно з українським законодавством, адвокат зобов'язаний діяти в інтересах захисту прав людини, зокрема під час захисту клієнта у кримінальних справах. Стаття 9 Правил адвокатської етики наголошує на важливості збереження гідності, поваги та ввічливого ставлення до всіх учасників судового процесу [2].

Дисциплінарна відповідальність. У випадку порушення етичних норм або законодавчих вимог адвокати підлягають дисциплінарній відповідальності, що включає попередження, зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю. Це регулюється статтями 33-41 Закону "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" [1]. Важливим є те, що дисциплінарні стягнення застосовуються не лише за порушення правових норм, але й етичних стандартів.

Моральні та етичні аспекти діяльності адвоката є невід'ємною складовою його професійної відповідальності в сучасній правовій системі України. Дотримання таких принципів, як конфіденційність, уникнення конфлікту інтересів, забезпечення справедливого судочинства та захист прав людини, сприяє зміцненню довіри до адвокатури та правової системи загалом. Українське законодавство, зокрема Закон "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" і Правила адвокатської етики, чітко регулюють ці аспекти. Порушення морально-етичних норм може призвести до серйозних наслідків, включно з дисциплінарною відповідальністю та позбавленням права на адвокатську діяльність.

Таким чином, етичні норми є не лише професійною вимогою, але й гарантією справедливого правосуддя, яке базується на чесності, порядності та захисті прав людини. Дотримання цих принципів забезпечує ефективність правового захисту громадян та підтримує справедливість правової системи.

Література

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 09.09.2024).

2. Правила адвокатської етики, затверджені Національною асоціацією адвокатів України, зі змінами від 15.02.2019 року URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf

ETYKA W MEDIACJACH GOSPODARCZYCH Z PERSPEKTYWY BIZNESU

Ewa Jasiuk

W ostatnim czasie coraz częściej zwraca się uwagę na wymiar etyczny prowadzonej działalności. Z punktu widzenia kontrahentów ma on szczególne znaczenie. Ten wymiar odnosi się do tworzenia wartości ważnych dla firmy, kontrahentów i społeczności, a także podejmowania zgodnych z nimi działań i inicjatyw. Postępowanie etyczne obejmuje także rozstrzyganie sporów z kontrahentami, które warto rozstrzygać za pomocą mediacji, dzięki której istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo zachowania dobrych relacji stron sporu. Ugodowe rozstrzyganie konfliktów przy pomocy mediacji ma wiele zalet dla wszystkich stron sporu.

Słowa kluczowe: etyka biznesu, mediacje gospodarcze, społeczna odpowiedzialność biznesu.

Współcześnie prowadzenie przedsiębiorstwa wymaga troski o bardzo różne obszary. Zazwyczaj, jako pierwszy obszar przychodzi nam do głowy wymiar ekonomiczny, który skupia się na wypracowywaniu zysków. Jednak w ostatnim czasie coraz częściej zwraca się uwagę na wymiar etyczny prowadzonej działalności. Z punktu widzenia kontrahentów ma on szczególne znaczenie. Ten wymiar odnosi się do tworzenia wartości ważnych dla firmy, kontrahentów i społeczności, a także podejmowania zgodnych z nimi działań i inicjatyw.

Etyka w firmie jest pojęciem zdecydowanie szerszym niż działanie zgodne z obowiązującym prawem, standardami. Ma ona związek z pojęciem społecznej odpowiedzialności biznesu. Współcześnie przyjmuje się, że działalność gospodarcza, powinna być oparta także na idei społecznej odpowiedzialności biznesu - CSR (od ang. corporate social responsibility) czyli koncepcji, według której przedsiębiorstwa na etapie budowania strategii w szczególności uwzględniają interesy społeczne i ochronę środowiska, a także relacje z różnymi grupami interesariuszy.

Zgodnie z tymi zasadami przedsiębiorcy nie dążą jedynie i za wszelką cenę do maksymalizacji zysku finansowego, a uwzględniają także interesy partnerów biznesowych, klientów, pracowników i społeczności lokalnej, czy też otoczenia konkurencyjnego oraz aspekty ochrony środowiska. Coraz częściej szeroko pojęty biznes zdaje sobie sprawę, iż to etyczne działania wpływają na wizerunek i sprawiają, że dzięki nim firma staje się godna zaufania, co bardzo często przekłada się na większą ilość lojalnych klientów i kontrahentów, w efekcie końcowym zapewniając większy zysk finansowy. Zauważyć należy, iż zgodnie z przedstawionym podejściem, bycie odpowiedzialnym nie oznacza tylko spełniania przez biznes wszystkich wymogów formalnych i prawnych, ale także oznacza zwracanie uwagi na zasoby ludzkie, ochronę środowiska i relacje z kontrahentami, którzy mogą mieć faktyczny wpływ na efektywność działalności gospodarczej. Budowanie pozytywnych relacji z kontrahentami stanowi często źródło sukcesu współczesnego przedsiębiorstwa.

Jak podaje Business Insider: „Etyka w działalności gospodarczej, nazywana również etyką biznesu, stanowi zespół norm odpowiedzialnego, rzetelnego postępowania przedsiębiorców we wzajemnych relacjach z kontrahentami, pracownikami i klientami.”¹ Zachowanie etyczne najogólniej można zdefiniować, jako mające związek z koncepcjami tego, co słuszne, właściwe i sprawiedliwe.²

© Jasiuk E., 2024

¹ <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/etyka-biznesu-ogolna-charakterystyka-i-jej-podstawowe-wartosci/pzwqfqc> (data dostępu 25.09.2024)

² Nguyen Thi Thao Nguyen, Nguyen Phong Nguyen, Tu Thanh Hoai, Ethical leadership, corporate social responsibility, firm reputation, and firm performance: A serial mediation model “Helion” 2021, Volume 7, Issue 4, s. zobacz także Samuel Petros Sebatua*, Li Pei-linb, What is

Powszechnie przyjmuje się, iż etyka w biznesie powinna stanowić podstawę wszelkich działań w każdej organizacji. Zatem postępowanie etyczne obejmuje także rozstrzyganie sporów z kontrahentami. Właśnie dlatego coraz częściej w przypadku jego zaistnienia przedsiębiorcy korzystają z mediacji gospodarczych. Dzięki niej przedsiębiorcy mają szansę rozstrzygnięcia zaistniałego konfliktu i utrzymania pozytywnych relacji. To dale w przyszłości możliwość dalszej współpracy z kontrahentem, co z kolei przekłada się na obopólną korzyść. Zazwyczaj inaczej jest wówczas, gdy spór zostaje rozstrzygnięty przez Sąd, strony poniosą niewspółmiernie większe koszty, bywa tak, że któraś ze stron w toku postępowania posłuży się metodami uznanymi przez drugą stronę za nieuczciwe. Słusznie zauważa Paulina Wityńska, iż „nawet mediacja nie kończąca się ugodą, może dać stronom wiele korzyści. Jest to przede wszystkim swobodna rozmowa i mniej formalna, niż na sali sądowej, atmosfera. Dzięki temu możliwe jest dostrzeżenie potrzeb oraz racji drugiej strony.”¹ Wszystko to pozytywnie wpływa na pozytywne relacje w sytuacji, gdy strony są w sporze. Trudno zatem także odmówić słuszności słowom Anny Dziadkiewicz która twierdzi, iż „Etyka biznesu, a ściślej mówiąc – etyka biznesmenów – jest sprawą mającą zasadnicze znaczenie dla działalności gospodarczej.”² Bowiem jeśli przedsiębiorstwo chce być postrzegane jako wiarygodny partner w biznesie, powinno działać etycznie. Również wyniki badań potwierdzają tą tezę.³

Słusznie zauważa także Iwona Wolańska Wieczorek, iż „właściciele firmy, czy też osoby zarządzające przedsiębiorstwem na co dzień borykają się z różnorodnymi problemami, konfliktami i sporami. Niektóre z nich stanowią nie lada wyzwanie i w konsekwencji prowadzą do interwencji mediacyjnych. Te z kolei stanowią alternatywę dla rozwiązania sporu, czy konfliktu biznesowego oraz niosą nadzieję na poprawę jakości funkcjonowania firmy w obrębie systemu jej zarządzania. Należy przy tym zaznaczyć, iż mediacja to proces dobrowolnego i poufnego rozwiązywania sporu w obecności neutralnej i bezstronnej osoby mediatora.”⁴

Zatem także od sposobu rozstrzygnięcia sporu bardzo często zależy, czy kontrahenci dalej będą ze sobą współpracować. Mediacja jako forma rozstrzygania sporów pozwala przedsiębiorcom na zachowanie dobrych relacji pomimo zaistniałego sporu. Mediacja z zasady jest etyczna. Bywają jednak niestety również sytuacje, gdy jedna ze stron przystępuje do mediacji nie mając szczerego zamiaru osiągnięcia porozumienia, lecz dążąc np. do przedłużenia w czasie obowiązku zapłaty. Te sytuacje nie mają jednak przesłaniać olbrzymich zalet mediacji, która będąc prowadzona w dobrej wierze pozwala na osiągnięcie wskazanych wyżej celów i wartości.

To właśnie etyka jest bezpośrednio związana z mediacją i kojarzy się z etyką zawodową mediatorów lub etyką zawodów prawniczych. Natomiast uczestnictwo w mediacjach nie wiąże się dla stron z przestrzeganiem skomplikowanych prawideł etycznych, a jedynie odnosi się do przestrzegania podstawowych zasad mediacji, przepisów prawa i uczciwości.⁵

Rozważając problematykę etyki w mediacjach nie powinno się jednak pomijać perspektywy przedsiębiorców. Od podejścia etycznego stron zależy bowiem nie tylko sukces mediacji, lecz również budowanie w społeczeństwie kultury dialogu, zrozumienia i szacunku oraz przekonania, iż etyczny biznes korzysta z mediacji w przypadku zaistnienia sporu.

Mediacje gospodarcze powinny być oparte na konstruktywnych rozmowach, które pozwalają spojrzeć na spór z szerszej perspektywy i z szacunkiem do siebie i argumentów drugiej strony - partnera.

Zauważyć również należy, iż w mediacji w przeciwieństwie do postępowań sądowych strony nie są pozbawione kontroli nad wynikiem postępowania. Mediacje gospodarcze dają przecież możliwość wspólnego wypracowania rozwiązania konfliktu.

Nie należy zapominać jednak o roli mediatora, który jako pośrednik sporu, pozostaje bezstronny, buduje odpowiednią atmosferę podczas spotkań, dzięki czemu strony są w stanie same wypracować porozumienie oraz treść ugody. Rola mediatora polega także na organizowaniu rozmów ugodowych, doborze odpowiedniego do danej sytuacji sposobu mediacji, np. spotkania bezpośrednie stron lub przekazywanie stanowisk za pośrednictwem mediatora bez osobistych spotkań. Ten ostatni model bywa

Governance? The Ethical Dilemma for Leaders and Managers: Multiple Case Studies of Corruption from China, "Procedia - Social and Behavioral Sciences 224 (2016) 467 – 474.

¹ P. Wityńska, Mediacja w sprawach gospodarczych jako narzędzie wspomagające prowadzenie działalności gospodarczej, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze” 2022, nr 16, s. 127-136.

² A. Dziadkiewicz, Znaczenie etyki biznesu w kształtowaniu współczesnych norm i wartości, „Przedsiębiorczość i edukacja” 2012, nr 8, s. 155.

³ Zobacz: W. Srokaa., M. Lórinczyk, The perception of ethics in business: analysis of research results, *Procedia Economics and Finance* 34 (2015) 156 – 163.

⁴ J. Wolańska – Wieczorek, Zastosowanie mediacji sądowych w sprawach gospodarczych i biznesowych/www.researchgate.net/publication/362891344_Mediacja_w_sprawach_gospodarczych_i_biznesowych_Rozwazania_teoretyczne (data dostępu 25.09.2024) .

⁵ <https://mediatorzy-polscy.eu/aktualnosci/etyka-w-mediacjach-z-perspektywy-stron-konfliktu/> (data dostępu 25.09.2024).

stosowany w przypadku silnego skonfliktowania stron, gdzie niekiedy na początkowym etapie spotkanie bezpośrednie wywołuje zbyt wiele emocji.

Podsumowanie

Etyka biznesowa odgrywa fundamentalną rolę na współczesnym rynku, wpływając na podejmowanie decyzji, prowadzenie działań i budowanie relacji z kontrahentami, także w obszarze rozstrzygania sporów. Dlatego też mając na uwadze aspekt etyczny należy jak najczęściej korzystać z mediacji, dzięki którym istnieje możliwość rozwiązania sporu i dodatkowo bardzo duże prawdopodobieństwo zachowania dobrych relacji stron sporu. Ugodowe rozstrzygnięcie konfliktów przy pomocy mediacji ma wiele zalet dla wszystkich stron sporu.

Bibliografia

1. Dziadkiewicz A., Znaczenie etyki biznesu w kształtowaniu współczesnych norm i wartości, „Przedsiębiorczość i edukacja” 2012, nr 8,
2. Nguyen Thi Thao Nguyen , Nguyen Phong Nguyen , Tu Thanh Hoai, Ethical leadership, corporate social responsibility, firm reputation, and firm performance: A serial mediation model “Helion” 2021, Volume 7,
3. Sebhatua S. P., Li Pei-linb, What is Governance? The Ethical Dilemma for Leaders and Managers: Multiple Case Studies of Corruption from China, “Procedia - Social and Behavioral Sciences 224 (2016)
4. Srokaa W., Lórinzyb M., The perception of ethics in business: analysis of research results, Procedia Economics and Finance 34 (2015),
5. Wityńska P., Mediacja w sprawach gospodarczych jako narzędzie wspomagające prowadzenie działalności gospodarczej, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze” 2022, nr 16
6. Wolańska – Wieczorek J., Zastosowanie mediacji sądowych w sprawach gospodarczych i biznesowych
www.researchgate.net/publication/362891344_Mediacja_w_sprawach_gospodarczych_i_biznesowych_Rozwazania_teoretyczne (data dostępu 25.09.2024).

Recently, the ethical dimension of business activity has been receiving increasing attention. From the point of view of contractors, it is of particular importance. This dimension refers to creating values that are important for the company, contractors and the community, as well as undertaking actions and initiatives consistent with them. Ethical conduct also includes resolving disputes with contractors, which should be resolved through mediation, thanks to which there is a very high probability of maintaining good relations between the parties to the dispute. Amicable resolution of conflicts through mediation has many advantages for all parties to the dispute.

Keywords: *business ethics, economic mediation, corporate social responsibility.*

ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ОСВІТА

ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Філюк О. С.

Юридичні клініки в Україні відіграють важливу роль у розвитку юридичної освіти та забезпечують доступ до правової допомоги. Вони є навчально-практичними центрами, де студенти юридичних факультетів здобувають практичні навички, працюючи під керівництвом викладачів і професійних юристів.

Юридичну клініку визначають як форму практичного навчання, що передбачає поєднання процесу практичної підготовки студентів і надання безкоштовної правової допомоги певним категоріям населення [1; 9]. Юридичні клініки надають студентам можливість застосовувати теоретичні знання на практиці. Це сприяє кращому розумінню юридичних процесів і розвиває навички, необхідні для роботи в реальних умовах.

Юридична клініка виконує навчальну (поєднання теорії і практики, вироблення різноманітних навичок: професійного спілкування, консультування, написання документів тощо), соціальну (задоволення потреб соціуму в юридичній інформації та обслуговуванні, підвищення професійної відповідальності юриста в здійсненні соціальної справедливості), науково-дослідну (проведення досліджень), благодійницьку (надання безкоштовної правової допомоги) та інші функції [2; 70].

Розвиток юридичних клінік відіграє ключову роль у становленні правової держави, оскільки вони не лише допомагають підвищити ефективність правової системи, а й активно залучають громадян до процесів захисту їхніх прав. Завдяки юридичним клінікам, громадяни отримують доступ до безкоштовної правової допомоги, що є особливо важливим для вразливих верств населення. Це забезпечує більш справедливий та рівний доступ до правосуддя, що є основою правової держави.

Крім того, юридичні клініки сприяють розвитку громадянського суспільства, формуючи активних і правосвідомих громадян. Студенти-юристи, які працюють у клініках, не тільки здобувають практичний досвід, але й усвідомлюють важливість соціальної відповідальності та захисту прав інших. Вони допомагають людям, які не мають достатніх ресурсів або знань для захисту своїх прав, сприяючи таким чином зміцненню громадянських свобод та формуванню культури правової свідомості в суспільстві.

Таким чином, юридичні клініки виступають важливим механізмом захисту прав людини, сприяють підвищенню правової грамотності та підтримують розвиток справедливої та відповідальної держави.

Література

1. Єлов В. А., Молібог С. І., Павленко Д. Г. Юридична клініка: Навчальний посібник. – К.: – Школяр, 2004. – 315 с.
2. Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. – Київ: Видавнича організація «Юстініан», 2006. – 272 с.

ЗМІСТ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТЕОРІЇ, ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

<i>Булавіна С. Є.</i> Нормативно-правове регулювання конституційного права людини і громадянина на освіту в Україні.....	3
<i>Гламазда П. В.</i> Сутність та види злочинів проти особи за «Руською Правдою».....	5
<i>Єрмоленко В. М., Єрмоленко І. М.</i> Юридична категорія «розвиток» у світлі міждисциплінарного підходу.....	7
<i>Крисяк Ю. П.</i> Доступ до правосуддя як складова верховенства права.....	9
<i>Погребняк В. Я.</i> «Судова правотворчість» чи «судова нормотворчість»? (особливості термінологічних конструкцій в аспекті вітчизняних доктринальних і нормативно-правових положень).....	11
<i>Яцишин М. М.</i> Волинський Статут 1566 року: погляд істориків права.....	14
<i>Yatsyshyn N.</i> Pedagogical strategies for teaching legal translation: bridging language and law.....	15

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

МІГРАЦІЙНЕ ПРАВО В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ВІЙНИ

<i>Кравчук В. М.</i> Імплементация положень інноваційного (типового) навчального плану вивчення права: сучасні виклики та перспективи.....	17
<i>Ніцимна С. О.</i> Принципи правосуддя в Україні.....	20

ЦИВІЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

<i>Андрійчук Б. І.</i> Проблеми регулювання послуг клітинної терапії: баланс між безпекою та доступом до ринку.....	22
<i>Бодак О. І.</i> Актуальні питання гармонізації української системи інвестування, інвестицій та захисту прав інвесторів із стандартами ЄС.....	25
<i>Горобець Н. О.</i> Gemensam vårdnad: досвід Швеції.....	27
<i>Гофман Ю. Б.</i> Окремі питання подолання судового імунітету російської федерації у справах про стягнення моральної та матеріальної шкоди.....	29
<i>Долінська М. С.</i> Розвиток страхування приватної нотаріальної діяльності на теренах Заходу України.....	31
<i>Заїка Ю. О., Скрипник В. Л.</i> Відповідальність за порушення права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.....	33
<i>Колодяжний Д. О.</i> Міжнародні правові норми та закордонний досвід щодо компенсації шкоди, завданої злочинцем.....	35
<i>Міліщук Н. С.</i> Shrink-wrap, click-wrap та browse-wrap договори як види електронних договорів за способом прийняття акцепту.....	37
<i>Мохнюк М. В.</i> Особливості законодавства із забезпечення електронного документообігу України та Європейського Союзу.....	38
<i>Самчук-Колодяжна З. Ф.</i> Питання забезпечення волі спадкодавця за окремих обставин.....	40
<i>Сівчук А. А.</i> Рівність прав та обов'язків батьків на дітей в шлюбі та після розлучення в країнах Європи.....	43

<i>Степчук М. Р.</i> Відшкодування шкоди, завданої знищенням чи пошкодженням нерухомого майна під час бойових дій: порівняльний огляд законодавства України та Німеччини.....	45
<i>Чубоха Н. Ф.</i> До питання добросовісності у цивільному праві	47
<i>Yatsyshyn K.</i> Legal aspects of digital marketing: compliance with data protection and consumer rights laws.....	50

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТРУДОВЕ ПРАВО

<i>Вознюк Н. І.</i> Перспективи та ризики використання технології блокчейн у соціальній сфері	52
<i>Новак Т. С.</i> Трудовий договір з домашніми працівниками: дискусійні аспекти.....	53
<i>Якушев І. М.</i> Режим робочого часу: основні законодавчі зміни	54

ЕКОЛОГІЧНЕ, АГРАРНЕ ТА ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

<i>Гордійчук М. А.</i> Законодавчий механізм забезпечення екологічної стійкості лісів в Україні: окремі питання методології дослідження.....	56
<i>Грачук В. С.</i> Правове забезпечення використання альтернативних джерел енергії в Україні в контексті сталого розвитку.....	58
<i>Духневич А. В., Сандецький С. Д.</i> Екологічна політика у світлі екологічної безпеки України	60
<i>Костяшкін І. О.</i> До питання безоплатною передачі земель у власність юридичних осіб.....	61
<i>Куренда С. В.</i> Використання і охорона водних ресурсів в контексті цілей сталого розвитку	63
<i>Мальчик О. М.</i> Перспективи застосування безпілотних літальних апаратів (дронів) у сфері захисту рослин.....	65
<i>Навроцький В. А.</i> До питання поняття гарантій права приватної власності на землю.....	66
<i>Новосад І. В.</i> Енергетичний перехід: національна енергетична стратегія та досвід ЄС.....	67
<i>Рубльова О. В.</i> До питання кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні	69
<i>Сокол М. В.</i> Земельна ділянка як об'єкт спрощеного механізму приватизації.....	71
<i>Третяк Б. М.</i> Екологізація сільськогосподарського виробництва в контексті концепції сталого розвитку.....	73
<i>Фідря Ю. О.</i> Відновлювальні джерела енергії у енергетичній політиці Польщі: досвід правового регулювання.....	75

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

<i>Наконечна Г. Я.</i> Банківське кредитування в умовах воєнного стану.....	77
<i>Рой О. В.</i> До поняття адміністративного акту.....	79
<i>Теремецький В. І., Федірко В. А.</i> Фінансовий контроль в судовій системі: загрози незалежності судової влади	80
<i>Шевчук Л. М.</i> Юридична відповідальність за «товарну» контрабанду в Україні: деякі аспекти.....	82

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

<i>Воєвода М. В., Колодяжна В. В.</i> Характеристика основних принципів надання притулку.....	84
<i>Горть А. М.</i> Торгівля людьми як форма сучасного рабства.....	86
<i>Конончук І. М.</i> Принцип незалежності в діяльності Європейської прокуратури.....	88

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

<i>Гандера Р. Г.</i> Колабораційна діяльність за кримінальним законодавством країн Балтії: порівняльно-правовий аспект.....	90
<i>Гусак А. П.</i> Вплив антикорупційних заходів на ефективність та справедливість міграційного права	92
<i>Жиляк М. Д.</i> До питання об'єкту посягання при вчиненні військових службових кримінальних правопорушень	94
<i>Зарадюк З. В.</i> Кримінально-процесуальні засади запобігання кримінальним правопорушенням в сфері виконання покарань: міжнародний досвід.....	97
<i>Крупей С. Є.</i> Кримінально-правовий захист діяльності адвоката від втручання: досвід окремих зарубіжних держав	99
<i>Лізун В. В.</i> Поточний стан цифрової трансформації у сфері запобігання корупції в Україні.....	101
<i>Саско О. І.</i> Використання уразливого стану потерпілої особи як способу тогівлі людьми	103
<i>Старко О. Л.</i> Портрет особи, яка вчинила несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (за матеріалами судової практики та офіційної статистичної інформації).....	106
<i>Чечель Н. О.</i> Особливості забезпечення правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, в умовах воєнного стану	108
<i>Чупринський Б. О.</i> Європейські стандарти покарання неповнолітніх правопорушників.....	110

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ

<i>Бендовський Г. В.</i> Комп'ютерні дані: електронні та цифрові докази.....	113
<i>Жевнеров І. М.</i> Підвищення професійного рівня фахівців у сфері правосуддя щодо дітей як гарантія забезпечення захисту прав дитини під час кримінального провадження.....	115
<i>Крикунов О. В.</i> Воєнний стан та дія КПК України у часі та просторі.....	118
<i>Левчук В. К.</i> Цифровізація кримінального провадження як засіб забезпечення доступу до правосуддя.....	120
<i>Музичук К. С.</i> Стандарти дотримання права обвинуваченого на справедливий суд за відсутності єдиного свідка обвинувачення	122
<i>Назарук О. І.</i> Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом в світлі ратифікації Римського статуту	124
<i>Полетило П. С.</i> Особливості застосування норм Конвенції, передбачених її статтею 6.....	125
<i>Сисоєнко Г. І.</i> Правова позиція сторони захисту в кримінальному провадженні	127
<i>Шульгін С. О.</i> Зміст поняття «неефективність досудового розслідування», як підстава зміни підслідності на підставі ч. 5 ст. 36 КПК України.....	129

МЕДІАЦІЯ, КОНФЛІКТОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

<i>Валянська Т. П.</i> Стадії процесу медіації як способу альтернативного вирішення спорів	132
<i>Карпінська Н. В.</i> Міжкультурний аспект медіації : досвід Польщі.....	134
<i>Киришко О. В.</i> Медіація як альтернатива судовому розгляду: перспективи для адвокатів.....	136

Магновський І. Й. Забезпечення прав громадян України щодо врегулювання трудових спорів у контексті медіації..... 139

Озерський І. В. Юридичний спір та розуміння меж юрисдикційного процесу в медіації..... 142

Хлистік М. А. Поняття медіації як альтернативного способу вирішення спорів 143

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Шамринський Д. О. Проблеми законодавчого врегулювання правових засад боротьби з організованою злочинністю та системи державних органів у цій сфері..... 146

СПОРТИВНЕ ПРАВО, ІТ ПРАВО, МЕДІА ПРАВО

Гусак Т. П., Гусак О. П. Правові аспекти поширення фотографічних творів у період війни..... 149

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Авраменко С. М., Мельник А. Р. Моральні та етичні аспекти юридичної відповідальності адвоката в контексті сучасного права 152

Jasiuk Ewa Етика w mediacjach gospodarczych z perspektywy biznesu 153

ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ОСВІТА

Філюк О. С. Значення юридичних клінік у розвитку юридичної освіти та формуванні правової держави..... 156

Для нотаток

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Збірник матеріалів
XXI Міжнародної науково-практичної конференції
м. Луцьк, 13-14 вересня 2024 р.

(Українською, англійською, польською мовами)

Матеріали друкуються в науковій та літературній авторській редакції

Укладач:

Джурак Людмила Миколаївна

Коректування та верстка:

Джурак Л. М.

Оригінал-макет виготовлено на юридичному факультеті
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(43021 м. Луцьк, вул. Винниченка, 30)

Формат 60x84 1/8. Обсяг 18,83 ум. друк. арк., 18,41 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. 122. Виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. +38 066 936 25 49).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.